

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04439

FERTSIK YOR YIVO
GEZELSHAFT IN GROYS-MIAMI,
1947-1987

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פּערציק יאָר ייוואַ געזעלשאַפּט

אין גרויס מיאַמי

1987 — 1947

דאָס בוך ווערט אַרויסגעגעבן
מיט דער פינאַנציעלער הילף פון

גיטל קאַהן

פאַרזיצערין ייוואַ-קאָמיטעט אין מיאַמי

דער אַדרעס וואו מ'קען באַקומען דעם ייוואַ-בוך איז:

GITL KAHN

1340 Lincoln Road
Miami Beach, Fl. 33139

שער-בלאָט געצייכנט פון חנוך קיעל

Printed in the United States of America

פרעזידיום:

גיטל קאהן — — — מרדכי גלייבערמאן

מנשה פעלדשטיין — — — קאסירער

קלארא ווייסמאן — — — פינאנץ-סעק.

מרים בערנהויט — — — פראטאקאל-סעק.

o

מיטגלידער פון דער עקזעקוטיווע:

אליעזר אראנאווסקי * ישראל ווייסמאן

יוסף בערנהויט אידיט ווייס

מרים גינגאלד לעאן יארמוס

שרה גלייבערמאן ל. לאסאוויין

שמעון דיטש מאלי לובעלסקי

אברהם הארטשיק משה פרידמאן

יצחק וואַלק שרה פרידמאן

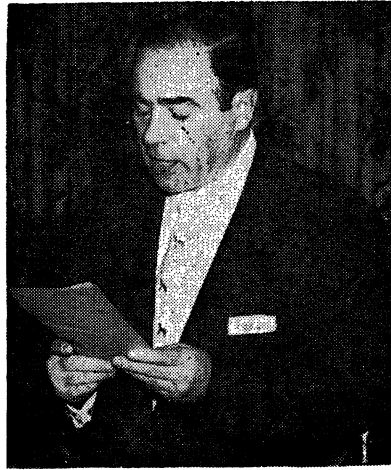
רבקה וואַלק מאלי רובינשטיין

בלומע שאַפיראָ

אָשר שמשוטשינסקי (י ע"ה.

פראָפ. ארטור לערמער — — — ערן-מיטגליד

יעקב בלאנק

דער מיצמי ייווא-קאמיטעט
דריקט אויס א הארציקן דאנק
און אנערקענונג צום ליבן חבר

יעקב בלאנק

פאר זיין סטילסמישער און טעכנישער מיטהילף ביים
דרוקן דאס בוך, און פארן מקפיד זיין אויף דער
קארעקטור פון בוך

די פארוואלטונג

1986

אַן אַרײַנפיר-וואָרט

ווען די ערשמע תושבים האָבן פאַרלייגט די יסודות פאַר די צוויי שמעט מיאַמי אין 1896 און מיאַמי-ביטש אין 1915, האָבן זיי זיך זיכער ניט פאַרגעשמעלט, אַז יידן וועלן פאַרנעמען דאַרט, איבער-הויפט אין די פערציקער, פופציקער און זעכציקער יאָרן, אַזאַ אַנגעזעענעם און פאַרנעמיקן אַרט אינעם עקאָנאָמיש-געזעלשאַפֿטלעכן און פּאָליטישן לעבן.

זיי, די גרינדערס פון די ישובים און זייערע נאַכפּאָלגערס, האָבן בשעתם געמאַן אַלץ מעגלעכעס, אַז אַזוינס זאַל ניט געשען. שוין דאָס ביסל יידן דעמאָלט איז זיי געווען גרויס אין די אויגן. זיי האָבן רשעותדיק פאַרזאַפּראָזירט דעם דעמאָלט פּאָפּולערן סלאָגאַן: "It's Always June In Miami" (ס'איז שמענדיק יוני אין מיאַמי) אויף "It's Always Jew'n In Miami" (עס יידלט זיך שמענדיק אין מיאַמי). ס'איז ניט געווען קיין נאַווינע אַנצומרעפּן אויף די מירן פון האַמעלן, טרינקהייזער, רעסטאָראַנען, אויפּשריפט „דזעשנמייילס אַנלי". קורץ און שלעכט! פאַר דעם דעמאָלט ניט-לאַנג אַריבערגעקומענעם יידישן אימיגראַנט האַט אויף ס'ניי אַ וויי געמאַן מיט דער לופּט פון מזרח-אייראָפּע . . .

לאַנגע יאָרן איז דער וואַנדערלעכער ווינטער-דעזאַרט, וואָס איז היינט, כידוע, אַ שם-דבר איבער דער גאַנצער וועלט, געווען אַן עיר-ואם-בישראל. ס'איז געווען אפשר די איינציקע שטאָט אין לאַנד, וואו מ'האַט ניט געהערט זונטיק דעם געקלאַנג פון קלויסמער-גלאַקן. אין יענער צײַט, פאַרן צופּלום פון קובאַנער און אַנדערע לאַטינאַס, האַט מען געקאַנט זען אין די פאַרקן יידן מיט אַ יידישער צײַמונג אין האַנט, און אין די אַוונטן האַט זיך אַפּט געמראַנגן פון באַלקאַנען יידיש געזאַנג . . .

מיט נאַסמאַלניע דערמאַנט מען זיך ווי אין דער עיר-הבירה האַט דעמאָלט געלעבט אַ גרופּע יידישע שריפטשמעלערס — ווער פערמאַנענט און ווער ווי ווינטער-פייגל, דהיינו: שלום אַש, י. י. שוואַרץ, יעקב לעשציןסקי, דר. א. מוקדוני, ראובן אַניזלאַנד, דער לעבעדיקער, תּלוש, יהודה עלבערג. יעדער פון זיי איז אויף אַזאַ אַדער אַן אַנדער אופן געווען פאַרבונדן מיט דער ייוואַ-געזעלשאַפֿט.

צום באַדויערן זײַנען זײ, חוץ דער לעצטער אויף לאַנגע יאָר, שוין אלע אויפן עולם-האמת . . .

אַבער אַפילו נאָך הײַנט פילט מען שטאַרק דעם ייִדישן דופק שלאַגן אויף אַ סך געכײַטן וועלן מיר זיך אַצינד ניט אַפּשטעלן אויפן רעליגיעז-טראַדיציאָנעלן סעקטאָר, מיט די פּיל-צאָליקע דאוּן-שולן, סינאַגאָגעס און טעמפלען פון אלע דריי ריכטונגען, און די ליובאַוויטשער און זונטיק-שולן, וועלכע זײַנען באַהאַפּטן מיט זײ. אַ יחיד-במינו איז געווען און איז די „היברו-אַקאַדעמײ“, אַ מין מאַדערנע ישיבה, וואו דער וועלטלעכער קורריקולום איז אײַנגעשלאָסן. אַט די אינסטיטוציע פאַרמאַגט הונדערטער תלמידים, מיט אַ לערערשאַפּט פון עטלעכע און-פּערציק, און באַוואוינט אַ גרויסאַרטיקן בנין מיט אלע הײַנטיקע קאַמפּאַרטן. אומהיימלעך-אינטערעסאַנט איז, הגם באַקאַנט אומעטום, אַז די ראַבאָים און מדריכים, ווי בכלל די כלי-קודש זײַנען דאָס רוב לייענערס פון ייִדישע צײַטונגען, אַבער זייערע דרשות און לימודים ווערן געהאַלטן און געלערנט, מיטן אויסנאַם אפּשר פון די ליובאַ-וויטשער, אין דער לאַנדשפּראַך. ייִדיש איז — לאַ יזכר ולא יפקד! . . .

עס זײַנען נאָך פאַראַן אַ היפש ביסל ליכטיקע, ייִדיש-פונקטן אין דער היגער ייִדישער געזעלשאַפּטלעכקײַט. מיר האָבן אין זינען יענע פאַלקס-מענטשן, וועלכע גרופירן זיך אַרום אַרבעטער רינג, אַרבעטער פאַרבאַנד פּועלי-ציון, בונד, און אין די אַן ערך פּערציק ייִדיש קולטור-קלובן. עס דערשיינט פּעריאָדיש דאָ-הי אַ ליטעראַריש-געזעלשאַפּטלעכער זשורנאַל — „דער אַנהייב“, אַרויסגעגעבן פונעם קאַאַרדינאַר-קאַמיטעט פון די קלובן און ווערט רעדאַקטירט פון די חברים, אַשר שמשומשינסקי, און משה בעקער. עס באַטייליקן זיך רעגולער אין דער שריפט חוץ די ערשט-דערמאַנטע — די באַקאַנטע שרײַבער: פּראַפּ. אַרטור לערמער, ש. גלאַזמאַן, ל. לאַסאַוויץ, שמעון גובערעק, אליעזר אַראַנאַווסקי און אַ צאַל אַנדערע.

אַ גאַנץ באַזונדערן אַרט פאַרנעמט אַבער דאָ-הי די געזעלשאַפּט, וואָס ווערט גערופן, לשם קורצקײַט — דער „ייוואַ-קאַמיטעט“, און וועמעס וואַגיק-קאַנסטרוקטיווע אַרבעט איז הײַנט וואויל באַקאַנט איבערן גאַנצן לאַנד. ס'איז געוואָרן פּערציק יאָר ווי די געזעלשאַפּט עקזיסטירט און צו אַט דער פּייערלעכער געלעגנהײַט ווערט אַרויס-

געגעבן אַט די שריפט, לויט אַ רעקאָמענדאַציע פון פּראָפּ. א. לערמער; — צו פּאַראַייביקן די וואַונדערלעכע מענטשן און זייערע מעשים-טובים פאַרן ייִדישן וויסנשאַפּטלעכן אינסטיטוט (ייוואָ). לייַדער, זיינען ניט פאַרהיט געוואָרן די נייטיקע דאָקומענטן פון די אַנהייב-יאָרן, און מען מוז זיך פאַרלאָזן אויפן זכרון פון יענע בראַשית-טוער, וועלכע זיינען נאָך, ב"ה, אַקטיוו צווישן אונדז.

גרינדערס פון ייוואָ לעבן דעם האַלב-פּאַרטיקן ייוואָ-בנין,
וויילנע, 1929

די אַלטע הילצערנע הויז אויף וויאוואלסקי-גאַס 18 אין וויילנע, וואָס איז איבערגעבויט געוואָרן פאַרן בנין פון ייוואָ-אינסטיטוט. פון רעכטס אויף לינקס, די ייוואָ-טוערס: ב. קלעצקין, י. טשערניכאָוו, ז. רייזען, י. שאַפיראַ, ח. זשיטלאָוסקי, י.נ. שטיינבערג, מ. וויינרייך, גיט-אידענטיפיצירט, ז. קלמנאוויטש, י. זשעלעזניקאָוו, ב. כהן-ווירגילי.

י י ד י ש

(פראגמענט)

. . . איך קום צו דיר, קינד מינים, פון גלותן שמומע,
פון געמאס פארפאקמע, פארהאקמע אין קלעם;
איך האב נאר די חנען פון תחינות, פון פרומע,
איך האב נאר די שיינקייט פון קידוש-השם!

און טראג איך אין זיך ניט די בליצן, וואס בלענדן,
דעם פלאמיקן זונגווארט, וואס וואונדער באווייזט,
טא האב איך דעם שימער פון שמערן-לעגענדן,
די ליבע לבנה-באלניכמונג פון גייסט,

פון ווארטס, פון מיניץ און פון שפייער.
דורך פראג און לובלין, ביז אדעס.
האט אלץ זיך געצויגן איין פייער,
האט אלץ זיך געצויגן איין נס.

האט שמענדיק דער בלוטפינד געהויערט,
געלויערט פילאויגיק דער מויט —
אט דארט האב איך, וויסט און פארטרויערט,
די עלטערן דינע באגלייט.

איך בין מיט זיי הונדערטער יארן
געגאנגען דורך יעדער געפאר,
און אינגעזאפט האב איך דעם צארן
און אינגעזאפט האב איך דעם צער.

און אויסגעשמידט האב איך דורך דורות
דעם וואונדער פון ווילן און וויי,
צו לעבן פאר הייליקע תורות
און שטארבן מיט פעסקייט פאר זיי! . . .

די

משה האַניקבויס

פּעריאַדע

„די שטוב“

יצחק און רבקה וואָלק, ווי ס'רוב מענטשן, קענען פאָרגעסן וואָס נעכטן איז געשען און פאָרגעדענקען אַפילו קלייניקייטן פון ווייטן עבר. אויף זייער מיד געשטאַלט טויכט אומגעריכט אויף אַ שמיכל, ווי די זון וואָלט פלוצעם אַ שײַן געטאָן פון אונטער אַ וואָלקן אין אַ האַרבסטיקן טאָג, און איר האָט דעם אַיינדרוק, ווי פון די דערציילער געמען אַוועקפאַלן צענדליקער יאָרן. זיי זעען פאַר זיך, למשל, משה האַניקבוימס היים, וועלכע חברים רופן פשוט „די שטוב“, מחמת צו יענער צײַט איז דאָרטן געווען דער „צענטער“ פון אַנשי־שלומינו. עס פלעגן, אגב, „פאַרבלאַנדזשען“ אַהין סתם מענטשן. איינמאַל טרעפן זיי דאָרטן אַן אַ יידן מיט אַ לאַנגער באָרד, רבניש געקליידט מיט אַ שטעקן ביי דער זײַט. פּרעגט וואָלק שטילערהייט בײַ משהן: „אייערער אַ קרוב׳?״ ענטפּערט יענער: „אַלע יידן, וועלכע קומען אַהער, זײַנען מײַנע קרובים!“

עס איז געבליבן בײַם פאַרפאַלק איינגעקריצט אין זיכרון אַן אַוונט פון 1965. בײַ טישן זײַנען געזעסן אַרום עטלעכע און צוואַנציק אַקטיווע טוער בראש מיטן פאַרזיצער משה האַניקבוימס, און גיטל יחסן (קאַהן) פּראָטאַקאָל סעק. איינע פון די ענינים, וואָס מ'האַט באַהאַנדלט איז געווען צו פאַרבעטן דעם שרײַבער און לעקטאָר, י. זילבערבערג צו רעפּערירן בײַם יוזאָ פאַרום וועגן דעם ליטעראַטור־קריטיקער, געאַרג בראַנדעס. זילבערבערג האָט אַ צײַט פאַרבראַכט אין דענעמאַרק און האָט זיך געקאַנט פּערזענלעך מיטן באַוואוסטן קריטיקער. בעתן שמועס האָט איינער בײַם טיש שטאַרק דערווידערט קעגן דער טעמע, באַשר בראַנדעס הגם אַ ייד, איז כלומרשט אַ קנאַפּער יידן־פּריינד. דער „אַלצווייטער“ האָט ניט געהאַט פאַר חרפה וואו זיך אַהינצוטאָן, ווען זילבערבערג האָט אין זײַן רעפּעראַט, אַגב־אורחהדיק דערמאַנט, אַז דר. הערצל האָט זײַן מאַנסקריפּט „אַלט־נילאַנד“ פּריער, צוגעשקט צום באַרימטן קריטיקער, איידער ער האָט אים געלאָזן אַפּדרוקן . . .

די „שטוב“, וואָס איז באמת געווען אַ פאַרנעמיקע היים, מיט קינסטלעריש־באַפּוצטע ווענט שאַגאַלס בילדער האָבן פּראָמינענט פאַרנומען דעם אויבנאָן, אַגב איינע פון האַניקבוימס שוואַכקייטן. מ'האַט זיי, די רעפּראָדוקציעס אַנגעטראָפּן אומעטום: אין די צימערן, אין דורכגאַנגען און

אפילו אין חדרים און קאמערן פון קלענערער חשיבות, און ווען אַ זוכער האָט זיך אָנגעשטויסן אויף זיי; האָט דער גאַסטגעבער אַפּאַלאַגעטיש און מיט אַ טראַפעלע סאַרקאַזם באַמערקט: „נו, האָט ער עס אַ שפּאַן געטאַן!“ (אויף רוסיש — „זאַשאַגאַל!“).

משה האַניקבּוים, דער פּאַרזיצער פּונעם ייוואַ פּאַרום האָט שטאַרק מקפּיד געווען, הן אויפן עלעמענט טוער, הן אויפן אויסוואַל פון די לעקטאָרן און זייערע טעמעס עס זיינען געווען מענטשן אין דער גרופּע, וועלכע האָבן אַרויסגעוויזן גרויס פּאַרשטענדעניש און באַגייסטערונג פּאַר דער אויפהיטערין פון אונדזערע גייסטיקע אוצרות, נעמלעך פּאַרן „ייוואַ“ שוין אַפּגערעדט פון אַזאַ מאַמין ווי יחיאַל ליסאַוואַדער, אַ געוועזענער א. ר. לערער, וואָס איז „על-פּיינס“ נתעשר געוואָרן. ער האָט געהאַט אַן אַפענע האַנט און אַ אַפּן האַרץ פּאַר אַלע יידישע הצטרכותן, באַזונדערס טאַקע פּאַר דער יידישער קולטור. עס איז פּאַראַן אַ ישׁ-אומרים, אַז ליסאַוואַדער האָט איבערגעלאָזן אין זײַן צוואה הונדערט טויזנט דאַלער פּאַרן „ייוואַ“, פון וועלכן אַ געוויסער חלק זאַל גיין פּאַרן ייוואַ-קאַמיטעט אין מיאַמי. דער צווייטער נדבן איז געווען דער דער-מאַנטער משה האַניקבּוים מיט אַ מתנה פון פּופּציק טויזנט פּאַר דער זעלביקער אינסטיטוציע. אַרטור שעכטער פון גרענד רעפּידס, מישיגען, וואָס איז געווען אַ ווינטער-אורח אין דער עיר-הבירה, פלעגט צוטראַגן פּערציק פּראַצענט פון זײַן חודשלעכן איינקונפט פּאַרן ייוואַ. ער האָט געהאַט צוטאַן מיט לאַנד-מסחר און איז געווען באַקאַנט אין זײַנע מקומות פּאַר אַ ראַיעלן און אַרנטלעכן מענטשן. די אויבן-דערמאַנטע יצחק און רבקה וואַלק האָבן סובּסידירט אוריאל וויינרייכס „קאַלעדזש יידיש“ אין אַ העברעישער איבערזעצונג מיט אַ סומע פון פינף טויזנט דאַל. די אויסערגעוויינטלעכע אַרבעט און אויפטוערישקייט פּאַרן אינסטיטוט מיצד גיטל יחסן קאַהן וועט נאָך אויסקומען צו דערציילן מער באַריכות אַ ביסל ווייטער.

דער אַפרוף ווי אַ קאַלעקטיוו — האָט די היגע ייוואַ-געזעלשאַפט גע-שטיצט דעם „גרויסן יידישן ווערטער-בוך“, דעם יידישן לערער-סעמינאַר, דאָס ליייוויקהויוז, אין תל-אביב, און „די צוקונפט“, און ווען מען דערמאַנט דעם חשובן חודש-זשורנאַל, טויכט אויף פּאַר די אויגן דאָס ליבע געשטאַלט פון מאַלי רובּינשטיין. זי און איר מאַן איזידאַר, זיינען געווען אַקטיווע חברים. (ער, איינער פון די געהילף-פּאַרזיצערס. זי, די הויפטזאָרגערין און שאַפּערין פון די פּאַנדן פּאַר דער „צוקונפט“). טאַקע בײַ זיי אין הויז פלעגן פּאַרקומען די פּייערלעכע מסיבות. שוין וואַכן פּריער האָט מאַלי אַרומגעפלאַטערט, ווי אַ

שמעטערלינג, צווישן פריינד און באקאנטע און ניט אויפגעהערט צו דערמאנען וועגן דער אונטערנעמונג, ווי ס'וואלט זיך געהאנדלט אין א נאָענט-משפחהדיקן ענין פון העכסטן באדארף, און זי איז געווען דער גליקלעכסטער מענטש ווען מ'האט געקאנט אָפשיקן אַ באַדייטנדיקע סומען פאַרן זשורנאַל . . .

די „ייוואַ-פאַרומס“ פלעגן פאַרקומען אין די פופציקער יאָרן און אויך שפעטער, אין די שבת-אַוונטן, אין איינעם פון די זאָלן פון דער „כנסת ישראל“ סינאגאגע, אויף 1415 יוקליד עוועניו, און דער פאַרזיצער ביי די „פאַרומס“ פלעגט דאָס רוב זײַן דר. א. מוקדוני.

**

דר. מוקדוני האָט פאַרנומען מיט זײַן פרוי דר. קאַפעל, אַ רחבותדיקע דירה, און ביי זיי פלעגט זיך אָפט טרעפן די יידיש-יידישע אינטעליגענץ. צו זײַן געבוירנטאָג (פורים) האָט מען דאָרטן געפונען סתם גוטע פריינד און באַקאנטע, מען איז ניט געקומען מיט לידיקן. זײַן גרויסע וואוינונג איז אָפט געווען צו קליין אויפצונעמען אַזוי פיל אורחים, איז זײַן טיר געווען אָפן „סימבאָליש גערעדט“ אַ גאַנצן טאָג. און יענע, וועלכע האָבן ניט געקענט דערפילן אָט די אָנגענעמע פליכט, האָבן אים צוגעשיקט ווינטשעוואָניעס און מתנות.

דר. מוקדוני האָט בײַ די, ווי בײַ אַנדערע מסיבות אין זײַן הויז, ניט געשפילט די ראָלע פון אַ מכניס-אורח, פאַרקערט. ער האָט זיך געלאָזט באַדינען פון זײַנע געסט. אויסגעהערט פון זיי קאָמפלימענטן אויפן חשבון פון זײַן שרײַבן, פון זײַן אַרטיסטישן געשמאַק; שבחים פאַר די קינסטלער, וועלכע האָבן געמאַלן זײַנע פאַרטרעטן אויף די ווענט. ער האָט בעת-מעשה באַטראַכט זײַנע לויבזאָגער און לויבזינגער מיט אַ כּוּזית איראַניע, ווי ער וואָלט געצווייפלט אַ ביסעלע אין זייער נאמנות. נאָר אָפטער האָט זיך געדאַכט, אַז ער נעמט אָן דעם כבוד ווי דעם כיבוד, ווי אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאַך, ווי אַ חוב, וואָס עס קומט אים . . .

ער האָט דעמאָלט ליב געהאַט אַ גלאַנץ צו טאָן מיט אַ שפיצקן אַפאַריזם אויף אַ סאָליד איינגעפונדעוועטן און אַנערקענטן קאַלעגע, אָבער זײַנע שאַרפסטע פּיילן זײַנען געווען געצילט אויף ש. נײַגערן ע"ה, מיט וועמען ער האָט געפירט אַן אמתע באַטאַליע אין דער פרעסע. ס'איז ניט געווען קיין ליטעראַרישע דיסקוסיע מיצד אונדזער פריינד, וואָרן ווי דען אַנדערש האָט

מען געקאָנט באַצייכענען מוקדונים לאַנגע מאַמרים מיטן שטענדיקן אויספיר, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ רעפּריין, אַז ער, דער חשובער שריפטשטעלער, קען רחמנא־לצלן, ניט שרײַבן, ניט מער און ניט ווייניקער! . . .

מען קען ניט זאָגן, אַז דאָס אָפּגעטאַענע שטיקל אַרבעט, בכתב־און־בעל־פה, האָבן דעם זקן פאַרשאַפט נחת. ער האָט זיך, אין יענע טעג, געפונען אין אַ געדריקטן געמיט־צושטאַנד, און די חרטה האָט אים, קאַנטיק, שטאַרק געמאַטערט. ער האָט אַוודאי געוואוסט פונעם באַקאַנטן ווערטל: „חכמים הזהרו בדבריכם“; נאָר איין זאַך איז וויסן און אַ צווייט איז „כובש את יצרו“! . . .

דר. מוקדוני האָט, ווי שוין דערמאָנט, דאָס רוב פּרעזידירט בײַ די „ויוואָ־פאַרומס“. ער האָט פאַרן פאַרשטעלן די געסט־לעקטאָרן, זיך אָפט אַוועקגעלאָזן מיט רייד וועגן זײַטיקע ענינים. ניט זעלטן מיט נביאות וועגן דער צוקונפט פון אונדזער לשון, אַ נביאות, וואָס האָט זיך גערגענעצט מיט יאוש און רעזיגנאַציע און האָט אַנגעווייעט אַן אַבילות אויפן גרויסן עולם, וועלכער איז געקומען הערן אַ דערמוטיקנדיקן און יום־טובדיקן וואָרט. צוהערערס האָבן זיך ניט איינמאַל שאַרף אָפּגערוּפּן אויפן פאַרזיצערס מסקנות, אָבער דר. מוקדוני, ווי דער פּוסק־אחרון אין ליטעראַריש־טעאַטראַלישע און אין אַ צענדליק אַנדערע פּראַגן איז קיינעם ניט שולדיק געבליבן קיין תשובה, אַפילו ניט דעם פאַרבעטענעם לעקטאָר.

דר. מוקדוני האָט זיך קוים דערוואָרט אויפן סוף פון רעפּעראַט, און איז געווען, גאַרניט לויטן איינפיר, דער סאַמע ערשטער צו „נעמען אַ וואָרט“ און פונעם וואָרט איז געוואָרן אַ קאַר־עפּעראַט, ווי ער וואָלט ניט געקענט דערלאָזן, אַז אין זײַן אַנוועזנהײַט זאַל אַן אַנדערער פאַרנעמן דעם אויבנאָן! ער האָט זיך דעמאָלט באַמיט צו דערווייזן, אַז דער רעדנער האָט געגרייזט און האָט בכלל אַ שוואַכע קאַנטשאַפט אינעם געבראַכטן ענין. דער געטראַפּענער האָט גאָך דעם געענטפּערט, געענטפּערט מיט אַפּשיי, מיט דרײַ־אַרץ און מיט אַן אומפאַרהוילענעם צער אויפן אומטאַקט פון אַ קאַלעגע . . . גאַנץ אַנדערש, געדענקט זיך, האָט רעאַגירט אויפן חטאים־זוכער דער מאַלער און שריפטשטעלער, שאול ראַסקין. אַליין דעמאָלט אַ בן־שמונים, איז ער ניט נתפעל געוואָרן פון יענעם עלטער און אַוודאי ניט פון יענעם מבינות אין דער מאַלערישער קונסט, וואָס זי איז זײַן טעמע געווען. ער האָט געגעבן דר. מוקדונין צו פאַרזוכן פון זײַן אייגענעם רעצעפט, נאָר סערווירט שטיל, מיט עלעגאַנץ און מיט שאַרפּזין, ווי ראַסקין האָט געקאַנט!

עס געדענקט זיך ווי בני די „עונג-שבתים“ אין די פרייטיק-אָונטן, וואָס די „חברה“ האָט איינגעפירט אין איר היים, פלעגט דר. מוקדוני אַרײַנשפּאַנען, ווי אַ לערער אין קלאַס ווען אַלע געסט זײַנען שוין דאָרטן געווען, און זיך אַראָפּלאָזן מיט חשיבות אויף זײַן שטול בײַם שפּײַטיש. בײַ זײַן רעכטער זײַט איז געזעסן דר. קאַפּעל, בײַ דער לינקער — יעקב לעשצײנסקי, און בײַ ביידע פּליגלען פון לאַנגן שולחן זײַנען די געסט געווען סיטואַרט לויטן עלטער ווי, להבדיל, אַמאָל אין סנהדרין, און עפּעס אַ הויך פון יענעם קלימאַט, האָט זיך אויך געשפּירט אין דער לופטן. צווישן די אורחים איז געווען אַ צאָל נאָך אומבאַקאַנטע דיכטער און דערציילער, וועלכע האָבן זיך געדרוקט אין קליינע זשורנאַלעכלעך. זיי האָבן אַרױפּגעקוקט מיט יראת־הכבוד צום אַנערקענטן קריטיקער און געדולדיק געוואָרט.

דר. מוקדוני האָט איינגעלייגט ממילי־דעלמא דאָס וואָס ס'איז אים אײַנגעפּאַלן אויפן מאַמענט. און נאָך דעם גענומען אויסרופן די געסט פּען־מענטשן, זיי זאָלן מהנה־זײַן דעם עולם מיט זייערע שאַפּונגען. ער האָט עס געטאָן פּאַמעלעך, ניט געאַיילט, מיט ישׁוב־הדעת, פּירנדיק זײַנע באַגלייזטע בליקן פון איינעם אויפן אַנדערן, ווי ער וואָלט זיך מיישב־געווען מיט זיך אַליין — וועמען עס קומט, צי ווער ס'איז ראוי, לפי זײַן ליטעראַרישן סטאַזש, גערופן צו ווערן פּריער. און ניט בײַ איינעם איז דעמאָלט שיער ניט אײַנגעפּאַלן ס'האַרץ, טאַמער וועט ער אים איבערהיפּערן, צי, חלילה, אינגאַנצן פאַרזען און דערמיט שטעלן אין קאָן זײַן גאַנצע שרײַבערישע רעפּוטאַציע...

זײַט דעמאָלט זײַנען אַ סך וואָסערן פאַרפּלאַסן הינטער די מיאַמיער בריקן. עס קומען נאָך הײַנט פּיל שרײַבער־טוריסטן, אָבער עס פּעלט די ווערסאַטיל און פּילפאַרביקע פּערזענלעכקײַט פון אַ דר. מוקדוני...

**

בערל מאַריסאָן איז אין די פּופּציקער יאַרן געווען דער עקזעקוטיוו־סעקרעטאַר פונעם „יוואָ־פּאַרום“. ער איז געקומען פון גרענד־רעפּידס, מיישיגען. מיטן יחוס־בריוו פון אַ פאַרנעמיקן פאַרלייענער און אַ קענער פון דער יידישער ליטעראַטור. ער איז בכלל געווען אַ מענטש פון אַ סך טאַלאַנטן. אַליין דיסציפּלינירט און פּראַקטיש אויסגערעכנט, האָט ער ס'זעלביקע גע־פּאַדערט פון זײַנע מיטאַרבעטער. ער האָט, למשל, שטאַרק פאַראיבל געהאַט, וואָס מען דערלאָזט, אַז אזאָ פּיגור ווי דר. מוקדוני זאָל זיך פאַרנעמען מיט

אַזאָ טריוויאַלן ענין ווי פאַרזיצערשאַפט, וואָס יעדער צווייטער טוער בײַ די לאַנדסמאַנשאַפטן קאָן עס טאָן. עס זײַנען אפשר געווען פאַרמישט אַנדערע מאַטיוון אויך: דהיינו — עס פאַסט ניט פאַר אַ יושב־ראש אַראָפּצוקוקן אויף אַלץ־און־אַלעמען פון אויבן אַראָפּ, און אפשר האָט אים פאַרדראָסן וואָס אײַן מענטש שײַנט און גלאַנצט אַ גאַנצן אַוונט וואָך־וועכנטלעך. ער, ווי דער דערמאָנטער האַניקבוים איז געווען שטאַרק איבערקלייבעריש בײַם אויפ־נעמען נײַע מיטגלידער. ווען אים האָט זיך אײַנגעגעבן צו פאַראַינטערעסירן אַ חבר פון אַ ״העכערן קאָליבער״, ווי ער האָט עס גערופן, איז ער יענעם טאָג געווען אין אַ ״העכערער״ שטימונג. ווען ס'איז באַקאַנט געוואָרן, אַז אַ נײַער לערער איז אָנגעקומען אין דער אַ. ר. שול, האָט ער אָפּגעוואָרט בײַן ס'איז אַריבער דער ערשטער יום־טובֿדיקער טומל אַרום דעם גאַסט, און אים פאַרבעטן אין זײַן אויטאָ אָנצוקוקן די שטאַט. און אומפאַרנדיק מיט אים כמעט אַ גאַנצן טאָג, האָט ער געהאַט אַ געלעגנהײַט אים צו ״אַבסערווירן״ און ״שטודירן״ פון אַלע אַספעקטן: — צי איז ער צו באַרעדעוודיק, אָדער אַ האַרטער שווינגער? וואָרן באַרעדעוודיקײַט גייט אָפּט געפאַרט, לויט דער נטיה, מיט באַרימערישקײַט, און שתיקה — מיט פאַרריסנקײַט, איז ער געווען זיכער. בקיצור, מאַריסאָן איז געבליבן צופרידן מיטן קאַנדידאַט. אָבער דאָ האָט ער זיך אָנגעשטויסן אויף אַ מכשול אין דער פּערוואָן פון יוסף דונטאַוו, וואָס איז געווען דער אָנפירער פונעם אַרבעטער־רינג אין שטאַט און אַ מיטגליד אין אַקציאָנס־קאָמיטעט פונעם ״ייוואָ״. דער לעצטער האָט געטענהט, אַז דער ערשט אָנגעקומענער לערער האָט גענוג אַרבעט און זאָרג אײַנ־צושטעלן די שול און מ'דאַרף אים ניט באַלעסטיקן מיט מער . . . און דער ענין איז געבליבן הענגען בײַן — מאַריסאָנס ״דיל״ איז דערגאַנגען צו יעקב לעשצינסקי.

לעשצינסקי האָט בשעתו געוואוינט מיט זײַן פרוי און טאָכטער אַ ביסל אין זײַט פונעם שרײַבערישן ווינקל. די עלטערן האָבן גערעדט מיט דער טאָכטער, צו אַלעמענס איבערראַשונג, דײַטש. ס'האַט זיך שפּעטער אַרויס־געוויזן, אַז זייער בת־יחידה האָט אַ לענגערע צײַט שטודירט אין דײַטשלאַנד. לעשצינסקי האָט זיך פאַר די גאַר הימישע ווי פאַרענטפּערט, וואָס ער דאַרף טועם־זײַן דאָס טומאה־לשון מיט זײַן אייגן קינד, באשר זי האָט זיך מיט די יאָרן פון לעבן צווישן גויישע און פאַרגויישטע סטודענטן, אָפּגעוויינט פון רעדן ייִדיש.

יעקב לעשצינסקי האָט אַ דרײַ יאָר נאָך דער פּעברואַר־רעוואָלוציע זיך

באזעצט אין בערלין, וואו ער איז געוואָרן דער קאַרעספּאַנדענט פון „פּאַרווערטס“. ער איז באַקאַנט ווי אַ מיטגרינדער פון דער פּאַראַייניקטער סאַצ. אַרבעטער-פּאַרטיי ס. ס. און י. ס. ציונ. סאַצ. סיימיסטן; און איינער פון די בויער פונעם „ייוואָ“ אין ווילנע. ער האָט מחבר געווען אַ צאָל ביכער, צווישן זיי, „בלעטער פאַר יידישער דעמאָגראַפיע — סטאַטיסטיק און עקאָנאָמיק“. ער איז אויך געווען אַ מיטרעדאַקטאָר פון דער אַלגעמיינער ענציקלאָפּעדיע.

ווען דער נייער לערער, ד. ה. דער שרייבער פון די שורות, האָט פאַרבעטן יעקב לעשצינסקי מיט זײַן משפּחה צו זיך אין זײַן ערשט־אַרײַנגעקליבענער וואוינונג, האָט יענער גערן אָנגענומען. די צוויי זײַנען גיך פאַרטאָן געוואָרן אין אַ לאַנגן שמועס וועגן שולן און שײכותדיקע ענינים און מען איז באַלד אַריבער אויף „יידיש לעבן אין אַמעריקע“, וואָס דאָס האָט געזאָלט זײַן די טעמע פון לעשצינסקי רעפּעראַט יענעם שבת. דער עלטערער קאָלעגע האָט זיך ברייט צעשמייכלט: „וועגן דעם ענין וועט איר הערן פון מיר אין אַ פאַר טעג אַרום“. פּלוצעם האָט ער אַ פיר געטאָן די רייד אויף מער היימישע רעלסן: „ווי האָט איר זיך עפעס אײַנגעלעבט אין דער נייער שטאָט?“ דער לערער האָט אומעטיק געענטפּערט: „פאַר די וואַנדערנדיקע בני־ישראל איז אומעטום געווען דער זעליביקער מדבר!“ אַ חוץ די בײַם באַרג סיני! — האָבן ביי לעשצינסקי אַ בליץ געטאָן די אויגן אונטער די געדיכטע גרויע ברעמען.

„אָודאי, געוויס!“ — האָט דער לערער צוגעגעבן. „אַבער מען דאַרף האָבן אַ משה! — דער באַרג ווי די מדבר זאָלן באַקומען אַ זין און געבן דעם וואַנדערער מנוחת־הנפש . . .“

ביידע מענער האָבן אויף עפעס מרמז־געווען, איינער אויף זײַן דאָליע פון אַ יידישן לערער, וואָס דאַרף אָפט, צוליב אַ קאַפּריו פון אַ שול־טווער, בײַטן די שטעלע און זיך אַרומשלעפּן איבער שטעט און שטעטלעך. דער אַנדערער, דער גאַסט, איז אויסן געווען אַנצוואונקען דעם לערער, אַז די עיר־הבירה, איז ניט געקוקט אויף געוויסע שינויים, נאָך אַלץ אַ קערנדיקער יידישער ישוב, און אַז די „ייוואָ־געזעלשאַפּט“ האָט דאָ גרויסע מעגלעכ־קײַטן, ממילא געהערט ער, ווי אַ לערער און שרייבער צו איר ספּעצע. אמת — האָט לעשצינסקי צוגעגעבן — איר וועט אפשר האָבן שטערונגען מיצד די נײַע באַלעבאַטיים. ווי מײַנט איר? דער לערער האָט ניט געוואָלט, אַז

זיין פריינד זאל אים חושד-זיין, אז ער געהערט צו דער „נעשה-ונשמע“ חברה, האט ער שטיל געענטפערט: — איך בין דא א נייער מענטש . . . מ'דארף זיך ארומקוקן . . . ווען די פאסיקע צייט וועט קומען, פארזיכער איך אייך, וועט ניט זיין קיין מניעה . . .

אין 1954 איז אין פארלאג „אינזל“, אין ניו יארק, דערשינען ראובן אייזלאַנדס בוך „פון אונדזער פריילינג“ ליטערארישע זכרונות פון פארטרעטן יידישע שריפטשטעלער, ארויסגעגעבן פון א קאָמיטעט בײַ אונדז, אין מיאמי ביטש. דאָס בוך איז געווען געווידמעט דעם אַנדענק פון אייזלאַנדס נאָענטסטן פריינד, דעם שרייבער דוד קאַזאַנסקי, און האָט געמאַכט אַ קאָנטיקן רושם אין דער יידיש-ליטעראַרישער וועלט. צו דער געלעגנהייט האָט די היגע ייוואַ-געזעלשאַפט דורכגעפירט אַ ליטעראַרישן אַוונט. דער הויפט רעדנער איז געווען טאַקע דער מחבר אַליין, ס'איז אויך אויפגעטראָטן, י. י. שוואַרץ, איינער פון די וויכטיקע דיכטער פון דער גרופע „יונגע“. ער האָט שוין מיט זײַן אויסזען אַליין אַרײַנגעבראַכט דעם עולם, איבער-הויפט דעם ווייבערישן, אין אַ געהויבענער שטימונג. אַט ווי אייזלאַנד מאַלט אים: „ער איז געווען הויך און שלאַנק, מיט אַ געטאַקט פנים און לויכטנדיקע אויגן און מיט אַ פּרעכטיקן קאַפּ פּעך-שוואַרצע קרויזן . . .“

שוואַרץ איז ניט געווען קיין צו אַפטער גאַסט בײַ די „ייוואַ-פאַרומס“. ער האָט געוואוינט אַ אַכצן מייל אַרויס פון שטאַט, אָבער דער „ייוואַ“ קאָמיטעט“ האָט אַלצאיינס פאַרשפּרייט זאָרגפול זײַנע ביכער, איבערהויפט דאָס קלאַסיש ווערק „קענטאַקיי“, וואָס איז, אַגב, אַרויס אין דריי אויפלאַגעס, און שפּעטער זײַן ביאָגראַפיש בוך „יונגע יאָרן“.

אויב שוואַרץ האָט ניט געקענט באַזוכן די „פאַרומס“ אַפט, האָבן די „ייוואַ“-חברים אים אַפט אָפּגעשטאַט וויזיטן. מ'האַט זיך אַרויסגעלאָזן צו אים עלעהיי אויף אַ פיקניק, ריכטיקער און חשובער, ווי צו אַ „גוטן יידן“, מיט אויטאָס און אויטאָבוסן מיט קערב שפּײַז און געטראַנקען.

דאָרטן אויף זײַן „גוט“, ווי די באַזוכער האָבן עס גרויסהאַלטעריש גערופן, האָבן זיך שטענדיק געפונען לאַנגע טישן און בענק. מ'האַט זיך אָבער צוערשט געזאַמלט אויף דער לאַנקע פאַר זײַן הויז, און פון דאָרטן אַוועק באַוואונדערן זײַן פּרעכטיקן גאָרטן . . . איבערן שטענדיק-שטילן אַרומ, האָט זיך מיט אַמאַל אַ טראַג געטאַן סײַדיש לשון בקולירם אין אַלע וואַריאַנטן און דיאַלעקטן, ביז ס'האַט זיך באַוויזן די אימפּאַזאַנטע פיגור

פונעם דיכטער. דעמאלט האָט דער עולם באַזעצט די טישן, מיט די פני פון דער „ייוואַ“-געזעלשאַפט. מען האָט דאָ פאַקטיש ממשיך געווען די רייד, די פלענער, די פראַיעקטן, מיט וועלכע מ'האָט זיך פאַרנומען בײַ די זיצונגען אין שטאַט. אַודאי האָט מען שפּעטער טועם געווען פון אַלעם גוטן, וואָס איז געבראַכט און אויסגעסאַרווערט געוואָרן אויף די טישן. אָבער דער סאַמע עיקר איז געווען, ווען דער דיכטער האָט שפּעטער פאַרגעבראַכט עטלעכע קאַפיטלעך פון זײַנעם אַ נײַ ווערק, צי פאַרצויגן אַ שמועס וועגן אַ וויכטיק אַנגעגליטן ענין, וואָס איז געשטאַנען אויפן יידישן סדר-היום . . . דער עולם איז זיך שפּעט אין אַוונט צעפאַרן אין אַ יום-טובדיקער שטימונג, אַנ-ווינטשנעדיק דעם דיכטער און זײַן משפּחה פולע קערב מיט ברכות . . .

י. י. שוואַרץ

אַ ירושה

איבער מיר האָבן דורות געוויינט :
— מיין קינד, דו זאָלסט בלייבן אַ ייד.
זאָל דיין טאַטנס ירושה און לייד
אין דיין האַרצן טיף ווערן געהיט.

כ'בין מיט גאַלד ניט געוואָרן געשמראַפּט,
נאָר מיט גײַסט האָט באַשאַנקען מיך גאָט ;
איך טראַג דורות און דורות אין האַרץ,
ער פאַרמינדט ניט פון אונדז זײַן גענאָד.

איך בין מיד, איך בין אַלט — דו ביסט יונג.
גײַ פאַרויס. גאָט באַשירעמט מיין קינד ;
און דיין זעל זאָל געלייטערט אַרויס
דורך נסיונות פון לעבן און זינד.

ניט פאַרנעם אונדזער גאַנג איבער וועלט —
זיין אַ ייד. — ער האָט מער ניט גערעדט.
נאָר זיין בליק האָט געלויכטן, געגליט,
מיט במחוז און שטילן געבעט.

ס'האָט אין שול דער גר-תמיד געצאָנקט
מיט זיין ציטערדיק-טרויעריק ליכט;
כ'האָב מיט יראה און אַנגסט זיך געבויגן,
אין פרוכת פאַרהילט מיין געזיכט.

לעקטאָרן און פאַרוויילערס

מיר געפינען אויף דער לעקטאָרן-רשימה פון 1955 דעם דעמאָלט ניט
צו שטאַרק באַקאַנטן שרייבער, אָבער שוין דעמאָלט ליבן גוטמוטיקן מענטשן,
יהודה עלבערג. ער איז בשעתו געווען אַ מיאַמיער תושב און האָט
דורכגעמאַכט אַ שווער שטיקל צײַט אין זײַן פּערזענלעכן לעבן. ווער וואָלט
זיך עס דעמאָלט געקאַנט פאַרשטעלן, אַז אין אַ פּאַר צענדליק יאָר אַרום זאָל
דער האַלב־שעמעוודיקער יונגעראַן ווערן באַרימט ניט נאָר אין ייִדישן
מאַנטרעאַל, וואו ער איז געוואָרן אַ שטענדיקער רעזידענט, גײַערט אין דער
גאַנצער ייִדיש־וועלט מיט קריגן דעם פּרס הזמנלה פאַר ליטעראַטור, אין
מדינת ישראל? אָבער דאָס סאַמע אַנגענעמסטע, וואָס קאָן געזאָגט ווערן
וועגן אים — ער איז געבליבן, לפי אונדזער דעה, דער זעלביקער, פּיינער,
איידעלער און ראַפּינירטער מענטש ווי געווען. אַוודאי האָט דאָ געווירקט
ירושה. עלבערג שטאַמט פון דורות רבנים און גײַטיקע מנהיגים, וועלכע
האַבן אַפילו אין יאָרן פון שווערע נסיונות אַרויסגעוויזן איבערמענטשלעכע
עקשנות אין געראַנגל מיטן ייִדישן שונא! . . .

יהודה עלבערג איז אַ געענדיקטער טעקסטיל אינזשעניער. ער איז
געווען אין וואַרשעווער געטאָ און זיך באַטייליקט אין דער ווידערשטאַנד־
באַוועגונג. סוף 1944 האָט ער געלעבט אויף דער אַרישער זײַט. נאָך דער
באַפּרײַאונג פון לובלין, איז ער געווען אַ מיטגרינדער פון דער ערשטער

יידישער פרעסע־אָגענטור „ייפּאָ" אין לאָדזש, וואָס האָט איבערגעשיקט צו דער יידישער וועלט די ערשטע ידיעות וועגן די געראַטעוועטע יידן סײַ אין פּוילן און סײַ וועגן די ערשטע צוריקגעקומענע יידן פון סאָוועטלאַנד. ער איז געווען אַ דעלעגאַט צום ערשטן צוזאַמענפאַר פּונעם אַלגעמיינען יידישן קולטור־קאָנגרעס אין ניו יאָרק.

יהודה עלבערגס ווערק: — „אויפן שפיץ פון אַ מאַסט", „קלמן קאַליקעס אימפעריע" און „אַ מענטש איז ניט מער ווי אַ מענטש" האָבן געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אין דער יידישער ליטעראַטור. עלבערג האָט ליב זײַנע מענטשן. ער האָט זיי דורכגעפֿיבערט אין זײַן דמיון. ער האָט זיי ליב אַהבת־נפשׁ. ער ווײַזט אונדז שטאַרקע יידן מיט גרויסן בטחון, און אַז דער בורא עולם וועט ניט פאַרלאָזן זײַן געליבט פּאַלק. שטאַרקע יידן, וואָס ווילן פאַר קײַן פּאַל זיך ניט אונטערגעבן און אין די ערגסטע צײַטן ניט פאַרלירן דעם צלם־אלוקים און האָבן אין יעדן טאַג וואָס איז אַוועק, נאָר געזען ניסים מן השמים (ב. פיק) . . . עס איז דאָס העכסטע און סאַמע קאַנצענטרירטסטע, וואָס איז בכלל ביז איצט געשריבן געוואָרן וועגן דער תקופה פון אונדזער חורבן . . . דאָס ווערק איז געשריבן מיט בלוט און מיט קינסטלערישן טאַלאַנט, וואָס אָן אים וואָלט געווען אוממעגלעך איבערצוגעבן אַזעלכע דינע גיואַנסן אין זײַן דערציילן (מ. צאַנין). עלבערג איז אַ מײַסטער פון סטיל, וואָס איז צוגעפאַסט צום סיפור־המעשה, וואָס ער דערציילט. בכלל איז ער ניט קײַן באַרעדעוודיקער. בלויז ווען עס איז וויכטיק, זעט ער דעטאַלן און גיואַנסן . . . ער פֿילט דעם אימפעט פון די געשילדערטע געשעענישן . . . (חיים שפּילבערג).

אין 1977 ווען יהודה עלבערג האָט באַקומען די „איציק מאַנגער פרעמיע" האָט דער נשיא פון דער מדינה אין זײַן באַגריסונג געזאָגט אויף יידיש: „אין זײַן אויפטרייסלדיקער דערציילונג וועגן צוויי יידישע קינדער, אַ ברודער און אַ שוועסטער, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן פאַר דעם אימת־מות פון די דײַטשן, באַנוגנט זיך ניט עלבערג מיטן שילדערן די פיזישע לײַדן, וואָס זיי האָבן אויסצושטיין, נאָר ער שילדערט דווקא זייער זאַרג פאַרן גורל פון די גײַסטיקע אוצרות פון אונדזער פּאַלק, וואָס איז די עיקר־זאַרג. און זײַן קליין שוועסטערל זאָל אין באַהעלטעניש לערנען דעם אַלף־בית. כדי עס זאָל ניט פאַרגעסן ווערן די צורה פון אַ יידישן און אין די קומענדיקע דורות" . . .

**
*

שמשון דונסקי איז אויפגעטראָטן פיל מאל ביים ייוואָ-פאָרום. באַזונדערס איז געבליבן אין געדעכעניש זײַן פרעכטיקער רעפּעראַט „אהבת ישראל אין תנ״ך און אין דער הגדה“ (ווינטער 1977). ער איז געבאָרן אין אַ קליין שטעטל, לעבן ביאַליסטאָק. געלערנט אין ישיבות, געווען אַ לערער אין דער יבנה-שול. אין 1922 איז ער געקומען קײַן קאַנאַדע, געווען אַ לערער אין דער „מאַנטרעאַלער ישיבה“, שפּעטער אין די פּאַלקשולן און פון 27-טן ביז 69-טן יאָר געהילף-פּרינציפּאַל, ער איז געווען אַ מיטגרינדער פון העברעיִש-ייִדישן לערער-סעמינאַר. ער האָט געלערנט ייִדישע געשיכטע, דקדוק און מעטאָדיק אין פּאַלקס אוניווערסיטעט.

שמשון דונסקי האָט געדרוקט אַרטיקלען, עסיען, לידער אין „קאַנאַדער אַדלער“, אין „אידישן קעמפּער“, אין „פּונקס“ אין ש. ע. אינסטיטוט, שיקאַגאָ. זײַנע פּאַרשונגען וועגן ר' יוסף קאַרו האָבן אַרויסגערוּפּן גרויס אויפזען. ער האָט געשריבן אין „שלמה וויסמאַן-בן“, אין יובל-ספר לכבוד א. גאַלאַמב „חסד לאַברהם“. ער איז דער טרײַער איבערזעצער און צום ערשטן מאל לויט אַ וויסנשאַפּטלעכן מעטאָד, די מדרשים פון די פינף מגילות „איכה רבה“, „אסתר רבה“ און „רות רבה“, „קהלת רבה“, „שיר השירים רבה“ — ער האָט באַקומען די ליטעראַטור-פּרעמיע פון קאַנאַדער ייִדישן קאַנגרעס און די י. י. סיגאַל פּרעמיע.

„דונסקי איז ניט קיין איבערזעצער, נאָר אַן איבערדיכטער און דערביי געלינגט אים צו שאַפּן אַ וואונדערלעכן סינטעז צווישן דעם וואַרצלדיקן אַלט-לומדישן ייִדיש פון חדר און ישיבה מיט דעם נייעם פּאַעטישן ייִדיש פון אונדזער צײַט, פון דער מאַדערנער ייִדישער ליטעראַטור. . .“ (יצחק יאַנאַסאָוויטש).

**

ד.ר. יצחק אונטערמאַן אַ לאַנג-יאַריקער תושב פון דער עיר-הבירה, איז ניט נאָר געווען אַ רעפּערענט אויפן „פּאָרום“, נײַערט איינער פון די הויפט טוערס פונעם קאָמיטעט, ער האָט אַ צײַט אָנגעפירט מיט די תלמוד-שיעורים בײַ דער „ביוראַ פון ייִדישער דערציונג“ אין מיאַמי.

ד.ר. אונטערמאַן האָט געשטאַמט פון וואַרשע. ביז זעכצן יאָר האָט ער געלערנט אין ישיבות, דערנאָך האָט ער באַקומען סמיכה אויף רבנות. ער האָט געענדיקט דעם העברעיִש-ייִדישן לערער-סעמינאַר אין ווילנע. זײַט

1904 איז ער געווען אַקטיוו אין דער יידישער פרעסע און ליטעראַטור, געשריבן אויך אויף פעדאָגאָגישע און געזעלשאַפטלעכע טעמעס אין אַ ריי צײַטשריפטן אין פּוילן און רוסלאַנד. אין 1911 קומט ער קיין אַמעריקע און באַזעצט זיך אין קאַנאַדע. ער ווערט מנהל פון די העברעיִשע שולן אין מאַנטרעאַל, ווערט אַ מיטאַרבעטער אין „קאַנאַדער אַדלער“, שפּעטער רעדאַקטאָר פונעם טאַראַנטער אָפטייל. דאַרטן פאַרעפנטלעכט ער אין המשכים די סעריע אַרטיקלען „דער תּלמוד און זײַנע מחברים“. זײַנע אַרטיקלען וועגן „פרושים, צדוקים און איסיים“, די מדרשים — זײַער אָפּשטאַמונג און באַ- דײַטונג. דער מחבר האָט אויך געשריבן ראַמאַנען אויף תּנכישע סוזשעטן. ער ברענגט אויך אַרויס די יידישע טראַגעדיע אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה („אין די שחיטה-שטעט“). דער פּיל זײַטיקער דר. אונטערמאַן האָט מחבר געווען ווערק וועגן די יידישע יום-טובים, די יידישע נביאים, וועגן רש"י — זײַן לעבן און שאַפן. ער איז דער מחבר פון דרײַסיק ווערק אין ענגליש אויפן געביט פון יידישער פּילאָסאָפּיע, געשיכטע און געזעצ- געבונג. צווישן זיי — זײַן ענגלישע איבערזעצונג און באַלייכטונג פון פרקי אבות, די נביאים, אין וועלכע ער ברענגט אַרויס מיט גרויס קאָנטשאַפט די אויפטאונגען פון גרויסן געשטאַלטיקער פון דער יידישער הלכה . . . ס׳וועלט זיך אויך דערמאַנען זײַנע מאמרים וועגן דער „חדר-פּראַגע“, וועלכע האָבן אַרויסגערופן אַ שאַרפע פּאַלעמיק אין די ראַדיקאַלע קרייזן . . . יצחק אונטערמאַן איז געווען אַ דאַקטאָר פון פּילאָסאָפּיע און יורי, און האָט אַ צאָל יאָרן פּראַקטיצירט ווי אַן אַדוואָקאַט בײַ אונדז, אין מיאָמי.

זײַנע לעצטע יאָרן זײַנען געווען טראַגישע. ער האָט מער ניט געקענט באַוועגן זײַנע פּיס און זיך געמוזט געפּינען דאָס רוב אין הויז, אָבער דער קאָפּ האָט געאַרבעט כּמעט ביז דער לעצטער מינוט. ער האָט זיך אינטערעסירט מיט אַלץ וואָס קומט פאַר אויף דער וועלט.

**

יוסף מלאַטעק און חנה גאַרדאַן-מלאַטעק זײַנען פּאַפּולערע און באַליבטע פיגורן אין דער שטאָט פון זון-און-פּאַלמעס. זיי טרעטן דאָס רוב אויף צוזאַמען בײַם יוואָ-פּאַרום. ער, ווי געוויינטלעך, מיט אַ לעקציע וועגן יידישן פּאַלקלאָר און פּאַלקס-מאַטיוון, זי — ווי די מוזיקאַלישע אויסזײַטשערין אויף דער פּיאַנאָ.

יוסף און חנה מלאטעק האָבן זיך קונה'שם געווען מיט דער אָפֿ-
טיילונג, וואָס זיי האָבן אײַנגעפירט אין „פאַרווערטס“ — „פערל פון דער
יידישער פּאָעזיע“ אונטערן פּען-נאָמען „פאַרשנער“. דאָרטן ווערן סיסטעמאַטיש
געפאַרשט און געדרוקט פּאָלקסלידער, שירים פון אומבאַקאַנטע פּאָעטן; פּאַר-
שיידענע וואַריאַנטן פון לידער און עס ווערט אָנגעפירט אַן עפנטלעכע
קאָרעספּאַנדענץ מיט די ליענערס וועגן די ענינים. לעצטנס האָט מלאַטעק
אײַנגעפירט אונטערן פּען-נאָמען י. האַמער, אַ נייע אָפּטיילונג „אין דער
וועלט פון יידיש“. אַ טייל פון די „פערל“ איז אַריין אין אַ בוך מיטן זעלביקן
נאָמען.

יוסף מלאַטעק שטאַמט פון קעלצער געגענט. ער איז געקומען אין
1925 קײן וואַרשע מיט זײַנע עלטערן. ער האָט זיך דאָרטן געלערנט אין אַ
יידיש-וועלטלעכער שול. ער איז געווען אַקטיוו אין דער בונדישער קינדער-
אָרגאַניזאַציע „סקיף“. נאָכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, איז
ער אַנטלאָפן קײן ווילנע. אין ווילנע איז ער געוואָרן אַ פּראָאָספּיראַנט פון
ייוואָ. דערנאָך געלעבט ווי אַ פּליט אין שאַנכאַ. פון דאָרטן אויסגעוואַנדערט
קײן קאַנאַדע, וואו ער ווערט אַ לערער פון דער יידישער טאַג-שול אין
קאַלגאַרי. אין 1949 איז מלאַטעק געקומען קײן ניו-יאָרק. ער זעצט פאַר
זײַן בילדונג אין יידישן לערער-סעמינאַר און נעמט אויף קורסן אין דער
„נייער שול פאַר סאַציאַלער פאַרשונג“. אין 52-טן יאָר ווערט יוסף מלאַטעק
עקזעקוטיוו-סעקרעטאַר פון די א. ר. שולן אין ניו יאָרק. און מיט צוויי
יאָר שפּעטער — דער בילדונג-דירעקטאָר און רעדאַקטאָר פון „קולטור און
דערציאונג“ (לעבן) און פון דער „קינדער-צײַטונג“.

חנה גאַרדאַן מלאַטעק איז געבאָרן אין ניו-יאָרק. זי האָט באַקומען
דעם באַקאַלאָוראַט פון האַנטער-קאַלעדזש. זי האָט שטודירט יידישע
לינגוויסטיק און יידישן פּאָלקלאָר אויף די גראַדואיר-קורסן אין לאַס-
אַנדזשעלעסער אוניווערסיטעט און אויף די קורסן פאַר פּאָלקלאָריסטיק אין
ייוואָ. זי איז געווען די סעקרעטאַרין און אַסיסטענטין פון וויסנשאַפטלעכן
דירעקטאָר פון ייוואָ (1944 — 1951). האָט געאַרבעט ווי אַ מוזיק-דירעקטאָרין
אין „בויעריק“ און „קינדער רינג“ און אין די אַרבעטער-רינג שולן. זײַט
1979 איז זי די אַרכיוויסטין אין ייוואָ.

יוסף מלאַטעק האָט אין 1985 באַקומען דעם „בית שלום עליכם“
שיווער“ פרייז פאַר ליטעראַטור און קונסט. אין דער מאַטיווירונג ווערט גע-

זאגט, אז דאס איז אן אויסדרוק פון אנערקענונג פאר זײַן ווערטיקן בײַטראַג צום יידישן וואָרט און צו דער יידישער קולטור און פאַר זײַן שעפּערישן לעבנס-ווערק.

יוסף מלאטעק, וואָס איז הײַנט-צוטאָג דער וויכטיקסטער פירער פון יידישער קולטור-טעטיקייט אין אַמעריקע, האָט פאַרוואַנדלט דעם אַרבעטער-רינג בילדונגס-דעפּאַרטמענט, פון וועלכן ער איז זײַט יאָרן דער דירעקטאָר, אין דעם וועלט-אַדרעס פאַר יידישער קולטור. ער געפינט אָבער אויך צײַט פאַר אַנדערע געזעלשאַפטלעכע אַקטיוויטעטן, צווישן זײ דער „פאַרווערטס“ און די ראַדיאָ-סטאַנציע „דאָבליו-איי-ווי-די“ פאַרנעמען אָן אויבנאָן.

יוסף מלאטעק איז געוואָרן דער אַמטירנדיקער פרעזידענט פון דער „פאַרווערטס-אַסאָסיאַציע“ נאָך דער פטירה פון ישראל ברעסלאָו ע"ה. ווינציק איז באַקאַנט, אז מלאטעק איז אַרײַן אין דער יידישער ליטעראַטור ווי אַ דיכטער. צו צוועלף יאָר האָט ער שוין אַנגעהויבן שרײַבן לידער אין דער „קליינער פאַלקסצײַטונג“, אין וואַרשע. שפּעטער זײַנען זײַנע לידער דער-שינען אין פאַרשיידענע זשורנאַלן.

ס'איז אויך כדאי צו דערמאָנען, אז די אָפטע אַרבעטער-רינג פעסטיוואַלן אין די ניו-יאָרקער פאַרקן זײַנען זײַנס אָן אויפטו! . . .

יוסף מלאטעק

גיטל קאהן

מרדכי שטריגלערס נאָמען געפינט זיך אויף דער רשימה פונעם ייוואָ-פאָרום שוין אין 1955. זיינע פאָרטיפטע לעקציעס האָבן שטענדיק געלאָזן אַ רושם און האָבן אַרויסגערופן אַ שטאַרקן אָפקלאַנג ביים עולם.

שטריגלער האָט דורכגעמאַכט דעם וועלט-קריג אין דער וואַרשעווער געטאָ און אין פאָרשיידענע לאַגערן. נאָכן קריג איז ער געקומען קיין פאָריה, וואו ער איז געוואָרן שעפּעריש-אַקטיוו. דערנאָך דערשיינט ער אין ניו-יאָרק צו דער גרינדונגס-קאָנפּערענץ פון קולטור-קאָנגרעס (1948) ער פאָרעפנטלעכט דאָ עסייען אין „געצעלטן“. און אין „מאָרגן-זשורנאַל“ דרוקט ער בילדער פון יידישן לעבן, באַזירט אויף דער שאלות-ותשובות ליטעראַטור. ער קערט זיך אום אויף אַ שטיקל צייט קיין פאָריה, און באַזעצט זיך ענדלעך פערמאַנענט אין ניו-יאָרק, וואו ער ווערט אַ מיטאַרבעטער און שפּעטער דער רעדאַקטאָר פון „אידישן קעמפּער“. ער שרייבט איינציטיק אין „פאָרווערטס“ וועגן פאָליטיש-געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען, זונטיק — אָפּהאַנדלונגען אויף תנכישע טעמעס, מיט אַ גרינטלעכן אויסטייטש פון תלמוד, מדרש, רש"י, רמב"ם, רמב"ן און אַנדערע מפרשים.

מרדכי שטריגלער האָט אַרויסגעגעבן אַ צאָל ווערק אין בוך-פאָרם, צווישן זיי: „אין אַ פרעמדן דור“ (1947), „מאַיאָנעק“ (1947), „אין די פאָבריקן פון טויט“ (1948), צוויי בענד „ווערק צע“, „גורלות“ (1952), „געאַרעמט מיטן ווינט“ (1959), „אינדזלען אויף דער ערד“ (1975).

**

שמואל לייב שניידערמאַן געהערט אויך צום צעטל ייוואָ-לעקטאָרן פונעם „מיאַמי-פאָרום“. ער קומט פון קוזמיר, פוילן. ער האָט שטודירט אין וואַרשעווער אוניווערסיטעט און אין אַ הויכשול פאָר זשור-נאַליזם. ער האָט געדרוקט לידער, דערציילונגען, עסייען, אינטערוויען, רעפאָרטאַזשן אין „יידישע וועלט“, „ביכער-וועלט“, „ליטעראַרישע בלעטער“, „אַרבעטער-ציטונג“, „וועלט-שפיגל“. אַן אויסקלייב פון די רעפאָרטאַזשן זיינען אַרײַן אין זײַן בוך „צווישן נאַלעווקעס און אייפּל-טורעם“ (1936). אין 33-טן יאָר האָט שניידערמאַן אימיגרירט קיין פּראַנקרייך, וואו ער האָט אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט די וואַכנשריפט „פאָריז“. בשעתן שפּאַנישן בירגער-קריג, איז ער געווען אַ צייט אין יענעם לאַנד. ער האָט געשריבן פון דאָרטן קאַרעספּאַנדענציעס און רעפאָרטאַזשן פאָר פאָרשיידענע יידישע

ציטונגען, און פֿאַרעפנטלעכט אַ בוך „קריג אין שפּאַניע“ (1938). ער האָט געלעבט אַ יאָר אין יאַהאַנעסבורג און האָט רעדאַקטירט „די אַפּריקאַנער יידישע צײַטונג“. אין 1940 האָט ער זיך באַזעצט אין אַמעריקע. ער האָט מיטגעאַרבעט אין „פֿאַרווערטס“, האָט באַזוכט פּוילן און האָט אָנגעשריבן פֿאַר דער צײַטונג אַ סעריע אַרטיקלען, וועלכע זײַנען אַרויס אין בוך-פֿאַרעם „צווּישן שרעק און האַפּנונג“. ער האָט אַ שטיקל צײַט געשריבן פֿאַרן „מאַרגן-זשורנאַל“, און זײַנט 1971 איז ער אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין „פֿאַרווערטס“. ער האָט דאָרטן אָפּגעדרוקט אַ שלל מיט אַרבעטן וועגן יידישע און אַלגעמײנע פֿראַבלעמען, אַ שטייגער: „פּוילן נאָכן לעצטן גירוש“ (1973), „די קיבוצים אין מדינת-ישראל“ (1974), „די סענט-לואיס שיף“ (1975), „אַרטור שיק — דאָס שטורמישע לעבן און שאַפּן פּונעם גרויסן יידישן מיניאַטור-מײַסטער“ (1980). ש. ל. שניידערמאַן פֿאַרנעמט אַ וויכטיקע פּאַזיציע סײַ אין יידישן זשורנאַליזם, סײַ אין דער יידישער ליטעראַטור. זײַנע רעפּאַרטאַזשן שטעלן פֿאַר אַ האַרמאָנישע קאָמבינאַציע פּון באַריכטן, באַשרײַבונגען און קינסטלערישע שילדערונגען. אין 85-טן יאָר האָט ער געקראָגן די פּרעמיע פּונעם יידישן קולטור-קאָנגרעס.

**

ש. ל. שניידערמאַן

מיין קינד, דו ביסט אַ פּליכטלינג

שלים די מוזיק, מיין קינד
 צו רואיק און טרוימעריש זײַנען איצט
 די קלאַוויר סאַנאַטעס פּון בעטהאווען;
 דער אייראָפּעישער צעלזיום-טערמאָמעטער ווײַזט מיר 38.5.
 אַכער כ׳פּיבער ניט — ס׳איז ניט פֿאַרזי און ניט די סען.

ס׳איז ניו יאָרק בניס האַדסאָן אין דער נאַכט,
 וואַנגער-סטאַקאַטאָם שפּילן די אַוויאָנען,
 עס איז אַן אימהדיק לופט-אַלאַרם ליד
 און איך קאָן שוין אויסנווייניק די נאַטן —
 פּון וואַרשע, פֿאַרזי און מאַדריד.

לעש אויס דאס ליכט,
 צווישן די שמערן לויערט דער שונא.
 קום נענטער און זען זיך אויף מיין בעט —
 איך בין ניט דער איינציקער קראנקער, וואס דארף רעמונג
 אין דער וועלטס אומענדלעכן לאזארעט.

און איצט, מיין קינד, איז צייט
 דיר צו דערציילן דיין אייגענע געשיכטע:
 ביסט געבוירן אין פאריז, אין א געמל ביים פאנמעאן
 און אין טאג פון דיין געבורט איז דער טאטע, דער רעפארטער,
 געקומען צו פליען פון באמבארדירטן בארצעלאן.

איך האב געוויינט,
 ווען עס האט צום ערשטן מאל פון דינע אויגן
 א בלאג-געטאן אויף מיר אזוי העל —
 איך האב דאן געטראכט פון די שפאנישע קינדער
 אין די שוץ-קעלערס פון גערניקא און סערועל.

(א טייל פון דער פאעמע — „פארווערטס“ יוני 6, 1986)

**

דוד האפשטיין

אין יידישן וואָרט

אין יידישן וואָרט, ווי ס'איז ליב, ווי ס'איז מילד, ווי ס'איז טייער,
 איז פאראן אזא רוף צו באניונג, ס'איז פאראן אזא העלישער פניער,
 אז ווינטן, וואס ציען אויף וועלטישע ברייטע באראטן,
 ניט קענען פארבלאזן זיין גליענדן אטעם,
 און אשן פון תקופות ניט קענען זיין צונטער פארגרויען,
 זיין מונטערן צונטער, וואס העלט זיך אויף שמילקניט פון בלויען.

אין יידישן וואָרט, וואָס איז אַקערשט אַרויס פון די צוואַנגען, וואָס זוכט זיך אומרוואַיק נאָך פעלדער און סמעפעס, איז פאַראַן שוין די זיכערע רו און די ברייטקייט פון עפּאָס און ניט נאָר ביי הייליקע שומרים — אין וואָרט ביי די פשוטע הימערס, הערט זיך דער אָנהייב פון שטאַלצע געזאַנגען פון שנימערס, הערט זיך דער אָנזאָג אויף מונטערע קלאַנגען פון שניער — אין יידישן וואָרט, ווי ס'איז ליב, ווי ס'איז מילד, ווי ס'איז מייער...

(פון בוך „פון אַלע מיינע וועלטן“ כאַראַקטן מלוכה-פאַרלאַג 1929)

**

מרדכי חסיד — אויף וויפל עס געדענקט זיך איז דער דיכטער, מרדכי חסיד, בלויז אינמאָל אויפגעטראָטן ביים יוואָ-פאַרום. ער האָט גע-רעדט וועגן דעם אינטערעסאַנטן און ווערסאַטילן פּאָעט, פּראַנץ קאַפּקאָ און האָט גוואַלדיק אויסגענומען, און לפי די פּראַגעס, וועלכע זיינען שפּעטער געשטעלט געוואָרן דעם רעפּערענט, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז קאַפּקאָ איז פאַר דאָס רוב צוהערערס געווען אַ פנים חדשות.

מרדכי חסיד איז פון בעסאַראַביע. ער האָט דאָרטן געענדיקט די גימנאַזיע. ער איז געווען אַ סטודענט אין ראַבינער חיותעס „בית מדרש למורים“ אין ווין. ער ווערט שפּעטער אַ לערער אין אַ העברעיִש-פינישער שול אין העלסינגפּאָרס. ער לעבט אַ צייַט אין שטאַקהאַלם און איז דאָרטן דער אָנפירער פון דער קולטור-אַרבעט ביי דער יידישער קהילה. ער איז געווען אַ דעלעגאַט צום „אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס“. ער איז אָנגעקומען אין קאַנאַדע אין 1950, און איז געוואָרן דאָרטן אַ לערער פון די יידישע פּאָלקשולן און אַ לעקטאָר אין יידיש-העברעיִשן לערער-סעמינאַר אין מאַנטרעאַל. ער איז אַקטיוו ווי אַ יידיש-העברעיִשער שרייבער אין אַ צאָל צייַטשריפטן איבער דער וועלט. מרדכי חסיד איז געווען יאָרן דער רעדאַקטאָר פון „קאַנאַדער אַדלער“. ער האָט געהאַלטן די צייַטונג אויף אַ ווערדיקער הייך, און געשריבן די ליט-אַרטיקלען מיט נאַציאָנאַלער חשיבות! ...

**

חיים גראַדע איז געווען אַ כמעט „שטענדיקער“ באַזוכער פון דער אויבן־דערמאָנטער „שטוב“. ס'רוב ביכער זײַנע, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אין אַמעריקע, האָבן דערוען די „ליכטיקע וועלט“ אין דער „שטוב“. בײַ אַזאַ געלעגנהײַט פלעגט זיך צוזאַמענקומען די גאַנצע ייִדישע אינטעליגענץ פון שטאָט אין האַניקבוים־גאַרטן און דאָרטן, אונטערן אויסגעשטערנטן הימל, אין שכנות פון צעבליטע ביימער, פלעגט געפראַוועט ווערן אַ ליטעראַרישע מסיבה מיט אַלע פּיסטשעווקעס, דאָס־הייסט, מיט רעדעס, פאַרלעזונגען, געזאַנג און פאַרענדיקט האָט מען מיט אַ גרויסאַרטיקן צובײַס, וואָס איז געשטאַנען גראַדע אויפן גראַד פון אַ באַנקעט! אַ קלייניקייט גראַדעס אַן אָונט! . . .

חיים גראַדע איז געווען, ווי באַקאַנט, אַ ווילנער. ער האָט דאָרטן גע־לערנט אַלגעמיינע לימודים אין די ייִדיש־וועלטלעכע שולן, און די טראַדיציאָנעלע — אין די ישיבות פון ווילנע, בעלסק, אַלקעניק און ביאַליס־טאָק. בײַ די גאַוואַרעדעקער מוסריקעס, און זיבן יאָר בײַם חוון־איש. צו 22 יאָר האָט ער פאַרלאָזן די ישיבה און האָט אָנגעהויבן שרײַבן לידער, און אין זעלבליקן יאָר (1932), האָט ער פאַרעפנטלעכט זײַנע ערשטע לידער אין „ווילנער טאָג“ אונטער דער רעדאַקציע פון זלמן רייזען. זײַנע שאַפונגען האָבן גלײַך אַרויסגערופן אינטערעס מיט זייער פאַרוואַרצלידיקייט, אומרו, אחריות־דיקייט און זאָרג פאַרן גורל פון ייִדישן פּאָלק און מיט זייער קינסטלערישקייט. זיי האָבן גיך געפונען אַן אַפּקלאַנג אין דער ייִדישער וועלט. אין 36־טן יאָר איז אין ווילנע אַרויס זײַן בוך לידער „יאָ“ דרײַ יאָר שפּעטער זײַן פּאַעמע, „מוסריקעס“.

ווען די נאַצײס זײַנען אָנגעפאַלן אויפן סאָוועטן־פאַרבאַנד, איז גראַדע אַנטלאָפן פון ווילנע און האָט איבערגעלעבט דעם קריג אין צענטראַל אַזיע. נאָך דער מלחמה האָט ער זיך אומגעקערט קײַן פּוילן, און פון דאָרטן איז ער אַוועק קײַן פראַנקרײַך. אין 1948 קומט ער קײַן ניו־יאָרק ווי אַ דעלעגאַט צו דעם גרינדונגס־צוזאַמענפאַר פון ייִדישן קולטור־קאָנגרעס און פאַרבלייבט שוין אין אַמעריקע. ער האָט שפּעטער אַרומגערייזט איבערן לאַנד און געלייענט רעפּעראַטן וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור. ער האָט זיך אָפט באַטייליקט אין דער היגער ייִדישער פרעסע און דאָרטן פובליקירט זײַנע נאָוועלן, ווי „דער מאַמעס שבתים“, „דער שול־הויף“, „די עגונה“, „צמח אַטלאַס“, און ענדלעך ווערט ער אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „פאַרווערטס“.

חיים גראַדע איז געקומען אין דער ייִדישער ליטעראַטור אָנגעלאָדן מיט

ידישן וויסן, טראדיציע, אומרו. ער האט פרי באנומען דעם פולן באדייט, וואס עס מיינט צו זיין א שרייבער ביי א לינדניק פאלק, דערצו נאך אין אזא תקופה ווי אונדזערע, ווי א טיף נאציאנאלער יידישער פאָעט, האט ער סינטעטיזירט די אלטע און די נייע יידישקייט.

חיים גראַדע האט אונדז געגעבן דאָס געזאַנג און וויי פון אונדזער טראַגישער תקופה, דאָס שווערע לעבן פון די יידן אין פּוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות, די ערב-צייט און דעם גרויל פונעם קריג-און-אומקום יאָרן...

דער 32-טער יערלעכער באַנקעט פון אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס, וואָס איז פאַרגעקומען אין 1981, איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פייערלעכער דעמאָנסטראַציע לכבוד דעם זיבעציק יאָריקן געבוירן-טאָג פון חיים גראַדע. דר. יוסף לאַנדיס, פראַפּ. פון ענגליש אין "קווינז-קאלעדזש" און פרעזידענט פון קאָנגרעס, האָט געזאָגט: "אונדזער היינטיקער באַנקעט איז פאַר אונדז אַ באַזונדערע פרייה, וויל מיר גיבן אַפּ כבוד אַ גרויסן יידישן שריפטשטעלער". חיים בען, דער עקזעקוטיוו-דירעקטאָר, האָט פרעזענטירט דעם יובילאָר מיט דער י. ל. פּרץ-פרעמיע. דער "חתן הפרס", גראַדע, האָט ביי דער געלעגנהייט געהאַלטן אַ רעפּעראַט, וואָס האָט אַרויסגערופן אַ שטאַרקן אינטערעס ביים גרויסן עולם:

"מיין ליטעראַרישער וועג איז געגאַנגען מיטן פיזישן וועג פון וואַנדערער! ניט בלויז בין איך אַ מקונן וואָס שרייבט קלאַג-לידער, אָבער דער חורבן איז דער טאַג-בוך פון מיין לעבן. איך פאַרגעס ביים שרייבן, אַז די אומגעקומענע יידן זיינען שוין מער ניטאָ". גראַדע האָט אויך באַטאָנט, אַז חיים נחמן ביאַליק און ה. לייזיק האָבן געהאַט אויף אים אַ השפּעה אין די יוגנט-יאָרן. זיין ערשט ליד "מיין מאַמע", וועלכע זיצט ביי די קאַשיקעס מיט די פאַרפרוירענע עפּל, און וואָס סימבאָליזירט אַזוי פיל פאַרשניטענע מאַמעס מיט זייערע טייטש-חומשים, תחינות און סידורים. זיין מוטער איז אומגעקומען אויפן פאַנאַר אין 1941 . . .

חיים גראַדע

איך וויין אויף אייך מיט אַלע אותיות פון דעם אַלף-בית

איך וויין אויף אייך מיט אַלע אותיות פון דעם אַלף-בית, וואָס איר האָט אים פאַרנוצט צו זינגען האַפּערדיקע לידער. איך ווייס פון אייער אינגערעדמער האַפּנונג — איך ווייס פון אייערע צעפליקטע הערצער, ווי אַן אַלמער סידור. איך האָב בײַ אייך אין הויז גענעכטיקט אויף מיין נע-ונד, און פון מיין שלאָף אין אייער הויז האָב איך געהערט דאָס שאַרפן פון אויפגעלעכטע שאַטנס אין אַ צײַט פון גזירת-שמד — געדענק איך עס, ווי אייער חסד פון הכנסת-אורחים: ווי איך געדענק דעם רום, וואָס האָט דערלאָנגט מיר ברויט בײַ שוועל, ווי איך געדענק זײַן היימלאַנד, וואָס פאַרגײט אין זײַנע בלוטן מיט ברייטקײט פון דעם סטעפּ, מיט ענגשאַפט פון אַ תּפּיסה-צעל, מיט לידער אויף דער וואַלגע און געבוינגקײט פון קנוטן. דעריבער האָב איך שטענדיק נאַכגעזוכט אויף אייך אַ זכות, גיט מחמת אייער טױט האָב איך אויף אייך געפונען זכותים; בײַ אייער לעבן נאָך אין לאַנד פון רחכותדיקן רום האָב איך געוואָס, אַז אין דער טױף פון האַרץ זײַט איר אַנוסױם. איך האָב געזען ווי איר האָט שטום געשוידערט און געשמוינט, פאַעטן ייִדישע פון מינסק, פון מאַסקױע און פון קיעוו, ווען די געראַטעוועטע, וואָס דער גורל האָט געשווינט, אייך האָבן אָנגעזאָגט די בײַזע אומגליקן פון איוב. איך האָב געזען אייך ציטערן פון גרימצאַרן און צער, ווען אייער גלויבן: „אני מאמין באמונה שלמה אין פעלקער-פריינדשאַפט“ — איז געלעגן טױט אין באַכײַצער מיט די הרוגיקעוו אין די גריבער, די געהיימע. בײַנאַכט איז דוד בערגלאַסאָן אַרײַן צו מיר. „איר שלאַפּט? מיר שלאַפּט זיך נײַט. אַ פולע בעט מיט טשוועקעס, חיים. מיר האָבן אויפן נײַעם אויפגעקלערטן מענטש געהאַפּט. . .

(אויסצוג פון „ירושלימער אלמאנאך“ 1982)

**

שלמה ווייסמאן — פעדאגאג, לאנג-יאריקער דערציער און שרייבער, איז אויפגעטראטן ביים ייווא-פארום מיט אינטערעסאנטע רעפעראטן. ער האט געשטאמט פון דינאוויץ, פאדאליע. זיין פאטער ר' שמואל, א משכיל און א בעל-תנ"ך, האט אויף אים משפיע געווען דאס גאנצע לעבן. שלמה ווייסמאן איז געקומען קיין מאנטרעאל אין 1913 און דארטן ממשיך-געווען זיין בילדונג. ער איז געווען א תלמיד פון דר. יהודה קויפמאן. ער האט באקומען זיין פעדאגאגיע-דיפלאמע אין "מעקגיל" אוניווערסיטעט. אבער שוין פריער, צו זעכצן יאר איז ער געווארן א לערער אין דער ערשטער יידישער פאקשול, און פון 1920 ביז 1969 געווען איר פרינציפאל. ער איז איינער פון די גרינדערס און לעקטארן פונעם יידיש-העברעישן לערער-סעמינאר. ער האט אויך געגעבן העברעישע לעקציעס אין "דזשארדזש וויליאם קאלעדזש" אין מאנטרעאל. זיין ערשטער ארטיקל: "אונדזער קאמף" — וועגן דער אחריות פון א יידישן לערער אין דער שול ארבעט, האט גלייך ארויסגערופן א ערנסטע באציונג צו אים. זייט דעמאלט האט ער פארעפנטלעכט ארטיקלען און עסייען וועגן יידישער און אלגעמיינער דערציונג, וועלכע האבן אים אוועקגעשטעלט ווי א מומחה אין יידישער פעדאגאגיק. ער האט אויך געדרוקט מאמרים וועגן ליטערארישע פראבלעמען, דערציילונגען, עטיוודן, פאנטאזיעס, פילאסאפישע באטראכטונגען און איבערזעצונגען פון העברעיש און ענגליש, וואס זיינען פאזיטיוו אפגעשאצט געווארן פון דער קריטיק. אין די זאמלונגען "גליונות" האט ער עסייען וועגן דער אמעריקאנער ליטעראטור, וועלכע האבן אים בארימט געמאכט צווישן די ליטערארישע מבינים אין ארץ-ישראל. פון גרויס וויכטיקייט ווערן באטראכט זיינע ארבעטן: "אמעריקע אין אונדזער יידישער דערציונג", "גאט-זוכעניש אין אונדזער דור", "גלות און ארץ-ישראל אין אונדזער דערציונג" — פראבלעמען, מיט וועלכע די יידישע און העברעישע שול-עסקנים ראנגלען זיך עד היום.

שלמה ווייסמאן האט ארויסגעגעבן א לערערישע כרעסטאמאטיע אין דריי בענד, וועלכע ווערן גענוצט אין די דארטיקע יידישע שולן. אט דער מיזאמער און שעפערדישער מענטש האט אויך איבערזעצט אין עברית פון גריכישן אריגינאל "השיחות של אפקטעטוס", מיט אן אריינפיר, וואס גיט א קלארע כאראקטעריסטיק פון עפיקטעטוסעס פערזענלעכקייט, זיין עטישע לעבנס-פילאסאפיע, און קאן פאררעכנט ווערן פון די בעסטע העברעישע איבערזעצונגען. פאר אט דער ארבעט, האט ער באקומען די סיגאל-ליטעראטור פרעמיע.

יעקב זיפער איז געווען אן אפטער גאסט אין דער עיר-הבירה און ממילא א לעקטאר ביים „פארום“. ער האט געשטאמט פון פוילן. זיין פאטער, א מורה-הוראה און א מחבר פון ספרים, האט געהאט א שטארקן איינפלוס אויף אים. יעקב זיפער איז געווען דער אדאפטירטער נאמען פון יעקב יצחק שטערן. חוץ ביים פאטער, האט ער געלערנט ביי פריוואטע לערערס. אין 1919 פארלאזט ער זיין שטעטל און לעבט א צייט אומלעגאל אין וואלין. בעת דעם באלשעוויסטישן אָנפאל אויף פוילן אין 1920, ווערט ער פארמשפט פון די פאליצאן צום טויט. געראטעוועט האָבן אים יידן, וועלכע זיינען ערב-געווען פאר אים ביז צו זיין אַפפארן קיין קאנאדע. אין 1925 ווערט ער לערער און פרינציפאל פון די פרץ-שולן אין מאַנטרעאַל, און אַקטיוו אין דער ציוניסטישער אַרבעטער-באַוועגונג, קאנאדער יידישן קאָנגרעס, פאַלקס-ביבליאָטעק. יעקב זיפער האט אָנגעהויבן זיין ליטעראַרישע טעטיקייט מיט אַ בילד פון חסידישן לעבן „שלוש סעודות“. ער האט זיך באַטייליקט מיט ליטעראַרישע און פעדאָגאָגישע אַרבעטן אין פאַרשיידענע צייטשריפטן. פאַר זיין דערציילונג „מגפה“ האט ער באַקומען די צוקונפֿט-פרעמיע (1948), פאַר „דאָס אמתע בילד“ — די פרידלאַנד פרעמיע, פאַרן בוך „אין די געצעלטן פון אַברהם“ — די סיגאַל-פרעמיע, און פונעם זעלביקן פאַנד פאַר — יידישער דערציילונג ווען די „געצעלטן“ איז דערשינען אויף עברית, האט זיפער געקראָגן די „זכריה באַגאַפּאַלסקי“ פריז (1979).

**

שלום אַש האט געלעבט אַ געוויסע צייט אויף איינע פון די אינדזלען פון מיאַמי ביטש, און פלעגט אויפטרעטן, הגם זייער זעלטן, ביים ייוואַ-פאָרום, ווען אַזא געשעעניש איז יא פאַרגעקומען, איז דער זאַל געווען איבערגעפאַקט און מענטשן זיינען געשטאַנען ביי די ווענט.

ווען ס'האט זיך אָבער אָנגעהויבן אין דער יידישער פרעסע די פלוגתא וועגן אַשעס „קריסטלעכע“ ווערק, וועלכע זיינען דערשינען, כידוע, צוערשט אין ענגליש און זיינען געוואָרן „בעסט סעלערס“ און האָבן שטאַרק אויס-גענומען אין געוויסע קריסטלעכע קרייזן, האָבן זיך דעמאָלט געשאַפן ביי אונדז, ווי באַקאַנט, צדדים. איין צד האט באַשולדיקט דעם מחבר אין שווערע חטאים, למשל, אין געלט-גיציקייט, אין אַ פאַרשאַרפטן גלוסט נאָך פירסום

און אין פשוטער בגידה, רחמנא-לצלן!... מיט אַט דער באַטאַליע האָט אַנגעפירט מיט אַ סך אייפער דער אימפּולסיווער און קנאותדיקער וואָרט-ווירטואַ, חיים ליבערמאַן. ער האָט אַוועקגעגעבן צענדליקער עמודים אין זײַן צײַטונג צו אַנטראָגען דעם באַרימטן קלאַסיקער . . .

אַשעס מליצים האָבן אַודאי ניט געשוויגן. זיי האָבן באַוויון מיט אותות-ומופתים, אַז אַ קינסטלער פון שלום אַשעס פאַרנעם האָט אַ רעכט אויף זײַן טעמאַטיק, מעג עס זײַן אַפילו וועגן דעם „אותו-האישי“. והא ראייה: ס'האָט זיך אָפגעגעבן מיט „אים“ אַזאַ גרויסער ייד, ווי דר. קלויזנער! . . .

עס זײַנען אַבער אויך געווען אַזעלכע, וועלכע זײַנען ניט מסכים געווען מיטן צושטאַרקן ליאַרעם פונעם ערשטן, און זיי איז אויך ניט געווען צום האַרצן די טענות פון די לעצטע. זיי האָבן געהאַלטן, אַז הגם אַש דאַרף זיך בײַ קיינעם ניט אַנפּרעגן וועגן וואָס און וועגן וועמען צו שרײַבן, האָט ער אַבער אויסגעקליבן אַן אומפאַסיקע צײַט פאַר זײַנע חיבורים, וואָרן דאָס יידיש געמיט איז פאַרפינצטערט און דערדריקט פונעם ערשט-דורכגעמאַכטן היטלער-תּורבן, און ווי אַזוי די „וועלט“ האָט זיך אָפגערופן אויף אונדזער גרויסן באַך, דאַרף מען קיינעם ניט דערציילן! . . .

אַט אין יענער צײַט איז געהאַנגען איבערן הויז פון שלום אַש אַ שטיקל חרם מצד דער יידישער געזעלשאַפטלעכקײַט אין דער עיר-הבירה. געבראַכן די איזאַלאַציע האָט דער שוין פריער דערמאַנטער יוסף דונטאַוו. ער האָט אין אַן אַוונט, אין חודש נאַוועמבער אין די אָנהייב פּופציקער יאָרן, פאַרבעטן אין זײַן חיים אַ צאָל מענטשן מיטן גרויסן שריפטשטעלער אַלס הויפט-גאַסט. און גייענדיק יענעם קילן נאַוועמבער-אַוונט צום דערמאַנטן הויז, האָבן זיך געבאַמבלט אין קאַפּ פּראַגעמענטן פונעם אומפאַרמינדלעכן שרײַבערישן וויכוח און ס'האָט זיך אויך דערמאַנט, ווי ס'האָט רעאַגירט אַ געוויסער קלאַס ליענער אונטערן איינפלוס פון ליבערמאַנס הייס-שווימיקע מאַמרים, און ווי איינער פון זיי האָט זיך אַפילו דערלויבט אויפצוהייבן אַ האַנט אויפן מחבר פון „שטעטל“, „קידוש-השם“ און צענדליקער אַנדערע ווערק, וועלכע דורות יידן האָבן גע-לייענט און באַוואונדערט. ווען יענער, דער „קורא-ינכּד“, האָט דערקאַנט דעם שרײַבער אין גאַס, וואָרן פאַר אים איז שוין אַש געווען אַ משומד, אַ מסור און וואָס ניט?

און נאָך אַ זאָך האָט זיך דעמאַלט געקלערט, נעמלעך: ווען אַש וואַלט זיך באַזונגט מיטן „מאַן פון נצרת“, וואַלט זיך, דאַכט זיך, קיינער ניט אויפגערעגט,

און ער וואָלט זיך פאַרשפּאַרט אַ סך עגמת־נפש, מחמת דאָס בוך, ווי באַקאַנט, האָט גוואָלדיק גרויסע מעלות, ניט נאָר אין רעסטאָורירן קינסטלעריש די אַלטע ירושלים בימי דער רוימישער הערשאַפט, נײַערט די עצם אַרטיסטיש־שרײַבערישע אײַנפאַלן און דעם אופן פון צוריק אויפֿלעבן מענטשן און גע־שעענישן, זײַנען בשעתו געווען אַ גײס אין דער ײִדישער ליטעראַטור. אָבער דער דערפאַלג פון אַט דעם ווערק, האָט גורם געווען די אַנדערע צוויי . . .

אַרײַנקומענדיק אינעם העל־באַלויכטענעם זאַל, האָבן מיר דאָרטן געפונען, וועמען האָבן מיר ניט געפונען? עס זײַנען דאָרטן געווען, ווי ס׳ווערט געשילדערט אין קרילאָוס פאַבל — פון אַ שוואַן און אַ העכט ביז אַ — ראַק! מיט אַנדערע ווערטער, פון אַ רעפּאַרם־ראַבאַי, אַ האַטעל־אייגנטימער ביז אַ מאַטראַצן־פּאַבריקאַנט. אַוודאי האָט ס׳רוב פון זיי געהערט און געלייענט פון און וועגן אַשן, און זיי האָבן אים געזוכט געזעלשאַפטלעך „פּאַרוויילן“. און ער אַליין, דער „נשר הגדול“ איז געזעסן אַ פרעמדער, אַן איין־זיך פאַרשלאָסענער, און אין די גרויסע, טונקעלע אויגן איז געווען פאַרקליבן אַן אַנסופיקער, אַן אומבאַהאַלפענער אומעט . . .

מיר האָבן אים באַטראַכט פון אַ זײַט. ס׳האַרץ איז געווען פאַרקלעמט. ס׳האַט זיך געוואָלט עפעס זאָגן. נאָר צו דער גרויסער פּאַרוואַנדערונג, האָט ער גענומען רעדן שטיל, כמעט בלחש, אַז ער האָט אַ היים אויף איינע פון די אינדזלען, און ווען ער פאַרבענקט זיך נאָך „זײַנע“ יידן, כאַפט ער זיך אַראָפּ מיט זײַן אויטאָ אינעם טײל שטאָט. וואו ער קאָן זיך אײַנהאַנדלען היימישע פּראָדוקטן און פאַרצײען בעת־מעשה אַ שמועס מיט די קרעמער. אָבער לעצטנס באַנעמען זיי זיך צו אים — ווען זיי דערוויסן זיך ווער ער איז — מיט אַ געוויסן חשד! . . .

— נו, איר וויסט דאָך געוויס פאַרוואָס . . . האָב איך פּאַרוויכטיק אַרײַנגעשטעלט.

— מײַנע לעצטע ווערק וועלן שאַפן אַ בריק צווישן דער קריסטלעכער און דער ײִדישער וועלט! — האָט ער מיך ניט געהערט. — מען שרײַבט מיר פון דער שווייץ, אַז מען נוצט זיי אין די הויכשולן . . . ער האָט זיך פלוצעם אויפגעכאַפט פון אַרט און גענומען אומשפּאַנען היין־און־צוריק בײַ דער וואַנט. זײַן הויך געשטאַלט איז געווען אַ ביסל אײַנגעבוּיגן און דער שטאַלצער קאַפּ אַראָפּגעזונקען. „איך האָב גרויס געמאַכט די ײִדישע ליטעראַטור אין דער וועלט“. האָט ער גערעדט אײַלנדיק, און זײַנע ווערטער, די איצטיקע ווי די

פריערדיקע, האבן געקלונגען אפאלאגעטיש, ווי ער וואלט זיך פארענטפערט פארן אייגענעם געוויסן. „איך האב זי אריינגעבראכט אין די געצעלטן פון יפת . . . און איר . . . וואס שוויגט איר?“ האט ער מיך שטרענג אנגעקוקט און זיך צוריקגעזעצט אויף זײַן אַרט.

— איך וויל אייך ניט מצער־זײַן . . . איך האב אַ דגע געשוויגן און געזאָגט: — כ'האָב זיך גראָד אַצינד דערמאָנט — ווען און בײַ וועלכע אומשטענדן איך האָב אייך ס'ערשטע מאָל געזען. איר האָט זיך געהאַט איינ־מאָל אומגעקערט פון ארץ־ישׂראל, און איינער שיף האָט זיך אָפגעשטעלט אויף אַ טאָג אין ביירוטער פּאָרט, וואָס איז לבנון. אַ סך יידן זײַנען אייך געקומען מקבל־פנים זײַן. מיין פּאָטער איז געווען צווישן זיי. ער האָט מיך געהאַלטן אויפן אַקסל און אָנגעוויזן מיטן פינגער: „זעסט, מיין קינד, דאָס איז שלום אַש! ער האָט אַ שמיכל געטאָן און גערעדט דאָס זײַניקע: „ס'טרעפט אַמאָל, מיין אויטאָ ווערט קאַליע און איך געפין זיך דעמאָלט אין שטאַט־צענטער, וואו דער פּאָרקער איז אין סאַמע ברען — איז גענוג איך זאָל ווײַזן מיין וויזיט־קאַרטל אַ פּאָליציסט, און ער זאָל זי גלייך אַוועקפירן אין אַ גאַראַזש צו פּאַרריכטן“.

איך האָב זיך געוואונדערט אויף דער „סמיכות־הפרשה“ און טאַקע געוואַרט אויף עפעס אַ דערקלערונג, נאָר באַלד איז געקומען נאָך אַ מער איבערראַשנדיקער „זאָג“: „מ'האַט מיר דערציילט, אַז דער סטאַלין איז אַ וואוילער גוי. נו, האָב איך געשריבן פּאַר דער „פּרײַהײַט“ . . . און ווידער האָב איך געהאַט דעם איינדרוק, אַז דער מענטש ווערט געמאַטערט פון סתירות און נסיונות, וועלכע דער גורל טיילט אים צו. און ער זוכט מיט אַלע כוחות זיי צו באַשיידן און ווייסט ניט ווי אַזוי . . . און ס'האַט זיך דעמאָלט ווייטיקלעך געטראַכט: מיר נייטיקן זיך אפשר אין אַ פּסיכאָ־אַנאַליטיקער מיט אַ פּאַרנעם פון אַ שלום אַש, בכדי צו פּאַרשטיין און באַנעמען דעם מענטשן און דעם שריפטשטעלער — שלום אַש! . . .

**

ד.ר. א. גליק — איינער פון די גרינדער און גייסטיקע מנהיגים פון דער גרופע, איז געווען אַ גרויסער פּאַרערער פון שלום אַשן. ניט נאָר האָט ער פרעזידירט בײַ יענעם אויפטרײַט, נײַערט ער האָט אין יענע סומנע־

אומרואיקע טעג פארן שרייבער אים באשיצט און באשירעמט פון וועלכן ס'איז אומפאסיק ווארט, אדער, חלילה, האנדלונג . . . —

דר. גליק איז געווען דער אומאפיציעלער געזונט-משגיח פון דער יידיש-יידישער אינטעליגענץ אין שטאט. הגם ער האט געהאט א סך פאציענטן, האט זיין אויפנעם-צימער ס'רוב געפוסטעוועט, ווארן ער האט ביי א נויט — א מאטעריעלן צי א פיזישן — גארניט לויטן היינטיקן איינפיר, באזוכט דעם חולה אין הויז, און אים אפט אויך באזארגט די רפואה אין אפטיק . . .

דער הויכער, איבערגעוואקסענער בר'נש האט זיך ניט געקענט ספראווען מיטן טאג. ס'האבן אויף אים געווארט, חוץ די פאכמענישע, א שלל זיצונגען און קאנפערענצן פון פארשיידענע ארגאניזאציעס, אין וועלכע מ'האט אים אריינגעצויגן, אבער צום ליבסטן זיינען אים געווען זיינע פראפעסיאנעלע עובדות און די ארבעט פון דער ייווא-געזעלשאפט . . .

אט דער איידעלער און ביז גאר סענסיטיווער מענטש, האט זיך אומ-געטראגן מיט א וואונד, וואס קיין שום דאקטאר האט אים ניט געקענט העלפן. די היילונג איז געלעגן אין די הענט פון זיין פרוי, און זי האט זיך ניט געאייילט עס צו טאן! . . . ביז ער האט אליין פארענדיקט אויף א טראגישן אופן זיין לעבן! . . .

**
*

שמואל איזבאן איז געבארן אין א שטעטל אין פוילן. שפעטער האט ער זיך אריבערגעקליבן קיין וואלאצלאוועק. ער האט געלערנט אין חדר און אין א העברעישער גימנאזיע. אין 1921 איז ער מיט די עלטערן אוועקגעפארן קיין ארץ-ישראל. ער האט דעבויטירט אין 25-טן יאר מיט א דערציילונג „אללאס צארן“, און דערנאך האט ער זיך געדרוקט אין א צאל אייראפעישע יידישע צייטשריפטן. ער האט זיך באטייליקט אין לינק-פועלי-ציוניסטישן וואכנבלאט „ניי-וועלט“, און צוזאמען מיט יעקב שטאל און י. צ. שארגעל רעדאקטירט די ליטערארישע זאמלונגען „שטאמען“. אין 1937 איז ער געקומען קיין ניו-יארק. ער האט זיך געדרוקט אין דער „צוקונפט“ און „אויפקום“. שפעטער איז ער געווארן א מיטארבעטער פון „מארגן-זשורנאל“ און נאכדעם אין „טאג-מארגן-זשורנאל“, וואו ער האט געדרוקט ראמאנען, רעפארטאזשן און

ארטיקלען, האט געארבעט א קורצע צייט אין „אלגעמיינעם זשורנאל“. שמואל איזבאן איז געווען א מיטארבעטער אין „פארווערטס“. ער האט ארויסגעגעבן א גרעסערע צאל ראמאנען און דערציילונגען אין בוך-פארם. זיין נייסטער — „א וואלפיש אין יפו“ (1982).

ש. איזבאן איז אויפגעטראטן ביים ייווא-פארום מיט אן אפשצונג וועגן יהודה עלבערג — „מענטש און שריפטשטעלער“, און האט געלאזן א שטארקן איינדרוק . . .

**
*

דר. שלמה סיימאן איז אויפגעטראטן בלויז געציילטע מאל ביים ייווא-פארום, הגם א ווינטער-רעזידענט, האט ער זיך ניט פארגונען א ביסל זייטיקע צייט. ער איז געווען דעמאלט פארטאן ביז איבערן קאפ מיט א גראנדיעזער ארבעט, נעמלעך: — פון איבערטראגן דעם ספר-הספרים אין א מאדערנעם ענגליש. ער האט געהאט פארענדיקט די חמישה חומשי תורה, די נביאים ראשונים און האט שוין געהאלטן ביים ספר יחזקאל, אנגעבנדיק דערביי די שליסל-פירושים און די הגדות, מדרשים און פאלקלאר, ניט נאר פון תלמוד ירושלמי און בבלי. ער האט אויך אריינגענומען מפרשים פון מיטלאלטער און פון דער מאדערנער צייט, מיט איין ווארט: — דער טעקסט און די קאמענטארן שטעלן מיט זיך פאר א געוועב פון דריי טויזנט יאר יידישער חכמה, שארפזין און טראדיציעס, וועלכע שטארקן און טייטשן אויס איינס דאס אנדערע.

דר. שלמה סיימאן איז געווען, תלמודיש גערעדט, א „צנא מלא ספרא“. ער האט אנגעהויבן זיין ליטערארישע קאריערע, דאכט זיך, מיט מעשיות און דערציילונגען פון-אויף-פאר קינדער, וועלכע האבן בשעתם געמאכט א שטארקן איינדרוק, און איז איינציטיק אריבער צו אנדערע זשאנערס. ער האט פארעפנטלעכט ווערק פון ביאגראפישן תוכן, ספרים וועגן יהדות, ווי „יידן צווישן פעלקער“ און „אויף אייגענע דרכים“. אויפן ביבלישן געביט: — „חומש פאר קינדער“, „אין די טעג פון די ערשטע נביאים“, און א ספר וועגן די לעצטע נביאים, קורץ און דווקא גוט! — פון זיין פעדער זיינען ארויס גינגען ביכער אויף יידיש (דער לעצטער חיבור „אמונה פון א דור“ איז דערשינען נאך זיין פטירה) און גיין אויף ענגליש חוץ אנצאליקע

אַרבעטן אויף רעליגיעז־פּילאָסאָפּישע טעמעס און אַן אַ שיעור מאַמרים וועגן חינוך. זײַנע ווערק טראָגן, לפי אונדזער דעה, אַ געוויסע שליחות, האָבן דערציערישע צילן, וואָרן דר. סײַמאַן איז געווען ניט נאָר אַ שריפט־שטעלער־פּאַרשער, נײַערט קודם־כל אַ פּאַלקס־דערציער, אַ פּעדאַגאָג אין העכסטן און שענסטן זין פון וואָרט! ניט אומזיסט האָט ער אָנגעפירט, נאָך איידער ס'איז אַרײַן אין דער „מאַדע“ צענדליקער יאָרן מיטן תנ״ך קרײַזן.

דר. סײַמאַן האָט בײַ אַ געלעגנהײַט פּאַרבעטן דעם שרײַבער פון די שורות און זײַן פּרוי אים צו באַזוכן אין זײַן נײַער היים. ווען מיר זײַנען אָנגעקומען, האָט ער אַוועקגעלייגט אַלע עובדות און איז געגאַנגען אונדז ווײַזן די דירה און אירע חידושים וואָס זײַנען דאָרטן אײַנגעאַרדנט אויפן סאַמע מאַדערנסטן אופן, הגם די צימערן זײַנען נאָך געווען האַלב לײַדיק אָבער זײַן גרויסער, רחבות־דיקער שרײַבטיש איז שוין געשטאַנען אויבנאָן אין זאָל, מיט אַלע זײַנע אײַגן־פּאַרפּאַסטע ספרים, אויסגעשטעלט אין אַ האַלבן קרײַז — איר זעט, מײַן פּרײַנד — האָט ער אויסגערופן מיט באַרעכטיקטן שטאַליק. — חוץ מײַנע קינדער — איז דאָס מײַן אוצר, וואָס איך האָב אָפּגעשפּאַרט אין אַמעריקע פאַר די זיבן־און־פּופּציק יאָר, וואָס איך לעב דאָ.

דר. סײַמאַן האָט געהאַפּט צו פּאַרווירקלעכן זײַנעם אַן אַלטן חלום, אַשטייגער — צו שאַפּן אַ „מקום מקלט“ פאַרן ייִדישן סעקולאַריזם. ער האָט ניט פּאַרלייגנט דעם הלכה־וועג — נאָר ער האָט געהאַלטן, אַז ער דאַרף אָננעמען אַ נײַע פּאַרם. אַצינד, האָט ער געמיינט, איז ייִדישקײַט בײַ די וועלטלעכע יידן אַן אַבסטראַקציע, למשל: — מען באַזינגט און מען באַשרײַבט אין דער ייִדישער ליטעראַטור מיט גרויס פּיעטעט דעם שבת, אָבער וואָס מײַנט פאַר אונדזערן אַ יידן שבת? און אויף וואָס פאַר אַן אופן זאָל ער אים אָפהיטן? מען דאַרף אָנפילן אונדזער לעבן מיט קדושה אינהאַלט; שאַפּן אַ לעבנס־שטייגער, וואו יעדער מנהג און געבאַט, וואָס מען וועט אָננעמען זאָל ווערן אַן איבערגעלעבטע געשעעניש, אָבער מען קען קיין זאָך ניט אָנהייבן צו טאָן, סײַדן מען אַקצעפּטירט צוריק דעם בית־מדרש ווי אַ צענטער. אַן אַ בית־מדרש קען ניט זײַן קיין ציבורדיק־קהליש לעבן און פּאַרם, וואָס קאָן דערנאָך אַריבערגעטראָגן ווערן אין דער אײַגענער היים. דר. סײַמאַן זעט אַזוי פיל מעלות־טובות אין אַט דער אינסטיטוציע, אַז ער האַלט, זי קאָן אויך ווערן די צווייטע היים פאַר אונדזערע קינדער. „דער בית־מדרש“, איז דר. סײַמאַן פול מיט התלהבות, „קאָן ווערן דאָס אַרט, וואו מען וועט

זיך צונויפקומען ניט נאָר שבת־יום־טוב, נײַערט אויף יעדער משפּחה־שמחה, פּאַלקס־פּײַערונג און, חלילה, טרויער טעג. עס קאָן ווערן די היים פון יידיש און יידישיסטן. וואָרט, איר זײַט נאָך ניט פּאַרטיק! מען ווען דאָרטן קאָנען דורכפירן אונדזערע חתונות לפי אונדזער נוסח, בר־מצווהס און, חלילה, לוויית. היות ווי מען וועט ניט זײַן געבונדן צו דעם פּריער־אַינגעשטעלטן ריגאָריסטישן צערעמאָניאַל, וועט מען קאָנען עקספּערמענטירן? אַפילו ניט קײַן פרומער ייד האָט געקאָנט שטעלן דעם זוכערישן דר. סײַמאָן די האַרבע שאלה: וויבאַלד אָן אומקער צום בית־מדרש — צו וואָס זוכן איינעם, וואָס מען דאָרף אים ערשט אָנפילן מיט אַ תּוכן? אויף דעם ענטפּערט ער אין זײַן בוך „אמונה פון אַ דור“ האָט ער ניט דערווײַל קײַן תּשובה. . . לײַדער, האָט ער שוין מער ניט באַוווּזן צו האַבן, וואָרן אין אַ פּאַר וואָכן אַרום איז דר. שלמה סײַמאָן געפאַלן פּאַטאַל אין גאַס פון אַ האַרץ־אַטאַקע. . .

**

יצחק באַשעוויס זינגער טיילט דאָס קאַלענדאַר־יאָר צווישן ניו־יאָרק און מיאַמי ביטש. און מען ווייסט פּאַקטיש וועגן דעם שריפטשטעלער „אַליק“, וואָס מען וויל וויסן, הן דורך זײַן מיטאַרבעט אין „פּאַרווערטס“, הן פון זײַן טוערישקײַט אין דער עיר־הבירה, נאָך לאַנג פּאַרן קריגן דעם נאָבעל־פּריז, פּלעגט זײַנער אָן אויפּטריט ביים יוואָ־פּאַרום אַרויסרופן כּמעט אַ סענסאַציע! אויך די יידיש־ניט־קענער זײַנען אים געקומען הערן. נאָכן רעפּעראַט, וואָס באַשעוויס האָט עס פּשוט באַצײכנט, ווי אַ שמועס, האָט מען געשטעלט, ווי ס׳פירט זיך, פּראַגעס, וועלכע האָבן געהאַט מער שײַכות צו זײַנע דערציילונגען אין פּאַרווערטס, ווי צו זײַנע רייד אויף דער פּלאַטפּאָרמע, דהיינו, למאַי מאַלט דער מחבר אונזערע עלטערן, באַזונדערס דעם וויבלעכן מין, אין אַזוינע טונקעלע פּאַרבן, און טייל פונעם אַנדערן צד, האָט געהאַט טענות, פּאַרוואָס באַשעוויס צעטרענצלט זײַן טייערע צײַט אויף אַזאַ קליינעם עולם, (אין זאַל האָבן זיך געפונען אַרום 300 באַזוכער). בעת ער קאָן דערגרייכן מיט ענגליש די גרויסע וועלט?

באַשעוויס האָט שטאַרק אונטערגעשמייכלט אויף דער קריטיק פון די ערשטע און זײ פּאַרויכערט, אַז הגם ער ווײַזט אָן אויף די שאַטן־זײַטן פון געוויסע מענטשן, זײַנען יידן אים נאָענט און טײַער, ווהאַר־ראַיה — אים איז

ליבער צו רעדן צו קליינע צאלן יידן אויף יידיש, און ניט אויף קיין אנדער לשון! . . .

נאכן באקומען דעם נאָבעל־פּריז, איז באַשעוויס זינגער נאָך דערשינען אַ פּאַר מאָל אויף דער ייוואַטריבונע. שפּעטער איז עס, אַפּנים, פּאַר אים געוואָרן שווער. זײַן ווינטער־היים אין מיאַמי איז אַפּט געווען „באַלאַגערט“ פון די מעדיאַ־מענטשן. עס געדענקט זיך, ווי דער שרײַבער פון די שורות, דעמאָלט דער קאַרעספּאָנדענט פון „פּאַרווערטס“, האָט אַפּגעשטאַט אַ וויזיט בײַ אים, ס׳האַט זיך נאָך דעמאָלט געטראָגן איבערן כּוּר־האַרץ די אומגלייבלעך חידושיקע בשורה, אַז אַ ייִדיש־נאַוועליסט מיטן נאָמען יצחק באַשעוויס זינגער, האָט געקראָגן דעם נאָבעל־פּריז! . . .

אומגלייבלעך ניט דערפּאַר, וואָס דער לאָרעאַט האָט עס ניט פּאַרדינט גײַערט, וואָס ער איז אַ שריפטשטעלער פון אַ ליטעראַטור אָן אַ לאַנד און אָן אַ זיכערער סביבה, אָן אַ דאגה פּאַר איר צוקונפט און אָן זאָרגער פּאַר איר קיום! און בלויז דער הויך־קוואַליטאַטיוו־קינסטלערישער ווערט פון זײַנע ווערק האָט געהאַט אַ השפּעה אויף זײַנע שוועדישע שופּטים אין שטאַקאַלם! . . .

אין אַט דעם אומגעריכטן יום־טוב זײַנען זיכער געווען די הויפט־מתחננים דער חתן־היובל, פּאַרשטייט זיך, די ייִדישע ליטעראַטור, די ייִדישע שפּראַך, אין וועלכער זי האָט זיך אַנטוויקלט, פּאַנאַנדערגעבליט און איז ווייטער שעפּעריש . . . נאָך קיינמאַל, דאַכט זיך, איז דאָס אַמעריקאַניש ווערטל געווען אַזוי טרעפּלעך־ריכטיק און גילטיק ווי אַצינד, נעמלעך: „גאַרניט איז אַזוי הצלחהדיק ווי די הצלחה אַליין!“ אין דעם האָבן מיר זיך איבערצײַגט אויף ס׳גײַ ווען מיר האָבן אַריבערגעטראָטן די שוועל פון באַשעוויסעס פּאַרנעמיקע היים. מיר האָבן דאָרטן געפונען די גאַנצע מעדיאַ: — ראַדיאָ און טעלעוויזיע קאַמעראַ־לייט, פּאַרשטייער פון שטאַט, לאַנד, און פון דער וועלט־פרעסע, אַ טייל פון זיי איז געווען לחלוטין פרעמד דעם שרײַבערס פּאַרגאַנגענהייט, זײַנע ערשטע ווערק.

ער האָט אויפגענומען זײַנע געסט מיט אַ סך געדולד. צוערשט האָט ער עס געפרואווט טאָן בציבור, נאָר ס׳האַט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אָן יעדער פען־מענטש האָט זיך זײַנען ספּעציפּישע פּראַגעס און איז ניט להוט צו האָבן דערבײַ אַ זײַטיקן אויער. באַשעוויס האָט זיך דעמאָלט פּאַרנומען מיט יעדן איינעם באַזונדער, להבדיל ווי אַ רופּא, און מחמת ער איז שוין

געווען א ביסל מידלעך, האָט ער זיך צוגעשפּאַרט אויף אַ קאַנאַפּע, און אזוי האַלב-ליגנדיק אויסגעהערט אָן אַ שיעור פּראָגעס און געגעבן זײַנע תּשובּות. דאָס רובּ שאַלות האָט געהאַט צו טאָן מיטן לאַנד, מיט אַנדערע ווערטער, וועמען קומט די פּרעפּערענץ — פּוילן, וואוּ דער שריפטשטעלער איז געבוירן, אָדער די פּאַראַייניקטע שטאַטן, וואוּ ער איז רייף געוואָרן און געשאַפּן זײַנע עיקרדיקע ווערק? און באַשעוויס-זינגער האָט געהאַלטן אין איין איבער-חזרון: „די פּרעפּערענץ, צי דעם כּבוד קומט דעם ייִדישען לשון און דער ייִדישער ליטעראַטור!“ . . .

ווען מײַן רײע איז געקומען, בין איך אַרײַן צו באַשעוויסן מיט אַ שווער געמיט. איך בין געווען זיכער, אַז ער איז שוין מיד און אויסגעשעפּט. ווי איבערראַשט בין איך געוואָרן ווען ער האָט מיך באַגענגט מיט אַ שמייכל. ס'איז אַוועקגעפּאַלן די שפּראַך-מחיצה, און מ'האַט זיך דורכגעשמועסט פּשוט און הימיש אויף ייִדיש. ער האָט אויסגעדריקט זײַן האַפּענונג אַז די חשיבות פּון אונדזער לשון וועט זיך, אַ דאַנק דעם נאַבעל-פּריז, אַ הייב טאָן אין דער ליטעראַריש-אַקאַדעמישער ספּעצע. אויך די ייִדיש-ענגלישע אינטעליגענץ וועט באַקומען מער דרך-אַרץ פּאַר אונדז. ער איז אויך זיכער, אַז ייִדיש וועט פּאַרנעמען אַן אַנגעזעענערע פּאַזיציע אין מדינת-ישראל, אָבער דער שאַרפּסטער וואונטש בײַ אים איז, אַז בײַם פּשוטן פּאַלק זאָל דאָס לשון קריגן אַ בעסערע מערכה!

באַשעוויס-זינגער — אַ קענער און אַ תּלמיד פּון ברוך שפּינאַזאַ, האַלט, אַז די וועלט ווערט געפירט דורך געזעצן וואָס דער מענטש קען ניט משיג-זײַן, למשל, פּאַרוואָס איז ער דאָס געווען דער בחיר און ניט קײַן אַנדער ייִדישער שרייַבער בײַ דער קאַמיסיע אין שוועדן? געהערט דאָס אויך צו די אייביקע סודות? . . . איך וואָרף אַ לעצטן בליק אויף די רחבותדיקע וואָסערן פּונעם אַטלאַנטיק, וועלכע שפּרייטן זיך ווייט און ברייט פּאַרן אויג פּונעם צוועלפטן שטאַק, זיי זײַנען אַצינד בלוי, בלוי ווי די אויגן בײַם מחבר, וואָס האָט אַרויסגעפירט אונדזער ליטעראַטור אויפן דרך-המלך! . . .

אינער פּון די „ביטערסטע“ פּראָגע-שטעלער און עולות-זוכער בײַ באַשעוויס-זינגערן איז געווען יעקב פּישמאַן, מיטגליד פּונעם יוואַ-קאַמיטעט. נאָך אידער דער רעפּערענט איז אַרויף אויפן באַלעמער — האָט ער שוין געהאַט אין האַנט אַ צוגעגרייט בייגעלע פּאַפּיר און אַ פּאַרשפּיצטן בלייער.

ער איז כמעט שטענדיק געזעסן אין די פאָדערשטע רייען און געהאַלטן אַ וואַך אויג און אויער אויף זײַן „קרבן“. דער אמת איז, אָו יעדער בעל־דרשן האָט בײַ אים ניט אָפּגעשניטן גלאַטיק, נאָר די שאַרפּסטע פּײַלן זײַנען געווען געווענדט אויף באַשעוויסן . . .

נאָכן פּאַרטראַג, ווען דער עולם איז זיך צעגאַנגען, איז פּישמאַן צוגעקומען צום לעקטאָר — ווי גאַרניט וואַלט געשען, און אים פאַרבעטן אין אַ רעסטאָראַן. ער איז געווען אַ פאַרמעגלעכער מענטש, אַ האַטעל־אייגנטימער, און ווען דער גאַסט האָט געדאַרפט פאַרבלײַבן אין שטאָט האָט ער אים צוגעשטלט אַ פּרײַען צימער אָפּילו אויף אַ פאַר טעג.

מיט באַשעוויסן האָט ער אַזוינס ניט געקענט טאָן, ווייל יענער איז געווען, ווי שוין דערמאַנט, אַ ווינטער־תּושב, און אויף דברים־בטלים, מעג עס זײַן אין אַ פאַרנעמיקן רעסטאָראַן, האָט געפּעלט צײַט . . .

**
**

אַ ביז גאָר אינטערסאַנטער טיפּ ייוואַטוער איז געווען מאַקס אַסטאָר. ער האָט געהאַט אַרטיסטישע נייגונגען, און די „פרוכטן“ פון זײַן שאַפּן האָבן באַצירט היימען און אינסטיטוציעס, אַ שטייגער — די יידישע פּאַלק־שול, און וואו נאָר מ'האַט געדאַרפט פאַרשענערן און פאַרהימלעכן אַ וואַנט, אַ ווינקל אין אַ חבּרשין קלוב, צי זאַמלאָרט. אָבער אַסטאָר אַליין האָט זיך שטענדיק אומגעטראָגן מיט אַ זויערער מינע און אונטערגעקערעכצט, ווי ער וואַלט געטרויערט אויפן חורבן פון בית־המקדש . . . ניט אומזיסט; ניויאַרקער יידן האָבן אים נאָך געדענקט ווי אַ שטוב־מאַלער, און ווען מ'האַט בײַ אַ געלעגנהײַט דערמאַנט פאַרשיידענע אַרטיסטן און גאַנץ אַפּט דעם באַקאַנטן מאַלער שאול ראַסקין און זיינע אַרבעטן, און וועגן אים, אַסטאָרן, האָט זיך קיינער ניט אָפּגערופּן אָפּילו מיט אַ וואָרט, איז ער אַרײַנגעפּאַלן אין אַ גרויסן גרימצאָרן, און האָט דעמאָלט ניט אַראַפּגעריסן חלילה, ראַסקינען, נאָר יענעמס רימער און לויבער, מחמת זיי זײַנען אויף קונסט אַזוי מבין — האָט ער גענוצט דאָס באַקאַנטע פּאַלקסווערטל, ווי אַ קאַץ אויף הייון! . . . היות ווי דער הויפט „פאַרשוויגער“ איז געווען מענדל חמץ, דער אַנפירער פון דער פּאַלקשול, איז אַסטאָר געקומען אויף מאַרגן אין שול אַראַפּצונעמען, ווי אַ שטראָף, זײַנע בילדער־געמעלן פון די ווענט.

אַרײַנקומענדיק אָבער אין קלאַס, וואָס איז גראַד דעמאָלט געווען פּאַרטאָן אין דער תּנכּישער מעשה ווי שלמה המלך פּירט דורך דעם משפט צווישן דער אמתער און פּאַלשער מאַמען — האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אָן אַ זײַט און געוואַרט אויף צוויי זאַכן: — ערשטנס, אויפן אורטייל והשנית — דער שיעור זאָל זיך וואָס שנעלער ענדיקן, און ער זאָל קאַנען דורכפירן זײַן פּלאַן. ער איז אָבער אַזוי פּאַרכאַפט געוואָרן פון דער מעשה, וואָס ער האָט נאָך אַלס חדר-יינגל געלערנט, איז ער שפּעטער צוגעגאַנגען צום לערער און אים שטאַרק געדריקט די האַנט, ווי יענער וואָלט עס געווען דער גרויסער שופּט, און געגלעט קינדערשע קעפּלעך פאַר זייער שטילער און תּמיומדיקער האַלטונג, און אין זײַן באַשלוס אינגאַנצן פּאַרגעסן! מ'ענדל חמץ האָט געשמייכלט, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, וואָס ס'איז פּאַרגעקומען אין שול. ער האָט אָפט גענוצט זײַן „ביטול-און-פּאַרשווייג-מעטאָדע“, הן בנוגע אַ יחיד, ווען יענער איז אַרויס פון די כלים, הן בײַ שול-און-ייוואַ-זיצונגען, בעת מען איז, צוליב עפעס אַ פּראַיעקט, אַרײַנגעפּאַלן אין „קעלבערנער התּפעלות“. און הגם ער האָט זיך ניט געוואָלט אײַנרײַסן אָפּן מיט דער „וועלט“, האָט ער זי אָבער געוואָלט „באַהערשן“, דאָס-הייסט, אויספירן דאָס זײַניקע! . . .

אַט דער „האַרטנעקיקער“ מענטש האָט זיך אומגעטראָגן מיט גענוי-אויסגערעכענטע פּלענער, ווי להבדיל, אָן אַרכיטעקט, פאַר ביידע אים ליב-געוואָרענע אינסטיטוציעס, אָבער די פּראַקטישע אַרבעט זיי דורכצופירן, האָט ער איבערגעלאָזן פאַר אַנדערע! אַזוי איז געווען מיט דער שול, וואָס ער האָט „פּאַרטראַכט“, אָבער רעאַליזירט דעם ציל האָט עס — דער לערער, וואָס איז דעמאָלט געווען, מחמת געוויסע סיבות, אָן אַ שטעלע, מיט דער הילף פון אַ פאַר פּאַראינטערעסירטע פּאַרבאַנד-חברים, און אַזוי איז עס געווען מיט זײַן פּראַיעקט צו שאַפּן אַ לאַקאַלן פּאַנד, כדי צו העלפּן פינאַנציעל אויפצוהאַלטן דאָס לייוויק-הויז אין תּל-אביב . . .

**

פון גאַר אָן אַנדער טייג איז געווען געקנאַטן אברהם ראָווינסקי, אַ וויצע פּאַרזיצער פּונעם ייוואַ-קאָמיטעט. אַ הויכער, אַ שטאַלטנער, אַ מאַטעריעל-באַזאַרגטער, איז ער געווען בלב-זנפש פּאַרטאָן אין קולטור-געזעלשאַפטלעכע עסקים. ס'איז ניט געווען, דאָכט זיך, קיין איין גרופּע אויף דער יידיש-

יידישער גאס, ער זאל צו איר ניט געהערן, און דעם סאמע אויבנאן האט ביי אים פארנומען די ייווא-געזעלשאפט. אין ראוינסקיס הויז האט מען זיך אפט געטראפן, איבערהויפט פאר א וויכטיקער געשעעניש, א שטייגער — דער יערלעכער ייווא-באנקעט. דארטן האט מען געקאנט זען, ווי מען עסקט זיך, וועגן פראגראם, וועגן אויסוואל און רעדנער און באגריסער, פונעם אפיל-מאכער. מ'האט שוין אויפן ארט זיך בייגעשטייערט, געשריבן טשעקס, געציילט מזומנים, בכדי צו קומען צו דער מסיבה מיט גרייטע סומעס און באווירקן אז אנדערע זאלן עס נאכטאן, און ווען ס'האט זיך געמערקט ביי אייניקע א ניט-געניגנדיקן אינטערעס, האט ראוינסקי באטראכט מיט פאראיבל יענע ליניט, און געטאפלט זיין בייטראג! . . .

**

יוסף (דזשאן) גאלדבערג איז געווען יארן-לאנג דער קאסיר פונעם ייווא-קאמיטעט. א דיקלעכער, א ביסל מגושמדיק און ביז גאר פריינדלעך און גוטמוטיק, און הגם ער איז געווען האניקסבוימס א שותף אין דער בוי-אינדוסטריע און א שטוב-ארנינגייער, האט ער פון דעסטוועגן ניט אינגאנצן באנומען, וואס דער ייווא-קאמיטעט שטעלט מיט זיך פאר. ער איז דערוויילט געווארן פארן משגיח פון די פינאנסן, ווען זיי האבן זיך נאך געציילט אין קליינע אסיגנאציעס, אבער דער עיקר, ווייל „דזשאן“ איז געווען באקאנט פאר אן ערלעכן און פארטרוילעכן בר-נש. ער האט ארויסבאגלייט יעדן ייווא-דאלער מיט קמצנישער פארזיכט, ווי די ממתקים וואלטן געקומען פון א הייליקן מקור, און בלויז האניקבוימס האט אים געקענט איבערצייגן, אז דער צוועק איז ווערט דעם לויין! . . .

**

בען צווייער איז געקומען קיין מיאמי אין די זעכציקער יארן. ער האט פארבראכט כמעט העלפט פון זיין לעבן אין דעם פראווינץ-שטעטל, — אלבאני, א הונדערט-און-פופציק-מיל פון ניו-יארק. ער איז דארטן געווען דער פארזיצער פונעם ארבעטער-רינג צווייג, געשאפן הילף פאר ארבעטסלאזע, פאר מלחמה-קרבנות, געווען אן אויסגעשפראכענער פאציפיסט אין ערשטן וועלט-קריג, און פארן צווייטן — געקעמפט קעגן קאמוניזם מיט ציין און נעגל; דערצויגן זיינע קינדער אין א פריי-דענקערישן גייסט, מיט גייגונגען אפילו

צום אַנאַרכיסטישן איינשטעל, אָבער סיידיש לשון, און די יידישע ליטעראַטור, האָבן פאַרנומען ביי אים דאָס העכסטע אָרט! . . .

אין מיאמי איז ער גלייך געוואָרן אַן אַקטיווער טוער אינעם ייוואָ-קאָמיטעט און אין דער א. ר. שול-פאַרוואַלטונג. נאָר פון דער לעצטער האָט ער זיך אין גיכן שטאַרק אַנטוישט, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז די שול פירט דורך בר-מצווהס. אַזאַ „קלעריקאַלע“ זינד האָט ער ניט געקענט פאַרגעבן, און איז געוואָרן דעם לערער אַ טראַציקער אַפּאָגענט, און יענער האָט געמוזט לסוף פאַרלאָזן די שול. . .

**
*

פנחס סאַלאַמאָן איז געווען אַ ייד — אַ בן-תורה. ער האָט דאָס רוב געשוויגן ביי די ייוואָ-זיצונגען, און ווען ער האָט יאָ פעסס געזאָגט, איז עס געווען באַגלייט מיט אַ גמראַ-ווערטל, אַדער אַ תלמודישן זאָג און מ'האָט שטאַרק הנאה געהאַט. ער האָט געשטאַמט פון אַ שטעטל אין פוילן און האָט דאָרטן געלערנט אין אַ ישיבה. ער איז גיך פאַרכאַפט געוואָרן פון די השכלה-יוניטן און איז בוגד-געווען איבעם פּאָטער, דעם שוחט, און פאַרלאָזן יונג די היים. נאָך פיל וואַנדערונגען, מאַטערנישן און יסורים, איז ער אַנגעקומען צו זיינעם אַ פעטער אין ניו-יאָרק, אַ קליידער-פאַבריקאַנט. יענער האָט אים אַריינגענומען אין געשעפט און פיליפּ, ווי ער האָט שוין דעמאָלט געהייסן, האָט זיך אויסגעטויגט, און האָט שפעטער אַליין געהאַנדלט מיט אַן ענלעכן מסחר. אָבער דער אַמאָליקער ישיבה-בחור איז געבליבן אומצופרידן, אומבאַפרידיקט. אים האָט מער געצויגן צום ביכער-שראַנק און לאַר-דווקא צו די פאַרהייליקטע ספרים. ער פלעגט זיך אָפט אַריינכאַפן אין דער שטאַט-ביבליאָטעק, באַזונדערס אין „ייוואָ-צענטער“, אַפילו אין בוך-קראַמען, און כאַטש „איבערטאַפן“ מיט די קורצזיכטיקע אויגן בוך-רוקנס און האָבן דערביי יענעם אינערלעכן ציטער, וואָס דער מינסטער האָט ביים באַטראַכטן דימענטן און אַנדערע אַבנים-טובים. . . אַפּגערעדט, אַז ביי אים אין הויז האָט דאָס בוך געהאַט אַ בכבודיקע היים, און ער האָט פאַרבראַכט זיין פרייע צייט אין לייענען. אויף דער עלטער האָט ער פאַרקויפט סיגעשעפט און זיך אַריבערגעקליבן מיט זיין פרוי קיין מיאמי, און דאָ, אין דער שטאַט פון זון-און-פאַלמעס, האָט ער ערשט דערפילט דעם אמתן טעם פון לעבן, און אין די ייוואָ מענטשן דאָ-הי — פריינד און ידידים! . . .

שמעון וועבער הויפט רעדאקטאר פון „פארווערטס“, איז פיל מאל געווען פארבעטן צום „ייווא-פארום“, האט ער זיך בלויז א פאר מאל געקענט אפרייסן פון זיינע פילצאליקע פאראנטווארטלעכקייטן אין ניו-יארק, און ווען ער האט עס יא געטאן, האט זיך שוין פאר זיין קומען און אוודאי בעת זיין ווילן אין מיאמי, גערודערט אין די יידיש-יידישע קרייזן. ש. וועבער ווערט פאררעכנט פאר איינעם פון די פעאיקסטע רעדאקטארן אין דער יידישער פרעסע. ער צייכנט זיך אויס מיט זיין שארפער פאלעמיק און מיט זיין שטעלונג צו פאליטיש-געזעלשאפטלעכע פראגעס, אפילו ווען זיי זיינען ניט שטענדיק פאפולער, ער פארטידיקט מיט ליידנשאפט און מיט דער מאטיווירונג, אז א צייטונג דארף פירן און ניט פארפירן.

שמעון וועבער שטאמט פון סטאשעוו, פוילן. ער האט געלערנט גמרא ביי זיין זיידן טוביה (מארשעליק) פיאסעצקי און אויך ביי מלמדים. שפעטער אריין אין א פוילישער פאלקשול און אויך געלערנט ביי פרויאטע לערערס.

אין 1928 האט ער צוליב זיין פאליטישער טעטיקייט געמוזט פארלאזן פוילן און איז אוועקגעפארן קיין ארגענטינע. אין 28-טן יאר איז ער געקומען קיין אמעריקע, געוואוינט אין דעטרויט, געלערנט יידישע ליטעראטור ביים דיכטער עזרא קארמאן און שטודירט די ענגלישע שפראך. א פאר יאר שפעטער איז ער געווארן א לערער אין א יידישער שול.

אין 1932 האט וועבער דעביוטירט אין דער „מארגן-פרייהייט“ מיט טעלעכע דערציילונגען, שפעטער געדרוקט קארעספאנדענציעס פון יענער שטאט, אין 1936 איז ער אָנגעקומען אין דער מ. פ. רעדאקציע אין ניו-יארק. דארטן איז ער געווען א צייט ניס-רעדאקטאר. אין 8-1937 איז וועבער געווארן א מיטארבעטער פון דער פילאדעלפיער „די יידישע וועלט“. אין 39-יאָר איז ער אָנגעקומען אין „פארווערטס“. ער האט דארטן פארעפנטלעכט אַרטיקלען וועגן פאליטיש-געזעלשאפטלעכע ענינים, באשרייבונגען פון מדינת ישראל, איראפע און אמעריקע, וועלכע ער האט באזוכט.

וועבער האט אויך רעדאקטירט ספעציעלע נומערן פון „פארווערטס“ מיט א ספעציעלער אפטיילונג, געווינדעט הלל ראגאפס 50 יאר אין דער צייטונג, צען יאר מדינת ישראל און אנדערע ספעציעלע בילאגעס. ער האט פארנומען פארשיידענע פאסטנס, ווי ניס-רעדאקטאר, פארוואלטונגס-רעדאקטאר, און רעדאקטאר פון די זונטיק-נומערן. זייט 1970 איז ער דער שעה-רעדאקטאר פון דער צייטונג. ער האט צוגעצויגן א היפשע צאל נייע מיטארבעטער ווי יוסף

מלאטעק, חנה גארדאן-מלאטעק, ש. ל. שניידערמאן, דר. עזריאל נאקס, מרדכי שטריגלער, אהרן צייטלין, משה שטארקמאן, דר. אליהו שולמאן, אברהם שולמאן, דר. העשיל קלעפפיש און פרץ מיראנסקי.

ש. וועבער האט איינגעפירט די זייער פאפולערע זייט „פערל פון דער יידישער פאָעזיע, און די מאָדערנע אַרטאָגראַפיע.

אין 1981 האָט אַ זשורי פון יידישן קולטור-קאָנגרעס און פאַרשטייער פון יידישע שרייבער צוגעטיילט ש. וועבערן די „אַטראַן ליטעראַטור-פרעמיע“. אין דער מאַטיווירונג ווערט געזאָגט, אַז ער איז איינער פון די בעסטע זשורנאַליסטן אין דער יידישער פרעסע.

ש. וועבער איז אַקטיוו באַטייליקט אין דער יידישער קולטור-אַרבעט און אַ קעמפער פאַר אונדזער שפראַך. עס זיינען דערשינען אינטערוויוס מיטן רעדאַקטאָר אין דער ניו-יאָרקער „טיימז“, „מיאמי העראָלד“ און אין אַנדערע ענגלישע אויסגאַבעס.

אין 1981 האָט די פאַרווערטס-אַסאָסיאַציע געווידמעט איר מאָנאַטלעכע פאַרזאַמלונג צו וועבערס 70-יאָריקן געבוירנטאָג. מיט וואַרעמע אָפּשאַצונגען און באַגריסונגען זיינען אַרויסגעטראָטן יצחק באַשעוויס זינגער, יוסף מלאַטעק, ישראל ברעסלאָוו, ע"ה, מרדכי שטריגלער, וואָלף טאַמבור (בוקאַרעשט), יעקב רינד, שמשון אַפטער ע"ה און הערשל אַסטראָף.

**
*

ברוך שעפנער האָט געהאַלטן אין 1962 אַ לעקציע ביים ייוואַ-פאַרום, טעמע: „אַ בליק אויף יידישקייט אין אַמעריקע“, אין 1963 האָט ער גערעדט וועגען: „די אייגנאַרטיקייט פון יידישן הומאָר“, אין 1971 איז ער געווען דער גאַסט-רעדנער ביים ייוואַ-באַנקעט. אַ גרופע בונדישע חברים האָבן אים האַרציק באַגריסט.

ברוך שעפנער שטאַמט פון טאַמאַשאָוו—מאַזאַוויעצק, געלעבט אין לאַדזש. ער האָט דאָרטן געלערנט אין חדר און ישיבות, שפעטער שטודירט אין ווין, דערנאָך זיך אומגעקערט קיין לאַדזש און פון דאָרטן געקומען קיין וואַרשע. אין 1917 האָט ער דעביוטירט מיט אַרטיקלען אין „לאַדזשער פּאַלקסבלאַט“ און זיך געדרוקט אין די בונדישע „לעבנס-פּראָגן“ און אין „פּאַלקס-צייטונג“, וואו ער איז שפעטער געוואָרן מיט-רעדאַקטאָר.

ווען דער צווייטער וועלט־קריג האָט אויסגעבראָכן, איז ער אַוועק קײַן ווילנע, און פון דאָרטן געשיקט קאַרעספּאַנדענציעס צום „פּאַרווערטס“ וועגן די לײַדן פון יידן אונטער דײַטשער אַקופּאַציע.

אין 41-טן יאָר איז אים געלונגען דורך סיביר און יאַפּאַן אַנצוקומען קײַן אַמעריקע, וואו ער איז געוואָרן אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „פּאַרווערטס“. ער האָט געשריבן אַ סעריע אַרטיקלען וועגן זײַן שווערער רייזע דורך רוסלאַנד, יאַפּאַן און כינע, אין בוך־פּאַרעם האָט ער פּאַרעפּנטלעכט „לינקס“ (1930), „אַנדערש“ (1936) ביידע אין וואַרשע, „נאַוואַליפּיע“ און „אַ בליק אויף ישראל“, אַרויסגעגעבן אין אַרגענטינע.

ברוך שעפּנער איז נפטר געוואָרן דעם 18-טן אויגוסט, 1977 אין ניו-יאָרק.

**

דר. נתניאל סאַראַף איז געווען איינער פון די אינטעלעקטואַלן פון דער גרופּע. די ייוואַ-אַרבעט און די אַקטיוויטעטן פאַר מדינת־ישׂראל האָבן בײַ אים פּאַרנומען דעם אויבנאָן. ער האָט זיך ניט אָפּגעזאָגט פון די טעגלעכע פּראַקטישע פּליכטן, און ווען מען האָט געדאַרפט האַלטן אַ רעפּעראַט האָט ער עס געטאָן אויף אַן אײַנדרוקספולן אופן. אין 1963 איז זײַן טעמע געווען: „אַרבעט און סאַציאַלע גערעכטיקײַט בײַ יידן דורך דורות“. דר. סאַראַף האָט באַטראַכט דעם יידיש וויסנשאַפּלעכן אינטיטוט ניט נאָר ווי אַ זאַמל־צענטער פון אונדזער גײַסטיקער ירושה, נײַערט ווי די היים פון דער יידישער קולטור און ממילא אַ וויכטיקער יסוד פאַר יידישן קיום אין די תּפּוצות, אָבער די מער זיכערע באַוואַרעניש פאַר דער עקזיסטענץ פונעם יידישן פּאַלק, האָט ער געזען, ווי דאָס רוב יידן, אין דער מדינה.

דר. סאַראַף האָט לסוף עולה־געווען און זיך באַזעצט מיט זײַן משפּחה אין תּל־אביב, ס'איז דאָ אַ ישר־אומרים, אַז ער פירט דאָרטן אַן אַ יידיש־קלוב, וועמען די אינטערעסן פון ייוואַ זײַנען שטאַרק צום האַרצן .

**

לעצן מינדלין, א יידיש-ענגלישער זשורנאליסט און א מיטארבעטער פון דער היגער וואכנשריפט „דזשוואיש פלאַרידיען“ איז געווען אַ מיטגליד פונעם ייוואָ-קאָמיטעט. מיר געפינען זײַן נאָמען אויף דער רשימה פון יאָר 1965. ס'איז ניט באַקאַנט, צי ער איז געווען אַן אָפטער באַזוכער בײַ די זיצונגען, אָדער זײַן נאָמען האָט בלויו פיגורירט דאָרטן לשם אַטראַקציע. . . . לכל הפחות איז גוט צו וויסן, אַז שוין בײַם „בראשית“ זײַנען אויפגעטראָטן בײַ דער ייוואָ-געזעלשאַפֿט, ניט נאָר אַנשי-רוח פון גרויסן פאַרנעם, וועלכע האָבן באַרײַכערט מיט זײַער גרויס וויסן דאָס היגע יידיש לעבן, נאָר אויך די טוערס אין דער טעגלעך-פראַקטישער אַרבעט, זײַנען געווען פון אַ געקליבענעם עלעמענט.

**
*

יודל מאַרק לינגוויסט, פילאָלאָג און לאַנג-יאָריקער טײַטשער און אויסטײַטשער פון יידישיסטיק, האָט געהאַלטן אַ רעפערעאַט אין 1958 בײַם ייוואָ-פאַרום. טעמע: „די געשיכטע פון „ייוואָ“ און זײַן אָרט אין יידישן לעבן“. בײַ דער פּייערלעכער מסיבה האָבן אים באַגריסט: ה. ליוויק, יעקב לעשטשינסקי און רחל קאַרן. אין 1963 האָט מאַרק רעפערירט וועגן „וועלטלעכקײַט און טראַדיציע“ און אין 65-טן יאָר וועגן „רצון און אמונה — די ליוויק ירושה“.

יודל מאַרק איז געווען אַ הויך-ראַנגיקער פּעדאַגאָג, אַ לינגוויסט פון גרויסן פאַרנעם און אַ באַגאַבטער שריפטשטעלער אין עטלעכע זשאַנערן. אין ליטע איז ער געווען דער גרינדער פון דער ערשטער יידישער רעאַל-גימנאַזיע, וואו מ'האַט אַפילו פיזיק און כעמיע געלערנט אין יידיש, און דירעקטאָר פון עטלעכע יידישע מיטלשולן. אין אַמעריקע איז ער געוואָרן דער קאָנסולטאַנט בײַם ניו-יאָרקער ועד-החינוך פאַר די יידישע שולן. זײַן פּעדאַגאָגיע טעטיקײַט אין אַמעריקע האָט ווײַט אַריבערגעשטיגן די גרענעצן פון אַ בעל-יועץ. (יהושע ראַטנבערג). מאַרק איז געווען צווישן די ערשטע טעאַרעטיקער און פראַקטיצירער פון אינטעגראַלער יידישקייט. אויף זײַן רעקאַמענדאַציע האָט דער א. ר. בילדונגס-קאָמיטעט אַרויסגעגעבן אַ סעריע קורצע דערציילונגען וועגן גרויסע רעליגיעזע פיגורן פון דער יידישער געשיכטע, ווי רבינו גרשום, יהודה החסיד, רש"י, רמב"ם.

„מאַרקס סטיל איז אַ סינטעזע פון פּאַלקישקײַט און ראַפינירטן

ליטערארישן לשון. ער האָט געהאַלטן, אָן דער „לומדישער יידיש“ איז דער עקויוואַלענט פון דער „ליטעראַרישער שפראַך“ בײַ די אומות העולם.“ (יהושע ראַטענבערג).

יודל מאַרק האָט דריַסיק יאָר רעדאַקטירט דעם זשורנאַל „יידישע שפראַך“. דאַרטן וועט דער מבין געפינען אַ גוטע אילוסטראַציע ניט בלויז פון מאַרקס גרויסן טעאָרעטישן וויסן, נאָר אויך אַז זײַן שפראַך איז קלאַר און אַנציענדיק פאַר גרויס און קליין. גראַמאַטיק בײַ מאַרקן איז ניט בלויז „שפראַך-איבונגען“, אַז דער יידישער לשון איז אַ טייל פון אַ גרויסער יידישער ציוויליזאַציע. יודל מאַרק איז אויך געווען אַ ליטעראַטור-קריטיקער. „ניט אין אַלע היילן, שרייבט ער, קאָן דער מענטש אַרײַנדרינגען. זײַן שטורקאַן, דער שכל, גיט אים ניט גענוג ליכט. נאָר די דראַמע פון זוכן קאָן באַלויכטן ווערן מיט רעפּלעקטאַר-אימאַזשן און דער מענטש דערזעט זײַן צעש-פאַלטנקײט און ראַנגלענישן“ . . . און ווייטער שרייבט יודל מאַרק: „דער וועג צו זיך איז בײַ יעדן קינסטלער אַן אַנדערער. ער איז דער לענגסטער און דער פאַמעלעכסטער און ער פאַרענדיקט זיך ניט: איז גוט אַזוי, ווייל ניט — וואָלט דאָך שוין ניט געהאַט קײַן זינען צו שרייבן לידער. עס איז אַזוי ווי מיט משיחן. עס איז וואויל וואָס ער קומט ניט, וואָרן נאָך זײַן קומען קען מען דאָך מער ניט בענקען נאָך אים. אַן משיח-בענקעניש זײַנען מיר נאָך גרויער ווי גרוי“.

יודל מאַרקס חלום און קרוין פון זײַן לעבנס-מי פײַן און פרייד איז דער גרויסער ווערטערבוך פון דער יידישער שפראַך. ווי אַ סך יידישע פּראַיעקטן איז עס געווען אַ ניט נאַרמאַלע אונטערנעמונג, אַן אַקציע אין דער טראַדיציע פון ווילנער ייוואַ, וואָס האָט מיט דער שטיצע פון הונדערטער ניט-באַצאַלטע העלפּערס און „זאַמלערס“, אַפט מענטשן אַן וויסנשאַפטלעכער בילדונג געשאַפן וויסנשאַפט פון הויכן גראַד . . .

בנוגע דעם ווערטערבוך איז מאַרק געווען אַ מאַקסימאַליסט, ער האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף אַרײַנגעמען ווערטער פון דער כלל-שפראַך, ליטעראַרישע ווערטער, ווערטער פון דער שמועס-שפראַך און לאַקאַלע ווערטער אַפילו. יודל מאַרקס פטירה אין 1975 האָט איבערגעריסן די אַרבעט פון ווערטערבוך. די ריזיקע קאַרטאַטעקע מיט הונדערטער טויזנטער איינסן איז געבליבן, די אַרבעט וועט זיכער באַנײַט ווערן. יודל מאַרק האָט געוואוסט.

אז ער וועט ניט זיין אימשטאנד צו פארענדיקן זיין פראיעקט, ווייל, ווי ער האט אפט געזאגט: „לא עליך המלאכה לגמור!“.

ווען דער „גרויסער ווערטערבוך פון דער יידישער שפראך“ וועט פארטיק ווערן וועט עס אוודאי זיין אן אייביקער מאָנומענט פאר זיין גרונטלייגער. שוין איצט זיינען די פיר בענד, וואָס זיינען אַרויס אונטער מאַרקס רעדאַקציע, אַ גרויסער ביישטייער צו יידיש און יידישקייט. . . .

פראַפ. מאַרשל סקלאַר, דער סאַציאַלאָג פון אַמעריקאַנער יידנטום, האָט אַמאָל אַזוי געזאָגט וועגן דעם מחבר פונעם ווערטערבוך: „מען האָט דערפילט, אַז ביי יודל מאַרקן דריקט אויס יידיש אַ גאַנצע וועלט און אַ קולטור, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר הייליק. אויב מען נוצט ניט יידיש איז אַזוי ווי מ'וואָלט ניט ממשיך געווען אַ הייליק לעבן. עס האָט פון יודל מאַרקן געשטראַלט ריינקייט און געהויבנקייט פון אַ באַזונדער מיין. . . .“

ס'איז אויך אינטערעסאַנט יודל מאַרקס מיינונג וועגן פלוראַליזם: די צוויי באַגריפן אומה און אמונה ביי יידן. ייד און יידישקייט זיינען איין גאַנצקייט. מער ניט, וואָס די פראַפאַרץ צווישן די דערמאַנטע הויפט-קאַמפּאָנענטן אונטערשיידט זיך. דאָס פולשטענדיקע איגנאַרירן פון איינעם און האַלטן זיך אויסשליסלעך ביים אַנדערן מוז, לפי מאַרקן, דערפירן צום פאַרשווינדן פון יידישקייט.

דער קיום פון פאַלק, האַלט מאַרק, איז דער צענטראַלער ציל פון יידישקייט, וואָס באַשטייט פון אַ סינטעז פון עטנישער קולטור, פאַלקלאַר און רעליגיע. אַזאַ סינטעז, קאָן מען געפינען אין דער יידישער ליטעראַטור, טעאַטער און קודם-כל אין די ווערק פון י. ל. פּרץ.

„דאָס איז ניט קיין נעגאַציע פון אַלץ וואָס איז טראַדיציאָנעל יידיש, נאָר אַ קעגנזייטיקע דערגאַנצונג. וועלטלעכקייט וואַרפט ניט אַפּ אַלץ וואָס איז אַלט, נאָר גיט צו נייע אַספּעקטן.“ (ש. גוטמאַן — „די אמונה פון סעקולערע יידן“).

**
*

ד.ר. עזריאל נאַקס האָט געהאַלטן צוויי רעפּעראַטן אין ווינטער-סעזאָן פון 1963 וועגן „יידישקייט ווי אַ לעבנס-פּילאָסאָפּיע“ און „די שליחות

פון דער יידישער ליטעראטור. די "ידיעות פון ייווא" לאזט אונדז וויסן אז פראפ. נאקס האט רעפערירט ביים היגן פארום אין ווינטער פון 1967. אבער די טעמע ווערט ניט אנגעגעבן. אויך איז באקאנט, אז אין 84-טן יאר האט ער רעפערירט וועגן "די גרונט עלעמענטן אין יידישקייט ווי א לעבנס-באנעם". אין 1985 איז זיין טעמע געווען: "עטישע און גייסטיקע ווערטן אין דער יידישער ליטעראטור".

דר. ע. נאקס שטאמט פון ראגאטשאוו, מאהיליווער גוב. ער איז געקומען אין עלטער פון זיבן יאר קיין אמעריקע, וואו זיין פאטער האט זיך שוין געפונען. ער האט געלערנט אין דער תלמוד-תורה און אין די אלגעמיינע שולן אין ניו-העיוון, קאנעטיקוט. ער האט שטודירט אין סיטי-קאלעדזש און אין קאלומביע אוניווערסיטעט וואו ער האט זיך ספעציאלזירט אין פילאסאפיע. ער האט באקומען זיין דאקטאראט אין 1936 פאר זיין דיסערטאציע "די עסטעטישע טעאריעס פון קאנט, העגעל און שאפענהוייער", וואס איז ארויס אין בוך-פארעם אין 37-טן יאר.

בשעת ער האט שטודירט איז ער אין דערוועלביקער צייט געווען א לערער אין די שלום-עליכם שולן א טוער פון דער סטודענטן-ליגע ביי דער יידישער קולטור-געזעלשאפט און א לעקטאר. ער איז אויך געווען א לענגערע צייט דער דירעקטאר פון ענגליש-רעדנדיקן סעקטאר פון ארבעטער-רינג און רעדאקטאר פון דער אפיציעלער שריפט "דהי קאל", וואו ער האט לאנגע יארן געשריבן א קאלום וועגן יידישע ענינים.

צווישן די יארן פון 1947-1951 איז ער געווען פראפעסאר פון פילאסאפיע אין אהינא-אוניווערסיטעט און פון 51טן ביזן 75-טן אין דער ניו-יארקער הויכשול. די גאנצע צייט איז דר. עזריאל נאקס געווען אקטיוו אין יידישן קולטור-געזעלשאפטלעכן לעבן און ארום צען יאר (1968-1978) איז ער געווען פרעזידענט פון יידישן קולטור קאנגרעס. אין 85-טן יאר האט ער געקראגן די פרעמיע פון יידישן קולטור-קאנגרעס.

**
**

בען יאמען — מוזיקער, קאמפאזיטאר, לאנג-יאריקער אנפירער פון יידישע כאָרן, האט זיך דערוואָרבן גרויס אנערקענונג אין מיאמי און ניט נאר דאָהי. ער איז געווען כאָר-דיריגענט אין פרעסטיזשפולן "טעמפל

עמנואל". ער האט אויפגעפירט מוזיקאליש-כאראלע אינטערפרעטאציעס פון יידישן פאלקלאר אין שטאטישן אוידיטאריום. אים איז געווען ליב און טייער דאס יידישע וואָרט, באַזונדערס — דאָס יידישע ליד! ער איז געשטאַנען נאָענט צו דער ייוואָגעזעלשאַפט. אין 1965 האָט ער געהאַלטן אַ פּאַרטראַג ביי דעם פּאַרום — „צוויי טויזנט יאָר יידישע מוזיק“, וואָס האָט שטאַרק אויסגענומען.

**
**

שמעון דייטש איז איינער פון די ראשונים אין דער ייוואָגעזעלשאַפט הן אין זיין היימסטאָט, שיקאַגע, הן דאָהי, אין דער עיר-הבירה. ער האָט מיטגעאַרבעט בימי האַניקבוים און שטיינבוים, און איז ווייטער ממשיך זײַנע מעשים-טובים אין ביידע שטעט. שמעון דײַטש איז בכלל אַ יחיד במינו. זײַן עצם ביאַגראַפיע באַשטעטיקט עס: ער האָט פּאַרלאָן זײַן געבוירן-אַרט, ריגע, ווען ער איז נאָך געווען אַ יונג בחורל און איז אַוועק, ווי אַ חלוץ, קײַן ארץ-ישראל. ווער ס'איז באַקאַנט מיט די לעבנס-באַדינגונגען, וואָס האָבן דעמאַלט געהערשט אין יענעם לאַנד, וועט פּאַרשטיין וויפל אידעאַליזם און מסירת-נפש ס'האָט זיך געפּאַדערט בײַצוקומען די אומ-געוויינלעכע שוועריקײַטן, וועלכע ס'האָבן באַגעגנט דעם נײַ-געקומענעם. אַ חוץ דעם אומפּאַרמײַדלעכן צווילינג-אַנשיקעניש „כאַראַאַ“ (אַ בײַסיק רויטער אויסשײט אויפן לײב) און געלער פיבער, האָבן געלויערט אויפן גרינעם הונגער און אַרבעטסלאָזיקײַט, מחמת דער יידישער קאַלאָניסט האָט דעמאַלט גערנער באַשעפּטיקט דעם אַראַבישן אַרבעטער, וועמען ער האָט געצאַלט אַ העלפט, אַפט אַ דריטל פון דעם יידנס שכירות.

בעת דער ערשטן וועלט-קריג, איז טערקײַ, כידוע, אַריבער אויף דער זײַט פון דער „אַנטאַנט“, און זי האָט געגעבן די רוסישע יידן אין פּאַלעסטינע די ברירה (די מדינה האָט בשעתה געהערט צום טערק) צו ווערן אַטאַמאַנישע בירגער, אָדער פּאַרשיקט צו ווערן אין פּליטים-לאַגערן. די רוסישע יידן האָבן אָנגענומען די אַלטערנאַטיווע מיטן תנאי, מען זאָל די יידישע יוגנט ניט מאַביליזירן אין דער אַרמיי. דער טערק האָט צוגעזאָגט, האָט אַבער ניט געהאַלטן זײַן צוזאָג . . .

איין טאָג האָט זיך באַוווּן אין יידישע היימען אַ קאָמוניקאַט געדרוקט אין טערקיש, מיטן אַראַבישן אַלף-בית, נעמלעך מיט אַ סך פינטעלעך (נקודות)

אונטער-און-איבער די אותיות, וואָס קיינער פון די היימישע יידן האָט ניט געקענט איינבייטן. מ'איז אַרומגעלאָפֿן איינער צום אַנדערן דערשראָקענע מיטן דאַקומענט און ס'האַבן זיך דערביי אָפּגעשפּיגלט ניט ווינציק קוריאָזע געשעענישן. אַן אַלטער תּושבּ, דערציילט מען, האָט באַראַיקט די לייט בזה הלשון: „קינדערלעך, שרעקט אייך ניט, אויב ס'איז אַפּילו מאַביליזיר מעלדונגען, לאַזט זיי ליגן די פּאַפּירלעך, אויפן טיש, ס'איז זומער און פּליגן זענען, ב"ה דאָ גענוג! אין איין שעה, פּאַרזיכער איך אייך, וועט זיך דער גאַנצער תּוכן איבערבייטן.“ בקיצור דער יונגער שמעון דייטש האָט אויס-געקליבן צו עמיגרירן. איידער צו גיין דינען דעם טערק. ער האָט זיך באַזעצט אין שיקאַגע, וואו ער האָט געהאַט ווייטע קרובים. ער האָט דאָרטן אינאיינעם מיטן יידישן-יישוב דורכגעמאַכט די שבעה מדוריי-גיהנום פון עקאָנאָמישע קריזיסן, און פון אַ נצרך איז ער געוואָרן, אַ דאַנק זיינע פעיקייטן, אַ גרויסער עושר!

פון דעם אַליין איז ניטאָ, פּאַרשטייט זיך, פון וואָס מרעיש-עולם צו זיין, ווען ער וואַלט ניט געוואָרן בעת-מעשה איינער פון אונדזערע הויך-גראַדיקע קולטור-מענטשן אין פולן זין פון וואָרט, — ביי וועמען די האַנט און ס'האַרץ זיינען שטענדיק אָפּן פאַר אַלע נאַציאָנעלע און יידיש-קולטורעלע הצטרכותן, און זיין היים איז געוואָרן אַ בית-ועד לחכמים, וואו יידישע שרייבער, קינסטלער, און אנשי-רוח בכלל האָבן געפונען אין אים אַ חבר און אַ פּריינד, און ער טוט עס שטיל, בכבודיק, אָן רעקלאַמע.

זייט דעם אויפקום פון מדינת ישראל, האָט שמעון דייטש, ניט נאָר געשטיצט יעדע אַקציע, וואָס דער ציוניסטישער אַרבעטער פּליגל האָט אונטערגענומען. ער האָט עטלעכע מאָל באַזוכט דאָס לאַנד, באַווירקט זיינע קינדער זיי זאָלן זיך אינטערעסירן מיטן גורל פון דער מדינה. זיי האָבן יינגערהייט געלערנט אין די שלום-עליכם שולן.

מיט אַ שטיקל צייט צוריק, איז דייטשן געלונגען אַרויסצוראַטעווען פון ריגע אַ ברודער און זיין משפּחה קיין ישראל. ער איז אָנגעקומען אַהין פונקט דעם טאָג, ווען אַראַבישע טעראַריסטן האָבן זיך אַרײַנגעכאַפּט אין גרעניץ-שטעטל, מעלות, און אומגעבראַכט 24 שול-קינדער. מיר געדענקען נאָך גוט דעם דערדריקנדיקן איינדרוק, וואָס די אַכזריות האָט געמאַכט אויף דער יידישער וועלט. עס איז געווען נייטיק גלייך אָפּצוענטפּערן, ניט נאָר מיט נעמען נקמה, דאָס האָבן געטאָן די מיליטערישע שוין-כוחות פון לאַנד.

נייערט אויפצושטעלן א „זכר לעולם“, אין געשטאלט פון א קולטור-צענטער פאר אונדזער יוגנט אין מעלות. פאר אַט דעם פראיעקט האָט שמעון דײַטש צוגעטראָגן אַ גאָר גרויסע סומע.

מיר האָבן דערמאָנט, מחמת דוחק אין אָרט, בלויז איין בני־שפּיל פון זײַן פּרינגעביקניט, זאָל אויך פאַרצייכנט ווערן בקיצור, די איבערזעצונג אויף יידיש פון איליאַ ערנבורגס „דאָס שוואַרצע בוך“ אַ זאַמלונג פון דאָקומענטן וועגן נאַצישע פאַרברעכנס און פאַקטן וועגן יידישן ווידערשטאַנד און יידישער גבורה. אין דער זאַמלונג געפינט זיך, לדוגמא, אַ פּראָזע-ווערק אויף גריכיש וועגען דעם יידישן חורבן אין גריכנלאַנד, עטלעכע טאַגביכער פון יידישער קינדער, געראַטעוועטע אין קלויסטערס. סטאַלין האָט דורך דער פאַרמיטלונג פון קאָמוניסטישן דײַטשלאַנד געוואָלט זיך דערנעענטערן צום דײַטשן פּאָלק, מחמת דעם האָט ער באַפוילן אַפּצושטעלן דעם אַרויסגעבן דעם דערמאָנטן בוך, אָבער אין רומעניע איז דווקא יאָ דערשינען אַן איבערזעצונג, אינעם זעלביקן יאָר האָט זיך עס אויך באַוויזן אין ענגליש, אין 1968 האָט דער יד־ושם אין ישראל אָפּגעדרוקט דעם ספר אין עברית, אָבער אויף יידיש, דאָס לשון, מיט וועלכן יידן זײַנען געטריבן געוואָרן קײַן טרעבלינקע און אוישוויץ, דאָס לשון, מיט וועלכן יידן זײַנען געגאַנגען אויף קידוש־השם, איז געבליבן פאַרשעמט. ס'האָט זיך ניט געפונען קײַן יחיד, אָדער אַ געזעל־שאַפט, וואָס זאָל דערפילן אַט די נאַציאָנאַלע התחייבות. שמעון דײַטש האָט עס געטאָן! געטאָן אויף זײַן אופן, ד. ה. שטיל, ווערדיק און בכבודיק! . . .

עיקר לא שכחתי: — זאָל דאָ דערמאָנט ווערן, אַז ש. דײַטש האָט געהאַלטן לעקציעס ביים „ייוואַ-פאַרום“ און איז אָפט געווען פאַרזיצער בײַ די ייוואַ-פאַרזאַמלונגען.

**
*

שרה און משה פרידמאַן זײַנען לאַנג־יאַריקע טוערס און אויפ־טוערס בײַ דער היגער ייוואַ-געזעלשאַפט. זיי שטאַמען פון ביאַלאַ פּאָדלאַסקאַ, פוילן. צוליב דער שווערער לאַגע פאַר יידן אין אַמאָליקן פוילן, האָבן שרהס עלטערן אויסגעוואַנדערט מיט איר קײַן אַמעריקע און זיך באַזעצט אין דעטרויט. אַ יאָר שפּעטער האָט משה עמיגרירט קײַן באַענאַס איירעס, אַרגענטינע.

נאָך אַ צוויי־יאָריקער צעשיידונג, האָט שרה אונטערגענומען אַ נסיעה קיין אַרגענטינע און דאָרטן חתונה געהאַט מיט איר באַשערטן. די יונגע פאַר האָבן אָבער באַשלאָסן צו מאַכן זייער פערמאַנענטע היים אין דעטרויט. דאָרטן האָבן זיי זיך גיך איינגעגלידערט אין דער יידישער קהילה, געשיקט זייער טעכטערל אין די שלום-עליכם שול-און מיטל שול, פון וועלכער זי האָט גראַדואירט.

שרה און משה פרידמאַן זיינען געוואָרן ענג פאַרבונדן מיטן ש. ע. אינסטיטוט אין דעטרויט. ער — ווי דער פאַרזיצער, זי — די סעקרעטאַרין. דער אינסטיטוט האָט אין יענע יאָרן אַנגעפירט מיט באַדיינטדיקע קולטור־פראַגראַמען סיי פאַר ייגוואָרג, סיי פאַר עלטערע, די קינדער־שולן האָבן באַזוכט העכער 250 תלמידים. צו די לעקציעס, וואָס דער אינסטיטוט האָט אַראָנזשירט, זיינען געקומען גרויסע עולםס. יידישע שרייבער און קינסטלער זיינען געווען אַפטע געסט אין שטאָט.

פרידמאַנס היים איז געווען אַן אַדרעס אין דעם יידיש־יידישן וועלטל. פריינד האָבן זי גערופן „די ראַיאָל קאַפע פון דעטרויט“. מ'האַט דאָרטן כמעט שטענדיק געפונען די יידישע גדולי־הדור. שרה פרידמאַן, ווי די ווירטין, האָט אויפגענומען די געסט בסבר־פנים יפות. משה פרידמאַנס פריינדשאַפט און גרויסמוטיקייט זיינען געווען אַ שם־דבר! קורץ און גוט: קונסט, ליטעראַטור און מעשים־טובים האָט מען געפונען אין יענער שטוב. שרה איז אויך געווען טעטיק אין דער דאָרטיקער דראַמאַטישער סטודיאָ, געשפילט גאַנץ אַפט אין וויכטיקע פיעסן, און ניט זעלטן אַרויסגעהאַלפן אין די לימודים אין שול.

די פרידמאַנס זיינען אויך געווען שטאַרק אַנגעזען אין דעטרויטער „הסתדרות“, „פּיאָנערן פרויען“ און „יידישע פעדעראַציע“. נאָכן אויפקום פון מדינת ישראל האָבן ביידע זיך פאַרפליכטעט צו פאַרשיידענע פראַיעקטן לטובת דער מדינה: צו זייער פופציק־יאָריקער חתונה־יובל האָבן זיי מנדב געווען אויף אַ יוגנט־צענטער אין רמלה.

דער לעצטער, אָבער ניט ענדגילטיקער בייטראַג זייערער, איז פאַר דעם „בר אילן“ אוניווערסיטעט אין רמת־גן, אויך צו שאַפן דאָרטן אַ קאַטעדרע אויף אויסצושולן יידיש־לערער פאַר ישראל און די תפוצות . . .

די פרידמאַנס האָבן אויך ניט פאַרגעסן די שטאָט, וואו זיי האָבן

אָפגעלעבט דעם גרעסטן טייל פון זייער לעבן אין סאָוטפילד, (א פאַרשטאַט פון דעטרויט). זיי האָבן געהאַלפן פינאַנציעל צובויען אַ פליגל צום פּרעכטיקן בנין פון דער "יוניטעד היברו סקול" וואו ס'וועט איינגעשטעלט ווערן אַ יידיש-קלאַס פאַר קינדער און דערוואַקסענע. און ווען ס'קומט צו פאַרשפּרייטן דאָס יידישע בוך, איז אַוודאי פאַסיק צו דערמאָנען, אַז שרה איז די פאַרזיצערין פון יאַרלעכן "בוך-יאַריד" אין שטאַט פאַר די אָפגעלאַפּענע 34 יאַר.

די פּרידמאַנס פאַרברענגען די ווינטער-חדשים אין מיאָמי-ביטש, וואו זיי זיינען אַקטיוו אין פאַרשיידענע אַרגאַניזאַציעס, באַזונדערס, ווי דערמאָנט, אין ייוואַ-קאָמיטעט. משה איז געווען אַ צאָל יאַרן דער קאַסירער פון דער "הסתדרות עניוּאיטי פּונדאַציע". און שרה טרעט אָפּט אַרויס ביי די היגע קולטור-קלובן ווי אַ פאַרלעזערין און רעציטאַטאָרין . . .

**

חזן משה בורין — ערשט-קלאַסיקער טענאָר איז אויפגעטראַטן פיל מאל ביי די היגע ייוואַ-פאַרומס. ער איז געבאָרן אין אַרגענטינע אין דער יידישער קאָלאָניע לאַס-פּאַלמעראַס. צען קילאָמעטער פון דער יידישער מוטער-קאָלאָניע, מאַזעסוויל, אויפן נאָמען פון באַראָן משה הירש, וואָס האָט צום סוף פון פאַרגאַנגענעם יאַרהונדערט געשאַפן יידישע קאָלאָניעס אויף די וויסטע שטרעקעס פון לאַ-פּלאַטאַ טייך.

די נייע יידישע קאָלאָניסטן האָבן אויף דער אַרגענטינער ערד ממשיך געווען זייער טראַדיציאָנעל יידיש לעבן און געזאָרגט פאַר אַלע יידישע הצטרכותן און אַוודאי פאַר דער יידישער דערציונג פונעם יונגן דור, און ווי אַ פּועל-יוצא דערפון האָט מען געהערט אין יידישע הייזער דאָס יידישע לשון, האָט מען זיך געפירט ווי אין אַמאַליקן יידישן שטעטל אין מזרח-איראָפּע, פון וואָנען דאָס רוב יידישע אימיגראַנטן זיינען געקומען.

בורינס פּאַטער, ר' רפאל, איז געווען אַ שוחט, אַ בעל-תפילה און אַ בעל-קורא, די מוטער — אַ באַגאַבטע זינגערין. אָט די פרטים גיבן אונדז דעם שליסל צו דער פּערזענלעכקייט פון יונגן חזן און בינע-קינסטלער. ער פאַרמאָגט אַ קרעפטיקע טענאָר-שטימע, וואָס ער באַהערשט מיט גרויס מייסטערשאַפט. ער דערהייבט אַ מקום-קודש מיט מתפללים ביזו התעוררות, און טייטשט אויס אַ יידיש פּאָלקסליד מיט טיפּער פאַרשטענדעניש.

משה בורין באזיצט א סאלידע יידישע און אַלגעמיינע בילדונג. אַנגעהויבן האָט ער מיט דער יידישער שול אין דער קאָלאָניע, שפּעטער געענדיקט דעם יידיש־העברעישן לערער־סעמינאַר. ער האָט שטודירט אַ צײַט אין „מכון גולד“ אין מדינת ישראל, און ווי אַ לערער פאַר די תּפּוצות זיך אומגעקערט קײַן אַרגענטינע.

אין אַרגענטינע האָט עקזיסטירט אין יענער צײַט אַ מין חזנישער סעמינאַר, אַנגעפירט, פון באַוואוסטן חזן קלמלע ווייץ. בורין שליסט זיך אָן אין סעמינאַר און לערנט דאָרטן פיר יאָר און ער ווערט דער חזן, וואָס ס'איז אים באַשערט געווען צו זײַן — אַ חזן בחסד עליון! בעת מעשה שטודירט ער מוזיק ביים אַנגעזעענעם טעאַטער־מײסטער, יאַשאַ גאַלפּערן. און ער הייבט אָן זײַן פּעדאַגאָגישע טעטיקײַט אין דער „חיים נחמן ביאַליק שול“ און אין דער מיטלשול „תּלפּיות“. פאַרן ענערגישן משה בורין איז זײַן אַמביציע ווײַטער פאַרצוזעצן זײַן בילדונג אין דער איינציקער אַקאַדעמישער הויכשול אויפן קאָנטינעט די „מדרשה העברית“!

אין 1970 ווערט משה בורין אַנגאַזשירט אַלס חזן אין איינער פון די הויפט דאָוון־שולן אין בוענאָס־אירעס אויף ימים נוראים. זײַן ערשטער אויפטריט האָט גרויס דערפאַלג, און ער ווערט פאַרבעטן פון דער קהילה אין מאַנטעווידעא, אורוגוויי. הגם מ'שלאַגט אים פאַר אַ יערלעכן קאַנטראַקט, אָבער דער יונגער חזן איז שוין פאַרכאַפט פון דער בענקעניש צו זען די יידישע וועלט. ער פאַרברענגט דרײַ יאָר אין די בראַזיליאַנער שטעט, פאַרטאָ אַלעגרע און סאַן־פּאַולאָ. ער טרעט דאָרטן אַרויס אויף קאַנצערטן אין דער „העבראַיקאַ“, „מכבי“ און אַנדערע יידישע אינסטיטוציעס, באַזונדערס האָט זיך אים אײַנגעקריצט אין זיכרון דער אויפטריט מיטן באַרימטן ווירטואַז סידאַר בעלאַרסקי אויף אַ קאַנצערט. און אַט ווערט ער פאַרבעטן קײַן מעקסיקע אין אַ שול פון אַ גײַעם געגנט, וואו עס לעבט אַ גרויסער טייל פון די גײַע יידישע דורות. אין דער צווישנצײַט ווערט ער קאַנטראַקטירט אין דער „בית יצחק שול“, וואו ס'איז דער מנהיג־רוחני, הרב אַברהם מרדכי הערשבערג. אויסער חזנות גיט ער אַפט קאַנצערטן אין פרעכטיקן יידישן ספּאָרט־צענטער.

און הײַנט איז משה בורין חזן אין דער שול פון די קובאַנער יידן אין מיאַמי ביטש. און לויט אַלע סימנים בלייבט ער שוין אַ תּושב אין דער יידישער עיר הבריה, וואָרן גיט נאָר איז ער הײַנט אַ בעל־משפּחה און ממילא

צוגעבונדן צו דער שטאט, נייערט זיין געמיינדע איז נאך מער צוגעבונדן צו אים, און וועט אים ניט אזוי גרינג אפלאזן פון זיך . . .

ביים יערלעכן ייווא-באנקעט אין 1986 איז דער גאסט־רעדנער געווען דער גוט־באקאנטער שריפטשטעלער שמואל ראזשאנסקי פון ארגענטינע. אין מוזיקאלישן פראגראם האבן איינטייל־גענומען זיינע צוויי תלמידים, משה בורין און משה פרידלער. די צוויי חזנים האבן זיך איבערטראפן מיט זייער חזניש און אויך פאלקסלידער געזאנגען . . .

*
*
*

שאל ראסקין מאלער, שרייבער און לעקטאר איז געווען ביים ייווא-פארום ניט קיין זעלטענער גאסט. ס'איז שוין אויבן דערציילט געווארן וועגן דעם "אינצידענט" בעת זיינעם אן אופטריט ווען דר. א. מוקדוני האט געפירט דעם פארזיך.

עס וועט זיין כדאי צו באקאנען דעם ליענער א ביסל מער מיט דער פערזענלעכקייט פונעם קינסטלער. ער האט אויסערלעך ניט דערמאנט קיין סך אין א יידן, פארקערט, דער שניט פון די אויגן, פון דער נאז און מויל, האבן גיכער געקאנט געהערן צו איינעם פון א סיבירער שבט. האט ער זיך אבער א שטעל געטאן פאר אן עולם צו האלטן א פארטראג — און זיינער א פארטראג האט נאר געדארפט זיין וועגן קונסט — וועגן יידישער קונסט! איז ניט געשטאנען פאר אייך סתם א קינסטלער, נייערט א קינסטלער א ייד! ער האט געקאנט מסביר־זיין, ווי קיינער, דאכט זיך, פון זיין בארוף, וואס איז אזוינס יידישע קונסט? ער פלעגט געבן פארשידענע אילוסטראציעס, בכדי בעסער ארויסצוברענגען זיין שטאנדפונקט. זיין ניט־יידישער פנים האט דעמאלט געלויכטן מיט א וואונדערלעכן ליכט. עס איז געווען פול מיט אהבת־ישראל . . .

שאל ראסקין האט אנגעהויבן זיין ארטיסטישע קאריערע ווי א קאריאקאטוריסט אין דעם אמאליקן "דער קונדס". און האט ארויסגערופן א שטארקן אינטערעס צו זיך. ער האט געוואוסט ווי ארויסצוקריגן פון א געשטאלט אלערליי כאראקטעריסטישע זשעסטן און העויות און עס אויסטייטשן און אריינטייטשן, און דאך געשוונט דאס מענטשלעכע אין איר . . .

ש. ראסקין האט ווי א מחבר פארעפנטלעכט א פאנטאסטישע נאוועלע.

וואָס מ'קאָן אויך אַנרופן ראַמאַן, וואו ער אַליין שפּילט די צענטראַלע ראַלע פאַרשטעלט, פאַרשטייט זיך. ער פיגורירט דאָרטן אין דער בחינה פון אַ שליה, געשיקט פון די „העכערע כוחות“ אויף דער ערד . . . ווען דער שרײַבער פון די שורות האָט אין אַ פּרינדילעכן שמועס אים געפּרעגט אין וואָס באַשטייט גענוי די מיסיע, און צי מיינט ער טאַקע מיטן שליה זיך אַליין (?) האָט ראַסקין די ערשטע העלפט פון דער פּראַגע געהיימניספּול פאַרשוויגן, און אויף דער צווייטער האָט ער — אַנשטאַט צו ענטפּערן — געפּרעגט: „פאַרוואָס זאָלט איר עס ניט גלויבן?“ און האָט דערביי סודותדיק אונטערגעשמייכלט . . . און ס'איז שווער געווען צו וויסן, צי מיינט ער עס ערנסט, אָדער ער שפּאַסט . . .

**

אַ פּאָר ווערטער אויפן טויט פון משה האַניקבוים

זײַן טויט איז געקומען ניט אומדערוואַרט. ער האָט געהאַט אַ שוואַך האַרץ. קיינער וואָלט אים אָבער ניט חושד געווען אין אַזאַ ערנסטע חולאת, מחמת ער האָט אַרויסגעוויזן אומגעוויינטלעכע וויטאַליטעט און ענערגיע אויף אַ סך געביטן. נאָר זײַן באַליבט פעלד איז געווען און איז פאַרליבן די ייוואַ-געזעלשאַפט, וואָס ער האָט געשאַפן און זי אָפּגעהיט, ווי אַ געטרייע מאַמע, גיין! ווי אַ שטרענגער פּאַטער! ווייל ניט איינמאַל איז אים אויסגעקומען, ווי דער פאַרזיצער פון דער היגער ייוואַ, צו פאַרהאַנדלען מיט לעקטאָרן וועגן האַנאַראַר און אַנדערע שיכותדיקע ענינים, און ווען דער געלאַדענער גאַסט האָט זיך פאַרעקשנט אויף אַ סומע, וואָס איז געווען אַריבער די בודזשעט-כוחות, האָט דער דעליקאַטער האַניקבוים זיך אַ שטעל-אויף געטאָן און שטרענג אַ זאָג געטאָן: „אַזוי מוז עס זײַן! און אויב ס'איז ניט אַקצעפּטירנדיק — מעג דער לעקטאָר בלייבן זיצן אין דער היים!“

משה האַניקבוים איז געקומען אין דער עיר-הבירה אין די פּערציקער יאָרן פון באַסטאָן, וואו ער האָט געהאַט אַ בוך-געשעפּט. ניט נאָר האָבן פאַרלאָגן, אויך ענגלישע, אים פאַרטרויט זייער סחורה, נאָר צו אים פּלעגן אָפט „פאַרבלאָנדזשען“ מחברים פון ביידע לאַגערן, און ס'פּלעגן זיך אַוועקציען, ניט זעלטן, לאַנגע שעהען אין שמועסן, אין וויכוחים . . . און אין דער

ליידיקער צײַט, און ס'רוב איז געווען ליידיק, איז דער בעל-הגעשעפט געווען פארטאָן אין מעין-זײַן אַ בוך. בײַ אַזוינע אומשטענדן האָט ער זיך באַקאַנט מיט זײַן קינפטיקער פרוי, ראָז. זי האָט זיך גענייטיקט אין אַ געוויסער ענגלישער פובליקאַציע. זי, אַ הייגעבאַרענע מיט אַקאַדעמישן וויסן, האָט זי דעמאָלט אַראָפּגעקוקט אַ ביסל איראַניש אויף חיבורים, „געדרוקט פון רעכטס אויף לינקס“ . . . אָבער מיט דער צײַט האָט זיך איר באַציאונג געביטן אויף אַזוי פיל, אַז זי האָט גענומען באַוואונדערן די יידישע ליטעראַטור, ניט נאָר אין איבערזעצונג, נײַערט אין אַריגינאַל, וואָס זי האָט שפּראַכלעך דערלערנט . . . נאָך מער! אין הויז איז, מיט די יאָרן, געוואָרן אַ מין „בית-ועד“ פאַר דער יידיש-אינטעלעגענציע אין מיאַמי און פון אַנדערע שטעט, און זי פלעגט גאַנץ אָפט באַדינען אַ גאַסט מיט איר אויטאָ פון אַ אַ ווייטן שטאָט-טייל, צי אַפּוואַרטן אים אויפן עראַדראָם . . .

נאָך דער פטירה פון אָט דער שטילער און איידעלער פרוי, האָט זיך האַנטיקבוימס געזונט שטאַרקער אַ שאַקל געטאַן. אויך זײַן הייראַט, שפּעטער, מיט דער דיכטערין, פעסיע פאַמעראַנג, האָט זײַן מערכה ניט פאַרבעסערט . . .

אָט די פּרטים האָבן מיר זיך דערוואוסט פון זײַן נאַענסטן חבר און פּרײַנד, שמעון דײַטש, ער האָט אים מספיד געווען אויפן בית-עלמין פאַר אַ גרויסן עולם, וואָס איז געקומען אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד אַ פאַרדינסטפולן טוער. חוץ דײַטשן, האָט אים אַרויסבאַגלייט צו זײַן אייביקער רו, דער באַקאַנטער ראַבאַי לעאַן קראַניש פון טעמפל בית-שלום, מיט אַ פאַסיקער דרשה.

**
*

די

ישראל שטיינבוים

פּעריאָדע

ישראל שטיינבוים האָט נאָך האַניקבוימס פטירה איבערגענומען די פירערשאַפט פון דער ייוואַ-געזעלשאַפט. ער איז געקומען מיט אַ סך פאַרדינסטן אויפן יידיש קולטור געביט. ער איז געווען פון די סאַמע ערשטע פיאַנערן-לערער אין מאַדערנעם יידישן דערציונגס-סיסטעם אין אַמעריקע. ער האָט זיך באַוווּן כמעט ביים בראשית פונעם שול-וועזן, ווען זי האָט זיך ערשט גענומען געשטאַלטיקן און האָט זיך נאָך געראַנגלט און עקפּערימענטירט מיט לערן-פּראַגראַמען; ווען ס'האַבן נאָך געפּעלט די עלעמענטאַרסטע מכשירים צום לערנען. ד. ה. פשוט אַ פּאַסיק טעקסטביכל. שטיינבוים איז עס טאַקע געווען פון די ראשונים, וואָס האָט עס געשאַפן. ער האָט אויך פאַרפּאַסט שפּילן פאַר קינדער און איז געווען בכלל איינער פון די געציילטע, וועלכע האָבן פאַרלייגט דעם יסוד פאַרן וועלטלעכן חינוך אויף יידיש דאָ אין לאַנד.

ישראל שטיינבוים האָט געשטאַמט פון סטאַשעוו, פוילן. זײַן פּאַטער איז געווען אַ מילנער אַ האַרעפּאַשניק און אַ שטרענג-פרומער ייד. דאָס יונג בחורל האָט זיך צו פּופּצן יאָר אַוועקגעלאָזט קײַן אַמעריקע. אויפן שיף האָט זיך מיט אים פאַראינטערעסירט אַן אַמעריקאַנער „יענקי“. יענער האָט אויסגעפּונען, צו זײַן גרויסן חידוש, אַז דער יונגער אימיגראַנט האָט שוין אײַנגעביסן, בעת דער רײַזע, אַ ביסל פון ענגלישן וואַקאַבולאַר. דער „יענקי“ האָט אים אויסגעבאַרגט ענגלישע ביכער, וואָס ער האָט געהאַט מיט זיך, און האָט זיך בכלל אַ סך אַפּגעגעבן מיט אים. שפּעטער, אין לאַנד, האָט ער זיך באַמיט, אַז דאָס בחורל זאַל קריגן אַרבעט. שטיינבוים האָט אין צוויי יאָר פאַרענדיקט „הײַסקול“ אין באַסטאָן און איז אַנגעקומען אין קאַלעדזש. גלײַכצײַטיק האָט ער באַרײַכערט זײַן יידיש וויסן, און איז געוואָרן אַ יידישער לערער. ערשט דעמאָלט האָט ער זיך דערפּילט אין זײַן אמתער מיליע, און ווי דערמאָנט, איז יידישע דערציונג געוואָרן זײַן הויפּט-ציל אין לעבן.

אין 1926 האָט שטיינבוים פאַרווירקלעכט זײַנעם אַן אַלטן חלום. ער עפּנט אַ הימשול פאַר יידישע קינדער אין קלאַנספּילד, ניו-דזווירזי, וואו זיי זאַלן קאָנען קריגן אַ גרינטלעכע יידישע און אַלגעמיינע דערציונג, ווייט פון שטאַטישן רעז און געפּילדער, וואו דעם קינדס גײַסט זאַל זיך אַנטוויקלען פריי און אומגעשטערט, און לפי די מעטאָדן פון דער מאַדערנער, פאַר-געשריטענער פּעדאַגאָגיק. די הימשול „האַרמאַניע“ האָט גלײַך בײַ איר

אויפקום אַרויסגערוּפן פיל נייגער. ס'איז פאקטיש געוואָרן אַ מוסטער-שול! וועגן וועלכער ניט איין יידישער לערער האָט פאנטאָזירט, און וועגן וועלכער מ'האָט ניט איינמאַל דיסקוטירט אויף לערערישע קאַנפערענצן . . .

ישראל שטיינבוים האָט אָנגעפירט מיט דער היימשול ביזן 45-סטן יאָר, ווען ס'האָט זיך צוגעשאַרט צו אים אַ פאַטאַלע האַרץ-קראַנקייט, און דער דאָקטאָר האָט אים פאַרווערט יעדע אָנשטרענגונג. האָט ער איבערגעגעבן די אָנפירערשאַפט פון דער שול אין די הענט פון זײַן בן-יחיד, לייבל. אָבער דעמאָלט זײַנען שוין, לײדער, געווען אַנדערע צײַטן, נײַע עלמענטן האָבן זיך באַהאַפּטן אין דער אינסטיטוציע, פאַר וועמען יידיש און יידישער חינוך זײַנען ניט געווען קײן עיקר, עס האָבן זיך מיט די יאָרן געביטן סײַ דער לערער־פּערסאָנאַל, סײַ דער מײַן תלמידים . . .

דער האַרץ-קראַנקער שטיינבוים באַזעצט זיך דעמאָלט אין דער „שטאַט־פּון־זון־און־פאַלמעס“, וואו ער איז ממשיך זײַן ליטעראַריש־פּעדאַגאָגישע אַרבעטן אין די „יוואָ-בלעטער“, אין „יידישע שפּראַך“ און „צוקונפּט“, ער באַטייליקט זיך אינעם „גרויסן יידישן ווערטער-בוך“; האָלט לעקציעס, אמת, ניט צו אַפּט, בײַם יוואָ-פּאַרום און אײַז, לפי די כוחות, „אַקטיוו“ אין דער גרופּע.

אין לויף פון די יאָרן איז אַוועק אין דער „אײביקײַט“, ווי ס'ווערטל גײט, אַ היפשע צאַל פון די יוואָ-טוערס: דר. מוקדוני, דר. גליק, יחיאל ליסאַוואַדער, בערל מאַריסאָן, ח"ח. ראַווינסקי, יוסף (דזשאָן) גאַלדבערג, פ. סאַלאַמאַן, בען יאַמען, חיים קעס, מענדל חמץ, יעקב פישמאַן, בען צווייַער, מאַקס אַסטאָר, ש. יחסן, איזידאַר רובינשטיין, אַ. בראַקאַט, א. סאַקס, יוסף דונטאַוו, יוסף ראַבין, מ. קויפּמאַן, דר. י. אונטערמאַן און דער לאַנג־יאַריקער פאַרזיצער, משה האַניקבוים.

שטיינבוים שטעלט זיך בראַש פונעם יוואָ-קאָמיטעט. מיאַמי, כידוע, איז אַלע מאַל געווען שטאַלץ מיט אירע יוואָ-טוערס, און האָט שטענדיק געפּראוּווט אָנהאַלטן דעם שם טוב! אין דער פאַרוואַלטונג האָבן זיך דעמאָלט געפּונען די חברים: — גיטל קאַהן (סעקרעטאַרין), מרדכי גלייבערמאַן, מרים גינגאַל, מנשה פעלדשטיין (פּינ. סעקרעטאַר) יצחק און רבקה וואַלק, מאַלי רובינשטיין, ל. לאַסאַווין, לעאַן סיגאַל, יצחק נאַטורמאַן, גאַדל דזשייקאַבסאָן, משה פישער, שמעון דײַטש (שיקאַגע), שרה און משה פּרידמאַן (דעטרויט).

יודעיִהן האָבן צו יענער צײַט געפּונען אינעם נאַמען „שטיינבוים“

סימבאלישע וואונקן און רמזים, נעמלעך — דער מענטש האט געהאט א שטיין-פעסטן כאראקטער, אבער ער איז ניט געווען פארשטיינערט צו נייע אידייען. ער האט געטראגן אין זיך, ווי א בוים, זוימען פון פירות פאר די קומענדיקע דורות . . .

אבער ניט אלע מיטארבעטער פון קאמיטעט האבן איינגעשטימט מיט אזא אפשטאנונג. עס זיינען געווען אזוינע, וועלכע האבן געזען אויך זיינע שאטנדיקע זייטן דהיינו — גאוה און הערשטענדענצן . . . ווען ס'איז געקומען אויסצואוויילן א נייעם פארזיצער נאך שטיינבוים אוועקגיין . . . האבן זיך געשאפן צדדים, טייל האט געוואלט איינעם לויטן מוסטער פון נפטר, אנדערע האבן זיך שארף קעגנגעשטעלט, נאך לאנגע וויכוחים איז מען איינגעגאנגען אויף א פשרה, פארגעלייגט פון די חברים מנשה פעלדשטיין און מרים גינגאלד, נעמלעך — אויסצוקלייבן ניט איינעם, נאר א פרעזידיום פון צוויי און ———. די אויסגעוויילטע זיינען געווען די לאנגיאריקע טוערס: גיטל קאהן און מרדכי גלייבערמאן.

דער פרעזידיום, וואס איז באשטאנען, ווי פריער דערמאנט, פון די חברים גיטל קאהן און מרדכי גלייבערמאן, האט איבערגענומען די אנטפער-שאפט פון דער יוואג-געזעלשאפט אין א קריטישער צייט: שטיינבוים פארציגענע קראנקהייט, זיינע ספאראדישע שפיטאל-באזוכן האבן באשווערט די ארבעט. לפנים האט זיך געדאכט, פונקציאנירט אלץ בשלווה נאך אלעמען איז דער „טעכנישער אפאראט אזוי-צוזאגן, געלעגן אין געניטע הענט, גיטל קאהן איז געווען יארן-לאנג די יוואג-סקרעטארן און זי איז געשטאנען אין שריפטלעכן קאנטאקט ניט נאר מיטן ניו-יארקער צענטער, נאר אויך מיט יעדן חבר באזונדער, און מרדכי גלייבערמאן איז אפט געווען פארזיצער ביי די יערלעכע יוואג-באנקעטן, און האט בכלל ארויסגעוויזן ארגאניזאציאנעלע פעיקטישן און א סך דערפארונג, וואס ער האט דערווארבן אלס לערער און אנטפירער פון די ארבעטער-רינג צווייגן.

אבער אינערלעך, אין דער גרופע, האט געפעלט הארמאניע, צוטרוי, חברשאפט. מיט אלע זיינע מעלות, האט שטיינבוים ניט געקענט, צי זיך ניט באמיט צוצוציען א נייעם מיטגליד, אויסגלעטן א סכסוך, בארואיקן א מר-נפש. אט די אזוי-נייטיקע מידות האבן זיך גענומען ווייזן אלץ אפטער בייים פרעזידיום. ממילא האט זיך דער יוואג-קאמיטעט צעוואקסן, הן אין צאל, הן אין מעשים, מיטן ברייטן פארנעם פון א געזעלשאפט ווי דער

שרייבער פון די שורות האָט אים באַצייכנט שוין גלייך אין אָנהייב פון אַט דער שריפט.

דאָ, מיינען מיר, איז פאַסיק זיך אָפצושטעלן גענויער אויף די צוויי חברים, וועלכע האָבן איבערגענומען אַזאַ ערנסט-פאַראַנטוואָרטלעכע שליחות.

**

גיטל קאַהן שטאַמט פון זשיראַרדאָוו, אַ שטעטל ניט ווייט פון וואַרשע. איר פאָטער, ר' זלמן קלעפּפיש, אַ למדן און אַ משכיל, איז פון דעסטוועגן געווען אַ גערער חסיד און אַ פּערזענלעכער פּריינט פון גערער רבין, ווען ס'מיידל איז אַלט געווען פּערצן יאָר, האָט זיך די משפּחה באַזעצט אין וואַרשע, וואו איר פאָטער איז געוואָרן אַ שוחט. זי האָט דאָרטן פאַרענדיקט אַ העברעיִשע מיטלשול און ווייטער ניט געקענט שטודירן, מחמת אין פּוילן, ווי אין גאַנצן צאָרישן רוסלאַנד, האָט געהערשט, לגבי יידן „נומערוס-קלאָזוס“, דאָס-הייסט, מען האָט אָנגענומען יידן אין די הויכשולן לויט אַ פּראָצענט-נאָרמע.

אין 1935 איז גיטל געקומען מיט איר מאַן, שיע יחסן, קיין ניו־יאָרק. זיי האָבן דאָרטן ניט געהאַט קיין אייגענע. ס'לעבן פונעם אימיגראַנט איו, כידוע, געווען שווער, פון דעסטוועגן האָט די יונגע פרוי געזוכט חוץ אַרבעט, אויך ווייטערדיקע בילדונג. זי איז אַוועק אין דער „טאַמאַס דזשעפּערסאָן היי־סקול“ אין ברוקלין, לערנען ענגליש און אויך געפונען שפּעטער צייט צו באַזוכן דעם יידישן לערער־סעמינאַר. היות ווי צו קיין פאַרטייען האָט זי ניט געהערט, פלעגט זי, אין איר פּרייער צייט, דאָס רוב זיין אין ייוואַ-צענטער, ביי־וואוינען וויכטיקע קאַנפּערענצן און דער עיקר — האַלטן אַן אָפּענעם אויער ביי די לעקציעס פון יידישע געלערנטע . . .

אַט די „אידיליע“ האָט אָבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטן. די קליינע יחסן־פאַמיליע האָט זיך גאָר גיך געמוזט אַריבערקלייבן, צוליב מאַטעריעלע און קלימאַטישע סיבות, קיין מיאַמי. ס'איז געווען נאַטירלעך, אַז אין דער נייער שטאַט זאָלן זיך די יחסנס זוכן אויסצולעבן געזעלשאַפטלעך אין דער סביבה פון דער ייוואַ-גרופּע, וואָס האָט זיך ניט לאַנג צוריק געהאַט געשאַפּן. און היות מדינת־ישׂראל איז בשעתה אויפגעקומען, ווי אַ נס, אין יידישן לעבן, האָט דאָס פאַרל געווינדמעט זייער הויפט אינטערעס פאַר אַט די נאָענטע פאַר זיי, צילן . . .

אין 1963 איז שיע יחסן געשטארבן. די אלמנה האט זיך דעמאלט געראנגלט מיט א סך פראבלעמען — פיזישע און עקאנאמישע און זי האט זיי סטאיש ביגעקומען!

צו יענער צייט האט זי זיך אנגעשלאסן אין „דוד פינסקי קולטור-קלוב“, אנגעפירט פונעם לערער און שרייבער, ל. לאסאווי, אגב, דער ערשטער קלוב פון דעם מין אין שטאט. די פרייטיק אונט-מסיבות האבן געטראגן אן „עונג-שבת“-כאראקטער. איינמאל אין חודש פלעגט פארקומען א צונויפקום פון די אקטיווע מיטגלידער אין א הויז, וואו מ'האט זיך דורכגעשמועסט וועגן א נייעם בוך, וועגן א וויכטיקער קולטור-געשעעניש. ת. לאסאווי האט דערמוטיקט חברים ארויסצוזאגן עפנטלעך זייערע מיינונגען. מיט דער צייט האט זיך איינגעשטעלט אשטייגער, אז ביי יעדער מסיבה האט אן אנדער חבר אנגעפירט מיטן שמועס. צווישן די עקספאנענטן האט זיך גאר פרי אויסגעצייכנט גיטל יחסן . . . אט די דערפארונג איז איר שפעטער צונויך געקומען, ווי זי גיט אן אין איר ביאגראפישער סקיצע, אין דער ייווא-ארבעט.

אין 1973 האט זי געהייראט מיט פיליפ קאהן. מיט די יארן איז זייער היים געווארן א טרעפפונקט פאר שרייבער, לעקטארן און קולטור-מענטשן בכלל. אין קורצן: די „שטוב“, וואס יצחק וואלק שילדערט זי אזוי לעבעדיק ביים אנהייב פון אט דער שריפט, און איז מיט האניקבוימס פטירה פארשוואונדן, איז אצינד געקומען צוריק צום לעבן! . . .

דעם 21-טן פעברואר, 1986 איז אין „פארווערטס“ דערשינען אן אינטערעסאנטע אפהאנדלונג פון דער שרייבערין, מרים ש. האפמאן וועגן גיטל קאהנס מעשים-טובים אין דער יידישער עיר-הבירה. אט ווי זי שטעלט זי פאר פאר די „פארווערטס“-לייענערס, און בכדי מ'זאל ניט מיינען, אז זי שילדערט אן אויסגעטראכט געשטאלט, אקצענטירט די שרייבערין, „איך האב טאקע געפאקט אזא פארשוין — א זשוואוע, בארעדעוודיקע אשת-חיל, א ספריטנע, מיט איינגעבארענע פיקחות, א מענטש מיט א שליחות!“

נאך דעם ווי די פרוי קאהן דערציילט איר א סך דערפון, וואס איז אויבן דערמאנט געווארן, פרעגט די שרייבערין: „נו, אז אלץ איז שוין אזוי גוט, וואס זשע טויג ניט? ענטפערט גיטל קאהן: אמאל האבן מיר ניט געהאט די לוקסוס-זאלן פון „פאנטענבלו“ און פון „טעמפל בית שלום“, וואו מיר האלטן אפ אונדזערע יערלעכע באנקעטן און אונדזערע „ייווא-פארומס“, האבן מיר אבער געהאט . . . נאר צו וואס דערמאנען? איך בין געבארן מיט

א גביריש מעגעלע . . . איך וויל ניט אנדערש ווי א מישאַ אלעקסאנדראָוויטש און אַן עמיל גאַראַוועץ, די קינסטלערין דינה האַלפּערין . . . איך וויל יונגע און פעאיקע און יידיש-קענער . . . כ'וויל בשום-אופן ניט מוותר-זיין אויף דער הויכער קוואַליטעט. איך באַקעמף ביליקן געשמאַק . . .

**
*

מרדכי גלייבערמאַן, אַ לאַנג-יאַריקער לערער און אַן אַנגעזעענער קולטור-עסקן געהערט אַוודאי צו די ראשונים פונעם יוואָ-קאָמיטעט, מיט וועמעס מיינונגען מען רעכנט זיך זייער שטאַרק. ער האָט זיך באַטייליקט אין אַ צאָל יוואָ-פּראָיעקטן, וועלכע זיינען אַ דאַנק זיין מי און ענערגיע, רעאַליזירט געוואָרן. ער האָט אַנגעהויבן זיין לערערישע קאַריערע אין מאַנטרעאַל און האָט, ווי די מערסטע מדריכים, אויפגעשטעלט זיין „לערן-געצעלט“ אין פיל שטעט און שטעטלעך אין אַמעריקע, ביז ער האָט זיך ענדלעך באַזעצט אין מיאַמי-ביטש.

גלייבערמאַן איז געבאָרן אין מערץ 1906, אין פינסק, ביז 12 יאָר באַקומען אַ טראַדיציאָנעלע יידישע דערצינונג. צו 14 יאָר אַרײַן אין אַ מאַדערנער יידיש-העברעיִשער עלעמענטאַר שול, און מיט זעקס חדשים שפעטער גראַדואירט פון דאָרטן. צווישן די לערער, וועלכע האָבן זיך אונטערגעשריבן אויף דער דיפּלאָמע געפינט זיך אויך דער נאָמען אברהם מאיראָוויץ, דער שפעטערדיקער דירעקטאָר פון דער טאַגשול, אין ניו-יאָרק. צו 16 יאָר איז ער געוואָרן אַ תלמיד אין ווילנער יידישן טעכניקום. ער האָט דאָרטן געלערנט אויף מעכאַניקער-אינזשעניר, אין יענער צײַט האָט ער באַזוכט העברעיִש-פּעדאַגאָגישע קורסן. אין 27-טן יאָר איז גלייבערמאַן געקומען קיין מאַנטרעאַל, און איז דאָרטן געוואָרן לערער אין די יידישע פּאָלקס-שולן, ער איז געווען אַקטיוו אין פאַרשיידענע אַרגאַניזאַציעס. אין דער יידישער פּאָלקס-ביבליאָטעק איז ער געווען צוויי יאָר פאַרזיצער פון איר פאַרוואַלטונג.

אין 1932 איז ער אַריבערגעפּאַרן אין די שטאַטן און איז געוואָרן לערער אין די אַרבעטער-רינג שולן, צוערשט אין עקראַן און דערנאָך אין סיראַקיוו. אין 1945 העלפט ער גרינדן די צוויי שולן אין מיאַמי — איינע אין שטאַט, די אַנדערע אויפן „ביטש“. אין אַ יאָר אַרום ווערט ער אַן אַקציע-אַנפירער

אין אדמיניסטראטיוון אפטייל פון „יווא“. אין זײַן טעריטאָריע גייען אַרײַן די דרום-שטאַטן, טיילן פון ניו-יאָרק שטאַט, טאַראַנטאַ און שיקאַגע.

גלייבערמאַן איז דער פּאַרשטייער פון אַרבעטער-רינג אין דער יידישער פעדעראַציע. די לעצטע יאָרן אַרבעט ער צוזאַמען מיט גיטל קאַהן אין פרעזידיום פון יוואָ-קאָמיטעט. ער איז דער וויצע-פּאַרזיצער פון הסתדרות אין דרום פּלאָרידע, וואו ער און זײַן פרוי באַטייליקן זיך אין אַ סך אַקטיוויטעטן.

**
*

קלמן בכרך, הגם כלימיו אַ מורה דרך פון העברעישן לשון, האָט ער אויך אַרויסגעוויזן אַ גאַנץ וואַרעמען אינטערעס צו יידיש, והא ראה — ער האָט אַ פּאַר מאָל רעפּערירט בײַם היגן יוואָ-פּאַרום. ער איז געבאָרן אין קאַניעץ, אַ קליין שטעטלע לעבן ביאַליסטאַק. זײַן פּאַטער, כאַטש אַ „ניקאָלאַיעווער סאַלדאַט“, איז געווען אַ משכיל, האָט געלייענט די „הצפירה“ און געשיקט זײַן זון לערנען אין דער „תרבות-שול“.

קלמן בכרך איז אין 1918 געקומען קײַן קאַנאַדע און האָט זיך באַזעצט אין מאָנטרעאַל, וואו ער איז געוואָרן דער העברעישער לערער אין דער ביאַליק שול. אין 57-טן יאָר האָט ער געהייראַט אַ „קאַלעגין-פּאַ-פּאַכו“ — תמרה, און איז אַריבערגעפּאַרן קײַן ניו-יאָרק. דאָרטן איז ער אַוועק שטודירן אין „סיטי-קאַלעדזש“. ער איז לאַנגע יאָרן געווען מדריך אין די העברעישע שולן, געשריבן אין „הדואר“ איבער פעדאַגאָגישע פּראַבלעמען, און פּופּצן יאָר אַנגעפירט מיטן „עמוד העברי“ אינעם זשורנאַל פון „פרויען פּיאַנערן“.

קלמן בכרך האָט שטודירט מוזיק אין דער באַקאַנטער דזשוליאַרד מוזיק-קאַנסערוואַטאָריע. ער האָט נאָך יינגלויז אַנטדעקט אין זיך אַ שטאַרקע נייגונג צו אַט דער קונסט. ער האָט גוט באַהערשט די פּיאַנאָ און געשפּילט אויך אויף אַנדערע אינסטרומענטן . . .

**
*

חיים קעס איז געווען פון די ערשטע יוואָ-עסקנים, פריער אין שיקאַגע און שפעטער אין מיאַמי ביטש. בטבע אַ שטילער, אַ צוריקגעהאַלטענער און אַ שווייגער, איז ער אַפּגעזעסן בײַ מיטינגען און האָט זעלטן אויסגעדריקט אַ מיינונג. דערפּאַר האָבן זײַנע גרויסע, גוטע און תּמימותדיקע אויגן

אָפגעשפּיגלט זײַנע געפילן און שטימונגען. בײַ אַ געלט־אַקציע, איז ער געווען פון די ערשטע אַרײַנצולייגען די האַנט אין קעשענע . . .

חיים קעס איז געבוירן געוואָרן אין דער שטאָט, אומאַן, אוקראַינע, בײַ ייִדישע־באַלעבאַטישע עלטערן. ער איז געקומען אַלס יונגער בחור צו אַ ברודער אין קאַנאַדע, שפּעטער זיך אַריבערגעקליבן קײַן שיקאַגע, וואו ער האָט געאַרבעט בײַ פאַרשיידענע מלאכות. ער איז געווען נאַענט צו די פּועלי־ציון און צום אַרבעטער־פאַרבאַנד און צום ייווא־קרײַז. אין מיאַמי ביטש איז ער געוואָרן אַ געטרייער חבר פון די דערמאַנטע אינסטיטוציעס.

**

די ייווא־אויסשטעלונג אין מיאַמי־מוזיי

די אויסשטעלונג, וואָס טראַגט דעם באַשיידענעם נאַמען: „דאָס בילד פאַר מײַנע אויגן“ פאַרכאַפט דאָס אויג און דאָס האַרץ. מיאַמי האָט זוכה געווען צו זײַן די צווייטע שטאָט נאָך ניו־יאָרק, וואו זי איז געוויזן געוואָרן.

גורם געווען דערצו האָט אַ הײַגעבאַרענער יונגעראַן מיטן נאַמען לענאַרד ווין. ס'איז פאַרבונדן דערמיט אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע.

לענאַרד ווין איז אַ סטודענט אין אַ היגער הויכשול, און איז אַן אַפּטער אַרײַנגייער אין די אַפּיסעס פון דער ייִדישער „וועלפּעיר“ און אין דער ביוראָ פאַר ייִדישער דערציונג, וואו ער טוט פאַרשיידענע וואָלונטיר־אַרבעט. ווען ער דערוויסט זיך פון אַ גרופּע יונגוואַרג וואָס לאָזט זיך אַרויס אויף אַ צוויי־וואַכיקן „שפּאַציר“ קײַן פּוילן, שליסט ער זיך אָן אין איר. פון דאָרטן כאַפט ער זיך אַראָפּ אויף עטלעכע טעג קײַן ישראל. אין ירושלים פירט אים דער גורל צונויף מיט אַ געוועזענעם תּלמיד פון מאַקס וויינרײַך ע"ה, מיט וועלכן ער באַפּרײַנדעט זיך. יענער עצהט אים זיך צו באַקאַנען אין ניו־יאָרק מיט די אויפטוואונגען פון „ייוואַ“. בקיצור, דער יונגעראַן ווערט בײַ זײַן צוריקקער אַ הייסער אָנהענגער פון אינסטיטוט. ווען ער באַזוכט בשעתו די אויסשטעלונג אין ייִדישן מוזיי אין ניו־יאָרק ווערט ער פון איר שטאַרק באַאַיַנדרוקט און ער באַשליסט, אַז זי זאָל אויך האָבן אַן „אויפטריט“ אין מיאַמי. ער ווענדט זיך צו די „פּני“ פון היגן מעטראַפּאָליטאַן־מוזיי און פּועלט אויס ניט נאָר אַן אימפּאַזאַנטע היים פאַר דער אויסשטעלונג, נײַערט

זיי זאלן אויך דעקן אלע הוצאות פון דער אונטערנעמונג. אבער ערשט אונטער דער לייטונג פון דעם היגן יוואָ-פרעזידיום (גיטל קאהן און מ. גלייבערמאָן) האָט מען עס געקאָנט רעאַליזירן. ווייל "ער" האָט צוגעשטעלט די נייטיקע טראַנספּאָרטאַציע קיין "קאָראַל-גיבלס" וואו די אויסשטעלונג האָט זיך געפּונען.

איידער מיר גייען צו צום עצם-הענין, איז כדאי צו דערמאָנען אייניקע חשובע פּאַרשטייער פון ניו-יאָרקער יוואָ-צענטער, וועלכע זיינען געקומען אויפקלערן און באַלייכטן די געגנשטאַנדן. מיר האָבן דאָ אין זינען, דעם פּריערדיקן פּאַרזיצער, משה לאָב און זיין פּרוי, אַ פּראָפּעסאָרין פון ישיבה קאַלעדזש, און דעם היסטאָריקער דר. ל. דאָבראַשיצקי. ער טאַקע האָט אונדז באַגלייט איבער די ברייטע רחבותדיקע זאלן פון מוזיי און אָפּגעשטעלט אויף די אויטענטישע פּאַטאַ-דאָקומענטן, וועלכע האָבן אויפגעלעכט פאַר אונדז אַ פּאַנאָראַמע פון יידישן לעבן אין פּוילן ערב דעם צווייטן וועלט-קריג.

די 400 בילדער און עטלעכע און צוואַנציק פּאַנעלן קאָנען איינגעטיילט ווערן אין דריי הויפּט-טיילן: דער ערשטער רופט זיך "איינגעשפּאַרטקייט פון עבר". מיר זעען פאַר זיך די טראַדיציאָנעלע אינסטיטוציעס פון פּוילישן ייִדנטום דורך אַ סעריע פון 100 פּאַטאַגראַפיעס. מיר ווערן באַקאַנט מיט יידישע שטעטלעך און ישובים, מיט זייער אַרכיטעקטור, מיט זייער יום-טוב און וואָך. אַגב, זייער זעלטן וועט איר באַמערקן אַ שמייכל ביי אַ דערוואַקסענעם, אָדער ביי אַ קינד.

די צווייטע סעריע באַשטייט פון 93 פּאַטאַגראַפיעס און הייסט: "דער טאַפּאַגראַפישער אָפּאַראַט ווי אַ כראָניקער" און האָט צו טאָן מיט דער תקופה פון פּאָליטישע קאַמפּן ביז דער צווייטער וועלט-מלחמה. מיר זעען יידישע רעוואָלוציאָנערן אין דעם אויפשטאַנד פון 1905; די דייטשע אָקופּאַציע פון פּוילן, דער פּויליש-רוסישער קריג פון 1920 און אַנדערע בילדער.

דער גרעסטער טייל פון דער אויסשטעלונג רופט זיך: "דער אויפקום פון אַ מאָדערנעם שטייגער לעבן" און פאַרמאָגט 192 פּאַטאַס. פאַר אונדז אַנטפלעקן זיך די יידישע אַקטיוויטעטן אין שטאָטישע צענטערס — דער אויפקום פון דער יידישער אינדוסטריע, האַנדל און פינאַנץ, די אַנטוויקלונג פון מאָדערנעם מיטל-קלאַס, די אויפּטוואַנגען פון דער קהילה, דער אויפּבלי פון ציוניזם און פון "בונד", די קינדער-פּאַראַרג-אינסטיטוציעס, טאַנץ-צענטערס, סאַנאַטאָריעס, באַזונדערע סעקציעס גיבן זיך אָפּ מיט יידישע שרייבערס, פּאַרשערס, מוזיקערס, אַרטיסטן און פּילם.

אַט קומט אַ יידישע דעלעגאַציע צו יוזעף פּילסודסקי מיט ברויט און זאַלץ. און אַט איז אַ בילד פון אַ קאַפּעליע קלעזמער אויף אַ יידישער חתונה. אַ ביסל ווייטער זעען מיר דעם גאַר יונגן נחום סאַקאַלאָו מיט זײַן משפּחה. אויף אַן אַנדער אָרט באַטראַכטן מיר וולאַדימיר מעדעם מיט זײַנע חברים. אַ גרופּע יידישע שרײַבער מיט די פּאַעטן סוצקעווער און קאַטשערגינסקי אין צענטער. עס וואָרפן זיך אין די אויגן: חסידיים, חדר-יינגלעך און ישיבה-בחורים. אַ מאַנדאַלין-אַרקעסטער פון דער פּרײַזשול אין ביאַליסטאָק אין 1924. די גרויסע "קעפּ" פון יידישע צײַטונגען: "מאַמענט", "טאַג" "הײַנט", "פּאַלקסצײַטונג", "הצפּירה", "הזמן". אַט דער לעצטער טייל ענדיקט זיך מיט אַן אַפּטיילונג וועגן די פּאַטגראַפּיסטן און זאַמלערס, וועלכע האָבן געטראָגן דעם אחריות פאַר רעקאָרדירן און פרעזערווירן, דורך די דערמאַנטע מיטלען, די מאַדערנע געשיכטע פון יידן אין פּוילן.

אויף מאָרגן האָט זיך דער ייוואַ-קאַמיטעט געטראָפן מיט די פּריינד לאָוב און זײַן פּרוי בײַ אַ "לאַנטש" אין דעם אַלזשיר-האַטעל. עס האָבן בײַגעוואוינט: פּראָפּ. לערמער, שמעון דײַטש און מעלאַמדאָוויטש פון שיקאַגע, די פּרידמאַנס פון דעטרויט, און די מאַרקוסעס פון קאַראַקעס. בעתן שמועס וועגן וויכטיקע ייוואַ-פּראָבלעמען, האָט פּראָפּ. לערמער פּאַרגעשלאָגן, מען זאַל געפּינען אַ וועג צו דער יידישער סטודענטשאַפּט אויף די קעמפּוסעס. מ'זאַל פאַר איר אַראַנזשירן לעקציעס אויף ענגליש מיט אַ יידישן אינהאַלט. אין דער דיסקוסיע האָבן אַנטייל גענומען, חוץ די פּריער דערמאַנטע, די פּריינד — גיטל קאַהן, מ. פעלדשטיין, מרים גינגאַלד, יצחק און רבקה וואַלק.

**

מגשה פעלדשטיין איז שוין בײַ אַ פּריערדיקער געלעגנהייט דערמאַנט געוואָרן, אַלס אַ וויכטיקער טוער אין דער ייוואַ-געזעלשאַפּט. ער איז געווען אינסטרומענטאַל פון די געציילטע, וואָס איז באַשטאַנען, אַז דער איבערבײַט אין דער אָנפירערשאַפּט זאַל אָננעמען דעם כאַראַקטער פון אַ פרעזידיום.

פעלדשטיין בטבע אַ פּראַקטישער און בײַ גאַר פּאַרטרוילעכער מענטש. איז יאָרן-לאַנג דער פינאַנץ-סעקרעטאַר און קאַסירער פון דער היגער ייוואַ-

פארוואלטונג. מיט זיינע עצות און אנווייזונגען רעכנט מען זיך, און זיי זיינען, בדרך-כלל, שטענדיק לטובה.

מנשה פעלדשטיין שטאמט פון שטעטל, ליפאָוויץ, אוקראַינע, פון אַ פרום-טראַדיציאָנעלער היים. ער האָט יונג פאַרלאָזן דאָס שטעטל, און איז אין 1922 געקומען קיין אַמעריקע און האָט זיך באַזעצט אין שיקאַגע. ער איז גיך געוואָרן אַקטיוו אין דער פּוּעלי-ציון-באַוועגונג און אין די רייען פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער-פאַרבאַנד. פעלדשטיין האָט אַ סך צייט אַוועקגעגעבן דעם „יוניטעד דזשואיש אפיל“. ער איז געווען פאַרזיצער דאָרטן אַ לאַנגע צייט.

מנשה פעלדשטיין איז דער אַנפירער פון יידיש-קלוב, „ווינקל“ אין דער שטאָט פון „זון-און-פאַלמעס“. ער האָט עס אַוועקגעשטעלט אויף גאָר אַ הויכער ניוואָ. צו די פאַרזאַמלונגען פון „ווינקל“ קומען אַריבער הונדערט באַזוכער.

**
*

גאָדל דזשייקאַבסאָן איז געווען אַ צייט פראַטאַקאָלי-סעקרעטאַר ביים ייוואָ-קאָמיטעט. הגם ער וואוינט אַ מהלך-רב פון מיאַמי-ביטש איז ער געקומען פינקטלעך צו די זיצונגען און געטאָן זיין עובדה בשלמות.

דזשייקאַבסאָן איז אַ געבוירענער אין דער אינדוסטריעלער שטאָט קאַליש. זיין פאָטער האָט געאַרבעט אין אַ פאַבריק. גאָדל האָט באַזוכט אַ חדר. אין זיין משפּחה, דערציילט ער, אין אַ בריוו צו „אויפן שוועל“, זיינען גיט געווען קיין חסידים אָדער ישיבה-לייט. אַלע זיינע פעטערס, פרומע יידן, זיינען געווען אַרבעטער, האָרעפאַשניקעס. דערביי דערציילט ער אַ טשיקאַווע זאַך: די קינדער אין שטוב האָבן גערעדט צו טאַטע-מאַמע אין דער דריטער פּערזאָן למשל, „זאל מיר דער טאַטע געבן“. דאָס זעלביקע איז אַנגעגאַנגען ביי די אַנדערע קרובים פון דער משפּחה — מ'האָט גיט גענוצט דעם סופיקס . . .

**
*

יערלעכער ייווא-באנקעט אין מיאמי

אונטערן צייכן פון דעם יובל פון דער טשערנאָוויצער
שפראַך-קאָנפערענץ

דעם 5טן פעברואַר איז אין מיאמי פאָרגעקומען דער יערלעכער ייווא-
באנקעט. העכער 300 ייווא-מיטגלידער און-שטיצערס פון איבער גאַנץ
אַמעריקע האָבן זיך פאַרזאַמלט צו דער יום-טובדיקער אונטענעמונג.

פ' מאַקס גלייבערמאַן, אַן אַקטיווער ייווא-טוער האָט אָפיציעל געעפנט
דעם באַנקעט און איבערגעגעבן דעם פאַרזיץ פּר' גיטל כהן.

פּר' כהן האָט נאָך דעם פאַרגעשטעלט דעם גאַסטרעדנער ד"ר שיקל
פּישמאַן, וואָס האָט געהאַלטן אַ רעפּעראַט אד"ט: „80 יאָר נאָך דער טשער-
נאָוויצער שפּראַך-קאָנפערענץ“. ד"ר פּישמאַן האָט אָנגעווויזן, אַז הגם די
קאָנפערענץ איז טאַקע פאַרגעקומען אין 1908, האָבן אָבער די צוגרייטונגען
און פּלענער פאַר דער קאָנפערענץ זיך אָנגעהויבן מיט 10 יאָר פּריער. ער
האַט גערעדט וועגן דער תקופה און די אומשטענדן וואָס האָבן געפירט צו
דעם, מען זאָל פאַררופן די קאָנפערענץ. די סיבה פאַר וואָס מען האָט
אויסגעקליבן טשערנאָוויץ ווי דעם פּאַסיקסטן פּלאַץ פאַר אַזאַ קאָנפערענץ, איז
וואָס צו יענער צייט האָבן פּינף פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן אין דער
עסטרייך-אונגערישער אימפּעריע געקעמפט פאַר דעם, מען זאָל אָפיציעל
אַנערקענען זייערע מוטערשפּראַכן.

אויך יידישע קולטור און כלל-טוערס האָבן געוואַלט אויסניצן די
גינציקע געלעגנהייט און געגלייבט, אַז אפשר וועלן זיי אויך קענען אויסקעמפּן
מען זאָל אַנערקענען יידיש ווי איינע פון די צוויי נאַציאָנאַלע שפּראַכן פון
יידישן פּאַלק.

צו דער קאָנפערענץ זיינען געקומען 70 דעלעגאַטן: 55 פון בוקאָווינע,
14 פון רוסלאַנד און איינער פון רומעניע. זיי האָבן פאַרטראַטן פאַרשיידענע
אידעאָלאָגישע ריכטונגען — פון ציוניסטן-העברעיסטן ביז מיליטאַנטישע
בונדיסטן-יידישיסטן. צווישן די דעלעגאַטן האָבן זיך געפונען אַ צאָל
פּערזענלעכקייטן, ווי יעקב גאַרדין, דוד פּינסקי, י.ל. פּרץ, שלום אַש, אַברהם

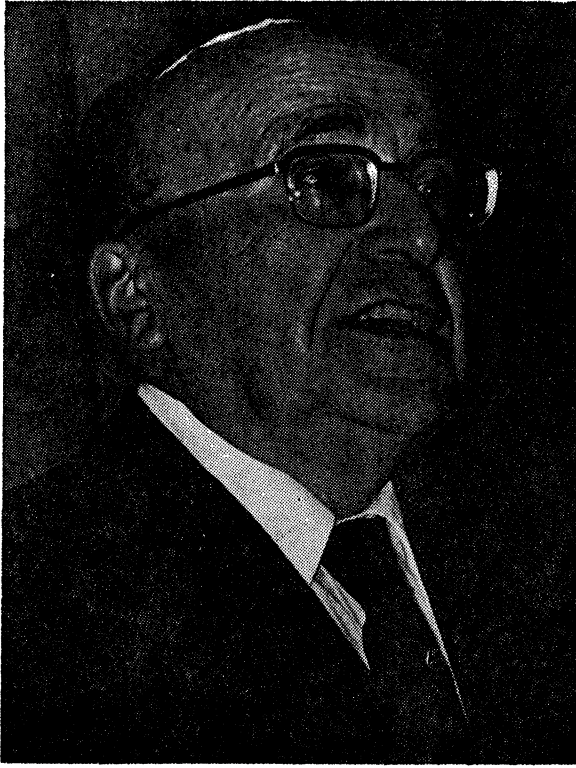
רייזען, חיים זשיטלאָוסקי וכד', וואָס האָבן אין די שפּעטערדיקע יאָרן געהאַט אַ קאָלאָסאַלע השפּעה אויף דעם פּונאַנדערבלי פּון דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור. צוויי פּון די חשובּסטע יידישע שרייבערס, שלום-עליכם און מענדעלע מוכר-ספרים האָבן אָבער אויסגעפּעלט. ביידע האָבן משמעות מורא געהאַט פאַר די קאַנפּליקטן און דעם פּאָליטישן געראַנגל צווישן די פאַר-שיידענע פּראַקציעס און האָבן די פאַרבעטונג נישט אָנגענומען צוליב געזונט-טעמים. דר. פּישמאַן האָט אויך איבערגעגעבן אַ טשיקאַוון פּרט. איינער פּון די הויפּט-איניציאַטאָרן און אַן איבערגעגעבענער טוער אויף דער קאַנפּערענץ, ד"ר נתן בירנבוים, האָט קיין יידיש ניט געקענט, זיין מוטער-שפּראַך איז געווען דײַטש. פּונדעסטוועגן איז ער שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן די וואָס האָבן געהאַלטן, אַז יידיש איז אַ ״זשאַרגאָן״ און נישט קיין שפּראַך. בירנבוים האָט געטענהט אַז אַ שפּראַך וואָס עס רעדן מיליאָנען מענטשן קען מען בשום-אופן נישט אַנרופן ״זשאַרגאָן״.

**

שמואל נאָריך עקזעקוטיוו-דירעקטאָר פּון ניו-יאָרקער ״ייוואַ״ איז געווען דער גאַסט צום ערשטן מאָל ביים היגן ייוואַ-פּאַרום. ער האָט גערעדט וועגן ״די נייע אויפגאַבן, וועלכע שטייען אויפן סדר-היום פאַרן יידיש-וויסנשאַפּטלעכן אינסטיטוט אין ניו-יאָרק״. ש. נאָריך איז געבוירן אין דײַטשלאַנד. זיין משפּחה איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1957. ער איז דעמאָלט יונג געווען גאַנצע צען יאָר. ער האָט געקראָגן דאָ-הי זיין יידישע און אַלגעמיינע אויסשולונג. ער האָט שטודירט אין קאָלומביע-אוניווערסיטעט און אין דער הויכשול פּון וויסקאָנסין.

שמואל נאָריך איז זײַט 1980 דער עקזעקוטיוו-דירעקטאָר פּון ייוואַ (יידישער וויסנשאַפּטלעכער אינסטיטוט) אין ניו-יאָרק. ער איז אויך געווען וויצע-פּרעזידענט פּון דעם יידישן וועלט-קאָנגרעס פּון 1975 ביז 1981.

**

הרב דר. העשיל קלעפּפּיש

דר. העשיל קלעפּפּיש איז איינער פון די פּאָפּולערסטע און העכסט-פּאַרטיפטע לעקטאָרן ביים ייוואָ-פּאַרום. ער ציט גרויסע עולמס. ס'רוב פון זײַן טעמאַטיק איז וועגן דער ״מזרח-אײראָפּעיִשער ייִדישער קולטור-ירושׁה״. ער שילדערט זי מיט התלהבותדיקע אויבער טענער, מיט האַרציקער נאַסטאַליגע און אַראַטאַרישער פּאַרנעמיקייט.

זײַן פּאַטער, ר' זלמן קלעפּפּיש, איז געווען אַן אַנגעזעענער ייד אין זשיראַרדאָוו, פּוילן. ער האָט געגרינדעט דעם ערשטן חדר-מתוקן אין שטעטל. זײַן שטוב איז געווען אַ מין ״בית-ועד לחכמים״. חסידים פלעגן קומען צו אים זיך לערנען חסידות און משכילים שמועסן וועגן דער העברעיִשער און ייִדישער

ליטעראטור. ער האָט געשריבן מאמרים וועגן יידישע פראַבלעמען אין דער „הצפירה“ און אין „מאַמענט“.

דר. העשיל קלעפּפיש האָט, אַן ספק, געירשנט דעם פּאַטערס פעדאָגאָגישע פעיקיטן און טאַלאַנט צום לערנען. ער איז זייער פרי אַנגעקומען אין באַוואוסטן ראַבינער-סעמינאַר „תּחכּמוני“, דאָס שיינדל פון מאַדערנעם, רעליגיעזן יידן אין פּוילן! דאָרטן ביי די אַפּענע בלעטער פון דער גמרא און תּוספות אַרויסגעוויזן גרויס חריפות.

אין 1929 איז העשיל קלעפּפיש געוואָרן אַן עקסטערן אויפן וואַרשעווער אוניווערסיטעט. ס'איז ניט גרינג אַנגעקומען פאַר אַ יידיש בחורל מיט אַ יידישער הלבשה און יידישן אַקצענט צו דערגרייכן אַפילו אַזאַ מעמד. נאָך צוויי יאָר לערנען, האָט ער זיך געשטעלט צום עקזאַמען. פאַר די פּקידים מיט אַנטיסעמיטישע קעפּ און הערצער איז געווען קשה צו באַנעמען, אַז ער זאָל איבערשטייגן די אַנדערע סטודענטן אין קענטענישן אין זייער פּוילישער ליטעראַטור. ניט אַנדערש, אַז דאָ ליגט פאַרבאָרגן אַ יידיש שפּיצל! מ'האַט אים לכן באַפוילן צו קומען צו אַ צווייטן עקזאַמען, און מ'האַט אים נאָך אַמאָל חוקר-ודורש געווען. בקיצור, ער האָט אויסגעהאַלטן אַלע עקזאַמענעס און באַקומען זיין מאַגיסטער-דיפּלאָמע.

אין 1934 האָט ער געקראָגן זיין דאָקטאָראַט אין דער בריסעלער הויכ-שול, און אין 36-טן יאָר אויפן אוניווערסיטעט אין ציריך (שווייץ) אַ דאָקטאָראַט אין ליטעראַטור. אינטערעסאַנט איז, אַז דאָס יידיש בחורל, וועמען די וואַרשעווער פּראָפּעסאָרן האָבן אַזוי געמאַטערט, האָט דערנאָך געשריבן קאַמענטאַרן איבער די ווערק פון פּוילישע קלאַסיקער, וועלכע זיינען דער-שינען אין אַ פּוילישן פאַרלאַג. ס'איז פאַראַן אַ יש-אומרים, אַז דער פּוילישער רעגירונג האָט ניט געפּאַסט, אַז אַ יידישער נאַמען ווי העשיל קלעפּפיש זאָל „באַצירן“ די טאַולען פון פּוילישע שריפטשטעלער. דער יונגער ערודיט איז אָבער באַשטאַנען אויף זיינס און ס'האַט געהאַלטן ביי אַ „גט“. דער סוף איז געווען — מען איז איינגעגאַנגען אויף אַ פּשרה: ער זאָל זיך חתמענען מיט די ראשי-תיבות . . .

אַן ענלעכן פאַל האָט קלעפּפיש געהאַט שפּעטער זייענדיק „טשאַפּליין“ אין דער פּוילישער גלות-אַרמיי. דער יידישער נאַמען איז די פּוילישע פּאַנעס ניט אַנגעשטאַנען. אָבער אויך דעמאָלט האָבן זיי ניט אויסגעפירט.

דר. העשיל קלעפּפיש האָט זיך באַוויזן אין דער יידישער פרעסע (דער

מאמענט" אַזוי פרי ווי 1929 מיט אַן אַפּהאַנדלונג וועגן בערנאַרד שאַו. אַן אינטערעסאַנטע פּאַלעמיק האָט זיך פאַרפירט צווישן קלעפּפּישן און דעם באַרימטן היסטאָריקער דר. יצחק שיפּער וועגן דעם אַפּשטאַם פון די פּוילישע יידן. וואַכן-לאַנג האָט זיך געצויגן דער וויכוח. דר. שיפּער אין "הינט" און זיין יינגערער אַפּאַנענט אין "יידישן טאַגבלאַט". קלעפּפּיש פּלעגט גאָר אַפּט געלאַדן ווערן אויף רעפּעראַטן אין פאַרשיידענע שטעט אין פּוילן.

דעם ערשטן פעברואַר, 1939, איז קלעפּפּיש אַפּגעפּאַרן קיין ארץ-ישראל אויף עטלעכע חדשים דורכצופירן אַ פאַרש-אַרבעט אויף אַ געשיכטלעכער טעמע אינעם ירושלימער אוניווערסיטעט. ער האָט געפּלאַנעוועט צוריקצוקומען אויף די ימים-נוראים אַ היים. אָבער די מלחמה איז אויסגעבראַכן, ווען ער האָט זיך געפונען אין פאַריז. ער האָט געפּראוואוט פאַרן דורך דער נייטראַלער שווייץ, נאָר אַלע פאַרבינדונגען מיט פּוילן זיינען געווען איבערגעריסן. נאָכן גרויסן חורבן, וואו זיין גאַנצע משפּחה איז אומגעקומען, האָט ער שוין ניט געהאַט צו וועמען זיך אומצוקערן . . .

אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, האָט קלעפּפּיש געדינט, ווי שוין דערמאָנט, אין דער פּוילישער גלות-אַרמיי, שפּעטער איז ער געווען דער מיליטערישער ראַבינער ביי די יידיש-פּוילישע זעלנער אין פּראַנקרייך אין 1940, און אין די יאָרן 1940—1944 אין ענגלאַנד און סקאַטלאַנד.

דר. העשיל קלעפּפּיש האָט געלעבט אַ געוויסע צייט אין דער שטאָט פון זון-און-פּאַלמעס. מיט אַ יאָר 25 צוריק איז ער פאַרבעטן געוואָרן קיין פּאַנאַמאַ צו פאַרנעמען די מנהל-שטעלע פון דער "אַלבערט איינשטיין שול". דאָרטן האָט ער באַוווּזן אַסך פון זיינע פעדאָגאָגישע פעיקייטן. ער האָט געפונען אַ גרויסן נאָמען אויף אַ קליינער קינדער-שול. ס'האָט זיך געפּאָדערט פיל מוט, אויסדויער און בטחון און דער עיקר אַן אייזערנעם רצון איבערצושאַפּן דעם סדר-הלימוד, בכדי צו פאַראינטערעסירן אַ גרעסערע צאָל תּלמידים און צוצוציען זייערע עלטערן צו אַקטיווער מיטאַרבעט. מען דאַרף געדענקען, ער האָט געהאַט צוטאָן מיט קליינע, אָבער דאָך פאַרשיידענע עדהס, וואו מנהגים, געוואוינהייטן, שפּראַך און סביבה לייגן אַרויף זייער שטעמפל אויפן קינד. אין משך פון געציילטע יאָרן איז דער "אַלבערט איינשטיין אינסטיטוט", ווי די שול ווערט היינט גערופן, געוואָרן אַ שם-דבר אין לאַנד. זי פאַרמאָגט היינט העכער זיבן הונדערט תּלמידים, מיט אַ סטעף פון זיבעציק לערערס. ס'איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז צען פּראָצענט פון די שילערס זיינען ניט-יידישע. צווישן זיי אויך קינדער פון הויכע רעגירונגס-פּערווענלעכקייטן. דאָס טשיקאָוסטע דערביי

אין, וואָס אַלע וויסע־חברהניקעס, ייד צי ניט־ייד, מוזן בייזײַן בײַ אַלע לימודים. האָט זיך טאַקע באַקלאַגט איין רעגירונס־מענטש בזה הלשון: „מילא מאַטעמאַטיק קאַן איך אַרויסהעלפן מיין תכשיט, אָבער ווי גיב איך זיך אָן עצה מיט די יידישע ימים־טובים, צי מיטן תלמוד?“ ס'איז ניט שייך וואָס דער דירעקטאָר האָט אים געענטפערט, וויכטיק איז מיט וועלכן ערנסט מען באַצײט זיך צו דער שול און צו די שול־לימודים.

ווען דר. העשיל קלעפּפיש האָט באַשלאָסן צו מאַכן זײַן פערמאַגענטע היים אין מדינת ישראל, האָט דער מיאַמי ייוואַ־קאָמיטעט אים אַרויסבאַגלייט מיט אַ צאָתכם לשלום — באַנקעט, אין דעם עלעגאַנטן „אידען ראַק“ האַטעל, דאָס איז פאַרגעקומען דעם 15־טן דעצעמבער, 1985. ס'איז געקומען אַ גרויסער עולם זיך געזעגענען מיט אים און אים אויסדריקן אַנערקענונג און דאַנקשאַפט פאַר די פילצאָליקע באַלערנדיקע לעקציעס, וועלכע ער האָט געהאַלטן אין משך פון יאָרן. דעם פאַרויף האָט געפירט פראַפ. אַרטור לערמער. עס האָבן אים געוואונטשן אַ פאַר־געזונט, דער פאַרשטייער פון היגן „אַרבעטער־פאַרבאַנד“, ח' בערנהויט, מנשה פעלדשטיין פון „ייוואַ־קאָמיטעט“, מרדכי גלייבערמאַן און ל. לאַסאַוויץ. דער לעצטער האָט זײַנע פאַר ווערטער פאַרקליידט אין אַ משל: אַ פאַטער האָט שטענדיק שטאַרק געלויבט זײַן געראַטענעם זון און פאַרשוויגן זײַנע פעלערן, וועלכע יעדער מענטש באַזיצט. ווען מ'האַט אים אַנגעוויזן אויף זײַן פאַרזען, האָט ער דערקלערט: אַז זײַן זון האָט אַזוי פיל דרויסנדיקע פּײַנט, ווער צוליב קנאה און ווער מחמת אַנדערע סיבות, און ער האָט מורא, אַז די שטוביקע זאָלן זיי איבערנעמען. דר. קלעפּפיש האָט אַ התלהבותדיקע באַציונג צום יידישן פאַלק פאַר זײַנע גאונישע מעלות, אָבער איז אַרומגערינגלט פון אַן אַ שיעור שונאים, און אים שרעקט, טאַמער וועלן אויך יידן באַאַינפלוסט ווערן פון זיי. . . . דר. קלעפּפישעס אַוועקפאַרן איז אַ פאַרלוסט פאַרן היגן יידישן ישוב — און אַ גרויסער געווינס פאַר מדינת ישראל!

**

אידיט ווייס איז געווען אַ יאָר צײַט די סעקרעטאַרין פון ייוואַ־קאָמיטעט. זי האָט אַרויסגעוויזן גרויס אינטערעס אין אַלע טעטיקייטן. זי איז געבוירן אין פילאַדעלפיע, געענדיקט דאָרטן די עלעמענטאַר־און „הײַ־סקול“. זי האָט געקראָגן אַ יידישע דערציונג אין דער היים, און אין דער תלמוד־תורה, וואו דער באַקאַנטער מחנך, חיים באַרקאָן איז געווען פרינציפאַל,

מאָטל ווייס, איר מאָן, ע"ה, אַ מיטגליד אין דער ייוואַ-געזעלשאַפט. איז געווען אַ פּינער פאַרלייענער, האָט געשריבן לידער און איז געווען פעיק אויף אַ סך געביטן. ער האָט געשטאַמט פון פּוילן. ער איז געקומען מיט זײַנע עלטערן, אַלס אַ בחורל פון פּופּצן יאָר, קיין אַמעריקע. ער איז גיך באַקאַנט געוואָרן מיט זײַנע טאַלאַנטן, בײַ ייִדישע גרופּן אין פּילאַדעלפּיע און מיאַמי און זײ פּלעגן אים פאַרבעטן צו זייערע מסיבות.

**

דר. יצחק פּיין איז געווען איינער פון די פּיאַנערן-לערערס פון די אַרבעטער-רינג שולן, און פּראָפּ. פון געשיכטע אין דעם באַלטימאָר יוניאָן קאַלעדזש. ער ווערט פאַררעכנט פאַר איינעם פון אונדזערע בעסטע קענערס פון דער געשיכטע פון יידן אין אַמעריקע און ער האָט פאַרעפנטלעכט אַ גרעסערע צאָל אַרבעטן אויף דער טעמע. די לעצטע יאָרן פירט ער אָן מיט קלאַסן וועגן אַמעריקאַנער ייִדישער געשיכטע אין האַרוואָרד אוניווערסיטעט.

דר. יצחק פּיין איז מיט האַרץ און נשמה אַרײַנגעטאָן אין ייִדישן לעבן איבער גאַר דער וועלט און ער שטייט אין פּערזענלעכער פאַרבינדונג מיט די וויכטיקסטע פּערזענלעכקייטן אין פּיל ייִדישע ישובים.

ס'איז פאַרשטענדלעך, אַז דער "ייוואַ" איז אים גאַענט. ער איז אַרויס-געטראָטן בײַ אונדזער ייוואַ-פאַרום אין ווינטער-סעזאָן פון 1972. זײַן טעמע איז געווען: "דער אויפשטייג פון אַמעריקאַנער יידנטום און וואָס ווינטער?" און דאַנערשטיק, דעם 24-טן פעב. איז ער געווען דער הויפט-רעדנער ביים יערלעכן ייוואַ-באַנקעט. זײַן רעפּעראַט וועגן דעם "לעבן און שאַפן פון ר' לוי-יצחק באַרדיטשעווער", האָט געמאַכט אַ שטאַרקן אײַנדרוק.

שלמה ווייסמאַן פון מאַנטרעאַל האָט געהאַט אַן אַרײַנפיר-וואָרט, און אברהם קראַשינסקי, באַקאַנטער מוזיקער, האָט אַנגעפירט מיטן געזאַנג-בציבור. דעם פאַרויף האָט געפירט מרדכי גלייבערמאַן, אין 73-טן יאָר האָט דר. פּיין רעפּערירט וועגן "יאַהודים און יידן אַמאָל און הייַנט".

דר. יצחק פּיין האָט האַיאָר געפּראָוועט זײַן 85-טן געבוירן-יאָר. ווילן מיר אים בײַ דער געלעגנהייַט, האַרציק באַגריסן און אים ווינטשן אַ סך געזונטע-שעפּערישע יאָרן.

**

לעאָן יאַרמוס איז אַ צײַט געווען אַ מיטגליד אין דעם היגן ייוואָ-קאָמיטעט. ער קומט פון זאַראַמב, פּוילן, פון אַ פּרום-רעליגיעזער משפּחה. ער האָט געלערנט אין לאַמזשער ישיבה בײַ הרב יחיאל גאַרדאַן און זיך אויס-געצײכנט ווי אַ מתמיד. ער האָט יונג פאַרלאָרן זײַנע עלטערן, איז ער מיט די אַנדערע קינדער-יתומים אַריבער געקומען קיין קובאַ. ניט געקוקט אויף די שווערע עקאָנאָמישע נסיונות האָבן די פיר ברידער זיך פאַרוואַרצלט אין נײַעם לאַנד. לעאָן יאַרמוס איז געוואָרן אַקטיוו אין אַלע קולטורעלע אינסטיטוציעס און סעקרעטאַר בײַ דער ציונ. אַרגאַניזאַציע. מיט דער איבערקערעניש אין קובאַ, באַזעצט ער זיך אין ניו-יאָרק, שפּעטער אין מיאָמי, איז טעטיק אין „בני-ברית“, אין היגן קובאַנער יידישן קאָמיטעט. פאַר זײַן אַרבעט פאַר דער ישיבה „תורה ודעת“ ווערט ער באַערט „אַלס מאַן פון דעם יאָר“. לעאָן יאַרמוס האָט באַשלאָסן עולה צו זײַן מיט זײַן פּרוי קיין מדינת ישראל.

**
*

שיע יחסן איז געווען איינער פון די ראשונים-טוער בײַם ייוואָ-קאָמיטעט. ער איז אַ לאַנגע צײַט געווען דער פּראָטאַקאָל-סעקרעטאַר און געטאָן זײַן אַרבעט בשלמות. ער האָט געשטאַמט פון ביאַליסטאָק. זײַן פּאַטער — אַ לעדער-פאַבריקאַנט — האָט אים געשיקט אין חדר, שפּעטער אין אַ ישיבה אין דער שטאָט בריסק.

שיע יחסן האָט געהייראַט אין פּוילן מיט גיטל קלעפּפיש און איז אין 1922 אַריבערגעבראַכט געוואָרן פון זײַן עלטערן ברודער קיין אַמעריקע. אין לאַנד האָט דעמאָלט געהערשט אַן עקאָנאָמישער קריזיס. די יחסנס האָבן, ווי אַסך אַנדערע אימיגראַנטן, שטאַרק געליטן. די לאַגע האָט שלעכט געווירקט אויף דעם איידעלן שיע און זײַן האַרץ איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן.

שיע יחסן באַזעצט זיך, לויט דעם דאָקטאָרס רעקאָמענדאַציע, אין דער „שטאָט פון זון און פּאַלמעס“, אַ דאַנק דעם מילדן קלימאַט ווערט שיע זייער אַקטיוו געזעלשאַפּטלעך אין דער נײַער שטאָט. ער ווערט דער קאַסירער בײַ דער „הסתדרות“, פּאַרזיצער בײַם „ביאַליק-צווייג“ און — ווי אויבן דערמאָנט — סעקרעטאַר בײַם ייוואָ. זאָל דאָ אויך דערמאָנט ווערן, אַז נאָך זײַענדיק אין ניו-יאָרק, האָט שיע געהאַלפן גרינדן דעם א. ר. „דוד בערגעלסאָן צווייג“.

**
*

יודזשין אָרענשטיין איז ביים ייווא-פאָרום אַ פנים-חדשות. זײַן ערשטע לעקציע „דוד בערגעלסאָן — זײַן לעבן און שאַפן“ האָט שטאַרק אויסגענומען. עס וועט זײַן אינטערעסאַנט, גלויבן מיר, זיך צו באַקענען אַ ביסל מיט זײַן אַקאַדעמישן הינטערגרונט.

פּראָפּ. אָרענשטיין איז געבאָרן אין ניו-יאָרק אין 1945. ער האָט שטודירט סאַציאַלע וויסנשאַפט אין סיטי-קאלעדזש. ער האָט געקראָגן זײַן דאָקטאָראַט אין געשיכטע אין קאָלומביע. אין דער „מעקגילס-הויכשול“ איז ער געווען פּראָפּעסאָר פון דער יידישער ליטעראַטור. ער איז אַ גאַסט-לעקטאָר אין אַקספּאָרד-אוניווערסיטעט, ענגלאַנד.

פּראָפּ. אָרענשטיין איז אַ באַקאַנטער לינגוויסט, אַ קענער פון ענגליש, פּראַנצויזיש, דײַטש און — יידיש. זײַן ליבע און פאַרערונג פון אונדזער לשון ציט זיך גאָך פון יענער צײַט, ווען ער האָט געלערנט אין דער אַרבעטער-רינג מיטלשול.

פּראָפּ. אָרענשטיין האָט אָנגעהויבן שרײַבן יידיש אין דער צײַטשריפט „יוגנטרוף“ אין 1964. דרײַ יאָר איז ער געווען איר רעדאַקטאָר. ער איז אויך אַ מיטאַרבעטער אין „יידישע קולטור“ און אין אַ צאָל אַנדערע אויסגאַבן. ער שרײַבט אַפט אין ענגלישע פּעריאָדישע זאַמלונגען. ער איז באַרימט אַלס אַן אייגנאַרטיקער לעקטאָר, ספּעציעל וועגן געשיכטע, יידיש טעאַטער און דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור.

**

אברהם גאַלאַמב איז אויפגעטראָטן אַ פאַר מאָל ביים היגן ייווא-פאָרום אויף זײַן ספּעציעלן וויזיט פון לאַס-אַנדזשעלעס. דער באַרימטער יידישער געלערנטער און מחנך, מיטגרינדער פון יידיש-וועלטלעכן שול-וועזן, פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. ער איז געווען איינער פון די חשובסטע יידישע פּעדאַגאָגן און אָנפירערס פון יידישע שולן אין פאַרשידענע לענדער אין דער יידישער וועלט. ער האָט מחבר געווען אַ גרויסע צאָל ווערק און לערנביכער, וואָס זײַנען באַנוצט געוואָרן אין יידישע שולן. א. גאַלאַמב האָט באַהאַנדלט עיקרדיק יידישע כלל-פּראָבלעמען, וועלכע שטייען אויפן סדר-היום, און חינוך-פּראָגעס, וואָס פאַרנעמען אומעטום דעם אויבנאָן. ער איז געווען אַ מיטאַרבעטער פון כמעט אַלע צײַטשריפטן אין דער יידישער וועלט.

און איז פון די ערשטע באשאפערס פון טערמינאלאגיעס אין יידיש, למשל, וועגן געוויקסן, וועלכע זײַנען געווען אַ באַשטאַנדטייל פון די לימודים אין יידישע גימנאַזיעס.

אַברהם גאַלאַמב איז געווען דער דירעקטאָר און הויפט־לערער פון יידישן לערער־סעמינאַר אין ווילנע, דער פרינציפאַל פון דער י. ל. פּרין־שול אין וויניפּעג, קאַנאַדע (1938 — 1944), אַ מיטאַרבעטער פון „דאָס יידישע וואָרט“, „קאַנאַדער אַדלער“, „יידישער זשורנאַל“ (קאַנאַדע), שפּעטער איז ער געוואָרן דער פרינציפאַל פון דער יידישער שול אין מעקסיקע. פון זײַן פען זײַנען דערשינען פּערציק ביכער: „יידן און יידישקייט“ (1940), „די יידישע שול“ (1941), „אונדזער שלום עליכם“ (1941), „אומוועגן און אויסוועגן“ (פּראַוואַ צו פּאַרמולירן אַ יידישן וועלט־באַנעם, 1942), ער איז אויך דער איבערזעצער פון העברעישן און אַראַמעישן מקור — די „אַגדות פאַר שולן און היימען“ (1943), און אויך אַ צאַל בראַשורן וועגן יידישע צײַט־פּראַבלעמען.

צו אברהם גאַלאַמבס אַכציק יאַריקן יובל איז דערשינען דער ספר „חסד לאברהם“ (אונטער דער רעדאַקציע פון משה שטאַרקמאַן — 1969-1970), מיט אַרטיקלען, לידער און באַגריסונגען פון כמעט אַלע יידישע און אַ צאַל העברעישע שריפטשטעלערס אין דער וועלט. אין 78-טן יאָר איז אויך אַרויס אַ ספּעציעלער נומער פון זשורנאַל „חשבון“, אין לאַס־אַנדזשעלעס, וואו אַברהם גאַלאַמב האָט געלעבט די לעצטע יאָרן.

א. גאַלאַמבס בײַטראַג צום יידישן געדאַנק קאָן מען נאָר כאַראַקטעריזירן דורך זײַנע ווערק. זײַן גבורה ליגט אין זײַן טיפּער אמונה און קיום פון יידישן פּאַלק, אַ קעמפּער פאַר יידיש, האָט ער זיך אויסגעהיטן פון נעגאַטיווער באַציונג צו העברעיש, ער אַליין שרייבט אויך העברעיש „משה שטאַרקמאַן). „עס שטעקט אַ סך העלדישקייט צו זײַן איבער אַ האַלבן יאָרהונדערט אַ יידישער לערער בײַ יידן“ (יודל מאַרק).

**

דר. יעקב שאַצקי, „היסטאָריקער פון די פּוילישע יידן“ איז געווען אַן אַפּטער גאַסט בײַם היגן ייוואָ־פּאַרום. זײַנע רעפּעראַטן איבער פּאַרשידענע צווייגן פון דער וועלטלעכער יידישער קולטור האָבן גוואַלדיק אויסגענומען און שטאַרק אָפּגעשאַצט געוואָרן. זינט דעם אויפקום פון דעם „ייוואָ“ אין ווילנע, איז דר. שאַצקי געווען זײַן געטרייסטער מיטאַרבעטער און שטיצער.

פאַר פולע 30 יאָר ביז זײַן פּרינציפּיטקן טויט אין 1956 האָט ער פאַרעפּנטלעכט זײַנע אַרבעטן אין זײַנע וויסנשאַפטלעכע פּובליקאַציעס, וועלכע האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט זעלבסטשטענדיקע ווערק פּול מיט חריפות און ערוּדיציע.

ד.ר. יעקב שאַצקי איז געווען דער ענערגישסטער און מיטפּולסטער אַרגאַניזאַטאָר פּון "ייוואָ" אין אַמעריקע, און אומאויפּערלעכער זאַמלער פּון מאַטעריעלע מיטלען און וויכטיקע דאָקומענטן פאַרן "ייוואָ" אין ווילנע. אין זײַן הויז איז פאַרגעקומען די ערשטע זיצונג צו שאַפּן דעם אַמעריקאַנעם צווייג. אין זײַן הויז איז אַרגאַניזירט געוואָרן די רעדאַקציע פּון דעם "פּנסק". ער איז געווען דער ערשטער סעקרעטאַר פּון דעם אַמעריקאַנער אַפּטייל פאַרן צענטער אין ווילנע, און זײַן לעצט בריוול פּון שפּיטאַל, אַ טאַג פאַר זײַן פּטירה, איז געווען צום "ייוואָ" און וועגן אַ "ייוואָ"-ענין" (י. ליפּשיץ).

ד.ר. יעקב שאַצקי איז געבוירן אין וואַרשע. זײַן פּאָטער איז געווען אַ פאַרמעגלעכער סוחר און אַ משכיל. דאָס יינגל האָט זיך געלערנט אין חדר און האָט אויך באַזוכט אַ פּוילישע האַנדלס-שול. ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אומגעוויינטלעכע כשרונות און מיט אַ שטאַרקן חשק צום לערנען. ווען ער איז געוואָרן צוועלף, געפינען מיר זײַן פּאָטער קראַנק און די משפּחה פאַראַרעמט. דאָס בחורל האָט געמוזט פאַרלאָזן די שול און זיך נעמען צו אַ מלאכה. ער איז געוואָרן אַנגעשטעלט אין אַ געשעפט און האָט אין אַוונט געגעבן פּריוואַטע לעקציעס. פּון זײַנע מאַגערע פאַרדינסטן האָט ער געקויפט ביכער און האָט שטענדיק געלערנט . . .

נאָכן פּאָטערס טויט פלעגט ער גיין זאַגן קדיש אין דער טלאַמאַצקער שול. דאָס וויסנשאַפּטיק בחורל האָט אויסגעפונען, אַז דאָרטן געפינט זיך אַ רייכע ביבליאָטעק און האָט נאָכן דאווענען דאָרטן פאַרבּראַכט לאַנגע שעהען. דער ביבליאָטעקאַר האָט דערקאַנט אין דעם יונגן שאַצקי געניאַלע פעיקייטן און האָט אים אַ סך דערמוטיקט. צו פּערצן יאָר איז ער שוין געווען אַנגעלייענט אין אַ סך ווערק פּון יידישע געלערנטע, וועלכע האָבן געשריבן אויף פּויליש וועגן יידישער געשיכטע, עטנאָגראַפיע און קונסט. ס'איז דעמאָלט געשטאַרבן מאַטיאַס בערסאָן, דער מעצענאַט און זאַמלער פּון יידישע אַנטיקן, ער איז אויך געווען אַ מחבר פּון יידישע קונסטווערק אין פּוילן. שאַצקי, זײַנענדיק שוין באַקאַנט מיטן נפּטרס אַרבעט, איז אויך געווען אויף דער לווייה. דער היסטאָריקער, אַלעקסאַנדער קרויזהאַר, אַן איידעם פּון פאַרשטאַרבּענעם, האָט געפּרעגט דאָס בחורל, צי ער איז אַ קרוב פּון נפּטר. האָט שאַצקי געענטפּערט :

ער איז געקומען אָפגעבן כבוד דעם מחבר פון ווערק „די אַלטע בתי-מדרשים אין פוילן“. דער ענטפער האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אויפן היסטאָריקער. ער האָט זיך פאַראינטערעסירט מיטן באַגאַבטן יינגלינג און ער האָט אים רעקאָמענדירט צו וויכטיקע פּערזענלעכקייטן, צווישן זיי רעגיאַל ליליענטאַל. נאָך אַ קורצן איבערשמועס מיט שאַצקין, האָט זי אים באַקאַנט מיטן ראַבינער פון דער סינאַגאַגע, דר. פּאַזנאַנסקי. דער רעזולטאַט איז געווען מער ווי גוט. יעקב שאַצקי האָט באַקומען אַ סטיפּענדיע אויף צען יאָר צו שטודירן אין קראַקע אין אַ פוילישער גימנאַזיע און אין דעם באַרימטן יאַגעלאַנער אוני-ווערסיטעט, ער האָט גראַדואירט די הויכשול מיט אויסצייכנונגען. זײַן דאָקטאָר-דיסערטאַציע איז געווען אויף דער טעמע: „די יידן-פּראַגע אין פוילישן קעניגרייך 1831—1863“.

דער באַרימטער יידישער היסטאָריקער, פּראָפּ. שמעון אַשכּנזי, האָט פּראָטעזשירט דעם יונגן שאַצקי. ער האָט געזען אין אים דעם „קינפטיקן היסטאָריקער פון די פוילישע יידן“. נאָכן ענדיקן זײַן שטודיום, איז יעקב שאַצקי אַריינגעטראַטן, צום חידוש פון זײַנע עלטערע פּריינד, אין פּילסודסקי-לעגיאָן (1918). „שאַצקיס בראשיתדיקע געשיכטלעכע אַרבעטן זײַנען געווען פאַרוואַרצלט אין זײַן ברויזנדיקן טעמפּעראַמענט און אין שטורעמדיקע גע-שיכטלעכע פּאַסירונגען פון דער מערקווירדיקער היסטאָרישער תקופה, אין וועלכער דער יונגער און שטאַרק עמאַציאָנעלער בחור האָט געשטעלט זײַנע ערשטע טריט ווי אַ יידישער היסטאָריקער. ס'איז געווען אין דער צײַט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה און דער שטורעם פון פּאַטריאַטישן ענטוואַפּן פאַר פּוילנס פּרייהייטס-קאַמף האָט מיטגעריסן שאַצקין. אַ פּועל יוצא פון אַט דער איבערלעבעניש איז געווען זײַן אינטערעס אויסצופאַרשן די יידישע באַטייליקונג אין די פוילישע מיליטערישע און רעוואָלוציאָנערע באַוועגונגען — דער חלק פון די יידן אין די נאַפּאַלעאַנישע מלחמות . . . און דעם פאַרזוך פון אַדאַם מיצקעוויטש צו שאַפן אַ יידישן לעגיאָן אין דער צײַט פון דעם קרימער-קריג“ (דר. פ. פּרידמאַן).

דר. יעקב שאַצקי איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע סוף 1922 שוין ווי אַן אָנגעזעענער היסטאָריקער, פּונדעסטוועגן האָט ער געליטן דחקות. ער האָט זיך ניט געקענט דערשלאָגן צו קיין שטענדיקן פּאַסטן ווי אַ שרייבער און פאַרשער. ער איז געווען אַ לערער אין די פאַרשיידענע יידישע סעמינאַרן, לערער-קורסן, אין מיטלשולן, און אין דער טעאַטער-סטודיאָ ביים „טעאַליט“, ווי אַ לעקטאָר וועגן דער געשיכטע פון טעאַטער. ווי אַ לערער האָט זיך

שאצקי אויסגעצייכנט מיט זיין טיפער ערודיציע, מיט זיין מסביר-זיין די קאמפליצירטסטע ענינים, און מיט זיין וואונדערלעכער באציונג צום סטודענט. מ'האט אים שטארק ליב געהאט און געהאט פאר אים גרויס-דרך-ארץ.

**

ה. ליוויק האט אין די זעכציקער יארן באשיינט דעם ייווא-פארום מיט זיינע אויפטריטן. באזונדערס האט זיך איינגעקריצט אין זיכרון דער פארטראג וועגן זיין בוך „איוב“. דער גרויסער עולם איז געווען געשפאנט. ליוויקס טיפער ערנסט האט באהערשט דעם זאל, תוכן, פארעם און דיקציע האבן זיך משתתף-געווען. עס זיינען טאקע געווען — „דברים העומדים ברומו של עולם“, אבער די צוהערער האבן אים מיט נחת-רוח נאכגעפאלגט און זיך געפילט דעהויבן. אויף יענער זייט טירן, יענעם שבת אונט, האבן יידן גע-שטראמט צו „הינט-און-פערד-געיעגן“, צו עקזאטישע רעסטאראנען און קאבארעטן, נאך דינע און גראָבע לוסט-אָוואַנטיוֹרעס. וואו איז געקומען צום אויסדרוק ישראל סבא? מען פארשפארט צו ענטפערן אויף דער פראגע . . .

איבערן שטעטעלע איהומען, מינסקער גובערניע, דרייט זיך אום א יינגעלע, אין א זייט פון די שפילנדיקע חברימלעך. ער האט זיך שוין געהאלטן פאר א גרויסן, פארטיפט אין זיך האט ער דאך צוגעזען ווי מענטשן ליידן, ליידן און שווייגן, און דאס יינגעלע האט פארנומען אין זיך זייער שווייגן און זיך פארגעשטעלט, אז עפעס גרויסעס, וואונדערלעכעס וועט אמאל ארויסקומען פון זייערע ליידן . . .

ער דערציילט ווי איינמאל גייענדיק אין חדר (ער איז דעמאלט אלט געווען זיבן יאר) האט ער זיך אָפּגעשטעלט פאר א קלויסטער און האט מיט קינדערשער קוריאזיטעט אַרײַנגעקוקט איבעווייניק, פלוצעם האט אַ גוי אַראָפּ געריסן ס'היטל פון זיין קאָפּ און עס אַ שליידער געטאָן אויף דער ערד. ער האט אַ באַליידיקטער געפרעגט: „צי זאָגט דען אַ ייד, אַז אַ גוי מוז אָנטאָן זײַן היטל ווען ער גייט פאַרביי אַ שול? און ליוויק דערציילט ווייטער ווי ער האט אינעם זעלביקן טאָג געלערנט אין חדר די סדרה „וירא“, וואו ס'ווערט געשילדערט די „יצחק-עקידה“, און ווי די אויגן פונעם יצחק-יינגעלע האבן אומזיסט געזוכט דעם שעפס-קרובן . . .

פארן זיבנאריקן ליוויק איז גאטס-ליבשאפט און גאטספארכטיקייט

שוין דעמאלט געווען אין שאַרפער סתירה . . . אויף זײַן קינדישן גוף האָט לייזויק דערפילט די שטריק, און זײַנע אויגן האָבן פּלוצעם דערזען איבער זיך דעם בליאַסק פון חלף. אָט די לייזויקשע אויגן האָבן ניט אויפגעהערט צו פרעגן דעם אייביקן פאַרוואָס?

די טרייסט, אָו יצחק איז אָפּגעקומען בלויז מיט שרעק, האָט דעם יינגעלע לייזויק ניט געטרייסט, ווייל „וואָס וואָלט געווען ווען דער מלאך פאַרשפעטיקט אויף איין רגע?“ — האָט ער דאָן אַ בלאַסער געפרעגט זײַן רבין.

מיט אַן אייזערנעם רצון צו צערײַסן די אייגענע שעפּסענע שטומקייט, האָט ער שפעטער באַגעגנט די סאַציאַלע אומרעכטן און סתירות . . . ער טראַגט אויף זיך אַן אַחריות פאַרן אומשולדיק אומגעבראַכטן לעבן און עפעס מאַנט אין אים דיין־חשבון . . .

אין 1932 זאָגט דער דיכטער אין זײַן בוך „לידער“: „די כוונה מײַנע איז צו שאַפן סײַ אין זיך, סײַ אין לייענער אַ פאַרשטעלונג פון עפעס אַ גאַנצקײַט אַזאַ, אַן אַנונג פון אַ דערנענטערן זיך צו יענעם צושטאַנד, צו וועלכן יעדער מענטש ציט זיך אַ גאַנץ לעבן, צו אָפּנקײַט פון זײַן אינערלעכן אמת און צו זײַן רייפער קלאַרקײַט. איך זאָג: דערנענטערן זיך און ניט אָנקומען, ווייל אָנקומען — ווער ווייס ווען דאָס וואָלט געשען און ווען איז מען זוכה דערצו?“

„דאָס קול פון גאָט איז דאָס שטומע קול פון זײַן פּאָלק, דער בעל־חלום פון שלימות (לייזויק) נעמט צונויף אַלע זײַנע „נאַכט־שטיקער“ און קריעות, די צעשלידערטע, און זוכט פאַר זיי אַ תיקון, זײַן בענקשאַפט נאָך גוטסקײַט איז מיט קאָלירפולע פעדעס און אין סובטילע ניואַנסן אַרײַנגעוועבט אין זײַן אַלעגאָריע און נמשל. מיט ישעיהס זיבנפאַרביק ליכט שטראַלט דער משל פון זײַן ליד, וואויל איז די, וועלכע זײַנען זוכה מקבל צו זײַן דאָס וואָרט און דעם דרך פונעם פּאָעט און עטישע פּערזענלעכקײַט ה. לייזויק“ (אברהם פאַט).

**

אונדזער חלום

אין דער וויסמעניש פון מדבר
שטייט משיח פארשמידט אויף אַ קייט,
ער שטייט און ווארט אין האַפענונג
ביו מענטשן וועלן ווערן גרייט

מיט זייער האַרץ און מוח,
מיט זייער פארבענקטן בליק,
אז ער, משיח, זאל קומען
און ברענגען פרייהייט און גליק.

אזוי פלעגן בני אונדז אין שמעטל
דערציילן די אלטע לייט,
און יעדער מאַל פלעגן זיי זאָגן:
— „א, הלוואי קומט שוין די צייט“.

און איך, אַ יינגל, פלעג הערן
די רייד פון די אלטע לייט,
פלעג איך טראַכטן פאַר זיך אין שטילקייט,
אז ס'איז שוין לאַנג געקומען די צייט.

און אויב אַיעדער דאַרף גרייט זיין —
בין איך יעדע רגע גרייט
צו גיין צו משיחן אין מדבר
און באַפרייען אים פון דער קייט.

נאָר זאלן די לייט מיר זאָגן
ווי קומט מען צום מדבר צו?
אַבער קיינער קאַן מיר ניט זאָגן,
ווייל קיינער ווייסט ניט אַוואָן.

פלעג איך תפילה טאן אין הארצן:
— „זאל מיין ווארט צו דיר דערגיין,
קיינער ווייסט ניט וואו דיר געפינען —
טא נעם און קום אליין.

ווייל זעסט דאך — עם ווארטן אלע
אויף דיר, פון קליין ביז גרויס,
זיי טראגן דאס הארץ דיר אנטקעגן,
און קוקן זייערע אויגן אויס“.

אזוי פלעג איך טאן תפילה —
כ'געדענק עם פון קליינזייט און.
אפילו איצט, ווען איך בין א גרויסער,
הער איך ניט אויף די תפילה צו טאן.

אויך איצט חלום איך דעם חלום
צו באפרייען משיחן פון קייט,
איך זוך אים איבער אלע וועגן,
און בין שמענדיק פאר אים גרייט.

און אז איך קען אים ניט געפינען —
רוף איך פון יעדן וועג:
— „איך ווארט אפילו אז דו זאמסט זיך,
וועל ווארטן ביזן סוף פון די מעג“.

דער חלום פון יונגע יארן
איז שטארקער פון אלטער וואר,
די וואר אליין זאל ווערן
דער חלום פון א נייעם דור.

א יידיש קינד זאל קיין מאל
ניט אויפהערן צו זיין גרייט
צו זוכן די טריט פון משיח
און אפבינדן אים פון דער קייט.

**

סענדער מ. קאָפּלאַן האָט אַנטייל גענומען, הגם ניט צו אַפּט, אין די אַקטיוויטעטן פון היגן ייוואָ-קאָמיטעט. ער שטאַמט פון פּוילישן שטעטל רייגראַד. זײַן פּאָטער איז דאָרטן געווען רב און האָט זיך אויך אָפּגעגעבן מיט ציוניסטישע ענינים. אין 1928 ווערט ער אויפגענומען אַלס דער ערשטער אַרטאָדאָקסישער רב אין האַוואַנאַ, קובאַ, אַ יאָר שפּעטער קומט אויך אַריבער זײַן משפּחה.

סענדער קאָפּלאַן האָט געקראָגן אַ רעליגיעז-טראַדיציאָנעלע דערציונג, העברעיִש האָט ער געלערנט בײַ אַ פּריוואַטן לערער. אין נײַעם לאַנד איז דאָס יונג בחורל ממשיך זײַן ייִדישע און אַלגעמיינע לימודים. ער ווערט גיך אַקטיוו אין יוגנט-קלוב בײַ די ציוניסטן. פון זײַן פּריסטער יוגנט ווײַזט ער אַרויס אַ נײַגונג צו שרײַבן. ער האָט אָפּגעדרוקט עטלעכע קינדער-דערציילונגען אין נײַ-יאָרקער „קינדער זשורנאַל“, זיי ווערן שפּעטער איבערגעדרוקט אין „טאַג“. אין די 30-סיקער יאָרן ווערט ער דער קובאַ-קאַרעפּאָנדענט פאַרן „מאַרגן זשורנאַל“. ער ווערט אויך אַ פּערמאַנענטער מיטאַרבעטער פון ערשט-געגרינדעטן „האַוואַנער לעבן“ און שרײַבט הומאַרעסקעס אונטערן פּען-נאַמען „אַ שטיפּער“ און אויך אַרטיקלען פון אַלגעמיינעם כאַראַקטער. אין 1936 ווערט ער איר רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער ביז דעם טאַג פון זײַן פאַרלאָזן דאָס לאַנד.

סענדער קאָפּלאַן האָט אָפּגעגעבן אַ סך צײַט, מי און ענערגיע דער עיקר, דער ציוניסטישער באַוועגונג אין קובאַ. אין 1941 ווערט ער דערווײלט אַלס איר פּרעזידענט. פאַר די צוויי יאָר פון זײַן קאָדענץ ווערט די ציוני-באַוועגונג דער פּירנדיקער כּוח אין ייִדיש-געזעלשאַפטלעכן לעבן אין לאַנד. צו קאָפּלאַנס פאַרדינסטן ווערט צוגעשריבן די גרינדונג פון „קובאַנער פּראָ-פּאַלעסטינער קאָמיטעט“, אַ גרופּע סענאַטאָרן, קאַנגרעסלייט, פּראָפּעסאָרן און זשורנאַליסטן פאַר די אינטערעסן פון אַ ייִדישן היימלאַנד, וואָס האָט געפירט בשעתו צו אַ דערנענטערונג מיצד דער רעגירונג צום ייִדישן ישוב אין לאַנד. ווען ס'ווערט פּראָקלאַמירט די ייִדישע מדינה אין 1948, ווערט ס. קאָפּלאַן באַשטימט אַלס ערן-קאָנסול פון מדינת ישׂראל. אַ פּאַסטן, וואָס ער האָט אָנגעהאַלטן מיט אַ סך חשיבות ביז זײַן באַזעצן זיך אין די פאַראייניקטע שטאַטן. זײַן פּאַפּולאַריטעט האָט זיך געלאָזט פּילן פּיל פּריער, ווען ער איז געפאַרן אַלס דעלעגאַט צום 23-טן ציוניסטישן קאָנגרעס אין ירושלים. ער האָט זיך אויך באַטייליקט אין פּיל אַנדערע קאָנפּערענצן פון נאַציאָנאַלן כאַראַקטער. אין 1951 ווען גאַלדע מאיר האָט באַזוכט לאַטיין-אַמעריקע, באַקומט זי פון קאָפּלאַנען אַ באַריכט

וועגן יידיש לעבן אין קובא אונטער דעם נייעם רעזשים. אין 1960 ווערט ער פארבעטן פון דער רעגירונג קיין ישראל אלס גאסט, ווי אן אויסדרוק פון טיפער אנערקענונג פאר זיינע לייסטונגען. צו די פארדינסטן פון מיפולן און ענערגישן קאפלאן, דארף דערמאנט ווערן דאס ארויסגעבן 18 בענד „האוואנער לעבן-אלמאנאך“, מיט דער מיטהילף פון דעם שרייבער א. דובלמאן.

סענדער קאפלאן איז אין 1985 באערט געווארן אין מיאמי, וואו ער איז היינט א רעזידענט, מיט א באנקעט פאר זיינע 50 יאר ארבעט לטובת-הכלל.

**

דר. אירווינג האן. דער חשובער געלערנטער האט געהאלטן צוויי לעקציעס ביים יווא-פארום, די טעמאטיק: „דאס יידישע אימיגראנטן-לעבן און די אמעריקאנער קולטור; די השפעה פון ה. ליוויק, מאגני לייב און מ. ל. האלפערן אויף דער יידישער פאעזיע“.

דר. אירווינג האן איז געווען געשיכטע-פראפעסאר אין דעם „ניו-יארקער סיטי-קאלעדזש“ און אין „האנטער-קאלעדזש“. ער איז דער מחבר פון גרויסן ווערק „די וועלט פון אונדזערע פאטערס“. ער איז באקאנט אלס א גרויסער באוואונדערער פון יווא-אינסטיטוט און איז בכלל זייער א ווארעמער ייד. ער איז דער רעדאקטאר פון דער צייטשריפט „דיסענט“ און א מיט-רעדאקטאר פון אנטאלאגיעס.

**

דר. שלמה ביקל עסייאסט און ליטעראטור-קריטיקער, האט אין 1962 געהאלטן דריי רעפערעטן ביים יווא-פארום, אויף אט דער טעמאטיק: „ארץ-ישראל, חוץ-לארץ און גלות“, „דער ריזשינער, דער קאצקער און דער בראצלאווער“, און דער סאמע אינטערעסאנטער, וואס האט ארויסגערופן פיל פראגן און וויכוחים, און אויף וועלכע דער רעפערענט האט מיט א סך געדולד און פרטימדיק געענטפערט, איז געווען „דריי לעצטע ווערטער פון דריי פארשטייער פון דער אנטיקער וועלט, נעמלעך — אויגוסטוס פון רוים, סאקראטעס פון אטען, רבי עקיבא פון בני ברק“.

אין 67-טן יאר האָט דער היגער יוואַ-קאָמיטעט אַראָנזשירט לכבוד דעם זיבעציקסטן געבוירניאָר פון דר. שלמה ביקל, פאַרזיצער פון דער וויסנ-שאַפטלעכער קאָלעגיע ביים יוואַ-צענטער אין ניו-יאָרק, אַ פאַרנעמיקן באַנקעט. אין מוזיקאַלישן פּראָגראַם האָט זיך דעמאָלט באַטייליקט סידאַר בעלאַרסקי. ביים יערלעכן יוואַ-באַנקעט אין 1968 האָט דר. ש. ביקל גערעדט וועגן „אוריאל ווינרייכן“. ער האָט געשילדערט דעם יונג-פאַרשטאַרבנעם געלערנטן ווי אַ פּילפאַריקע פּערזענלעכקייט. . . .

דר. שלמה ביקל שטאַמט פון בוקאַווינע. „ער האָט אַפילו אין זינע עסייען געוויזן, אַז ער איז באַשאַנקען מיט אַ בעלעטריסטישן אַטעם. יעדעס מאָל ווען אים האָט זיך פאַרוואַלט דערמאַנען אַ מענטשן, וואָס אים איז אויסגעקומען צו באַגעגענען אויף זײַן וועג, אָדער האָט דורכגעשפּרייזט זײַן זכרון, האָט ביקל זיך גענומען צו אים און אים „אַפּגעפאַרטעלט“ אַ לעבעדיקן פון אַלע זײַטן, פּראַפּיל, „אַנפאַס“, פון לינקס און רעכטס, אַז מ'האַט דעם מענטשן געמוזט דערזען און דערשפּירן“ (יעקב גלאַטשטיין).

מען דאַרף געבן גרויס אַנערקענונג דעם עסייאַסט דר. שלמה ביקל פאַר זײַן בעלעטריסטיש ווערק „משפּחה אַרטשיק“, אַ געשיכטע פון פשוטע דאַרפישע בוקאַווינער יידן (אַרומגערינגלט פון דײַטשע שכנים), מיט אַרטשיקן בראַש, וועלכע ווילן אַריבערקליגען די גזירה, אַז אַ ייד טאָר ניט זײַן קיין ערד-באַזיצער בעת דעם קייזערס פּראַנץ יאַזעפּס אימפּעריע. . . .

ס'איז פאַראַן אַ ישׁ-אומרים, אַז דאָס ווערק איז ניט פאַרענדיקט. אָבער אַפילו ווי די „משפּחה אַרטשיק“ דערשײַנט פאַר אונדז אַצינד — איז אַ גרויסער קינסטלערישער אויפטו! . . .

**
*

שמואל בוגאַטש איז געווען ניט פון די אַפטע רעפּערענטן ביים יוואַ-פאַרום, אָבער זײַן אויפקלערונג וועגן דער „אַנטשטייונג און אַנטוויקלונג פון יידישער פּאַלקס-מוזיק“ אין ווינטער 1978, איז געבליבן פעסט אין זכרון.

ש. בוגאַטש, קאָמפּאָזיטאָר און דיריגענט שטאַמט פון ראַגאַטשאָוו, ווייס-רוסלאַנד. ער איז אויסגעוואַקסן אין אַ מוזיקאַלישער סביבה. ער האָט געזונגען אַלס יינגל אין שול-כאָרן אין זײַן היימסטאָט ראַגאַטשאָוו. צו דרייצן יאָר איז ער געקומען קיין אַמעריקע און האָט זיך באַזעצט אין באַלטימאָר, וואו ער האָט

אנגעהויבן צו דיריגירן כאָרן אין גאָר אַ פריען עלטער. שפעטער איז ער אנגעקומען אין דער „פּיבאָדי-קאָנסערוואַטאָריע“, און האָט באַקומען אַ דיפּלאָם אַלס לערער פון האַרמאָניע און קאָמפּאָזיציע. אַ צייַט האָט ער אַנגעפירט מיטן „בית-תּפילה“ שול-כאָר אין באַלטימאָר, שפעטער אין דער „עדת-ישראל“ סינאָגאָגע, אין די באַראָקס.

ש. בוגאַטש האָט געשריבן אַ צאָל ליטורגישע און וועלטלעכע קאָמפּאָזיציעס פאַר כאָרן, און סאָלאַשטימען. ער האָט פאַרפאַסט מוזיק פאַר פּיאַנאָ, אַרגל אויף טעקסטן פון יידישע פּאָעטן. זיינע וויכטיקסטע קאָמפּאָזיציעס זענען: „דזשודיאַ“ (1943), אַ קאָנטאַטע פאַר טענאַר, באַריטאָן (ווערטער פון לאָרד ביראָן), „ישראל — אַ חלום, וואָס איז געוואָרן וואָר“ (1950), אַ קאָנטאַטע „די יידישע לעגענדע“ (אל-האגדה פון ח. נ. ביאליק).

ש. בוגאַטש האָט אַרויסגעגעבן צוזאַמען מיטן באַרימטן חזן, משה קוסעוויצקי, אַ פּלאַטע וואו ביידע רעפרעזענטירן אַ געוויסן טייל פון ליטורגיש געזאַנג. ער האָט אויך געשאַפן מוזיק פאַר קינדער-כאָרן.

ש. בוגאַטש האָט געשריבן אַרטיקלען וועגן מוזיק און מוזיקערס פאַר פאַרשידענע זשורנאַלן און צייַטונגען. ער איז ביז זיין קראַנק-ווערן געווען דער מוזיק-קריטיקער פון „פאַרווערטס“, וואו ער האָט אויך געדרוקט אַ סעריע אַרבעטן וועגן יידישע מוזיקער, וועלכע ער פלעגט אינטערוויואירן. צווישן די סאַמע באַקאַנטסטע לידער, וועלכע ווערן געזונגען עד-היום איז „זאָג מאַראַן“ פון אַברהם רייזען און אַ „זמר“ פון אַהרן צייטלין. ביידע לידער זיינען הייַנט פּאָפּולער אַ דאַנק בוגאַטשעס אינטערפּרעטאַציע.

**

שמואל ניגערס אַן אויפּטריט ביים ייוואָ-פּאַרום איז געווען אַ גרויס געשעעניש. ער האָט זיך אַקטיוו באַטייליקט אין דער גרינדונג פון דער אַמעריקאַנער סעקציע פון יידישן וויסנשאַפּטלעכן אינסטיטוט און פון יידישן קולטור-קאָנגרעס (1948). אין ביידע אַרגאַניזאַציעס האָט ער פאַרנומען אַנפירנדיקע אַמטן. אין משך פון פיל יאָרן איז ער געווען לעקטאָר אין יידישן לערער-סעמינאַר און פּאַלקס-אוניווערסיטעט, ער איז געווען אַ חשובער מיטגליד פון י. ל. פּרין-שרייַבער-פאַראיין און פון פען-קלוב, פרעזידענט פון שלום-עליכם פּאַלק-אינסטיטוט.

שמואל טשאַרני ניגער שטאַמט פון שטעטעלע דוקאַר, מינסקער גובערניע. דרייַ ברידער זיינען זיי געווען: דרייַ מענטשן פון דער פען! — ער, ברוך טשאַרני וולאַדעק און דניאל טשאַרני. זיי זיינען געקומען פון אַ חסידישער משפּחה, אָבער יעדער איינער פון זיי האָט געבראַכט אַן אַנדער ניוואַנס, אַן אַנדער אויסדרוק פון חסידים. וואָרן אין חסידים האָבן זיך דער עיקר אַנגעזען דרייַ פאַרשיידענע דרכים: חב"ד — חכמה, בינה, דעת. טייטש: לערנען! (שניאור זלמן פון ליאַדי), אַ צווייטע שיטה — אהבת ישראל (בעל-שם-טוב), די דריטע — אישות, פערזענלעכקייט (רבי נועם אלימלך). איז מיט די דרייַ ברידער פון דוקאַר אזוי געשען: דער יינגסטער, דניאל טשאַרני, האָט דורך זיינע שריפטן געשפּרייט גוטסקייט און וואַרעמקייט בין-אדם-לחברו, ברוך טשאַרני וולאַדעק האָט אַרויסגעבראַכט מיט זיך, אַדער פון זיך, דעם דריטן ניוואַנס, און שמואל טשאַרני ניגער האָט אויך איינגעשלאָסן אין זיין חריפותדיקער ליטעראַטור־קריטיק די מידות־טובות פון די אַנדערע ברידער . . . (ב. י. ביאַלאַסטאַקצי „חלום און וואַר־עסייען).

ש. ניגער האָט געשטמט אין ישיבה אַלס עילוי. ער האָט געהאַלטן בייַ מיכה אויף רבנות. ס'איז אָבער דעמאָלט געווען אַ שטורעם־און־דראַנג פּעריאָדע (1903), דאָס יידישע לעבן האָט אַרויסגערוקט אַלץ מער נייע פּראַבלעמען. אין דער לופטן האָט זיך געפילט אומרו, צערודערונג, ס'האָט געשמעקט מיט ערב רעוואָלוציע . . . ניגער האָט זיך פאַרנומען מיט שרייבן אומלעגאַלע ליטעראַטור און אויפּרופן פאַר דער ס. ס. פאַרטיי (סאַציאַליסטן־ציוניסטן), וואו ער איז געווען אַ פירנדיקער חבר.

אַרום 1906 האָט שמואל ניגער אַנגעהויבן ווי אַ פובליציסט אין דער העברעישער פרעסע, אָבער ס'האָט ניט גענומען לאַנג, און ער איז אַריבער צו יידיש. ווייל אין יידיש און אין דער יידישער ליטעראַטור האָט ער דערזען אַ געזעלשאַפטלעכע און נאַציאָנאַלע שליחות, וואָס איז בכוח אויפצוהייבן דעם קולטורעלן ניוואַ פון יידישן פּאָלקס־מענטשן. דער יידישער ליינער האָט געגאַרט נאָך נייע קוואַלן און פרישע זאַפטן, נאָך אַ נייַ וואַרט . . . (גבריאל ווייסמאַן — „פען פּראָפּילן“).

ש. ניגער האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אויסצוברייטערן די גרענעצן פון אונדזער ליטעראַטור, דאָס הייסט, אַרײַנגעמען אַלע מענטשלעכע, און דער עיקר אַלע יידישע ווערטן. ער איז גיך אַריבער צו ליטעראַטור־קריטיק. דורך אַט דעם מיטל האָט ער טאַקע אַרײַנגעבראַכט פרישע טענער און נייע פאַרבן

אין דער ליטעראַטור. ניגער איז צוגעגאנגען צו אַ ווערק מיטן גרעסטן יראת-הכבוד, מיט דער טיפסטער פאַרשטענדעניש סײַ פאַרן שרײַבער, סײַ פאַר זײַן שאַפונג. ער איז אַרײַנגעדורנגען אינעם קינסטלערס געפילן-וועלט און האָט אַרויסבאַקומען פון דאָרטן די דינסטע שטריכן פון זײַן נשמה, דעם תמצית פון זײַן קרעאַטיווקײַט. ער האָט נאַכגעפאַלגט יעדן טראַט פון שרײַבער. ס'איז גענוג געווען, ער זאָל באַמערקן אַ קינסטלערישן ניצוץ אין אַ דערציילונג, אין אַ ליד, ער זאָל זיך אַפּשטעלן אויף דעם, ער האָט דעמאָלט אַנגעוויזן אויף די פּאָטענציעלע כוחות, וואָס דרימלען אין זײַ . . .

ש. ניגער האָלט אַז קלאַרקײַט אין קונסט איז אַ מעלה, אָבער נאָר דעמאָלט, ווען זי איז אַ מיטל אויפצודעקן עפעס פאַרבאָרגנס. ער האָט געשעצט די קינסטלערישע קלאַרקײַט, וואָס רופט אַרויס אין אים אַן אַנטציקונג: „אַ, איך האָב עס פריער ניט געזען! דאָס וואָס מיר זעען אַליין אין לעבן זוכן מיר ניט אין ליטעראַטור. מיר פאַרלאַנגען פון קינסטלער, ער זאָל מאַכן פון לעבן ניט ווידער אַמאָל — „לעבן“, נאָר עפעס אַזוינס, וואָס איז מער, און אַנדערש ווי די געוויינטלעכע ווירקלעכקײַט. מיר פּאָדערן פון קינסטלער דעם אַריגינאַל, ניט קײַן קאָפּיע“ . . . (דערציילונגען און ראַמאַניסטן).

פונקט ווי ש. ניגער האָט געקנעלט מיט די מחברים צו שרײַבן שײַן, עכט און קינסטלעריש, אַזוי האָט ער אויך געלערנט דעם לייענער זיך פונאַנדערקלײַבן צווישן קונסט און איר היפּוך. זײַן ליטעראַטור-קריטיק איז געוואָרן, אויב מען וויל, אַ שול הן פאַרן שרײַבער, הן פאַרן לייענער.

ש. ניגער איז געווען אַ מאמין אין אונדזער לשון, אָבער ער נעגירט ניט קעגן עברית, פאַרקערט, ער ברענגט פיל ראיות פון אונדזער אַלטער (העברעישער) ליטעראַטור, וואו ער באַווייזט, אַז צוויי שפּראַכיקײַט בײַ יידן איז אַ טראַדיציע פון קדמונים. ער האָלט ווי ת. נ. ביאַליק, אַז אונדזערע ביידע שוועסטער-שפּראַכן, העברעיש און יידיש זײַנען אַ זיווג מן השמים! . . .

דר. אליהו שולמאַן עסייאַסט און ליטעראַטור-קריטיקער האָט רעפערירט אַ פאַר מאָל בײַם ייוואָ-פאַרום אויף ליטעראַרישע טעמעס און האָט אַרויסגערופן גרויסן אינטערעס מיט זײַנע מסקנות. דר. שולמאַן שטאַמט פון סלוצק, ווײַס-רוסלאַנד. ער האָט געלערנט אין אַ תּדר-מתוקן, אין אַ רוסישער גימנאַזיע און אויף די אַוונט-קורסן פון תּרבות. ער האָט אימיגרירט

קיינ אמעריקע אין 1922. ער האָט געענדיקט אין ניו-יאָרק אַ מיטלשול און דעם שטאַטישן אוניווערסיטעט. אין 1935-36 ווערט ער אַן אַספּיראַנט אין יידישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט (ייוואָ) אין ווילנע. וואו ער האָט אונטער דער השגחה פון מאַקס וויינרייך אָנגעשריבן זײַן „געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין אמעריקע“.

דר. שולמאַן האָט אין 43-טן יאָר געלערנט העכערע יודאַסיטישע וויסנשאַפֿטן אין דער דראַפּסי הויכשול, וואו ער האָט באַקומען זײַן דאָקטאָראַט פאַר זײַן דיסערטאַציע „געשיכטע פון יידישער דערציאָנג אין סאַוועטן-פאַרבאַנד“, אַרײַסגעגעבן אין בוך-פאַרעם פון בראַנדיס-אוניווערסיטעט אין 1971 (ענגליש).

ער האָט דעביוטירט אין 1931 אין „די פּרײַע אַרבעטער שטימע“, און זײַט דעמאָלט האָט ער פאַרעפנטלעכט אָפּהאַנדלונגען און שטודיעס אין די „ליטעראַרישע בלעטער“, „ייוואָ-בלעטער“, „צוקונפט“, „אונדזער צײַט“, „קולטור און לעבן“, „די גאַלדענע קײט“ און „בײַ זיך“ וואו ער האָט אָפּ-געדרוקט אַ גרעסערע מאַנאָגראַפּיע „אַברהם רײזען ווי אַ רעדאַקטאָר“. ער האָט געשריבן שטודיעס „צו דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע אין אמעריקע“. ער האָט מיטגעאַרבעט אין „זאַמלבוך לכבוד דעם 200 און פּופציקסטן יובל פון דער יידישער פרעסע“, אין שטיינבערגס, ש. ביקלס און אַברהם גאַלאַמבס יובל-ביכער, אין „פּנקס פאַר דער פאַרשונוג פון דער יידישער ליטעראַטור און פרעסע“, און אין אַ צאָל אַנדערע ענלעכע אויסגאַבעס. ער האָט אָנגעשריבן אַ היפש ביסל ביאַגראַפּיעס פון יידישע שרײַבער פאַרן „לעקסיקאָן פון דער נײַער יידישער ליטעראַטור“, און פאַר דער „ענציקלאָפּעדיאַ יודאַיקאַ“.

דר. שולמאַן איז פון 1971 אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „פאַרווערטס“, וואו ער פאַרעפנטלעכט ליטעראַטור-קריטישע אָפּהאַנדלונגען יעדן זונטיק. זײַט 1977 שרײַבט ער דעם יערלעכן איבערליק איבער נײַע יידישע ביכער אין יאָרבוך פון דער ענציקלאָפּעדיאַ בריטאַניקאַ. אַ טײל פון זײַנע אַרבעטן אין די צײַט-שריפטן און פון די זאַמל-ביכער, האָט ער אָפּגעדרוקט אין זײַנע ביכער: „יונג-ווילנע“ (1946), „ישׂראל צינבערג“ (1971), „די סאַוועטישע יידישע ליטעראַטור“ (1971), „פאַרטרעטן און עטיודן“ (1979). אין זעליקן יאָר האָט ער באַקומען די „אַטראַן-פרעמיע“ פאַר זײַנע שעפּערישע דער-גריכונגען.

**

איציק מאנגערס אויפטריט ביים יוואָ-פאָרום האָט זיך פאָרוואַנדלט אין אַ פייערלעכן קבלת-פנים פאָר דעם דיכטער. די ליבע צווישן אים און דאָס פאָלק איז אַלע מאָל געווען אַ קעגנזייטיקע. ער האָט זיך דאָך שטענדיק אָפגעגעבן מיט די פאָלקס-שאַפונגען, מיט זיינע ווערטלעך און מעשיות, מיט זיינע לידער און לעגענדעס. רעדנדיק ביי אַ געלעגנהייט וועגן יידישער פאָלקסשאַפונג, האָט מאַנגער געזאָגט: „גיטאָ קיין גרעסערער דיכטער ביים יידישן פאָלק, ווי דאָס איז דאָס פאָלק אליין“.

איציק מאַנגער איז געבאָרן אין טשערנאָוויץ, בוקאווינע. אַ גאַנץ קלאָרן באַגריף וועגן זײַן אָרט אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט ער אליין גע-געבן אין אַ רעפעראַט וואָס ער האָט געהאַלטן בײַ זײַן זעכציקסטן יובל-באַנקעט אין ניו-יאָרק: „מײַן געמיט איז פון אַנהייב-אָן געווען פול מיט באַלאַדישע שאַטנס. איז דאָס אַ וואונדער? איך בין אויסגעוואַקסן אין אַ לאַנד פון קלאַסישן אַנטיסעמיטיזם. אין רומעניע האָבן די קירכן, די גריכיש-אַרטאָדאָקסישע, געשאַטנט איבערן יידישן ישוב מיט סם און געפאַרן. פוילן, דאָס לאַנד וואו איך האָב געוואוינט ביז צו דער צווייטער וועלט-מלחמה, האָט דאָס שאַטנדיקע נאָך מער פאַרשאַטנט. הינטער יעדן ייד אין פוילן האָבן זיך געצייכנט צוויי שאַטנס: איינער, דער דערשראָקענער שאַטן פונעם ייד גופא און דער צווייטער — אַ שאַטן אַ פרעמדער מיט אַ מעסער צווישן די צײַן“.

„אַט די אַלע שאַטנס, וועלכע האָבן אַרײַנגעשאַטנט אין מײַן יידישן געמיט, האָב איך געפרוּווט לײטערן אין מײַן באַלאַדע און דאָס באַלאַדישע אין מיר און אַרום מיר פאַרוואַנדלט אין מוזיק“.

„נאָר וועגן איין עפּיזאָד וויל איך דערציילן אַ ביסל אויספירלעכער, ווײַל ער האָט געהאַט אויף מיר אַ דעצידירנדיקע ווירקונג און האָט ערגעץ-וואו באַלאַנסירט דאָס שאַטנדיקע און באַלאַדישע אין מײַן שאַפן“.

„איינמאָל בין איך געזעסן שפּעט בײַנאַכט אין אַ בוקאַרעשטער קרעטשמע. מיט מיר איז געווען אַ גאַסט פון בערלין, דר. ישראל רובין. נאָך מיטנאַכט איז אַרײַנגעפּאַלן אַן אַלטער מאַן פון אַרום זיבעציק. ער איז געווען גוט בגילופין. דאָס איז געווען דער לעצטער פון די „בראָדער זינגער“ — דער אַלטער לודוויק“.

„מיר האָבן אים פאַרבעטן צו אונדזער טיש. ער האָט זיך אָנגעגאַסן אַ גרויס גלאַז ווײַן, געמאַכט אַ מין פאַריידישטן קידוש און באַלד אָנגעהויבן זינגען פון זײַן בראָדער רעפערטואַר. ווען ער האָט פאַרענדיקט זינגען וועלוול

זבארזשערס ליד „דער מצבה־שלעגער“, האָט ער אימפּראָוויזירט אַן אייגענע טראָפּע . . .

ס'איז אים, מאַנגערן, ליכטיק געוואָרן אין די אויגן! „אַט דאָס איז עס!“ האָט ער געזאָגט צו זיך.

די געשטאַלטן פון די „בראָדער זינגער“ האָבן אויפגעליכטיקט אין זײַן דמיון. אַלע בדחנים, גראַמען־מאַכערס און פּוּרי־שפּילערס, וועלכע האָבן פּאַרוויילט דורות יידן, זײַנען געוואָרן לעבעדיק פאַר אים. ער האָט געוואָלט ווערן איינער פון זיי! דאָס וואָס זיי האָבן געשאַפן, איז אפשר געווען פּרימיטיוו, אַוודאי ניט קיין געהויבענע פּאַעזיע, אָבער זיי אַליין זײַנען געווען, אין מאַנגערס אויגן, פּאַעזיע!

ער האָט זיך דערמאַנט אין די פּאַלקסלידער, וואָס ער האָט געהערט אין זײַן טאַטנס וואַרשטאַט. ס'אַראַ אַרגיע פון פאַרב און קלאַנג! אַ ירושה, וואָס איז געווען פּאַרוואַרלאַזט, גאַלד האָט זיך געוואַלגערט, לפי זײַן מיינונג, אונטער די פּיס . . .

מאַנגער האָט פּאַרענדיקט דעם אויבן־דערמאַנטן רעפּעראַט מיט אַט די ווערטער: דאָ, בײַ אײַך, אין אַמעריקע, האָט מען אַ פּאַלשן באַגריף וועגן יידישן לעבן אין מזרח־אײראָפּע. דאָ מײנט מען, אַז אַלץ איז דאַרט געווען ישיבה־און־תורה יידישקײט, אָבער וואָס איז דער אמת? אין יעדן שטעטל איז געווען אײן רב און הונדערט פּוּרי־שפּילערס. דאָ, אין אַמעריקע, האָבן מיר אין יעדער שטאַט הונדערטער ראַבאָיס און אַפילו ניט קיין אַ ייִן פּוּרי־שפּילער . . . מאַכט ניט אַוועק דעם פּוּרי־שפּילער מיט דער האַנט. אין זײַן זכות האָבן איך אָנגעשריבן די „חומש־לידער“ און די „מגילה־לידער“ . . .

מאַנגער האָט זיך פּיל אָנגעמאַטערט און איז אויסגעשטאַנען אַ סך צער, יסורים און באַליידיקונגען בעת דעם היטלער־חורבן. מיר דערוויסן זיך פון זײַנע צוויי בריוו צו יעקב גלאַטשטיינען, אַז ער האָט זיך נאָך פּיל אומ־שלעפּענישן געפונען אין פּראַנקרייך. נאַצי־דייטשלאַנד איז שוין דעמאָלט גע־שטאַנען בײַ אירע טויערן. דער קראַנקער דיכטער האָט געוואַרט מ'זאַל אים אַרויסראַטעווען. ער האָט זיך געריסן קיין ארץ ישראל. ענדלעך האָט ער זיך ווי ס'איז דערשלעפּט קיין ענגלאַנד, אויסגעשעפּט ביז צום דנאָ, צעטומלט פון אייגענע און פּרעמדע צרות. אין זײַנע שלאַפּלאַזע נעכט זעט ער געטהען מיט אַ „קומיניפעל“ אין האַנט, קאַנטן אין אַן עס־עס מונדיר, פּאַוסטן מיט אַ סוואַטיקאָ אויפן רעכטן אַרעם . . .

מאנגער האט סוף-כל-סוף דערגרייכט זיין ציל! נאך דעם ווי ער האט זיך אפגעוואלגערט יארן אין דער פרעמד, איז ער געפארן זיך „וואלגערן“ אין דער היים. ער וועט ניט קושן איר שטויב, כאטש זיין הארץ איז פול מיט לויב, געזאנג און געוויין, ווארן ער, דער דיכטער, איז איר שטויב, איז ווי קושט מען עס זיך אליין?

**
*

איציק מאנגער

לאמיר-זשע זינגען

לאמיר זשע זינגען פשוט און פראסט
פון אליין, וואס איז היימיש, ליב און טייער:
פון אלטע בעמלער, וואס שעלטן דעם פראסט
און פון מאמעס, וואס בענמשן דאס פייער.

פון ארעמע כלות, וואס שטייען מיט ליכט
פאר בלינדע שפיגלען שפעט ביינאכט,
און יעדע זוכט דאס נאענטע געזיכט,
וואס האט איר ליבע אויסגעלאכט.

פון גורל-ווארפער, וואס רעדן פארשמעלט
און נארן די לעצטע גראשנס אויס
בני עגונות, וואס שעלטן די וועלט,
און גייען דורך הינטערטירן ארויס.

פון דינסטן, וואס הארעווען ביטער-שווער
און באהאלטן דעם בעסטן ביסן
פאר די זעלנער, וואס קומען ביינאכט,
די באלעכאטים זאלן ניט וויסן.

לאַמיר-זשע זינגען פשוט און פראַסט
פון אַלין, וואָס איז היימיש, ליב און טייער:
פון אַרעמע מאַמעס, וואָס שעלטן דעם פראַסט
און פון בעטלערס, וואָס בענטשן דאָס פייער.

פון קאַטערינקעס, וואָס סקריפען שווער
פרייטיק בייטאָג אין אַרעמע הויפן,
פון גנבים, וואָס האָבן פאַרפאַסט,
און מוזן איבער די דעכער אַנטלויפן.

פון שמאַטע-קלויבער, וואָס גראַבלען אין מיסט,
און מיינען: זיי וועלן אַן אוצר געפינען,
פון דיכטער, וואָס האָבן געגלויבט אומזיסט
די שטערן — און זענען אַראָפּ פון זינען.

**

הירש אַשעראָוויטש באַגאַבטער דיכטער פון ווילנע, וואָס האָט זיך
נאָך פיל לייַדן און גע־ונד באַזעצט אין מדינת ישראל, איז געווען דער גאַסט
ביים היגן ייוואַ-פאַרום זיין רעפּעראַט וועגן „דער לאַגע פון די סאָוועטישע
ייִדן“ האָט שטאַרק פאַראינטערעסירט און עמאַציאָנעל גערירט דעם גרויסן
עולם . . .

ה. אַשעראָוויטשעס בוך „ביים עץ־הדעת“ גיט טיילווייַז אַ שליסל צו
זיין דיכטערישע פּערזענלעכקייַט. דער קריטיקער ד. וואַלפּע גיט אַט די
כאַראַקטעריסטיק וועגן זיין אַרט שאַפן: „ . . . מיט אַ בלינצל חכמה, מיט
אַ שמיצל אומעט, מיט אַ שפּריצל פרייד און אַנדערע שכלדיקע בשמים, וואָס
ווערן אינטעגרירט אין אַ קאַנדעסירט־געפּרעסטן שטח פון געציילטע ווייניקע
סטראַפּעס — דער סך־הכל: געניספולע און וויסנרייכע לידער“ (גאַלדענע קייט
109).

הגם „דעת — וויסן“ איז איינער פון די הויפט עלעמענטן פון זיין ליד,
וואָס איז מיט אַנדערע ווערטער — די קרוין פון בן־אדם. האַלט דער דיכטער,
אַז:

„צוויי לאַפּיטוטן האָבן זיך אין אונדז באַזעצט,
וואָס יעדערער טוט אויף דאָס זייניקע באַשטיין
און ס'ביסל, וואָס נאָך געטלעך איז אין אונדז, פאַרגעצט...
און ווייטער זאָגט דער דיכטער:

מיר זיינען זין פון אַ זיך וואַקלענדיקער וועלט.
מיר זיינען זין פון אַ פאַרבייפליאיקער צייט.
און כאַטש ס'איז שוין פון שטיין אַצינד אונדזער געצעלט.
איז אונדזער שוץ אין דעם ווי הינטער פאַרהענגלעך פון זייד...

איינפאַכער גערעדט: הגם דער בן-אדם האָט שכל און פאַרשטאַנד, איז
ער ניט דער באַלעבאָס איבער זיך אַליין, און דער דיכטער פרעגט איראַניש:

וואו זיינען געבליבן דיַינע געטער,
וואָס פאַר זיי האַסטו פאַרטריבן גאָט?

און ווייטער זאָגט דער דיכטער:

„וואויל איז דעם וואָס פריינדלט זיך מיט חרטה.
אַ נשמה מוז געוואַשן ווערן
(גרעסטער צדיק איז דערפון ניט פטור)
צו דעם חטא-הקדמון מיר געהערן.
וואַשן מיר און וואַשן דאָס געוויסן,
זויבערן די איינגעפלעקטע מידות,
מיט צונויפגעטשאַבעטע נשמה-ריסן
מאַכט מען זיך פאַר העלדן פון מרידות...“

**
*

פעסיע פאַמעראַניץ-האַניקבוים האָט זיך געפונען די לעצטע יאַרן
פון איר לעבן אין דער עיר הבירה. זי איז געווען אַקטיוו אין יידישע קולטור-
קרייזן, באַזונדערס טאַקע אין דער ייוואַ-געזעלשאַפט, וואָס איר מאַן, משה
האַניקבוים, איז געווען איר גרינדער און אַ צייט, איר אַנפירער. איר היים
איז געוואָרן אַ „בית-ועד לחכמים“ פאַר יידישע שרייבער און קינסטלער,
פונקט ווי אַמאַל אין שיקאַגע, וואו זי האָט יאַרן-לאַנג געלעבט. זי האָט זיך
באַצויגן צו זיי ווי אַ „מאַמע און אַ שוועסטער“, ווי ס'זינגט זיך אין

ביאָליקס ליד. אין אירע פינף לידער-זאַמלונגען, וואָס זי האָט באַוויזן אַרויס-צוגעבן, שפּיגלט זיך אָפּ אַט דער סענטימענט. איר טעמאַטיק איז, דרך אגב, פאַרשידנאַרטיק. פיל לידער זײַנען דורכגענומען מיט צער און טרויער אויפן גורל פון יידיש. דאָך טליעט ביי איר דער יידישער בטחון. זי טרוימט: „כאַטש עס ווערט שיטערער אונדזער יידיש-וואָלד. נאָר אייביק וועט דאָך לעבן די גבורה פונעם דעמב; דער אַראַמאַט פון דער סאַסנע, די גרינקײַט פון טאַפּאַל, און דער פּלאַטער פון די בלעטער — דער גײַסט פון הויכן קלעטער . . .”

פעסיע, ווי אַלע האָבן זי גערופן מיט ליבשאַפט, האָט געשטאַמט פון קאַמענאַבראַד. איר פאַטער, אַ משכיל, איז געווען פון פּאָד אַ גראַווירער, הגם ווײַט פון אַ גביר, האָט ער געהאַלטן פאַר זײַנע קינדער פּריוואַטע לערער אין העברעיִש און רוסיש. זי איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1913. זי האָט דעביזטירט מיט אַ ליד פינף יאָר שפּעטער. אין 1926 האָט זי אַרויסגעגעבן איר ערשטע לידער-זאַמלונג „קאַרעלן“. אין 1939 איז דער-שינען איר צווייט בוך לידער „רויטער טוי“, „געקליבענע לידער“ (1931), „רגעס פון גענאָד“ (1957).

**

פּעסיע-הערשפּעלד-פּאַמעראַנץ

געביין פון מיינע עלטער-זיידעס

דאָס נײַע מעבל אין מײַן וווינונג
האַט אַ שלאַג געמאַן אויף מיר מיט בלאַנדקײַט,
מיט זוניקע פּרימאַרגנס,
מיט הונדערט-יאַריק וואַלדיק לעבן.

איך גלעט דעם טיש, דעם פּשוטן און גלאַטן,
מיר דוכט ער רעדט צו מיר:
אַ, היט מיך אָפּ,
איך טראַג אין זיך אַ קרובהשאַפט צו דיר —
פאַרוואַנדשאַפט פון דײַנע עלטער-עלמער זיידעס.

נאך דאן,

ווען כ'האב געלעבט מיין וואלדיק לעבן,

האב איך דורך מינע ווארצלען

ארנינגעוויגן דאס געביין

פון דינע עלטער-עלטער-זיידעס.

א, היט מיך אפ.

איך טראג אין זיך א קרוכהשאפט צו דיר.

איך שטיי פארשטומט,

מיט ווונדער אין מיין הארצן,

און גלעט מיט ליבשאפט

דעם גלאטן, בלאנדן טיש.

(פון בוך : „רגעס פון גענאד“)

**

שלמה בערקאוויטש איז געווען זייער אקטיוו אין ייווא-קאמיטעט.

זיין ארבעט האט אינספירירט אנדערע. עס געדענקט זיך נוי אין די

פופציקער יארן איז זיין נאמען געווען אויף „אלעמענס" ליפן. ער איז געבארן

אין פערעיאסלעוו, אוקראינע. ער איז געקומען קיין קאנאדע אין 1903. די

די ערשטע יארן איז ער געווען אין שניידער-פאך און א מיטגרינדער פון

דער שניידער-יוניאן געווען א מיטגליד פון דער פועלי-ציון פארטיי.

שאפער פון דער ערשטער יידיש-וועלטלעכער שול אין מאנטרעאל (1910).

ש. בערקאוויטש איז געווען לערער פון די ארבעטער-רינג שולן אין

פארשידענע שטעט, מיטגרינדער פון שלום-עליכם פאלק-אינסטיטוט אין ניו-

יארק (1923), אנגעפירט מיטן ש"ע פאלק-אינסטיטוט אין דעטרויט. ער האט

לאנגע יארן פארעפנטלעכט ארטיקלען וועגן שול-פראבלעמען און זכרונות

וועגן יידישע פערזענלעכקייטן אין כמעט אלע שול-אויסגאבעס פון אונדזער

לאנד און קאנאדע. צוזאמען מיט יודל מארק האט ער רעדאקטירט דעם

„שול-פנקס לכבוד צוואנציק יאר ש"ע פאלק-אינסטיטוט" (שיקאגע 1948).

ער האט אויך פארעפנטלעכט אן ארבעט „סתירות צווישן טעאריע און

פראקטיק אין אונדזער יידישער שול“.

ש. בערקאוויטש האט די לעצטע יארן פון זיין לעבן געוואוינט אין

לאס-אנדזשעלעס און איז דארטן נפטר געווארן.

אברהם שולמאן עסייאסט און אינטערעסאנטער לעקטאָר איז אַ פּאַר מאָל געווען דער גאַסט בײַם ייוואַ-פּאַרום. ער איז געבאָרן אין וואַרשע. ער האָט דאָרטן געענדיקט אַ גימנאַזיע און האָט שטודירט אין דער זשורנאַליסטן-שול, האָט מיטגעאַרבעט אין דער יידישער פרעסע, וואו ער האָט געדרוקט באַריכטן און פעליעטאַנען.

בײַם אויסברוך פון קריג איז שולמאַן אַנטלאָפּן פון וואַרשע און איז אין 40-טן יאָר אָנגעקומען קיין מעלבאָרן, אויסטראַליע. דאָרטן האָט ער רעדאַקטירט די חודש-שריפט „אויפּבוײַ“ און מיטרעדאַקטירט דעם זשורנאַל „צושטייער“. פון 1950-1960 האָט ער געלעבט אין פאַריז. ער האָט דעמאָלט געשריבן פאַר דער טאַג-צײַטונג „אונדזער שטימע“ אַרטיקלען און הומאַרעסקעס. אין 1954 איז ער געוואָרן דער פאַריזער קאַרעספּאָנדענט פון „פאַרווערטס“, מיט זיבן יאָר שפּעטער האָט ער זיך באַזעצט אין ניו-יאָרק און איז ביז הייַנט אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון דער צײַטונג, אין וועלכער ער באַטייליקט זיך מיט טאַג-נײַעס און אַרטיקלען. ער פירט אויך אַן מיט דער הומאַריסטישער זײַט „דאָס שטיפקינד“ אונטער דעם פען-נאַמען „אַברהמטשע“.

שולמאַנס פעליעטאַנען זײַנען איבערזעצט געוואָרן אויף ענגליש און זײַנען אַרויס אין בוך-פּאַרעם אונטערן נאַמען: „דערפאַרונגען פון אַ יידישן לעקטאָר (1980). ער האָט אָנגעשריבן עטלעכע פּיעסן: „דאָס בינטל בריוו“. ער האָט באַאַרבעט אַסיפּ דימאָוס דראַמע „בראַנקס עקספרעס“, און האָט אַרויסגעגעבן אַ צאָל ביכער „געלעכטער אין דער נאַכט“ (פאַריז, 1953), „צווישן שוואַרץ און ווייס“ (פאַריז, 1955). אַ חוץ מיטן פריער דערמאָנטן נאַמען באַנוצט זיך שולמאַן מיט די פּאַלגנדיקע פּסעוודאָנימען: א. יאַקובזאָן, אידעם, א. ראָוידאָוויטש און בן-יעקב.

**
*

מרדכי חלמיש — עסייאסט און ליטעראַטור-קריטיקער, וואָס איז אַ תושב אין ישראל איז, פאַרשטייט זיך, אַ זעלטענער גאַסט בײַם היגן ייוואַ-פּאַרום. ער איז אויפגעטראָטן אין 1982 מיט אַ רעפּעראַט: „חסידות און פּאַלקלאָר אין דער יידישער ליטעראַטור“ און האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם.

מרדכי חלמיש האָט פאַרעפנטלעכט פיל אַרבעטן וועגן יידישע שרײַבער,

באונדערס איז כדאי צו דערמאנען זיינע עסייען: „די שרייבערישע שליחות פון יהודה עלבערג“, „דער ראמאנטישער רעאליזם פון יעקב זיפער“, „פאָעטעסע און דערציילערין רחל קאָוּן און „די מיסטעריע פון חוה ראָזענ-פאַרב“.

**

דר. גרשון וויינער איז געווען דער גאסט־רעדנער ביים 1965 יוואָ-באָנקעט. ער האָט אויך רעפערירט אין יענעם ווינטער־סעזאָן צוויי מאל: וועגן „דעם מאָדערנעם יידנס צוגאָנג צו דער תורה“ און וועגן „די גייסטיקע ווערטן פון דער יידישער ליטעראַטור“. אין 69־טן יאָר איז זײַן רעפעראַט געווען: „צום זעכציק־יאָריקן יובל פון דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ“, אין 72־טן — וועגן „די סאַציאַלע פּראָבלעמען אין ישראל — אַשכּנזים און ספרדים“ און אין 86־טן: „וואָס די העברעיִשע שפּראַך און ליטעראַטור קאָן לערנען פון יידיש“.

דר. גרשון וויינער איז געבאָרן אין ווילנע און איז דערצויגן געוואָרן אין טאַראָנטאָ, קאַנאַדע. ער האָט געקראָגן סמיכה אויף רבנות אין שעכטערס בית מדרש לרבנים (ניו־יאָרק). ער האָט שטודירט אין די ישיבה און קאָלאַמביע, אוניווערסיטעטן און האָט באַקומען זײַן דאָקטאָראַט פון דער מישיגען שטאַט־הויכשול.

דר. ג. וויינער האָט פאַרנומען רבנות־שטעלעס אין גרענד רעפּידס, מיש. און אין ניו־יאָרק. עלף יאָר איז ער געווען דעקאַן פון יידישן לערער־סעמינאַר און פון פּאָלקס־אוניווערסיטעט, פאַראייניקט מיטן בית־מדרש למורים — הרצליה (ניו־יאָרק).

זינט 1970 געפינט ער זיך אין ירושלים, וואו ער איז שטאַרק אַקטועל אין די אינטעלעקטועלע קרייזן. ער איז דער גרינדער (1982) און פּראָפּעסאָר פון דער יידיש־קאָטעדרע אויפן נאַמען פון „רינאָ־קאָסטאַ“ אין בראַזילן אוניווערסיטעט.

דר. ג. וויינער איז געווען פאַרזיצער פון דער פאַרוואַלטונג פון „גרויסן יידישן ווערטערבוך“, און סעקרעטאַר פון „הקדמיה של הלשון העברית“ (מדינת ישראל). ער איז דער מחבר פון אַן ענגלישן בוך: „די

גרינדער פון מדינת ישראל". ער האָט פאַרעפנטלעכט עסייען אין יידיש, העברעיש און ענגליש אין פאַרשידענע זשורנאַלן.

**
**

יצחק נאַטורמאַן באַלאַנגט שוין יאָרן-לאַנג צום ייוואָ-קאָמיטעט. ער האָט זיך אויסגעצייכנט אין אַ סך אַרגאַניזאַציאָנעלע טואונגען, באַ-זונדערס אינעם פאַרקויף פון בילעטן. ער שטאַמט פון וואַרשע. האָט דאָרטן געלערנט אין חדרים. ער איז געקומען אין 1952 קיין אַמעריקע. זיך באַזעצט מיט אַ יאַרצענדליק צוריק אין מיאַמי-ביטש.

נאַטורמאַן געהערט צו די שטילע, באַשיידענע טוערס, וועלכע טוען זייער אַרבעט ניט זוכענדיק קיין פירסום. ליידער, איז ער לעצטנס ניט בײַם בעסטן געזונט, און ער קען זיך ניט באַטייליקן אין אַקטיווער אַרבעט.

די

גיטל קאהן

פערלאדע

גיטל קאהן

פּראָפּ. אַרטור לערמער איז אַ נאַעענטער און פאַראינטערעסירטער מיטאַרבעטער פון היגן ייוואַ-קאַמיטעט. ניט געקוקט אויף זײַן פאַרנומעניקייט העלפט ער אַרויס, ווי ס׳ווערטל גייט, „מיט ראַט-און-טאַט“. דאָס איז טאַקע געווען זײַן אידיע אַרויסצוגעבן דעם „געדענק-בוך“ לכבוד דער פּערציק-יאַריקער עקזיסטענץ פון דער ייוואַ-געזעלשאַפט אין מיאַמי. פּראָפּ. לערמער באַשיינט די ייוואַ-פּלאַטפּאָרמע זײַט 1977. זײַנע לעקציעס זײַנען באַלערנ-דיקע, פּילזײטיק און סטימולירנדיק.

פּראָפּ. לערמער שטאַמט פון קראַקע, פּוילן, ער איז אַ געענדיקטער פון ווילנער לערער-סעמינאַר, דערנאָך שטודירט עקאָנאָמישע וויסנשאַפטן אין דער „פּרינער פּוילישער וועכעניצע“ אין וואַרשע. ער איז אייניקע יאָרן געווען לערער אין די „צישאַ-שולן“. ער איז געווען אַקטיוו אין „בונד“, „קולטור-ליגע“ און אין פּראָפעסיאָנעלע פּאַרינען. ער איז צוקאַפּטירט געוואָרן פון לאַדזשער שטאַטראַט אַלס ראַטמאַן. בעת נאַצי-דייטשלאַנד האָט פאַרנומען פּוילן, איז ער אַוועק קיין ווילנע און איז פון דאָרטן איבער יאַפּאַן געקומען קיין קאַנאַדע.

פּראָפּ. לערמער איז געוואָרן איינער פון די אַקטיווסטע און אָנגע-זעענסטע פּערזענלעכקייטן אין יידישן, און ניט נאָר אין יידישן לעבן, פון נײַעם לאַנד: ער איז אַ מיטגליד פון וועלט-קאָאָרדיניר קאַמיטעט פון „בונד“, איז טעטיק אין אַרבעטער-רינג, יידישן וועלט-קאָנגרעס, קולטור-קאָנגרעס, עקזעקוטיוו-מיטגליד פון קאַנאַדער יידישן קאָנגרעס, מיטגרינדער, און שפּעטער נאַציאָנאַלער פּאַרזיצער פון דער וועלט-קאָנפּערענץ פאַר יידיש. אין שײכות מיט דער פּייערונג פון הונדערט יאָר קאַנאַדער אומאַפהענגיקייט, האָט פּראָפּ. לערמער באַקומען אַ גאַלדענעם מעדאַל און אַן אויסצייכענונג פאַר זײַן וויכטיקן בײַטראַג אין קאַנאַדער אַנטוויקלונג. ער איז געווען „דיין“ און לעקטאָר איבער עקאָנאָמישע וויסנשאַפטן אין „סער דזשאַרדזש וויליאַמס-אוניווערסיטעט“, אין מאַנטרעאַל, און אַ וויזיט-פּראָפּעסאָר אין „עם. איי. טי.“ אין „קעמברידזש און מעקגיל“, אין פּראַנצווירשן פּילאַסאָפּישן אינסטיטוט, אין מאַנטרעאַל און פון „מאַטאַ-אינסטיטוט“ אין איטאַליע. ער איז אַרומ-געפאַרן איבער אויסטראַליע מיט רעפּעראַטן וועגן יידישע פּראַבלעמען און וועגן יידיש-ליטעראַרישע ענינים, אַראַנזשירט פון דער דאָרטיקער „קדימה“ געזעלשאַפט.

„און אַט אַזוי איז עס מעגלעך געוואָרן“, שרײַבט מ. ראַוויטש אין זײַן „לעקסיקאָן“, „אַז אַ פּראָפּעסאָר פּון אַ גרויסער אוניווערסיטעט אין דער מעטראָפּאָליע פּון קאַנאַדע-מאַנטרעאַל — זאָל ווערן ייִדישיסט נומער איינס, אָבער ניט ייִדישיסטיש-נאַציאָנאַליסט, ניט שאַוויניסטיש, אַ קולטור-מענטש, וואָס באַלאַנגט צו אַ פּאַלק מיט אַן אוראַלטער נאַציאָנאַלער געשיכטע, וועלכע האָט געהאַט אַ השפּעה אויף אַלע פעלקער פּון כּדור-האַרץ“. און מ. ראַוויטש שרײַבט ווייטער: לויט עניוּת-דעתי האָט אַ. לערמער, דער אידעאָלער מענטש אין דער סאַציאַלאָגיע דרייַ מדרגות, דרייַ אַטריבוטן: ער איז אַ קינד פּון זײַן פּאַלק, דורכגעדרונגען מיט זײַן קולטור, וואָס ער וויל זי ממשיך זײַן; ער איז אַ געטרייער בירגער פּון דער מלוכה, וואו ער וואוינט; ער איז אַ מענטשלעכער מענטש! און ראַוויטש סומירט: „אייגנטלעך וואָלט דער דריטער אַטריבוט שטיין אויפן ערשטן אָרט, מחמת מענטשלעכער מענטש שליסט איין אין זיך אינטעגראַל אַלע אַטריבוטן צוזאַמען.

ווי ערנסט עס באַציען זיך צו פּראָפּ. לערמער די אַקאַדעמישע קרייזן פּון דער הויכשול, וואו ער איז לעקטאָר — זאָל דינען דער פּאַקט, וואָס מ'האַט אים געגעבן די מעגלעכקייט צו פאַרברענגען אַ האַלב יאָר, אַלס פאַרשער און לערער אויפן סאַציאַלאָגישן פּאַקולטעט אין דער עלטסטער אוניווערסיטעט אין אייראָפּע, איטאַליע. און מ. ראַוויטש דריקט אויס זײַן האַפּנונג, אַז פּראָפּ. אַרטור לערמער וועט געלינגען צו געפינען דאָרטן די מיסטעריעזע שליסעלעך צו די קעסטעלעך, וואו ס'ליגן באַהאַלטן די סודות פּון די רעצעפטן בעסער צו מאַכן די נשמה פונעם מענטש-יחיד, וואָס דאָס איז דער עיקר און ממילא העלפן די מענטשהייט ווי אַ ציבור . . .

און ראַוויטש דערמאַנט זײַן חשובן פּריינד און קאַלעגע, אַז ער איז געבאָרן געוואָרן אין די טעג פּון דער טשערנאָוויצער ייִדישער שפּראַך-קאַנפּערענץ. און אויך אויף דעם געביט האָט ער אַ שליחות! מיט אַט די ווערטער פאַרענדיקט ראַוויטש זײַן באַגייסטערטן לערמער-אַרטיקל.

דעם אַרטיקל האָט ראַוויטש געשריבן אין 1970. אין משך פּון די אַפּגעלאָפּענע זעכצן יאָר, האָט פּראָפּ. לערמער באַוווּן ניט נאָר צו דערפילן דעם שרײַבערס האַפּענונג, נייערט צו ווערן איינער פּון די אַנגעזעענסטע אַפיציאָן פּון דער ייִדישיסטישער אידייען-וועלט.

דר. פיליפ פרידמאן איז געווען דער גאסט-רעדנער ביים ייווא-באנקעט אין יאר 1959. ער האט געהאלטן א רעפערעט אויף דער טעמע: „יידישע נעמען אין דער היסטארישער פערספעקטיוו.“ עס האבן אים דעמאלט באגריסט די שריפטשטעלער — מענדל מאן, לייב פינבערג און ברוך שעפנער. דר. פרידמאן איז נאך צוויי מאל אויפגעטראטן מיט לעקציעס ביים פארום אויף דער פאלגנדיקער טעמאטיק: „קריסטן, וואס האבן גע-ראטעוועט יידן פון נאציס.“ און „די כוזרים און דער אויפקום פון מזרח-אייראפעישן יידנטום“.

**

רחל קארן איז געווען אן אפטער גאסט ביים ייווא-פארום, ווי בכלל אין דער עיר הבריה, ח' ליסאוואדער האט שוין געהאט א „חזקה“ אויפן גאסט, און נאך ביי אים פלעגט זי איינשטיין בעת איר אויפהאלט אין מיאמי.

רחל קארן שטאמט פון א דארף אין גאליציע. זי איז געבליבן יונג א יתומה נאכן פאטער, א שרייבער, וואס האט געשריבן העברעישע עסייען וועגן פילאסאפישע פראבלעמען. די ערשטע יארן האט דאס מיידל געלערנט ביים דארפישן לערער אין דער פוילישער שפראך, שפעטער אין דער פראוויזארישער גימנאזיע אין מאזשיסק. די יארן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האט זי איבערגעלעבט מיט דער מוטער, ווי פליטים, אין ווין. אין 1918 האבן זיי זיך צוריקגעקערט אין שטעטל. ווען די נאציס האבן פארנומען דעם געגנט, זיינען זיי אנטלאפן קיין לעמבערג, פון דארטן קיין קיעוו, דערנאך איז געגאנגען זייער וואנדער-וועג קיין טאשקענט און מאסקווע (1944-1946), פון דארטן קיין לאדזש, פוילן, וואו רחל קארן ווערט א פארוואלטונגס-מיטגליד פון באגניטן יידישן שרייבער-פאראיין און א דעלעגאט צום פעדעראלן קאנגרעס אין שטאקהאלם, שוועדן, און זייט 1948 איז זי א שטענדיקע איינוואוינערין אין מאנטרעאל.

רחל קארן האט אָנגעהויבן איר ליטערארישן דעביוט מיט א ליד אין פויליש און מיט א דערציילונג אין יידיש-פוילישן „נאווי דזשענניק“ (1918). אין דעם זעלבליקן יאר מיט א שאפונג „דער פידלער“ אין דער פוילישער סאציאליסטישער צייטשריפט „גלאס פרוזעמיסקי“. צוליב דעם וואקסנדיקן אנטיסעמיטיזם אין נײַעם פוילן באשליסט זי אינגאנצן אריבערצוגיין צו יידיש. איר ערשט יידיש ליד „וואו זיינען די שטאלצע חלומות פון לעבן?“ און אנדערע לידער זיינען אויפגענומען געווארן מיט א סך אויפמערקזאמקייט.

רחל קארן האָט זיך באַרימט געמאַכט ווי אַ דיכטערין און אַ פּראָזע־קינסטלערין זײַט 1923. אירע לידער אין זאַמלבוך „וואַרשעווער אַלמאַנאַך“ האָבן באַווײַזן איר אינערלעכע באַצײַונג צו דער ייִדישער ליטעראַטור, און געעפנט פאַר איר אַ טיר צו די וויכטיקסטע זשורנאַלן און אויסגאַבן אין דער ייִדיש־ליטעראַרישער וועלט. אויף אירע שאַפונגען האָבן זיך אָפּגערופן — אַהרן צײַטלין, יצחק באַשעוויס־זינגער, א. אויערבאַך, דר. ש. ביקל, י. גלאַטשטיין, אליעזר וויזעל, ה. ליוויק, יעקב זיפער און מלך ראַוויטש.

רחל קאַרנס לידער זײַנען איבערזעצט אין העברעיִש, פּויליש, רוסיש, ענגליש, פּראַנצויזיש און דײַטש. זי האָט באַקומען פרעמיסעס אויפן גאַמען פון — ה. ליוויק, איציק מאַנגער, י. י. סיגאַל, חיים גרינבערג, ייִדישער ביכער־ראַט און פון ייִדישן קולטור־קאָנגרעס.

„ . . . שוין מיט אירע ערשטע לידער איז זי געווען אַ חידוש און אַ מחדש. זי איז געווען אַ נײַע פּאַעטישע דערשייַנונג און אין דער זעלביקער צײַט, אַ באַנײַערין אין דער ייִדישער ליריק. זי איז געקומען מיט אַ נײַ וואָרט, מיט אַ נײַעם ניגון, מיט נײַע בילדער און שטימונגען. אָבער אין דער זעלביקער צײַט האָט זי מיטגעבראַכט אַ באַנײַאונג אויפן געביט פון ייִדישן באַנעם פון דער נאַטור. אַ נײַע אויסמעסטונג אין דער באַצײַונג צום פּאַסטאָראַלן פּייזאַזש, וואָס האָט זיך אויסגעזונגען מיט זײַן גאַנצער פּילפאַרביקייט אין אירע לידער . . .“ (י. יאַנאַסאוויטש).

**

דר. מרדכי שעכטער אָנגעזעענער פּילאָלאָג איז געווען דער גאַסט־רעדנער בײַם יערלעכן יוואָ־באַנקעט אין 1977, און האָט געלאָזן אַ לאַנג־דויערנדיקן איינדרוק.

דר. מ. שעכטער שטאַמט פון אַ ייִדיש־וועלטלעכער משפּחה. ביז 1940 איז ער געווען אַ שילער אין אַ רומענישער שול און גימנאַזיע. ער האָט געלערנט חומש און ייִדיש שרײַבן בײַ אַ פּריוואַטן לערער. סוף 1944 איז ער אַוועק קיין בוקאַרעשט, געמאַכט מאַטורע און שטודירט געאָגראַפיע אין בוקאַרעשטער אוניווערסיטעט. 1945-1946 געלערנט ייִדישע פּילאָלאָגיע בײַ חיים גיבנינגער. אין 1947-1951 איז ער געווען אין ווינער פּליטיס־לאַגער. גליַכצײַטיק האָט ער שטודירט פּאַרגליַכיקע לינגוויסטיק אין דער ווינער

הויכשול, וואו ער האָט באַקומען אין 1951 זײַן דאָקטאָראַט. סוף 1951 האָט ער זיך באַזעצט אין נײַ-יאָרק. אין די יאָרן 1958 / 1960 האָט ער געלערנט יידיש-קורסן אין יידיש טעאַלאָגישן סעמינאַר (נ. י.). אין 1960-1975 איז ער געוואָרן אַ יידיש-לערער, שפעטער געהילף פראָפ. פון יידיש אין יידישן לערער-סעמינאַר (נ. י.). פון 1972 איז ער לעקטאָר פון יידישער שפראַך און לינגוויסטיק-דעפארטמענט פון קאָלומביע-אוניווערסיטעט. זײַט 1951 איז ער אַקטיוו און אָנפירעריש אין „פריילאַנד-ליגע“ (איצט יידיש ליגע). ער איז דער פאָקטישער גרינדער פון „יוגנטרוף“. ער איז זייער טעטיק בײַם העלפן דורכפירן דעם אינהייטלעכן יידישן אויסלייג. ער האָט אָנגעפירט דעם יידיש-רעדנדיקן קינדער-קלוב „ענגע-בענגע“. ער האָט געהאַלפן שאַפן עטלעכע פונדאַציעס צו שטיצן יידיש און די יידישע קולטור.

ד.ר. מ. שעכטער האָט דעבויטירט מיט אַן אַרטיקל אין „אויפן שוועל“ (1948) אויף שפראַך-וויסנשאַפֿטלעכע טעמעס. געשריבן (1951) אין „יידישע שפראַך“. געדרוקט דער עיקר לינגוויסטישע שטודיעס אָבער אויך פוב-ליציסטיק, רעצענזיעס, מעמואַריסטיק, פאָלקלאָריסטיק אין „גאַלדענע קייט“, „דווקא“, „צוקונפט“, „יוואָ-בלעטער“, „יוגנטרוף“, „אַלמאַנאַך יידיש“. רעדאַקטירט „אויפן שוועל“, „יידישע שפראַך“, „יידיש לעבן“, מיטרעדאַקטירט „יצחק-נחמן שטיינבערג-בוך“, מ. אַסטורס „געשיכטע פון דער פריילאַנד-ליגע“ און פון „טעריטאָריאַליסטישן געדאַנק“.

**

שואל גוטמאַן, עסייאַסט, פובליציסט און פעדאָגאָג שטאַמט פון אַ לומדיש-משכילישער משפּחה אין שטעטל באַדזאַנאָוו (לעבן פּלאַצק, פּוילן). וואו ער האָט געקראָגן אַ טראַדיציאָנעלע און וועלטלעכע בילדונג; ווי אַן עסקסטערן האָט ער געלערנט אין וואַלאַצלאָוועק (פוילן). אין 1921 איז ער געקומען קיין אַמעריקע, און דאָ האָט ער באַקומען זײַן העכערע בילדונג — יידישע און אַלגעמיינע — אין יידישן לערער-סעמינאַר (נײַ-יאָרק). אין באַסטאָן-אוניווערסיטעט, אין „ניו-סקול פאַר סאַשעל-ריסורטש“ (אונטער דער השגחה פון פראָפעסאָר האַראַס מ. קאַלעז), אין האַרוואַרד און קאָלומביע-אוניווערסיטעט.

אין 1928 איז ער געוואָרן אַ לערער אין די שולן און מיטלשולן פון אַרבעטער-רינג. במשך די יאָרן 1944-1949 איז ער געווען דער עקזעקוטיוו-

דירעקטאָר פון דער טעריטאָריאַליסטישער „פּרילאָנד-ליגע“, און דער פאָרוואַלטונגס־רעדאַקטאָר פון איר שריפט „אויפן שוועל“, אונטער דער רעדאַקציע פון דר. יצחק נחמן שטיינבערג. אין זשורנאַל האָט ער פאַר־עפנטלעכט אַרטיקלען איבער יידישע און אַמעריקאַנישע פּראָבלעמען.

זינט זײַנע סטודענטישע יאָרן איז גוטמאַן געווען אַקטיוו אין דער יידיש־אַמעריקאַנער קולטור־באַוועגונג ווי אַ לעקטאָר און שרײַבער. פון 1949 ביז 1974 איז ער געווען דער עקזעקוטיוו־דירעקטאָר פון שלום־עליכם פּאַלק־אינסטיטוט. אין דער דאָזיקער קאַפּאַציטעט האָט ער צוגעגרייט פּעדאַגאָגישע מאַטעריאַלן, געגרינדעט און געהאַט השגחה איבער די שלום־עליכם פּאַלק־שולן; איז געווען דירעקטאָר פון דער שלום־עליכם מיטלשול; רעדאַגירט דעם יידיש־ענגלישן צוויי־חודשלעכן זשורנאַל „דרך“. גלייכצײטיק איז גוטמאַן, פון 1950 ביז סוף 1978, געווען פּראָפּעסאָר פון יידישער מחשבה, און יידישער ליטעראַטור אין יידישן לערער־סעמינאַר־הרצליה, און אין דער גראַדואיר־אַפּטיילונג.

שואל גוטמאַן איז דער מחבר פון אַ רײַ ביכער אין יידיש און ענגליש איבער יידישער פּראָבלעמאַטיק, יידישע פּילאָסאָפּיע, פּאַעזיע און דערציאונג. פאַר זײַן בוך „טראַדיציע און באַנייאונג“ (דערשינען אין 1967) האָט ער באַקומען דעם „צבי קעסל־פּריז“ אין מעקסיקאָ; אין 1972 איז דערשינען דאָס יידיש־ענגלישע בוך „דער דרך פון שלום עליכם אינסטיטוט“ אַ היסטאָרישער איבערבליק פון 1913-1971; ער האָט אויך רעדאַגירט און זיך באַטייליקט אין די יאַרביכער פון שלום עליכם פּאַלק־אינסטיטוט פאַר די יאָרן 1954, 1963 און 1968. אין 1976 איז דערשינען זײַן ענגליש בוך „דער גלויבן פון וועלטלעכע יידן“, וואָס האָט אַרויסגערופן זייער אַ וואַרעמען אַפּקלאַנג אין דער יידישער פרעסע אויף יידיש און ענגליש אין אַמעריקע, ענגלאַנד און ישראל. דאָס בוך רעפּלעקטירט גוטמאַנס ברייטן וויסן און דערפאַרונג אין דער הומאַניס־טישער יידישער טראַדיציע. . . דער אינטערעסאַנטער טייל פון בוך (50 זייטן) איז זײַן גוט־דאַקומענטירטער אַרײַנפיר, וואָס דריקט פּערפעקט אויס דעם גאַנצן הינטערגרונט פון דער יידישער מחשבה וואָס איז אַרויס פון געטאָ און איז געוואָרן טראַנספּערירט און פאַרטיפּט אין דער הייסער אַטמאָספּערע פון ניו־יאָרק. וועלטלעכקייט אין די דאָזיקע טערמינען איז נישט געגאַטיוו, נאָר אַן אַנטשלאַסנקייט אויסצודריקן אַ גלויבן אין יידישע ווערטן ווי עס איז אָנגענומען ביי אַ סך יידן אין ישראל“ (חיים ראַפּאַעל אין „לאַנדאָן דזשואיש קראַניקל“, דעצ. 1977). דאָס בוך איז אַן אויסגעצײכנטער

אריינפיר צו יידישער וועלטלעכקייט פון צוואנציקסטן י. ה. מיט א תמציתדיקן אריינפיר און אן אנטאלאגיע וואס דעקט א העטראגענעם און קאמפליצירטן ענין... עס קאנצענטרירט זיך אויף פיר ברייטע אינטערעסן: אוניווערסאליזם און די יידישע ירושה; יידישקייט, נאציאנאליזם און אסימילאציע; ישראל און די תפוצות; שפראכן און ליטעראטור... ס'איז פאר יעדן איינעם וואס איז פאראינטערעסירט אין דער פראגע: צי קען א לעבנס־פעיקע און וויטאלע יידישע קולטור עקסיסטירן אין די תפוצות, נייטיק ווי דאס לעבן (דוד שאני אין "דזשואיש פרעס פיטשורס").

אין 1980 איז דערשינען גוטמאנס עסייען בוך "די אַנדערשקייט פון אַמעריקאַנער יידנטום". דאָס בוך האָט באַקומען די "ש. ניגעז־פרעמיע" פון אַרגענטינער אָפטייל פון אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס. שלמה סוס־קאָוויטש, דער פאַרזיצער פון דער זשורי, און דער רעדאַקטאָר פון זשורנאַל "דווקא" האָט אויף אַ ספּעציעלן אָונט געווידמעט דער צוטיילונג פון דער פרעמיע געגעבן אַ ברייטערע אָפּשאַצונג וועגן דעם פרעמירטן בוך "וואָס ברענגט אַרויס אַריגינעלע געדאַנקען און מיינונגען וואָס זיינען אינטערעסאַנט און באַלערנדיק".

גוטמאן איז אויפגעטראָטן מיט יידישע און ענגלישע רעפּעראַטן אין די גרויסע שטעט פון אַמעריקע, קאַנאַדע, מעקסיקאָ און אין תל־אביב.

ער באַנוצט זיך מיט פּסעוודאָנימען: ש. בראַנסאָן, ש. גיפּס, ש. ח. לעדערמאַן, ש. בריינעס.

שואל גוטמאן האָט געהאַלטן אַ צאָל פאַרטראַגן און לעקציעס ביים ייוואָ־פאַרום אין 1977 וועגן "קולטור־פלוראַליזם", "די נייע עטנישע באַוועגונג און דאָס אַמעריקאַנער יידנטום", "אַהרן צייטלין — דער פּאַעט, דענקער און זיין צייט". אין 78־טן יאָר האָט ער רעפּערירט וועגן "שמעון דובנאָו און דר. חיים זשיטלאָוסקי, זייער ירושה פאַר אונדזער צייט". ער איז אויך אויפ־געטראָטן מיט רעפּעראַטן אין ענגליש פאַר די מיטגלידער פון "טעמפל בית שלום".

לייבוש לעהרער איז געווען דער גאסט־רעדנער ביים ייוואָ-באנקעט אין 1955, זיין טעמע איז געווען „מיר און אונדזערע קינדער“, זיין צווייטער רעפערעט האָט געהאַט צו טאָן מיט „יידישע פּראָבלעמען אין אַמעריקע“, און דעם דריטן האָט ער געהאַלטן אין 63־טן יאָר, אויף דער טעמע „גלויבן און איבערצייגונג“.

ל. לעהרער איז געבוירן אין וואַרשע. ער האָט געלערנט אין חדרים און ישיבות פון מאַקאָוו און נאָוואַמינסק. אין 1903 איז ער צוגעשטאַנען צו דער געזעלשאַפט, וואָס האָט זיך אָפּגעגעבן מיט גרינדן קאָאָפּעראַטיווע־לאַנדווירטשאַפטלעכע קאָלאָניעס. אַ צײַט איז ער געווען אַקטיוו אין דער ציוניסטישער באַוועגונג, שפּעטער אין דער ס.ס.־פּאַרטיי. אין 1906 איז ער אַריבערגעפּאַרן קיין בעלגיע, וואו ער איז געווען אַ פּרײַער צוהערער אין „אוניווערסיטעט נואוועל“ (1906-1907), איינצײטיק געאַרבעט בײַ פּאַרשיידענע טואונגען. סוף 1907 איז ער צוריק געקומען קיין וואַרשע. אין אַ יאָר אַרום לאָזט ער זיך קיין אַמעריקע. אין נײַעם לאַנד טוט ער פּאַרשיידענע מלאכות, און שרײַבט — לידער. זײַן ערשט ליד איז דערשינען אין אַ פּאַריזער זשורנאַל. אין 1912 קומט ער קיין וואַלפּערעײַזאַ, אינדיאַנאַ און ענדיקט דאָרטן די „פּריפּערעטאַרי־סקול“ ביים שטאַטישן אוניווערסיטעט. אין 1916 האָט ער געקראָגן זײַן בײַ־איי טיטל אין „קלאַרק־הויכשול“. אין 1918 ווערט ער אַ לערער אין דער ש.ע. שול־3.

לייבוש לעהרער איז געווען אַ מיטגרינדער פון שלום עליכם־אינסטיטוט און פון קעמפּ „בויעריק“, וואו ער איז געווען דירעקטאָר העכער 40 יאָר. ער האָט געפּראוואוט איינפלאַנצן אין דער יוגנט יידישע טראַדיציעס און מנהגים און פּראַווען צערעמאָניאַל שבתים און יום־טובים, וואָס זײַנען ברייט קאָמענטירט געוואָרן אין דער יידישער פּרעסע.

ל. לעהרערס אַרטיקלען און אָפּהאַנדלונגען האָבן געהאַט דעם ציל אויס־צוטייטשן דעם גייסטיקן גאַנג פון יידישן פּאָלק, זײַן מחשבה און מעשה. ער האָט געדרוקט זײַנע עסייען אין „טאַג“, „אידישער קעמפּער“, „פּר. א. ש.“, „צוקונפט“. ער איז געווען פון די הויפּט־אינציאַטאָרס צו גרינדן דעם אַמעריקאַנער אַפּטייל פון ייוואָ אין אַמעריקע. ער איז געווען דער סעקרעטאַר פון דער פּסיכאָלאָגיש־פּעדאַגאָגישער סעקציע ביים ייוואָ און אין די לעצטע יאָרן איינער פון די וויכטיקע טוערס פון דער וויסנשאַפטלעכער קאָלעגיע פון ייוואָ. ער האָט פּאַרעפּנטלעכט פיל אַרבעטן אין די „ייוואָ־בלעטער“ אויף

אָזוינע אינטערעסאַנטע טעמעס, ווי למשל: „דאָס יידישע אין דער פסיכיק פון דעם אַמעריקאַנעם יידישן קינד“, „זיגמונד פרויד“, „פראַבלעמען פון יידישן פאַלקס-כאַראַקטער“.

ל. לעהרער האָט מחבר געווען אַט די ביכער: „די מאַדערנע יידישע שול“ (1927), „די פסיכאָלאָגיע פון ליטעראַטור“, „אָזוי זײַנען מענטשן“ (1934), „פסיכאָלאָגיע פון דערציאונג“, „יידישקייט און אַנדערע פראַבלעמען“ (1940), „אָזוי זײַנען יידן“ (1959), „פון דור צו דור“ (1959), „מענטש און אידעע“ (1959), „די פסיכאָלאָגיע פון וויליאַם מעקדוגל“. (איבערזעצונגען: „די ראַמאַנטישע שול אין דײַטשלאַנד“ — געאַרג בראַנדעס).

ל. לעהרער איז געווען לערער אין יידישן לערער-סעמינאַר און פאַלקס-אוניווערסיטעט, געווען דירעקטאָר פון דער שלום עליכם מיטלשול. ער איז געווען אַ דעלעגאַט צום צווייטן צוזאַמענפאַר פון „אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס“ (1959), אין 1960 איז געפֿייערט געוואָרן לעהרערס פופציק יאָר דערציירישע, וויסנשאַפֿטלעכע און געזעלשאַפֿטלעכע טעטיקייט. צו דער דאָזיקער געלעגנהייט זײַנען דערשינען אַ גרויסע צאַל אַרטיקלען אין דער יידישער פרעסע פון פאַרשיידענע לענדער. אין 1961 האָט ער באַקומען די „לאַניע בימקאָ פּרעמיע“ פאַר זײַנע ביכער-עסייען. לכבוד זײַן זיבעציג יאָריקן יוביליי זײַנען דערשינען אַ שלל אַפּשאַצונגען פון זײַן לעבן און געזעלשאַפֿטלעכע אַקטיוויטעטן . . .

**
**

בצלאל שערמאַן סאַציאַלאָג און פובליציסט איז געווען דער גאַסט-

רעדנער ביים ייִוֹאָ-באַנקעט אין 1955. און אין 69-טן יאָר האָט ער זיך באַטייליקט מיט צוויי רעפּעראַטן: „דער אַמעריקאַנער ייד — אַ קאַלעקטיווער פאַרטעט“ און „נחמן סירקין און בער באַראַכאָוו“.

ב. שערמאַן שטאַמט פון אַרום פינסק, ער האָט געלערנט אין חדרים און אין אַ רוסישער שול. אין 1911 איז ער געקומען קיין שיקאַגע. ער האָט געאַרבעט און שטודירט מערערע יאָרן. אין 1932 האָט ער זיך באַזעצט אין ניו-יאָרק, און איז געוואָרן פראַפּעסאָר פון סאַציאַלאָגיע אין ניו-יאָרקער שטערן-קאַלעדזש און אין יידישן לערער-סעמינאַר. ער איז געווען אַקטיוו און אַנפירנדיק בײַ די לינקע פּוּעִצ, דערנאָך בײַ די רעכטע.

ב. שערמאן האָט געשריבן פּאַרטיי-פּאַליטישע און טעאָרעטישע אַרטיקל-
לען. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער זיך קאַנצענטרירט אויף סאַציאַלאַגישע
פּאַרשאַרבעטן וועגן יידן אין אַמעריקע. ער האָט זיך באַטייליקט אין
„פּראַלעטאַרישן געדאַנק“, אין „אידישן קעמפּער“ „צוקונפּט“. ער האָט אויך
געשריבן אין יידיש-ענגלישע זשורנאַלן. ער האָט מחבר געווען: „יידן און
אַנדערע עטנישע גרופּעס אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן“, „אונזער וועג“
1948. בראַשורן: „דער וועג פון יידישן אַרבעטער קלאַס“, שיקאַגע 1934.
„וואָס ווילן די לינקע פּועלי ציון?“, קאַנאַדע, „אַ יידיש לאַנד אַדער אַ נייע
געטאָ?“ און אַ צאַל בראַשורן אין דער ענגלישער שפּראַך.

**
*

מענדל עלקין טעאָטראַל און הויפּט-ביבליאָטעקאַר פון דער
צענטראַלער ייוואַ-ביבליאָטעק אין ניו-יאָרק, איז געווען אַפּט אַ גאַסט בנים
היגן ייוואַ-פּאַרום. ער האָט זייער אַ רייכע ביאָגראַפֿיע. ער איז געבוירן אין
אַ דאָרף אין ווייס-רוסלאַנד, אין אַ פּאַמיליע פון אַרעמע ישובּניקעס. אין
1891 איז זי אַרויסגעטריבן געוואָרן פון דאָרף און זיך באַזעצט אין באַברויסק.
ניט געקוקט אויפן דלות אין שטוב, האָט דער פּאַטער געהאַלטן אַ מלמד
פאַר די קינדער. צו 11 יאָר איז מענדל אַוועק קיין באַברויסק זיך לערנען
בנים ראשישיבה, „געגעסן טעג“, ווי געוויינטלעך, און געלערנט. שפּעטער
איז ער געקומען צו זיין טאַטנס אַ ווייטן קרוב, אַ וואַלד-סוחר, און יענער
האַט אים געגעבן אַ שטעלע אין זיין געשעפּט. גלייכצייטיק האָט מענדל
ווי אַן עקסטערן, אין אַ זעקס-זיבן יאָר אַרום, געענדיקט אין כאַרקאָו אַ
דענטיסטן-שול.

מענדל עלקין האָט פּראַקטיצירט זיין פּאַך ניט מער ווי 6 יאָר. זיין
אַמביציע איז געווען — טעאָטער, ליטעראַטור, קונסט. דער עיקר, טעאָטער.
ער האָט געשפּילט אַ צייט אין אַמאַטאָרישע גרופּן אין יידיש און אין רוסיש.
ער איז אַפּילו אויפגעטראָטן מיט דער באַרימטער רוסישער אַקטריסע
פּעראַטאַוואַ. זיין הויז איז דאָרטן געוואָרן אַן אַדרעס פאַר יידישע אַקטיאָרן
און יידישע שריפטשטעלערס. זיי האָבן דאָרטן געקאַנט בלייבן ווי לאַנג זיי
האַבן געוואַלט. ער איז בשעתו געוואָרן אינטים פריינדלעך מיט אַ ווייטער
און פּרץ הירשביין און זייער מעצענאַט . . . עלקינס פריינדשאַפּט מיט הירש-

ביינען האָט זיך אויך געצויגן אין אַמעריקע ביזן סוף פונעם דראַמאַטורגס לעבן . . .

מענדל עלקין האָט זיך אָנגעהויבן דרוקן אין 1900 אין דער רוסישער פרעסע פון באַברויסק און מינסק, אין די אויסגאַבעס „נאַוואַסטי“, „רעטש“, ראַדינאַ“, „טעאַטער אי אַיסקוטסוואַ“. אַ יאָר איז ער געווען רעדאַקטאָר פון דער רוס. סאַציאַליסטישער צייטונג „סעוועראַ-זאַפּאָדני-קראַי“. דער צאַרישער גובערנאַטאָר האָט דעמאַלט אַרעסטירט די גאַנצע רעדאַקציע, אָבער עלקינען איז געלונגען צו פאַרשווינדן אין דער געהעריקער צייט. ער איז שוין געווען טעטיק אין „בונד“ . . . בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער געלעבט אין סיביר, האָט אָנגעפירט מיט אַ וואַלד־קאַנצעסיע און איינ־צייטיק געקליבן מאַטעריאַל פאַר זיין מאַגאַזאַפּיע וועגן די מינוסינסקער גרים. נאָך דער רעוואַלוציע אין 1917 האָט ער צוזאַמען מיט אַ ווייטערן געשאַפּן דעם יידישן קאַמער־טעאַטער, צוגעצויגן דעם רעזשיסאָר אַלעקסאַנדער גראַנאַווסקי. אין די ערשטע יאָרן פון דער סאַוועטן־מאַכט איז עלקין געווען דער פאַרוואַלטער פון דער קונסט־אַפּטיילונג ביים בילדונגס־קאַמיסאַריאַט פון דער ווייסי־רוסישער סאַוועטן־רעפּובליק און אָנגעהאַלטן דעם פּאַסטן ביז 1919. ווען די פּאָליאַקן האָבן פאַרכאַפט באַברויסק, איז ער אַנטלאָפּן קיין ווילנע, דאַרטן אַרגאַניזירט אַ טעאַטער־געזעלשאַפּט. אין 1920 האָט ער אויפ־געפירט מיט די „ווילנער“ אין וואַרשע שלום אַשס „אַמנון און תמר“ און „דער זינדיקער“. אַ יאָר שפּעטער ווערט עלקין אויסגעקליבן פאַר פאַרזיצער פון יידישן אַרטיסטן־פאַראַיין.

אין 1923 האָט פּרץ הירשביין אַריבערגעבוֹכט עלקינען קיין אַמעריקע. ער איז געוואָרן איינער פון די גרינדערס פון דער „יידישער טעאַטער־געזעלשאַפּט“. ער ווערט באַשטימט אַלס לערער אין איר דראַמאַטישער סטודיע און האָט אינאיינעם מיט דר. מוקדוני רעדאַקטירט דעם זשורנאַל „טעאַליט“. ער איז אויך געווען מיט־רעדאַקטאָר פון דער שריפט „אונדזער טעאַטער“. דאָס נייע טעאַטער האָט גיט געהאַט קיין אריכת ימים. עלקין האָט אויך געשאַפּן אַ קינדער־טעאַטער, וואָס האָט אויך גיט לאַנג עקזיסטירט.

מענדל עלקינס צאָלפילע אַרטיקלען וועגן טעאַטער־פּראַבלעמען און טעאַטער־פאַרשטעלונגען זיינען צעוואָרפן איבער פאַרשיידענע זאַמלונגען, צייטונגען און זשורנאַלן. אין דער שריפט „לעבן“ האָט ער פאַרעפנטלעכט אַ מאַגאַזאַפּיע וועגן די מינוסינסקער גרים. אין „אַמעריקאַנער“ די ווילדע

שבתים פון סאיטא-מאנגאלער געגענט" און "סיבירער יידן". ער איז געווען פון די גרינדערס פון דער "צענטראלער יידישער ביבליאטעק און ארכיוו" 1936. פון עלקינס שריפטן אריגינעלע און איבערזעצטע, זענען ארויס אין בוכפארעם: "בום און דריידל" 1921, "קאנדידא" מיסטעריע אין 3 אקטן פון בערנארד שאו, "דאקטאר קאן" פון מאקס נארדאו (אלע דריי פון אים איבער-זעצטע). "מאטל טרעמפ" איינאקטער 1928, "דער גליקלעכער פרינץ" לויט אסקאר ווילד, "די ליידן פון עדיפוס" (טרויער שפיל), "פאר פרעמדע זינד" (ראמאן).

צו מענדל עלקינס זעכציק-יאריקן יוביליי איז ארויס א "מענדל עלקין-בוך", מיט ארטיקלען און אפשצונגען פון די סאמע פני פון דער יידישער ליטעראטור. מ. עלקין איז נפטר געווארן אין 1944 אין ניו-יארק. אין זיין זעבון, וואס היט זיך אויף אין יווא-ארכיוו, געפינט זיך א גרויסער מאנוסקריפט "זכרונות" זיינע.

דוד פינסקי האט געזאגט אט די שבחים וועגן עלקינען: "... א טאלאנטירטע נאטור אין א מאס, אן אויסגעצייכנטער פארלייענער און דעק-לאמאטאר. אן ערשטער אויפפירער פון ספעקטאקלען, א רעזשיסאר מיט א סך פאנטאזיע און קאנטשאפט, א גוטער איבערזעצער, א שניצער, א בויער, א מאלער, א צייכענער, א וואונדערלעכע פערזענלעכקייט, איינער וואס איז גע-בוירן צו טאן זאכן". אהרן גלאנץ שרייבט: "... מענדל עלקין — זאל זיין אנדענק זיין געזאכפערט און געבענטשט! איז געווען א שטיק פון אונדזער אלעמענס לעבן... וועגן יעדער פאזע פון זיין לעבן-עשירות וואלט מען געקאנט שרייבן גאנצע ביכער, ניטא, מיין איד, קיין איין וויכטיקער נאמען אין דער יידישער ליטעראטור, יידישן טעאטער, יידישער מוזיק, אין יידישער קולטור-טועריי, וואס זאל ניט האבן געקאנט אים פערזענלעך און מיט וועמען ער זאל ניט האבן געהאט קיין פארבינדונג...".

**

שמואל ראזשאנסקי איז אין 1986 אויפגעטראטן ביים מיאמי יווא-באנקעט מיט א רעפערעט אויף דער טעמע: "די יידישע ליטעראטור אין די פערציקער יארן נאכן 2טן וועלט קריג". דער גרויסער זאל אינעם "דאוויל"-האטעל איז געווען איבערפילט. ס'האט זיך געפילט א פייערלעכע שטימונג. אינעם מוזיקאלישן פראגראם האבן איינטיילגענומען דריי באקאנטע קינסטלער,

מינא בערן און די צוויי עמוד-ווירטואַזן, משה בורין און משה פרידלער. ביידע געבאָרענע אין אַרגענטינע און ביידע גראַדואירטע פון „ידישן לערער סעמינאַר“, אונטער דער דירעקציע פון שמואל ראָזשאַנסקי.

שמואל ראָזשאַנסקי איז געקומען קיין אַרגענטינע אין 1922. אין 82-טן יאָר איז פאַרגעקומען אין בוענאָס-אַיִרעס אַ פּייערונג לכבוד זײַנע זעכציק יאָר טעטיקייט אין יידיש-געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן, ווי אויך לכבוד זײַנע 25 יאָר פון אומדערמידלעכער אַרבעט בײַ די „מוסטער-ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור“. עס איז דעמאָלט אויך דערשינען זײַנע ליטעראַטור-היסטאָרישע אַרײַנפירן „יידישע ליטעראַטור — יידיש לעבן“.

ש. ראָזשאַנסקי האָט אין משך פון יאָרן געהאַלפן גראַדואירן פון דער-מאַנטן לערער-סעמינאַר אַרום 14 הונדערט תלמידים, וועלכע זײַנען הײַנט יידיש-לערער אין ירושלימער אוניווערסיטעט, אין פאַריז און אין געוויסע שטעט אין אַרגענטינע. ער איז ערן-פאַרזיצער פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, וואָס איז אין יענעם לאַנד געוואָרן אַ יידיש-פעסטונג. ער איז געגרינדעט געוואָרן מיט דרײַ יאָר שפעטער ווי דער „ייוואַ“ אין ווילנע. ס'האָט ניט גענומען לאַנג ווי די אַפטיילונג אין אַרגענטינע האָט זיך פאַרנומען מיט אייגענער איניציאַטיוו און זיך פאַרמאַסטן לויטן ווילנער מוסטער. אין 1938 האָט די דאָרטיקע „ייוואַ“ אַרגאַניזירט די ערשטע „בוך-און-פרעסע אויסשטעלונג“. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער דאָרטיקער „ייוואַ“ האָט אַנגעזאַמלט אַ פאַלקס-אוצר וועגן דעם ישוב אין אַרגענטינע, וואָס האָט אַפגעשפיגלט די פאַרצווייגטע מעשים-טובים פון פאַרשיידענע יידישע אינסטיטוציעס, פאַרטייען און קולטור-אַקטיוויטעטן פון די פאַרגאַנגענע יאָרן.

אין 1940 איז געעפנט געוואָרן אין בוענאָס-אַיִרעס די ביבליאָטעק בײַם „ייוואַ“, און ס'האָט זיך אַנגעהויבן די שאַפונג פון אַרכיוו און קונסט-מוזי. מיט צוויי יאָר שפעטער האָט די ביבליאָטעק פאַרמאַגט 5400 ביכער אין פאַרשיידענע לשונות, זײַט 1945 געפינט זיך דער „ייוואַ“ אויף אַ ספעציעלן שטאָק, וואָס די יידישע קהילה האָט אויסגעבויט פאַר דעם צוועק. אין זײַן אַרכיוו געפינען זיך זעלטענע יידישע אויסגאַבעס, ספעציעל אינטערעסאַנט איז אַ בוך, וואָס איז דערשינען אין 1873 אין קאָנסטאַנטינאָפאָל אין אַלט-שאַפאַניש מיט יידישע אותיות, וואָס טראַגט דעם נאָמען: „דאָס געזעץ-בוך פון די נביאים און פון די הייליקע שריפטן“. דער „ייוואַ“-מוזי אויפן נאָמען פון מאָלער, מאָריץ מינקאווסקי, פאַרמאַגט חוץ די אויל-בילדער פון מאָלער,

א גרויסע צאל ווערטפולע חפצים פון יידישן רעליגיעזן לעבנס-שטייגער, בילדער, סקולפטורן און אנדערע טייערע עקספאנאטן. דער פארלאג גיט ארויס רעגלמעסיק וויכטיקע ביכער אויף יידיש און שפאניש. זייט 1941 דערשיינען „ארגענטינער ייווא-שרפיטן“, וואו עס ווערן באהאנדלט פראבלעמען פון יידישער אימיגראציע, דעמאגראפיע, ליטעראטור, טעאטער און שול-וועזן. עס איז שוין ארויסגעגעבן געווארן דער ערשטער באנד פון מאדערנעם יידיש-שפאנישן ווערטער-בוך און עס ווערט איצט געגרייט דער צווייטער באנד.

ש. ראזשאנסקי האט אנגעהויבן דעם געוואגטן פראיעקט אין 1957. מיט דער הילף פון דער ליטעראטור-געזעלשאפט בײם „ייווא“ אין ארויסגעבן די 100 בענדיקע ביבליאטעק: „מוסטערוערק פון דער יידישער ליטעראטור“. די דאזיקע ארבעט האט ער אנגעהויבן מיט א סובסידיע פון דרום-אפריקאנער מעצענאט יוסף ליפשיץ. שפעטער זיינען צוגעשטאנען אנדערע מעצענאטן. פאר פיל האט עס צו יענער צייט אויסגעזען ווי א פאנטאזיע. די ארבעט איז אבער אנגעגאנגען ווייטער, אן איבעררייס, אין די שווערסטע צייטן . . .

דעם 11-טן נאוועמבער 1984 איז פארגעקומען די סיום-פֿייערונג צום דערשיינען פון הונדערטסטן באנד פון די מוסטערוערק. עס איז אויך געשאפן געווארן אין 1984 די „ייווא“-פונדאציע, וואס דארף פארזיכערן פינאנציעלע מעגלעכקייטן פאר וויסנשאפטלעכער פארשונג, דורך אויסטיילן סטיפענדיעס פאר יידישע אינטעלעקטואלן און זיי געבן א מעגלעכקייט צו פארעפנטלעכן זייערע ארבעטן אויף פארשידענע געביטן.

קורץ און גוט! ווען מען שמועסט, צי מען שרייבט, וועגן דעם יידישן ישוב אין ארגענטינע, מוז גלייך קומען אויפן זינען די שעפערישע פערזענ-לעכקייט פון שריפטשטעלער, פעדאגאג און פארנעמיקער קולטור-טוער, שמואל ראזשאנסקי!

**
*

בלומע שאַפּיראַ געהערט פאַר די לעצטע פאַר יאָר צום היגן ייוואַ-אַקטיוו. זי שטאַמט פון כעלם, פוילן. אַלס יונג קינד האָט זי באַזוכט די דאָרטיקע יידישע-פּאַלקשול, איר לערער, משה לערער, אַ גוט באַקאַנטער פעדאַגאָג אין יענע מקומות, האָט געלאָזן אויף איר אַ דויערנדיקן אַינדרוק און געהאַט אויף איר אַ שטאַרקע השפּעה. אין 1937 איז זי געקומען קיין

קובא, איז דארטן געווען טעטיק אין-און-ארום די יידישע שולן. נאך דער קאסטרא-קאטאסטראפע האט זי עמיגרירט קיין ניו-יארק. דארטן געווען אקטיוו ביים „דוד בליס פארבאנד צווייג“. מיט זיבן יאר שפעטער, האט זי זיך באזעצט אין מיאמי-ביטש.

**
**

דר. משה שולוואס האט אין 1978 געהאלטן א לעקציע ביים ייווא-פארום אויף דער טעמע: „דאס רוסישע יידנטום — א היסטארישער סך-הכל“, א יאר שפעטער וועגן „די יידן אין דער מערבדיקער-וועלט — די פאר-גאנגנהייט און די צוקונפט“. די רעפערעטן האבן ארויסגערופן א גרויסן אינטערעס און א היפש ביסל מיינונגס-פארשידנהייטן . . .

דר. שולוואס איז געבארן אין פלאנסק, פוילן. ער האט געקראגן סמיכה אויף רבנות אין ווארשעווער תחכמוני-סעמינאר, א „פי.ה.ד.“ — טיטול פון בערלינער אוניווערסיטעט; א „די.ה.ל.“ פון ספערטוס קאלעדזש אין שיקאגע (1974). דר. שולוואס האט געלעבט אין מדינת ישראל צווישן 1927-1935. איז געווען דארטן אקטיוו ווי א לעקטאר, מחבר און רעדאקטאר. צווישן 1948-1951 האט ער פארנומען א פראפעסאר-שטעלע אין היברו-קאלעדזש אין באלטימאר, אונטערריכטנדיק רבנישע ליטעראטור און יידישע געשיכטע; א וויזיט-אינסטרוקטאר אין געשיכטע אין דער „הערי פישל שול פאר העכערער יידישע-שטודיעס, אין ישיבה-אוניווערסיטעט (1948-1949), פון 1951 צוריק אין „ספערטוס קאלעדזש-אף-דזשודאיקא“, חשובער מיטגליד פון דער אמעריקאנער אקאדעמיע פאר יידישע פארשונג.

דר. שולוואס איז דער מחבר פון די פאלגנדיקע ווערק:

1. „די יידן אין ווירצבורג אין משך פון מיטל-אלטער“, (דייטש, 1904),
2. „ביבליאגראפישער-וועג-וויזער צו יידישע שטודיעס“ (יידיש, 1935),
3. „רוים און ירושלים“ (העברעיזש, 1944),
4. „קאפיטלעך פון לעבן פון שמואל דוד לוצאטו“ (העברעיזש, 1951),
5. „די יידן אין דער רענעסאנס-צייט“ (העברעיזש, 1955),
6. „אינעם אנהאלט פון יארהונדערטער“ (העברעיזש, 1960),
7. „צווישן דעם ריין און דעם באספארוס“ (1964),
8. „פון מזרח צו מערב“ (1971),
9. „די יידן אין דער רענעסאנס-וועלט (ענגלישע ווערסיע, 1955),
10. „יידישע קולטור אין מזרח-איראפע: דער קלאסישער פעריאד“ (1975),
11. „די

געשיכטע פון יידישן פאלק, באַנד 1: אַלטצײַט" (1982), „די געשיכטע פון יידישן פאלק, באַנד 2: פריער מיטל-אַלטער" (1982), „די געשיכטע פון יידישן פאלק, באַנד 3: די שפעטע מיטל-עלטער" (1985).

דר. שולוואַס האָט רעדאַקטירט „די יידישע היסטאָרישע טעקסט-סעריעס" פון די איטאַליענישע יידן" (1945), פּערעספּעקטיוון אין יידישן לערנען", באַנד (1948-1952), „איטאַליע, אַ פּערטלי-אַריק בוך פאַר דער קולטור און געשיכטע 2 (1966). ער האָט מיטגעאַרבעט אין וויסנשאַפּטלעכע און ליטעראַרישע זשורנאַלן אין ענגליש, העברעיִש, יידיש און דײַטש. ער איז פּרעמירט געוואָרן פון די פּאַלגנדיקע אינסטיטוציעס: למד-פּרייז (1956), „סאַלאַמאַן גאַלדמאַן" (1987), „פּונדאַציע פאַר יידישע קולטור" (1968-69).

דר. מ. שולוואַס איז געווען פאַרש-סעקרעטאַר בײַם קאַמיטעט וועגן דער „געשיכטע פון חסידים" ייוואַ-אינסטיטוט (1949), אַ מיטאַרבעטער אין „צענטער פאַר יידיש-קריסטלעכע שטודיעס" (שיקאַגער טעאַלאָגישער סעמינאַר).

דר. משה שולוואַס איז אַ מיטגליד פון רבנים- פאַרבאַנד אין שיקאַגע, פון יידישן און העברעיִשן „פּען-קלוב", אין דירעקטאָריום פון „ישראלס היסטאָרישער געזעלשאַפּט" (1948-45). ער איז פאַרצײכנט אין: „ווער איז ווער אין דער יידישער וועלט", „ווער איז ווער אין דער יידישער אַמעריקע", „ווער איז ווער אין דער אַמעריקאַנער דערצײונג", „ענציקלאָפּעדיאַ דזשודאַיקאַ", „אינטערנאַציאָנאַלער וויסנשאַפּטלער אַדרעסן-בוך", „ענציקלאָפּעדיע פון דער מאַדערנער העברעיִשער ליטעראַטור", „דער אַדרעסן-בוך פון די חשובסטע אַמעריקאַנער", „אינטערנאַציאָנאַלע אויטאָרס און שריפטשטעלערס — ווער-איז-ווער".

**

מאַשאַ בעניאַ די טאַלאַנטירטע אויסצײַטשערין פון יידישן ליד איז אויפגעטראַטן בײַ פיל געלעגנהײַטן בײַם היגן ייוואַ-פאַרום און האָט שטענדיק אויסגענומען בײַם עולם. בעניאַ קומט פון אַ יידיש-מוזיקאַליש הויז. זי איז געבוירן אין ליטווישן שטעטל ווירבאַליס. איר פאָטער האָט געשטאַמט פון ווילנע און איז געווען אַ ליבהאַבער פון נגינה. פאַקטיש האָט די גאַנצע משפּחה פאַרמאַגט אַן אויער פאַר מוזיק. ווען מאַשאַ איז נאָך געווען אַ קליין מיידעלע האָט זי נאָכגעוונגען יאַסעלע ראָזענבלאַטס תפילות, זי האָט אימיטירט די

אַריעס פון גאלי קורטשי. ווען זי האָט געענדיקט גימנאַזיע, האָט זי געלערנט בײַ אַ פּריוואַט לערערין געזאַנג אין מזרח־פּרייסישן שטעטל איינדקונען. אויף דער אינציאַטיוו פון דער לעצטער איז מאַשאַ אָנגעקומען אין דער שטערנשער קאַנסערוואַטאָריע אין דײַטשלאַנד.

דער „ידישער קולטור בונד“, וואָס האָט נאָך עקזיסטירט אַ קורצע צײַט נאָך היטלערס קומען, האָט זיך געגרייט אויפצופירן די אָפּערע „דאַן פּאַסקוואַל“, און די קאַלאַראַטור זינגערין האָט שוין דעמאָלט אויסגעוואַנדערט פון נאַצי־דײַטשלאַנד, האָט מאַשאַ בעניאַ פּאַרנומען איר אָרט צו זינגען די הויפּט־ראַל, שפּעטער האָט זי אויך געזונגען אין דער פּראַנציוזישער אָפּערע „מי זשעטע רואַ“ (ווען כּוואַלט געווען אַ מלך).

פאַר איר אָפּפאַרן קיין אַמעריקע (1938) איז זי אויפגעטראָטן אין יעקב וויינבערגס אָפּערע „החלוץ“ וואָס דער דיריגענט נחמיה ווינאווער האָט אויפגעפירט אין קאַנצערט־פּאַרעם. אין נײַעם לאַנד האָט סידאַר בעלאַרסקי מיט איר און מיט יוסף מלאַטעקן געמאַכט אַ פּלאַטע „אַמאָל איז געווען אַ מעשה“. מאַשאַ בעניאַ איז אויפגעטראָטן ווי אַ סאָליסטיין מיט אַזוינע מוזיקער ווי לעאַ ליאַו און לאַזאַר וויינער.

**

ישראל עמיאַט איז געווען אַן אינטערעסאַנטער לעקטאָר. דער עולם איז געווען פּאַרכאַפט פון זײַנע שילדערונגען! ער האָט פיל אַרומגערייזט און געוואוסט ווי אַזוי איבערצוגעבן זײַנע אײַנדרוקן.

י. עמיאַט שטאַמט פון אַסטראָו־מאַזאַוויצעק, פּוילן. ער ציט זײַן יחוס פון „יוד הקדוש“. זײַן פּאַטער איז געווען אַ גרויסער למדן, אָבער די השכלה האָט אים „קאַליע“ געמאַכט. אין 1919 איז ער אַוועק קיין אַמעריקע. ער האָט געוואַלט שטודירן מעדיצין, איז אָבער מחמת אַרעמקייט, געוואָרן אַ פּרעסער און איז יונגערהייט געשטאַרבן.

עמיאַטן האָט דערציגן זײַן באַבע, אַן אשת־חיל און אַ צדיקת. ער האָט געלערנט בײַם גאון ר' מאיר פון פּלאַצק, אויך בײַם זידן, ר' מרדכי־לייב, וואָס האָט פון פּאַרטאַג ביו שפּעט אין דער נאַכט „עוסק געווען אין תורה און חסידות“. נאָך יאַרן לערנען אין ישיבות האָט זיך עמיאַט גענומען צו וועלטלעכער בילדונג, געלייענט אַ סך אין יידיש, העברעיש, פּויליש און דײַטש.

שפעטער, ווען ער איז מגולגל געווארן קיין רוסלאנד, האָט ער אויך באַהערשט רוסיש.

עמיאָט האָט אָנגעהויבן זײַן שרײַבערישע קאַריערע מיט העברעיִשע לידער. זײַן אמתן אַרײַנטריט אין דער ליטעראַטור איז פאַרגעקומען אין 1926 אין ווײַסנבערגס „אונדזער האַפענונג“. זײַנע לידער זײַנען געווען שטילע תפילות פון אַ חסידישן יונגעראַמן. ער האָט דעמאָלט געטראָגן באַרד-און-פיאות, אַ חסידיש היטל מיט אַ קליינעם דאַשעק, אַ לאַנגע קאַפּאַטע, זײַן פּאַעטישע סמיכות האָט ער דעמאָלט באַקומען פון מאַרקיזשן און י. י. זינגער. ער האָט זיך פיל געדרוקט אין דער אַרטאָדאָקסישער פרעסע אויף יידיש און העברעיִש. באַלד האָבן זיך אין אים, ווי אין זײַן פּאַטער אַמאָל, אָנגעהויבן צו ראַנגלען די טראַדיציאָנעלע יידישקייט מיט דער וועלטלעכקייט. ער האָט זיך אָנגעפּאַנגען דרוקן אין די „ליטעראַרישע בלעטער“, „שריפטן“ (וואַרשע); „צוקונפט“. אין משך פון 5 יאָר האָט ער וואַכנטלעך פאַרעפנטלעכט אַ דערציילונג אין „יידיש טאָגבלאַט“. אין איינע פון זײ, אַ גרויסע דערציילונג „די לבנה איבער אונדזער הויף“ פון 1932—1938 האָט ער אַרויסגעגעבן פיר זאַמלונגען לידער. דער צווייטער וועלט-קריג האָט אים געכאַפט אין וואַרשע. ער איז אַנטלאָפּן אַהיים, אַ וואַך צײַט איז ער דאַרטן געווען אונטער דײַטשער אַקופּאַציע. די דײַטשן האָבן דערשאַסן זײַן מוטער, איז ער אַנטלאָפּן צו די רוסן. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין סאָוועטישן ביאָליסטאַק, אַהין איז אַראָפּגעקומען אַ צאַל יידישע שרײַבער. ער האָט מיטגעאַרבעט אין דער יידיש-סאָוועטישער פרעסע. אין 1941 נאָכן איבערפּאַל פון די נאַציס אויפן ראַטן-פּאַרבאַנד, איז ער עוואַקואירט געוואָרן קיין קאַזאַכסטאַן. ער האָט דאַרטן געלעבט אין גרויס דחקות. ער האָט אָבער ניט אויפּגעהערט צו שרײַבן, ער האָט געשיקט קאַרעספּאַנדענציעס וועגן דעם לעבן פון די יידישע פּליטים. דער מאַסקווער „יידישער אַנטי-פּאַשיסטישער קאַמיטעט“ פלעגט די דאָזיקע אינפּאַרמאַציעס אויך איבערגעבן פאַר דער יידישער פרעסע אין אויסלאַנד. אין פעברואַר 1944, האָט מען אים און אַנדערע יידישע שריפטשטעלערס גערופן קיין מאַסקווע צו פּראַטעסטירן קעגן די דײַטשע רדיפות אויף יידן. עמיאָט איז דעמאָלט פאַרכאַפט געוואָרן פון דעם סאָוועטישן פּלאַן אויפּצושטעלן אַ נאַציאָנאַלע יידישע רעפּובליק אין ביראַבידזשאַן און ער האָט אָנגענומען דעם פאַרשלאַג צו פאַרן אַהין ווי אַ קאַרעספּאַנדענט פון יידישן אַנטי-פּאַשיסטישן קאַמיטעט. עמיאָט איז אָנגעקומען אין ביראַבידזשאַן אין יולי, 1944. די דאָרטיקע יידישע צײַטונג „ביראַבידזשאַנער לעבן“ האָט אים אויפּגענומען

פּרינדילעך. אָבער אין 1948 איז ער אַרעסטירט געוואָרן. ער איז אָפּגעזעסן אין געפּענקענישן און לאַגערן ביזן 53-טן יאָר.

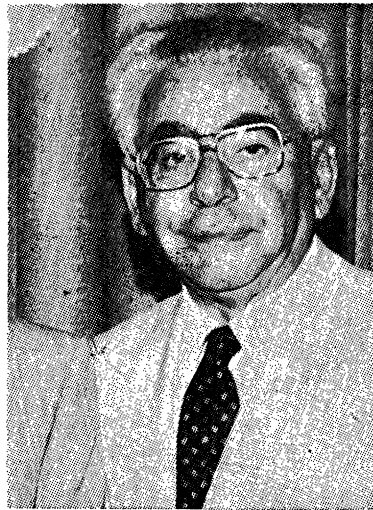
ישראל עמיאַט האָט נאָך דער באַפֿרייאונג נאָך געלעבט אַ צײַט אין ביראַ-בידזשאַן. אין 1957 איז ער אַוועק קײַן פּוילן און שפּעטער זיך באַזעצט אין ראַטשעסטער (נ. י.) וואו ער איז געווען זייער אַקטיוו אין יידישן קולטור-לעבן. ער איז געוואָרן אַ מיטאַרבעטער אין „פּאַרווערטס“ און אין די חדשים פּעברואַר-אַפּריל 1959 האָט ער פּאַרעפּנטלעכט אַ לענגערע סעריע אַרטיקלען וועגן זײַנע איבערלעבענישן אין ביראַ-בידזשאַן און זײַנע אַרעסטן. אונטערן נאָמען „דער ביראַ-בידזשאַנער ענין“. די סעריע איז אַרויס אין בוך-פּאַרעם טאַקע אין ראַטשעסטער 1960.

עמיאַט האָט געדרוקט סיסטעמאַטיש דאַרטן דערציילונגען, לידער און אַרטיקלען וועגן שרײַבער און ביכער. אַ טייל פון דער אַרבעט איז אַרײַן אין זײַן ווערק „אין מיטעלע יאָרן“. 1963. „דער ביראַ-בידזשאַנער ענין“ איז אויך אַרויס אין ענגליש.

**

משה און שרה פּרידמאַן

שמעון דײַטש

יעקב גלאטשטיין

רעד צו מיר יידיש!

רעד צו מיר יידיש, מיין יידישלאַנד,
און איך וועל צו דיר רעדן עברית, ממילא.
אברהם מיט שרהן קומען מיר אנטקעגן,
פון דער מערת-המכפלה.

— גאט-העלף, זיידע-באבעשי.
אברהם גייט שווינגנדיק די גאס אריבער.
— נעם זיך ניט צום הארצן, יאנקעלע.
זאגט שרה, ער איז מכין כל דיבור.

ס'איז אזוי דא אנגענומען.
א מאנסביל דארף יידיש שטומען.
אבער א יידענע פון יידיש-מיטש
האט אויך עפעס וואס צו זאגן.
זאג איך דיר גאט-העלף, מיין קינד.
זאלסט מיר אלדאס גוטס פארמאגן.

גלייב מיר, יאנקעלע, ס'וועט קומען א צייט,
אין כאמישאסער-לאַנד פון ראזשינקעס און פינגן,
אז אלע עברית-קינדער
וועלן אויפהערן יידיש שווינגן.

און אז זיי וועלן זיך צערעדן,
וועלן זיי, וועט א נחת זיין צו הערן.
אזוי וועט געשען, יאנקעלע, מיין קינד.
א שבועה קאן איך דיר שווערן.

דער זיידע, אברהם, פון יענער זייט גאס,
ווינקט צו מיר און פאכעט מיט דער פאטשיילע.
א, רעד צו מיר יידיש, מיין יידיש-לאַנד,
און איך וועל צו דיר רעדן עברית, ממילא.

שמואל בוגאטש איז געווען א זעלטענער גאסט ביים ייווא-פארום, אבער זיין לעצטער אויפטריט איז געבליבן אין זכרון. ער האט דעמאלט, אין ווינטער פון 1978, געגעבן א געשיכטלעכן איבערבליק איבער דער „אנשטייאונג און אנטוויקלונג פון יידישער פאלקס-מוזיק“ און ס'האט געמאכט א רושם. ס'איז געווען א גייער ענין פארן דורכשניטלעכן באזוכער. יידן האבן א ספעציעלן אינטערעס אין מוזיק, אין נגינה, און פראגן האבן זיך געשאטן פון אלע זייטן.

שמואל בוגאטש האט געדולדיק פארענטפערט אלע שווערע קשיות און דער עולם איז געבליבן, ווי עס געדענקט זיך, זייער צופרידן.

**

בימי ישראל שטיינבוים איז צוגעקומען א וויכטיקער מיטארבעטער אין ייווא-אקטיוו, — משה פישער, א מענטש מיט א סך דערפארונג אין יידיש-געזעלשאפטלעכן לעבן. ער איז אין משך פון 35 יאר געווען געהילף גענעראל-סעקרעטאר פון יידישן נאציאנאלן ארבעטער-פארבאנד, א מיטגליד פון נאציאנאלן דירעקטאריום פון דער הסתדרות-פונדאציע, פארזיצער פון ספעציעלן קאמיטעט צו זאמלען פאנדן פאר די דריי יידיש-זשורנאלן: „די גאלדענע קייט“, „די צוקונפט“ און „אידישער קעמפער“, און איז איינער פון די אנפירערס פון „קאארדיניר-קאמיטעט“ פון די יידישע קולטור-קלובן אין שטאט.

משה פישער קומט פון אוקראינישן שטעטל, בערשאד. ער האט געהאט א שווערע קינדהייט, האט גאר יונג פארלארן זיין מוטער און דעם פאטער האט ער זעלטן געזען, מחמת ער איז געווען שטענדיק פארהאוועט מיט דאגות-פרנסה פאר זיין גרויסער משפחה. אין 1925 איז פישער, נאך לאנגע וואנדערונגען, אנגעקומען קיין ניו-יארק. אויך דארטן האט ער א סך יארן ניט געלעקט קיין האניק, אבער נאך פיל מי און ענערגיע האט ער זיך דערווארבן יידישן און אלגעמיינעם וויסן. ער האט געענדיקט דעם יידישן לערער-סעמינאר. און האט זיין פרייע צייט געווידמעט, ווי דערמאנט, לטובת הכלל.

אצינד, אין זיינע גבורה-יאָרן, איז ער שטארק פאראינטערעסירט אין דער לעצטנס-אויפגעקומענער יידיש-קאטעדרא אין בראילן אוניווערסיטעט, און

אין שאפן א פאנד פון פופציק טויזנט דאל. פאר דעם צוועק. אים איז ליב צו געדענקען פיר פריידיקע פעריאדן אין זיין לעבן: א. ווען די שיף האט אים געבראכט אין דער גרויסער און פרייער אמעריקע. ב. זיין פארבינדונג מיט דער ציוניסטישער ארבעטער-באוועגונג. ג זיין לערנען אין יידישן לערער-סעמינאר. ד. זיין הייראט מיט קלאראן, וואס איז אים געווען אלע יארן אויך א געטרייע מאמע! . . . אין 1986 האט דער בר-אילן אוניווערסיטעט באערט משה פישער ביי א גרויסארטיקן באנקעט. מיט איינשטעלן א קורס אין דער הויכשול אויף דער טעמע: „ארץ ישראל אין דער יידישער ליטעראטור“.

**

איסאק הורוויטש איז געווען אן איבערגעגעבענער ייווא-טוער. ער איז אפט געווען פארזיצער ביי די ייווא-פארומס. ער האט זיך אויסגעצייכנט סיי מיט א גוטן ראט (עצה), סיי מיט א גוטן טאט (האנדלונג), ווי ס'ווערטל גייט. ער האט געשטאמט פון דער ליטע, האט אין די חורבן-יארן געלעבט אין האוואנא, קובא. איז געווען שטארק אקטיוו אין דארטיקן „פאטראנאט“, אין דער פארוואלטונג פון בית-הכנסת, און אין אנדערע ארגאניזאציעס.

בעת דער קאסטרא-קאסטראפע האט ער, ווי א סך אנדערע יידן, געמוזט פארלאזן דעם אינדול און זיך אריבערקלייבן קיין מיאמי-ביטש.

**

ראבאי הערי דזשאלט האט שוין אין די אנהייב יארן פון דער ייווא-געזעלשאפט ארויסגעוויזן צו איר אן אויסערגעוויינטלעכן אינטערעס און טיפע פארשטענדעניש. מ'האט עס ארויסגעזען פון אלע זיינע האנדלונגען, ער איז געווען די רעכטע האנט ביים הויפט ראבאי פון טעמפל בית-שלום לעאן קראניש, און האט א סך מעשים-טובים אויפגעטאן אויף זיין אייגענער אחריות.

די ייווא-גרופע האט די ערשטע צייט אפגעהאלטן אירע זיצונגען אין באשיידענע לאקאלן. ווען די גרופע איז זיך צעוואקסן, הן אין צאל, הן אין אקטיוויטעטן, האט זיך גענומען פאדערן א גרעסערער און א מער באקוועמערער זאמלונג זאל. מ'האט זיך דעמאלט אנגעשטויסן אויף שוועריקייטן.

אין יענעם קריזיס-יאָר האָט זיך באַוווּזן דער „מלאך-הגואל“ אין געשטאַלט פון ראַבאָי הערי דזשאָלט. ער האָט, מיט דער דערלויבעניש פון ייוואַ פריינד, ראַבאָי לעאָן קראָניש, געעפנט ברייט די טירן פונעם טעמפל בית-שלום, וואָס איז, אגב, אַרכיטעקטאַניש דאָס קונסט-ווערק פון אַ מיסטער-האַנט, און האָט צוגעטיילט דער-שוין-דעמאָלט אויסגעוואַקסענער ייוואַ-געזעלשאַפט דעם סאַמע „קדשי-קדשים“, דאָס-הייסט, דעם הויפט מקום-תפילה, וועלכער איז באַצירט מיט פּרעכטיקע קאָלירפולע פענצטער און רופט אַרויס אַ יראת-הכבוד געפיל... און ווען מען גיט אַ טראַכט, אַז דער טעמפל טוט עס לשמה, אַן איינגנציקע סיבות, קומט דאָך אַוואַדאָי אַ ישר-כח דעם גוטן און איידעלן ראַבאָי דזשאָלט! ...

**

לעאָן סיגאַל איז כל-ימיו געווען אַ העברעישער לערער און אַן אַקטיווער חבר. אַ דאַנק די נייע יידיש-ווינטעלעך, וועלכע בלאָזן גינסטיק לעצטנס פון מדינת-ישראל, האָט ער זיך פאַראַינטערעסירט מיט אונדזער יידיש-סעקטאַר, קודם-כל-מיטן היגן ייוואַ-קאַמיטעט. ער איז אויך אַריינגעצויגן געוואָרן אין „קאָאָרדיניר-קאַמיטעט“ פון די יידיש-קולטור קלובן, און האָט גאַנץ אַפט געהאַלטן ביי זיי לעקציעס וועגן דער העברעישער ליטעראַטור, און רעפּעראַטן אויף ענגליש אין געוויסע קרייזן, וועגן פּאַליטיש-געזעלשאַפּ-טלעכע פּראָבלעמען. לעאָן סיגאַל האָט, ליידער, פאַרענדיקט זײַן לעבן זייער טראַגיש. די חולאת וואָס איר בלוזער נאַמען וואַרפט אַן אַ שרעק אויפן מענטשן, האָט אים אַ לאַנגע צײַט געמאַטערט און דערפירט צו זײַן יסורימדיקן סוף...

אייער פון די מספידים האָט ביי דער לוויה דערמאָנט צווישן אַנדערע שבחים, אויך סיגאַלס איידעלע באַציאונג צו עברית און צו איר יינגערער שוועסטער-יידיש! ...

**

שרה און חיים פּערשקאָ זײַנען געווען פון די סאַמע ערשטע אַרטיסטן, וועלכע זײַנען אויפגעטראָטן ביי די ייוואַ-פאַרומס. אַט דער שטייגער, אַז נאָך דער לעקציע זאָל נאַכפאָלגן אַ פאַסיקער קאַנצערט איז איינגעפירט

געוואָרן אין דער „גיטל קאהן־פּעריאָדע“. דאָס פּאַרל האָט אויך אָפּט באַשיינט די יערלעכע ייוואָ־באַנקעטן.

שרה און חיים פּערשקאָ שטאַמען פון לוצק, פּוילן. זיי האָבן זיך באַגעגנט ס'ערשטע מאָל, ווי אַרטיסטן, אין דער וואַרשעווער סימפּאָניע־אַרקעסטער. זי — אַ יונג־שיינע פּידל־שפּילערין, ער — אַ באַגאַבטער פּיאַניסט. ווען די נאַציס זיינען באַפּאַלן פּוילן, האָט זיך זייער אכזריות אויסגעגאַסן, קודם־כל, אויף די יידישע גייסטיק־שעפּערישע עלעמענטן. מיט פּאַרשיידענע שלויאיק־מיאוסע קונצן האָבן זיי אַריינגענאַרט זייערע קרבנות. זיי האָבן, איין טאַג, גערופן יידישע מוזיקער כלומרשט אַפּצוגעבן אַ קאַנצערט פּאַר דער דייטשער עליטע אין שטאַט. און שוין, גלייך, ביים סאַמע אָנהייב, איבערגעריסן דאָס שפּילן מיטן אויסרייד, אַז יידן פּאַרשטייען ניט קיין מוזיק. מ'האַט פּאַרכאַפּט זייערע אינסטרומענטן, און ווער ס'האַט געוואָגט זיך קעגנצושטעלן, האָט אַיינגעשטילט אַ קויל. די פּערשקאָס האָבן אין דער בהלה פּאַרלאָרן זייערע לינקע אַרעמס...

נאָכן קריג האָבן די פּערשקאָס מיט אויסערגעוויינטלעכער עקשנות צוריקגעשטעלט זייערע לעבנס. חיים האָט מיט איין האַנט באַהערשט די פּיאַנאָ, און שרה האָט אַנטדעקט אין זיך אַ לירישע סאַפּראָנאָ, וואָס האָט מיט איר מעלאָדישקייט באַגייסטערט מענטשן, אַט צו יענער צייט האָט זיך צוגעטוליעט צו זיי אַ דריטער אומגליקלעכער מענטש מיטן נאַמען עלזאַ פּראַנאָ, וועמענס מאַן, אַ דאָקטאָר, די „עס־עס“ האָבן דערשאָסן פּאַר אירע אויגן פּאַר זיין וועלן העלפּן איינעם פון זייערע קרבנות, אין לאַגער, די פּערשקאָס האָבן זי מקרב געווען. זייער אַרעם שטיבל איז געוואָרן איר היים. זיי ביידע — איר משפּחה, און וואָס ס'איז אַריינגעפּאַלן פון זייער מאַגערן פּאַרדינסט — מיט דעם זיינען אַלע דריי דורכגעקומען. נאָכן קעלצער פּאַגראַם האָבן זיי „די טריאַ“, פּאַרלאָזן פּוילן. ס'איז געווען אַ שטיקל צייט נאָכן אויפּקום פון מדינת ישׂראל. צענדליקער טויזנטער יידן האָבן זיך געצויגן אַהין פון אַלע עקן וועלט אויף לעגאַלע און אומלעגאַלע וועגן. די פּערשקאָס און עלזאַ זיינען געווען צווישן זיי. דאָס לאַנד איז דעמאָלט געווען אַרומגעכאַפּט פון חבלי־לידה און פון אַ מיסטישער התלהבות, געפּאַרט מיט אומרו, אומזיכערקייט און אַ שלל אומגעלייזטע פּראָבלעמען. פינעף אַראַבישע אַרמיען האָבן זיך פּאַרלייגט אומצוברענגען אַ טויזנט־יאָריקן חלום, אַפּווישן אַ פּאָלקס־בענקשאַפּט נאָך אַ היים, נאָך אַ מקום־מנוחה... מענטשן פון יעדן עלטער האָבן זיך געזוכט נוצלעך צו מאַכן, ווער דירעקט אויפן קריגס־פּראַנט

און ווער ביי פרידלעכע טאוונגען. די פערשקאס זיינען גיך, נאך זייער אַנקום, אַוועק צו די זעלנער אויפן שלאַכטפעלד, זיי צו מוטיקן מיט ליד און שפיל. ניט איינמאַל האָט דער טויט געלויערט אויף זיי. ס'האָט זיך זיי באַזונדערס איינגעקריצט אין געדעכעניש אַ נאַכט אויפן צפונדיקן הויכפונקט פון לאַנד. ס'איז געווען קאַלט, אַ שאַרף דורכנעמענדיקער ווינט האָט געשמיסן אין פנים און איז זיך אַלע וויילע פאַרגאַנגען אין אַ יאַמער. ס'איז ניט געווען וואוהיין צו ווענדן די בליקן נאָך אַ פונק ליכט, נאָך אַ ביסל טרייסט. דער הימל איז געהאַנגען אַ שווער-באַלאַדענער איבערן קאַפּ און ניט צוגעזאַגט קיין גוטס... ביי אַט דער „סצענאַריע“ האָבן זיך די צוויי קינסטלער באַוווּן אויף אַ לאַסטוואַגן. דער מיטגעשלעפטער קלאַוויר האָט געבעך מער געקרעכצט ווי אַקאַמפּאַנירט. נאָר שרהן האָט עס ניט געאַרט. איר מעלאָדישע שטימע האָט זיך אַלצאיינס דורכגעבראַכן אַ וועג צו דער יונגער חברה אַרום, האָט געוועקט ביי איר מוט, אויסדויער און בטחון... פלוצעם איז די לופט פאַרהילכט געוואָרן פון קאַנגען-שאַסן און מאַשינביקסן. אין דער לויערנדיקער סכנה זיינען די צוויי ניט אַפּגעטראָטן פון זייער פאַסטן. אַ שפּראַך אויף טאַג, ווען די באַמבאַרדירונג האָט זיך אַיינגעשטילט, איז אונטערגעקומען דער קאַמאַנדיר פון דער אַפטיילונג צום פאַרל, האָט גוטברודערש אַ קלאַפּ געטאַן דעם פּיאַניסט אין פלייצע און געזאַגט צו שרהן: „את בחורה מאנשי שלוימינו, יישר כח לך!“ (ביסט אַ בחורטע פון אונדזער גלייַכן, אַ יישר כח דיר!)...

אויך אין אַמעריקע האָט זיך דער „דריילינג“ געהאַלטן צוזאַמען. עלזאַ האָט געפירט די שטוב: איינגעקויפט, געקאַכט, געראַמט, געהאַלפן די צוויי ליב-געוואָרענע מענטשן זיך אַנטאַן. און ווען זיי האָבן זיך געגרייט צו אַן אויפטריט, האָט זי זיי אַבסערווירט פון איר ווינקל. זי האָט געקאַנט אויסנווייניק די מאַטיוון, די מעלאָדיעס, די אַריעס. אירע בליקן האָבן נאָכגעפאַלגט שרהן און אירע ליפן האָבן זיך באַוואויגן אין אונסיסן מיט יענערס, שרעקנדיק זיך טאַמער מאַכט זי, חלילה, אַ טעות... אויך צום דעליקאַט-געבויטן פּיאַניסט, וואָס פלעגט צוליב זיינע שווערע איבערלעבונגען אין לאַגער, פלוצעם באַקומען הויכן פיבער, האָט זי געהאַט אַ מאַמעשע באַציונג. זי האָט אים, אַן צערעמאַניעס, אַריינגעלייגט אין בעט און ניט אַראַפּגעלאָזן ביז דער טערמאַמעטער האָט געוווּן נאָרמאַלע טעמפּעראַטור...

נאָך אין די ווייטע הויכן קען מען, אַפנים, ניט דערלאָזן אַ צו לאַנגע שלוחה און האַרמאַניע ביי מענטשן, און אין איין טאַג האָט די אַליין-קראַנקע עלזאַ אויסגעהויכט איר איידעלע נשמה. אויפן שטאַרק-סענסיטיוון חיימען

האָט די אבדה טיף געווירקט. ער האָט עלזאָן איבערגעלעבט בלויז מיט איין יאָר...

ניין, מיר וועלן פאַר אייך ניט שילדערן, וואָס שרה פּערשקאָ האָט איבערגעלעבט נאָך די צוויי שרעקלעכע אַבדה'ס, נייַערט מיר וועלן גערנער פאַרענדיקן דאָס קאַפיטל מיט אַ ליד, וואָס זי האָט ביים פינאַל פון אירן אַ קאַנצערט געזונגען מיטן נאָמען: „אייך גלייב“.

אייך גלייב — פון יעדן טראָפּן רעגן

וואַקסט אויס אַ בלום!

אייך גלייב, אַז ערגעץ אין דער נאַכט —

ציטערט אויף אַ ליכט!

אייך גלייב, אַז יעדער איינער וואָס בלאַנדזשעט

וועט עמעץ קומען און ווייזן אים דעם וועג.

אייך גלייב — אין אומענדלעכן חלל

פאַרנעמט ווער יעדעס וואָרט.

און ווען צו מיר דערטראַגט זיך

דאָס געוויין פון אַ נייַגעבוירן קינד.

צי אייך באַריר אַ בלעטל פון אַ בויים

דאָן פאַרשטיי אייך — פאַרוואָס אייך גלייב!

שרה פּערשקאָ

חיים פּערשקאָ

אברהם ליס באקאנטער עטיאיסט און ליטעראַטור-קריטיקער, איז געווען דער גאסט ביים היגן ייוואַ-פאָרום אין 1982. ער האָט געהאַלטן אַ רעפּעראַט אויף דער טעמע: — „אַרץ-ישראל אין דער יידישער ליטעראַטור“. אַ ליס איז געבוירן אין ביאַליסטאָק. ער האָט דאָרטן געענדיקט אַ העברעיִשע גימנאַזיע. הגם די העברעיִשע אַטמאָספּער איז אים געווען אייגן און נאַענט, איז ער צוגעשטאַנען צו דער מחנה חובבי־יידיש, און צוגעשטאַנען איז ער עס אפשר דערפאַר, ווייל ער האָט געזען ווי אומיושרדיק יענער צד באַציט זיך צו יידיש און צום יידיש־שאַפֿן. זײַן ערשטער דעביוט אין יידיש איז געווען אין דער אַרטיקער פרעסע.

אברהם ליס האָט עולה־געווען מיט עטלעכע־און פּערציק יאָר צוריק קיין אַרץ־ישראל וואו ער האָט געפונען אַ קליינע גרופּע יידישע שרייבער. אין יענע שווערע, ביז גאָר פּיינטלעכע באַדינגונגען פאַר יידיש, האָט ער אונטערגענומען און אויסגעטראָגן דעם קאַמף פאַר די רעכט פון יידיש אין לאַנד. ער ווערט באַטראַכט ווי איינער פון די בויערס און שאַפּערס פון דער דאָרטיקער יידישער ליטעראַטור. ליס האָט רעדאַגירט אַ ריי ליטעראַרישע אויסגאַבן. לאַנגע יאָרן האָט ער מיטגעאַרבעט אין די יידיש־אוידיציעס פון קול־ישראל. אַ צייט געווען פאַרוואלטער פון י. ל. פּרץ־פאַרלאַג, אַקטיוו מיטגעאַרבעט אין יידישן שרייבער און זשורנאַליסטן־פאַראיין און זינט אַכצן יאָר איז ער דירעקטאָר פון „בית שלום־עליכם“ אין תל־אביב, וועלכן ער האָט געהאַלפן אויפשטעלן.

אברהם ליס האָט אַרויסגעגעבן פיר ביכער, אין וועלכע ער האָט אַיינ־געזאַמלט זײַנע אַרבעטן וועגן שריפטשטעלער און זייערע ווערק: אין 1960 „היים און דויער“, אין 1969 „אין זכות פון וואָרט“, אין 1978 „אין דער מחיצה פון שאַפּער“, און דאָס פּערטע בוך „שמועסן בכתב“ אין בוך גייען אַריין מער ווי דרייסיק אָפּהאַנדלונגען וועגן יידישע פּראָזאַאיקערס און דיכטערס. „שוין דער טיטל אַליין, שרייבט שלמה שוויצער, איז כאַראַקטעריסטיש פאַרן אופן ווי אַזוי דער מחבר נעמט אויף זיין ראָל פון אַ ליטעראַטור־קריטיקער. ער קומט ניט ווי אַ מוכיח בשער, ווי אַ קטיגור כלפי דעם באַהאַנדלטן שרייבער און זיין שאַפּונג. ער שמועסט זיך דורך מיט זיך אַליין, ער פירט מיט זיך אַ מין דיאַלאָג וועגן דעם שרייבער און זײַן ווערק און לאָזט זײַן שמועס הערן אויך פאַר אַנדערע. ער שטייט טאַקע אין דער מחיצה פון שאַפּער, אָבער ניט איבער אים אַדער קעגן אים. ער בלייבט ערלעד, שטרענג, אַביעקטיוו, כדי צו בלייבן געטריי דער וויכטיקער פונקציע, וואָס ער איז באַרופן אויסצופירן אין דער היַנטציַיטיקער יידישער ליטעראַטור . . .

שמואל לאַפּין איז געווען עקזעקוטיוו־סעקרעטאַר פון „ייוואַ“ (יידישער וויסנשאַפּטלעכער אינסטיטוט) ניו־יאָרק. ער האָט אָנגעהאַלטן זיבן יאָר דעם אַמט. ער איז נפטר געוואָרן אין יונגן עלטער פון 43. ער האָט פאַרמאַגט זעלטענע קוואַליפיקאַציעס און אַ רייכע קענטעניש אין אַלע אַספּעקטן פון יידישן לעבן און האָט אַרויסגעוויזן ממש אַ מסירת־נפשדיקע באַציונג פאַר יידיש און זײַן המשך . . .

שמואל איז געווען דער זון פון יידישן דיכטער בערל לאַפּין. ער האָט געקראָגן אַ פּילזײטיקע דערציונג אין יידישע שולן. ער האָט געענדיקט דעם יידישן לערער־סעמינאַר. ער האָט שטודירט אין דראַפּסי און סיטי־קאַלעדזש. אין קאַלומביע־אוניווערסיטעט האָט ער באַקומען דעם „מאַגיסטער־טעזיס“ איבער די שאַפּונגען: ה. לייוויק, יעקב גלאַטשטיין און איציק פעפּער.

שמואל לאַפּין איז פריער געווען דירעקטאָר פונעם יוגנט־אַפּטייל ביים יידיש נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד. ער האָט אויך פאַרנומען אַן ענלעכע שטעל בײַ דער זעלביקער אַרגאַניזאַציע אין קאַנאַדע. ער האָט אומעטום אַרויסגעוויזן אַ גרויסע מאַס ענערגיע און אַ הויכע פאַרשטענדעניש פאַר יידיש־געזעלשאַפּטלעכע פראַבלעמען.

שמואל לאַפּין האָט געהאַלפן שאַפן און באַפעסטיקן דעם „מאַקס וויַנרנײַך־צענטער“ פאַר העכערע יידישע שטודיעס; אויסברייטערן די „אוריאַל וויַנרנײַך־פראַגראַמען פון דער יידישער שפראַך, ליטעראַטור און קולטור“ אין דער קאַלומביע־הויכשול.

**

דאַריאַ קאַסיני איז אויפגעטראָטן ביים ייוואַ־פאַרום מיט גרויס דערפאַלג. ער איז אַן אַנערקענטער טענאַר, וואָס איז וואויל־באַקאַנט אין די הויפטשטעט פון שפּאַניע און איטאַליע. ער האָט געזונגען אויך דאָ אין לאַנד אין דער סימפּאָניע־וועלט פון סעאַטל, פאַרטלאַנד, שיקאַגע און ניו־יאָרק. ער האָט אַנטייל גענומען אין דער „עד סאַליווען פראַגראַם“. מ'האַט אָנגע־קוואַלן פון אים אין דער „דזשעקי גליסאָן־אויפּפירונג“ און מ'האַט אים באַוואונדערט אין דעם „דעני טאַמאַס ספּעקטאַקל“.

דאַריאַ קאַסיני איז געבאָרן אין לינדז, עסטרייַך. ער איז געווען אַ קרבן, ווי אַ סך יידן, פון היטלער־חורבן. ער האָט זיך געראַטעוועט, ווי דורך אַ נס קײַן סאָוועט־רוסלאַנד. דאַרטן איז אים געלונגען צו שטודירן

מוזיק, שפעטער האָט ער פאַרגעזעצט זײַן שטודיום אין איטאַליע אונטער דער השגחה פון באַרימטן טענאָר בעניאַמינאַ דושילי. פון איטאַליע איז ער געקומען קיין אַמעריקע און דאָ געמאַכט זײַן פערמאַנענטע היים . . .

**
**

הדסה קעסטין איז אַ קינסטלערין אין פולן זין פון וואָרט. אירע אויפטרײַטן בײַם ייִוואָ-פאָרום האָבן געלאָזן אַ שטאַרקן אײַנדרוק. אַזוי אין ווינטער-סעזאָן פון 1979, אַזוי אין 1985, ווען זי האָט געגעבן „אַ וואָרט-קאַנצערט פון דער ייִדישער ליטעראַטור“.

הדסה קעסטין שטאַמט פון פוילן. אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט-מלחמה האָט זי פאַרבראַכט אין סאָוועטן-פאַרבאַנד צוזאַמען מיט אירע עלטערן — זוה סלוצקי-קעסטין און חיים קעסטין.

נאָכן קריג איז די משפּחה צוריקגעקומען קיין פוילן. אין 1952 האָט הדסה געענדיקט מיט אויסצייכנונג די פוילישע טעאַטער-אַקאַדעמיע, וואו זי האָט געלערנט טעאַטער-קונסט בײַ אַזעלכע מײַסטערס פון פוילישן טעאַטער ווי שילער און זעלוועראָוויטש. נאָכן ענדיקן ווערט זי אַנגאַזשירט אין פוילישן קאַמער-טעאַטער, אַנגעפירט פון ערווין אַקסער. זי שפּילט דאָרטן אין קלאַסישע און מאָדערנע פּיעסעס. אין די יאָרן 1954-1956 טרעט זי אויף אין וואָרשעווער ייִדישן מלוכה-טעאַטער א״נ פון א. ר. קאַמינסקאַ. זי פירט דאָרטן אויף מיט דערפאַלג די גאָר וויכטיקע ראָלן פון אין „די געלע לאַטע“ ביילקען פון „טביה דער מילכיקער“ אַאַנד.

הדסה קעסטין האָט אין 86-טן יאָר עולה געווען קיין מדינת ישראל צוזאַמען מיט איר מאַן, דער דיכטער, בינם העלער און טאַכטער, דינה. זי איז דעמאָלט אַנגאַזשירט געוואָרן אין טעאַטער „אהל“, מיט צוויי יאָר שפעטער שפּילט זי ייִדיש-טעאַטער מיט מאָריס שוואַרץ, יוסף בולאָוו, מיט זיגמונט טורקאוו טרעט זי אויף אין העברעישן טעאַטער „זוטאַ“ פון אירע פריסטע יאָרן האָט הדסה קעסטין געהאַט אַ פאַרלאַנג און דעם טאַלאַנט פאַרצולייענען ווערק פון דער ייִדישער ליטעראַטור. אין 1969 האָט זי אַנגעהויבן אויפטרעטן מיט זעלבסטשטענדיקע רעזיטאַציע-פּראָגראַמען, צוערשט מיט אַ וואָרט קאַנצערט פון איציק מאַנגערס לידער און באַלאַדן. זי האָט באַזוכט מיט אַט דעם פּראָגראַם פאַרשיידענע שטעט און קיבוצים אין ישראל און מיט אײַנגעשלאָסענע פּראָזע-מוסטערן פון דער ייִדישער קלאַסישער ליטעראַטור האָט זי באַזוכט די גרויסע ייִדישע צענטערס אין אייראָפּע און אַמעריקע.

הדסה קעסטין האָט באַקומען אַ פּריז פון דער יידישער קהילה אין מעקסיקע און דעם „רובינליכט-פּריז“ פון יידישן שרייבער-פּאַראַיין אין מדינת-ישׂראל.

**
*

בינם העלער אָנגעזעענער דיכטער איז אויפגעטראָטן ביים היגן ייוואָ-פּאַרום און האָט שטאַרק אויסגענומען. ער איז געבוירן אין וואַרשע, אין אַ רעליגיעזער משפּחה, ער האָט געלערנט אין חדר און ישיבה, שפּעטער איז ער געוואָרן אַן אַרבעטער, ווי ער גיט אָן אין זײַן ביאַגראַפּישן נאָטיץ.

בינם העלער האָט דעביוטירט אין 1931 אין דער „פּאָלקסצייטונג פּאַר ליטעראַטור“ אונטער דער רעדאַקציע פון מלך ראָוויטש. זײַן ערשט בוך לידער „שטאַכעטן“ איז אַרויס אין וואַרשע אין 1932. אין 73-טן יאָר עמיגרירט ער קײַן פּאַריז. פּאַרן אויסבראַך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה קערט ער זיך אום אין דער פּוילישער הויפּשטאָט. ווען נאַצי-דייטשלאַנד אַקופּירט פּוילן, איז העלער אַריבער קײַן ראָטן פּאַרבאַנד. אין 1947 איז ער ווידער אין פּוילן. ענדלעך נאָך פיל וואַנדערונגען און נע-ונד זײַן באַזעצט ער זיך מיט זײַן פּרוי, הדסה קעסטין און טאַכטער דינה, אין מדינת ישׂראל.

בינם העלערס לידער זײַנען איבערזעצט אין פיל שפּראַכן. צווישן זיי: פּויליש, רוסיש, ענגליש, פּראַנצויזיש, דייטש און אוודאי עברית. ער איז געווען מיטערדאַקטאָר פון דער „ליטעראַרישע טריבונע“ (וואַרשע), „פּאַריזער שריפטן“, ליטעראַרישער רעדאַקטאָר פון „ביאַליסטאַקער שטערן“ און „פּאָלקשטימע“ (וואַרשע), מיטגרינדער און ערשטער ליטעראַרישער רעדאַקטאָר פון „ישׂראל-שטימע“. די לעצטע צוואַנציק יאָר איז ער ליטעראַרישער רעדאַקטאָר פון פּאַרלאַג י. ל. פּרץ אין תּל-אביב.

בינם העלער האָט אַרויסגעגעבן די פּאָלגנדיקע ביכער: „שטאַכעטן“, וואַרשע 1932, „אין אומרו פון טעג“, וואַרשע 1933, „אויפן ווינט“ וואַרשע 1936, „לידער“, מינסק 1940, „די ערד האָט געציטערט“, מאַסקווע 1947, „דער וועג אויף וואַרשע“, מאַסקווע 1948, „דורך שאַטן און שײַן“, לאָדזש 1948, „אַ פּרילינג אין פּוילן“, וואַרשע 1950, „היימערד“, וואַרשע 1951, „אין אונזער צייט“, וואַרשע 1954, „דאָס ערשטע ליד“, וואַרשע 1956, „קלאַרקײט“ וואַרשע 1957, „ביים ראַנד“, ירושלים 1957, „נײַע לידער“, תּל-אביב 1964, „דור און דויער“, תּל-אביב 1967, „אַ בוים אין אָונט“, תּל-אביב 1971, „אין וואַרשעווער

געטאָ איז חודש ניסן, תל-אביב 1973, "ביחידות", תל-אביב 1975, "דאָס צוגעזאָגטע וואָרט", תל-אביב, 1980, "זיי וועלן אויפשטיין" 1984.

בינם העלער האָט באַקומען פּריוון: איציק מאַנגער-פּריוון, פּיכמאַן-פּריוון, מענדעלע-פּריוון, שלום אַש, מ. ז. טקאַטש, אַטראַן און שטוטשינסקי פּריוון (יידישער קולטור-קאָנגרעס).

**
**

בען באַנוס באַרימטער אַרטיסט און קינסטלערישער אויסטייטשער
פון יידישן ליד איז אויפגעטראָטן פיל מאָל ביים ייוואָ-פאַרום, און האָט, ווי געוויינטלעך, שטאַרק אויסגענומען.

בען באַנוס שטאַמט פון האַראַדענקע, אַ שטעטל אין גאַליציע. ער איז געקומען קיין אַמעריקע מיט דער לעצטער שיף ערב דעם גרויסן יידישן חורבן. זײַן משפּחה איז אומגעבראַכט געוואָרן, און די איינציק לעבן-געבליבענע מומע, וואָס האָט זיך געראַטעוועט אין דעם לאַנד, האָט אים טאַקע אַהער געבראַכט.

שוין פון די יינגסטע יאָרן האָט באַנוסן געצויגן צום טעאַטער, יידיש טעאַטער! אגב, איז די גאַנצע פאַמיליע זײַנע געלויבט געוואָרן אין שטעטל פאַר זיער שיין זינגען. גלייך בײַ זײַן אַנקום אין דער "גאַלדענער מדינה" האָט ער גענומען לערנען די לאַנד-שפּראַך און קולטיווירן זײַן שטימע. באַנוס איז אויפגעטראָטן אויף דער ראַדיאָ, פאַר דראַמאַטישע קרייזן, אין לאַס-אַנדזשעלעס האָט זיך געפונען זײַנער אַ קרוב, דער גרויסער קינסטלער אַלעקסאַנדער גראַנאַך, וואָס איז געווען פאַראינטערעסירט אין באַנוסעס צוקונפט. ער האָט אים געוואַלט העלפן ווערן אַ שוישפילער, לײַדער איז גראַנאַך קראַנק געוואָרן און איז פריצייטיק אַוועק פון דער וועלט...

בען באַנוס האָט אין דער "מלאכים-שטאַט" אַנגעפירט מיט דראַמאַטישע קרייזן און דורכגעפירט קאַנצערטן. ער האָט אַ סך געלערנט פון באַרימטן קינסטלער יעקב בן-עמי. זײַן שטייגן אויפן קינסטלערישן באַרג-אַרויף דאַרף צוגעשריבן ווערן, דער עיקר צו זײַן איינגעבאַרענעם דראַנג און ליבע צום טעאַטער, צו זײַן גוואַלדיקער אינטואיציע און פאַרשטעלונגס-קראַפט און פאַרשטייט זיך, זײַן טאַלאַנט...

אין לויף פון דער צײַט איז באַנוס געוואָרן איינער פון די אַנער-קענטסטע אויסטייטשער פון יידישן ליד און אויך ווי אַ שוישפילער און

אונטערנעמער פון בעסערן טעאטער. אינאיינעם מיט זײַן פרוי, מינא בערן, האָט ער זיך באַטייליקט אין טעאטער-טורן איבער גאַנץ אַמעריקע, אַרגענטינע, מדינת-ישראל און אַנדערע לענדער. באַנוס האָט געבראַכט יידיש טעאטער אויף בראַדוויי. ספּעציעל דרײַ גרויסע פּאַרשטעלונגען, וועלכע זײַנען שטאַרק געלויבט געוואָרן פון דער יידישער און ענגלישער פרעסע. עס דאַרף אויך באַטאָנט ווערן, אַז באַנוס האָט דערמעגלעכט צו ברענגען אין זײַן טעאטער אויף סעקאַנד עוועניו ס'רוב יידישע פּילמען...

און ווי זײַן פרוי, מינא בערן אינטאַגירט: „בען באַנוס איז געווען אַ טרוימער, אַ בויער, אַ גאָט-געבענטשטער טאַלאַנט מיט האַרץ און נשמה“...

**

מינא בערן - (בערנהאַלץ) באַנוס די באַרימטע בינע-קינסטלערין

איז אויפגעטראָטן בײַם יוואָ-פּאַרום, הן מיט איר מאַן, דעם קינסטלער בען באַנוס. הן פּערזענלעך און האָט געלאָזן אַ שטאַרקן רושם. זי איז געבאָרן אין ביאַלסק-פּאַדלאַסקי, פּוילן, דאַרטן געענדיקט אַ יידישע פּאַלקשול און שפּעטער געלערנט אין אַ פּוילישער גימנאַזיע.

מינא בערן האָט אָנגעהויבן איר אַרטיסטישע קאַריערע מיטן „אַראַראַט“ אין לאַדזש, אונטער דער לייטונג פון משה בראַדערזאָן. טאַקע ער, בראַדערזאָן, האָט דעמאָלט באַמערקט: „קיין האַלץ“ איז זי ניט, און האָט געקירצט איר נאָמען פון בערנהאַלץ אויף בערן. זי איז געוואָרן אַ מיטגליד אין יידישן אַרטיסטן-פּאַריין אין פּוילן, וואו מ'האַט געדאַרפט דורכמאַכן אַ שטרענגע עקזאַמען. נאָכן עקזאַמען האָט יעקב פּאַט געשריבן: עס האָט זיך אויסגע-צייכנט אַ יונג, שייַן מיידל פון ביאַלסק-פּאַדלאַסקי מיט איר פּרעכטיקער שטים און מיט איר סאַלידן יידישן וויסן. גיך איז זי אָנגאַזשירט געווען צו שפּילן אין וואַרשע, ווילנע, לאַדזש, קורין, איבער גאַנץ פּוילן, מיט די אָנגע-זענסטע יידישע קינסטלער...

אין קריגסצײַט האָט זי „גאַסטראַלירט“ מיט דזשיגאַן און שומאַכער אין רוסלאַנד. פּאַרוואַגלט געוואָרן אַזש אין — אַוואַנדאַ, אַפּריקע. אין 1944 איז זי געקומען קיין ארץ ישראל, וואָס מ'האַט דעמאָלט גערופן „פּאַלעסטינע“. דאַרטן איז זי געוואָרן שטאַרק פּאַפּולער, האָט געשפּילט פיר יאָר אין העברעישן טעאטער. אין 1948 איז זי אויפגעטראָטן פאַר די יידישע זעלנער. דער קריג מיט די אַראַבער האָט געפּלאַקערט, און הגם די סכּנה איז געווען גרויס, האָט זי מיט איר געזאַנג און מיט איר עצם זײַן מיט זיי געשטאַרקט און געמוטיקט.

אין 1949 האט מען מינא בערן פארבעטן קיין ניו-יארק אַנטייל צו-
 נעמען אין דער הויפט-ראַלע פון דעם ערשטן ישראל-רעזיוו: "שלום תל-
 אביב!". דאָרטן האָט זי זיך באַקענט מיט בען באַנוסן און ס'איז געוואָרן
 אַ שידוך. אין 51-טן יאָר איז דאָס פּאַרל, ווי "טעאַטער-שטערן" אויסגעפּאַרן
 אַ שטיק אַמעריקע. אין 1974 זיינען די צוויי באַערט געוואָרן פון אַרבעטער-
 רינג פּאַר זייער אַרטיסטישער אַרבעט. אין 1984 האָט זיך ביי בען באַנוסן
 אַפּגעשטעלט דאָס זינגעוודיקע האַרץ און ס'איז פּאַרשטומט געוואָרן דאָס
 יידיש ליד...

מינא בערן איז ווייטער ממשיך איר שליחות צו ברענגען דאָס יידישע
 וואָרט, יידיש ליד און יידיש טעאַטער פּאַרן יידישן עולם...

דאָ וואַלט אַוודאי געפּאַסט אַוועקצושטעלן אַ פינטעלע אויף איר געקירצ-
 טער ביאָגראַפּישער סקיצע, נאָר היות — אינטאַגירט זי — ווי אין מדינת
 ישראל לעבט איר טאַכטער מיט אירע צוויי אייניקלעך, האָפט זי, אַז די
 יידישע וועלט וועט אויך האָבן אַרטיסטישן נחת פון איר נאַכוואָוקס...

פּראָפּ. אַרטור לערמער הרב דר. העשיל קלעפּפּיש

שמעון וועבער
רעדאקטאר פון „פארוערטס“

בינם העלער

הדסה קעסטין

חיהלע גראָבער יידיש־העברעיִשע אַרטיסטיִן און שרײַבערײַן איז אויפגעטראַטן בײַם ייוואַ־פּאַרום פּיל מאָל. זי האָט אַ סך יאָרן געלעבט אין דער יידישער עיר הבריה און חוץ אַנדערע געזעלשאַפטלעכע טואונגען האָט זי אַנגעפירט מיטן קינדער־כאָר פון דער דוד פּינסקי פּאַלקשול.

חיהלע גראָבער שטאַמט פון ביאַליסטאָק. זי האָט געקראָגן אַ יידישע און אַן אַלגעמיינע בילדונג. אין די יאָרן פון דעם ערשטן וועלט־קריג איז זי פאַרוואַגלט געוואָרן קיין מאַסקווע, און דאָרטן האָט זי אַנגעהויבן איר טעאַטראַלישע קאַריערע. דער עיקר אין דער „הבימה“ אין וועלכער זי איז געווען פון די מיטגרינדערײַנס. זײַט 1917 איז זי געווען אַקטיוו אויפן געביט פון העברעיִשן און יידישן טעאַטער און באַרײַזט כמעט אַלע יידישע ישובים איבער דער וועלט.

חיהלע גראָבער איז אַנגעקומען קיין מאַנטרעאַל אין 1928 און אין אָנהייב פון די דרײַסיקער יאָרן איז די שטאַט געוואָרן איר סטאַבילע היים. זי האָט מיטגעאַרבעט אין „קאַנאַדער אַדלער“, געדרוקט אַרטיקלען וועגן יידישן און העברעיִשן טעאַטער. זי האָט זיך אויך באַטייליקט אין טאַראַנטער „יידישער זשורנאַל“ און אויך אין יידישע צײַטשריפטן איבער דער וועלט. זי האָט מחבר געווען די ביכער: „צו דער גרויסער וועלט“ און „מײַן וועג אַליין“. חיהלע גראָבער איז אויך די פאַרפאַסערײַן פון דער דראַמאַטישער אויפפירונג „אויף פרעמדער ערד“ (געשפּילט אין מעלבורן, אויסטראַליע).

חיהלע גראָבער האָט די לעצטע יאָרן געלעבט אין תל־אביב און איז דאָרטן נפטר געוואָרן. „איר שרײַבן צייכנט זיך אויס מיט אַ קלאָרן סטיל און מיט אַן אינטערעסאַנטן אופן פון שילדערן איר לעבנס־וועג“... (יעקב זיפער).

**

גוטאָ יופּערט איז געבאָרן אין האַוואַנאַ, קובאַ. בײַ עלטערן וועלכע קומען פון וואַרשע. הגם דער פּאַטער איז געווען אַן אַנגעזעענער סוחר, האָט ער נישט געשפּאַרט קיין צײַט פאַר טובת־הכלל. אָט די שיינע מידה האָט איבערגענומען זײַן בתי־יחידה, גוטאַ. ווען דער קאַסטראַ־אומגליק האָט זיך אַראַפּגעלאָזן אויפן אינדזל, און די יופּערטס האָבן געמוזט פאַרלאָזן זייער היים און זיך באַזעצן אין מיאַמי־ביטש, האָט גוטאַ זיך גליַיַך אַרײַנגעוואָרפן אין היגן יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן. איר הויז איז געוואָרן אַ זאַמל־אַרט

פאר פארשיידענע כלל-אקטיוויטעטן. א חשובן אָרט האָט דאָרטן פאַרנומען דער היגער „יוואָ“ זי האָט פאַררופן בײַ זיך די ערשטע פאַרזאַמלונג פון דער קובאַנער יידישער יוגנט, איר צו באַקאַנען מיט די צילן און פּראָבלעמען פון דער יוואָ-געזעלשאַפּט. ס'איז דעמאָלט אויפגעטראָטן פאַר דער גרופּע דר. אַרטור הערצבערג. בײַ אַ צווייטער געלעגנהײַט, האָט גערעדט בײַ איר דר. אַרטור לערמער.

**

דר. דוד־אליהו פישמאַן איז אויפגעטראָטן בײַם יוואָ-פאַרום מיט זײַנע פאַרטראַגן און געלאָזן אַ שטאַרקן אײַנדרוק. ער איז געבוירן אין בראַנס, ניו־יאָרק. ער איז דער זון פון יידישן געלערנטן, דר. שיקל פישמאַן. קינדווייז האָט דוד באַזוכט די שלום-עליכם שול 21, שפּעטער אין גימנסיה העברית אין ירושלים. ער האָט באַקומען דעם באַקאַלאַוואַראַט (בי. איי.) אין ישיבה־אוניווערסיטעט, דעם מאַגיסטער און דאָקטאָראַט אין יידישע לימודים אין דער האַרוואַרד הויכשול.

דר. ד. א. פישמאַן האָט זיך געדרוקט אויף יידיש אין: „יידישע שפּראַך“, „די צוקונפּט“, „אידישער קעמפּער“, פאַרווערטס“ און אַנדערע פּובליקאַציעס. דר. פישמאַן איז בײַם הײַנטיקן טאַג געהילף־פּראָפּעסאָר אין בראַנדייס־אוניווערסיטעט, וואו ער גיט קורסן וועגן דער יידישער ליטעראַטור (אויף יידיש און אין ענגלישער איבערזעצונג), און וועגן דער געשיכטע און קולטור פון יידן אין מזרח־אײראָפּע.

**

ראַבאָי דר. יהודה מעלבער איז שטאַרק פאַראינטערעסירט אין די אַקטיוויטעטן פון דער יוואָ-געזעלשאַפּט. אין ווינטער־סעזאָן פון 1982 האָט ער אַנטײל גענומען אין אַ סימפּאָזיום אויף דער טעמע: „רעליגיע און וועלטלעכקייט אין קאַמף פאַרן יידישן קיום“.

הרב דר. יהודה מעלבער איז געבוירן אין בערלין, דײַטשלאַנד. ער איז אַ מוסמך פון ישיבת חכמי לובלין, פּוילן. ער האָט באַקומען זײַן „מאַסטער דיגרי“ אין אַלגעמײנער פּילאָסאָפּיע פון „טאַפּט־אוניווערסיטעט“ אין באַסטאָן, מאַס. אַ פ. ה. ד. טיטול אין יידישער פּילאָסאָפּיע פון דער ישיבה הויכשול.

ניו-יאָרק. ער איז געווען רעליגיעזער מנהיג אין דער „הגנה“ און האָט גע-
קראָגן דעם „בן גוריון מעדאַל“ פאַר מעשים-טובים . . .

הרב דר. מעלבער האָט מחבר געווען צוויי ספרים אין יידישער
פּילאָסאָפּיע: „אוניווערסאַליזם ביים רמב"ם“ און „הערמאַן קאהענס פּילאָסאָפּיע
וועגן יודאאיזם“. ער ווערט דערמאָנט מיט כבוד צווישן „די באַוואוסטע
אַמעריקאַנער אין דער צוויייהונדערטיאַריקער עראַ — 1976“. ער איז געווען
פרעזידענט פון דער קולטור-קאָמיסיע ביי דער „מזרחי“, תל-אביב, ביים
רעליגיעזן ציוניזם אין ניו-ענגלאַנד, ביים „מועדון עברי“, פלאָרידע, אַ
וויכטיקער טוער ביים „יידישן נאַציאָנאַל-פּאַנד“, לאַנגיאַריקער רב פון
טעמפל ראַפּאַעל, מיאַמי-ביטש, אַ מיטגליד פון רבנישער אַסאָסיאַציע אין
דרום-פלאָרידע, אַ מיטגליד פון רבנישן קאַנסול אין אַמעריקע.

הרב דר. י. מעלבער האָט פאַרעפנטלעכט אַרטיקלען אין פאַרשידענע
צייטונגען און זשורנאַלן אויף יידיש, העברעיִש און ענגליש . . .

**
**

מרים גינגאַלד — כשמה כן היא! אַ לאַנגיאַריקע טוערין אין דעם
ייוואָ-קאָמיטעט און אַן אָפטע פאַרזיצערין ביי די יערלעכע ייוואָ-פאַרומס. האָט
אַ רייכע געזעלשאַפטלעכע ביאַגראַפּיע.

זי שטאַמט פון שטעטעלע דראַהיטשין, גראַדנער גוב., פון אַ
באַלעבאַטישער היים. איר פאָטער — אַ ייד אַ תלמיד-חכם, איז געווען זייער
אַנגעזען אין דער סביבה ווי אַ געניטער פעלדשער. יידן און, להבדיל, פויערים
פון אַרומיקן געגנט, פלעגן קומען צו אים זיך קורירן. די מאַמע, אַן אמתע
אשת-חיל, איז געווען שטענדיק פאַרטאָן אין כלל-אַרבעט. די קינדער האָט
מען געגעבן אַ יידישע דערציונג און מרימען אויך געשיקט אין אַ רוסישער
גימנאַזיע.

מרים גינגאַלד איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1927 און זיך באַזעצט
אין שיקאַגע. זי און איר מאַן זיינען געווען סימפּאַטיקער פון דער פּעלי-ציון
באַוועגונג, איז געווען נאַטירלעך, אַז אויך אין נייעם לאַנד זאָלן זיי זיין נאַענט
צו דער רייכטונג. ער — אין „פאַרבאַנד“, זי — ביי די פּרויען-פּיאָנערן. אין
1956 איז מרים גינגאַלד געווען אַ דעלעגאַטין און ציוניסטישן קאַנגרעס אין
ירושלים.

נאך שיקאגע איז איר היים געווען א היפשע צייט לאס-אנדזשעלעס און פאר די לעצטע צוויי צענדליק יאר איז עס געווארן מיאמי-ביטש. און אין די אלע דריי שטעט איז איר נאמען געווארן א סינאנים פאר איבערגעגעבנקייט און טריישאפט צום ציוניסטישן אידעאל און פארן קיום פון יידישן פאלק בכלל.

ס'איז וויכטיק צו באמערקן, אז אין משך פון איר לאנג-יאריקער טעטיקייט אין דער פרויען-פיאנערן באוועגונג, האט זי שטענדיק פארנומען א חשובן ארט אין איר ראטגעבערישן קאנסול (אדווייזערי-בארד). אין שיקאגע, למשל, איז זי געווען די עקזעקוטיוו-סעקרעטארין פון דער גרופע, זי האט געהאלפן שאפן סעמינארן פאר זעלבסטבילדונג, געווען א צייט, ווען די פרויען-פיאנערן האבן געשפילט א באדייטנדיקע ראליע צווישן די יידישע פרויען אין שטאט. ביי פארוויילונגען איז געווען אן אוממעגלעכקייט צו שפילן קארטן. איינמאל, געדענקט זי, האט גאלדע מאיר באזוכט שיקאגע צו אדרעסירן די גרופע, א ביסל פריער איז זי געווען פארבעטן אין א חברטעס הויז. אריינקומענדיק אין שטוב האט זי באמערקט, ווי די לייט זיינען פאר-טאן אין קארטן-שפיל, האט זי דעמאנסטראטיוו פארלאזן דאס הויז.

מרים גינגאלד דערמאנט אן אינטערעסאנטן עפיזאד. דאס איז פאר-געקומען בעת די "יו-ען" האט פארהאנדלט און ענדלעך געשטימט וועגן דעם "צעטיילונג-פלאן". די שיקאגע פרויען-פיאנערן זיינען דעמאלט געווען פאר-זאמלט ביי אן "עונג-שבת" אין א גרויסן האטעל. אלע האבן געווארט מיט אומגעדולד אויפן באשלוס. מיט אמאל האט זיך די טיר אויפגעפראלט און אימיצער האט באוויזן דעם "ווי" צייכן. טרערן האבן זיך באוויזן ביי מענטשן. באלד איז דער גאנצער זאל געווען ארומגעכאפט פון א פריידיקן געוויין . . .

**
*

דר. בערל פרימער איז א גאנץ אפטער גאסט ביי דעם היגן ייווא-פארום. אין 1982 האט ער געהאלטן א לעקציע אויף דער טעמע: "די גייסטיקע בריק צווישן ישראל און דער יידישער וועלט". אין 1984 האט ער געגעבן אן אפשצונג וועגן דעם "העברעישי-יידישן דיכטער, אהרן צייטלין", אין 1985 האט ער רעפערירט וועגן "די יידישע וועלט-פאנאראמע".

דר. ב. פרימער איז געבוירן אין טארנע, וואלין. ער האט געענדיקט א העברעישיע גימנאזיע פון תרבות אין קאוועל. ער האט באקומען דעם

יוריספרודענץ-דאקטאָראַט אין ליעזש, בעלגיע (1935). ער האָט אויך גראַדואירט אין פּאָליטישע וויסנשאַפטן פון דער סאַרבאַן, פאַריז (1939).

דר. ב. פרימער שרייבט אין פאַרשיידענע צייטשריפטן אין העברעיש, יידיש, פראַנצויזיש און ענגליש. ער האָט מחבר געווען צוויי ביכער יידישע עסייען: „יידישע האַריוואַנטן“ און „אין פּייער פון געשעענישן“. דאָס ערשטע בוך איז דערשינען אין דער ענגלישער איבערזעצונג (1983). ער איז אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „אונדזער וואַרט“ (פאַריז), „פּאָלק און ציון“, און די „לעצטע נייעס“ (ישראל). ער דרוקט זיך אויך אין „יידישע פרעסע“ אַרגענטינע, אויסטראַליע, מעקסיקע. זײַן הויפט טעמע: רײזע־באַשרײַבונגען איבער דער וועלט: דרום־אַפריקע, סאַוועט־רוסלאַנד.

דר. בערל פרימער דרוקט זיך אויך אין „פאַרווערטס“, „דער אַלגעמיינער זשורנאַל“, „אידישער קעמפער“, „די צוקונפט“.

**

דר. אַרטור הערצבערג האָט געהאַלטן אַ רעפּעראַט ביים ייוואַ־פאַרום וועגן „דער מקור פון אַמעריקאַנעם אַנטיסעמיטיזם“. ער שטאַמט פון פוילן און איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1926. ער האָט באַקומען זײַן „בי. איי.“ אין „דזשאַן האַפּקינס“ אוניווערסיטעט אין 1940. ער האָט גע־קראָגן סמיכה אויף רבנות אין יידישן טעאַלאָגישן סעמינאַר אין 1943. אין 1956 איז ער געוואָרן ראַבאָי אין טעמפל „עמנואל“ אין ענגלוואוד נ. דזש. דר. הערצבערג האָט שטודירט געשיכטע אין די הויכשולן פון קאַלומביע און האַרוואַרד. ער איז געוואָרן געהילפּס־פּראָפּעסאָר פון געשיכטע אין קאַלומביע אין 1961, אַ מיט־פּראָפּ. פון געשיכטע אין ראַדזשערס־אוניווערסיטעט איז ער געווען אין די יאָרן 1966-1968. רעליגיע־לעקטאָר אין פרינסטאָן 1968-1969. איז געווען „טשאַפּליין“ אין יו. עס. לופט־פּלאַט 1951-53. ער האָט מחבר געווען די פּאָלגנדע ווערק: „דער אויסבראַך וואָס דערוואַרט די „יו. עס“ (1963), „די ציוניסטישע אידעע“, „די פראַנצויזישע אויפּקלערונג און די יידן“ און „יודאָיזם“ 1959.

**

ל. לאַסאָוין איז איינער פון די ראשונים ביי דער ייווא-געזעלשאַפט. ער האָט זיך גענומען אַקטיוו באַטייליקן אין דער אַרבעט, מחמת געוויסע סיבות, וועלכע זײַנען שוין פריער דערמאָנט געוואָרן, אַ סך שפּעטער. אין 1977 האָט ער רעפּערירט בײַם ייוואַ-פּאַרום אויף דער טעמע: „דער איבערגאַנג פון שופּט צו מלך“, אין 78-טן יאָר האָט ער זיך באַטייליקט אין אַ „הזכרה פאַר די אומגעקומענע יידישע שרײַבער אין סאָוועטן-פאַרבאַנד“, מיט אַ יאָר שפּעטער האָט ער גערעדט וועגן „ה. לייזיקס הויפּט-מאַטיוו אין דער יידישער פּאַעזיע“. אין 83-טן יאָר איז ער געווען דער מאַדעראַטאָר בײַם סימפּאָזיום וועגן „מדינת ישראל און די תפוצות“, אין 1986 האָט ער גערעדט וועגן דעם קינסטלער, חיים פּערשאַקאָ — צו זײַן ערשטן יאַרצײַט.

ל. לאַסאָוין שטאַמט פון אַדעס. געלערנט אין חדר און אין אַ פּריוואַטער יידיש-רוסישער שול. אויסגעוואַנדערט אַלס יינגלינג מיט די עלטערן קיין ביירוט, לבנון. דאָרטן געלערנט אין דער „אַליאַנס-שול“ און אין „קאַלעדזש לאַיק“. פון ביירוט עמיגרירט קיין אַמעריקע. געענדיקט דעם יידישן לערער-סעמינאַר, איינצײטיק שטודירט אין סיטי-קאַלעדזש. אין 1930 דעביוטירט מיט דער קינדער-דערציילונג „פינף ברידער זײַנען זיי געווען“ אין „קינדער-זשורנאַל“, אונטער ניגערס רעדאַקציע, געשריבן דערציילונגען, נאָוועלן, רײַזע-אַינדרוקן און רעצענזיעס. מיטגעאַרבעט: אין „צוקונפּט“, פ.א.ש., „טאָג-מאַרגן-זשורנאַל“, „קולטור און דערציונג“, „ניו יאָרקער וואַכנבלאַט“, „אויפקום“, „גרינע בימעלעך“ און „חבר“, ווילנע, דער „וועג“ און „פאַרויס“ מעקסיקע, „דער שפיגל“ און „אַרגענטינער בימעלעך“, דער „אַדלער“, קאַנאַדע, „היימיש“ און „לעבנס-פּראַגן“ ישראל. „אַלגעמיינער זשורנאַל“ ניו-יאָרק, אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „אַנהייב“, מיאַמי.

לאַסאָוין האָט איבערזעצט פון ענגליש: „באַגראַבט די טויטע“ פון אוירוין שאָו און „לעסי קום אַהיים“ פון עריק נאַיטס. אין בוכפּאַרעם זײַנען דערשינען: „צו דער זון (1938), אַ חתונה אויפן באַרג לבנון“ (1958), „אויסגעוואַרצלטע מענטשן“ (1956), „אין שטענדיקן געראַנגל“ (1970) און „אַ נאַכט אויפן ים כּנרת“ (1980). ל. לאַסאָוין איז געווען דער מיאַמי-קאַרעספּאַנדענט פון „טאָג-מאַרגן-זשורנאַל“, שפּעטער פון „אַלגעמיינעם זשורנאַל“ און נאָכדעם פון טעגלעכן „פאַרווערטס“. ער איז געווען יאָרן-לאַנג לערער אין די א. ר. שולן. איין צײַט דירעקטאָר פון דער א. ר. מיטל-שול אין שיקאַגע. און אַ יאָר אינסטרוקטאָר פון יידיש אין דעם מיאַמי-אוניווערסיטעט. ער איז דער גרינדער און אָנפירער פון ערשטן יידישן

קולטור-קלוב אין מיאָמי, וואָס עקזיסטירט שוין העכער אַ פּערטל יאָר-
הונדערט.

ס'האָבן געשריבן וועגן לאַסאָוינס ביכער: ח. ש. קאָדאָן „אונדזער
שול“ (1936), דר. אַ. מוקדוני „מאָרגן-זשורנאַל“ (1936), ש. ניגער „טאָג“
(1937), י. גלאַנץ „דער וועג“ (1937) מעקסיקע, ש. ראָבינאָוויטש „צוקונפט“
(1937), דער לעבעדיקער „טאָג-מאָרגן-זשורנאַל“ (1958), צודיקער „דער
שפיגל“ אַרגענטינע (1959), פ. שטיינוואַקס „קאָנאָדער אָדלער“ (1960) און
„אַמעריקאַנער“ (1960), מ. קושניר „אַמר“ ישראל (תש"י), משה פרייליכאָוו
„וואַכנבלאַט“ (1970), מלך עפשטיין „פרייע אַרבעטער-שטימע“ (1970),
גבריאל ווייסמאַן „לעבנס פּראָגן“ 1967 און 1970, היים לייב פוקס „טאָג מ.
זשורנאַל“ (1970), באַרווין פּרענקל „אונדזער שטימע“ פאַריו (1970), דר. ב.
אַרענשטיין „קאָנאָדער אָדלער“ (1971), דר. יצחק אונטערמאַן „קאָנאָדער
אָדלער“ (1971), הערשל ווינרויך „טאָג מ. זשורנאַל“ (1971), י. גראַסמאַן
„קאָנאָדער אָדלער“ (1975), אברהם ליס „לעצטע נייעס“ (1982), שמעון
גובערעק „אָדלער“ (1984), דר. העשיל קלעפּפיש „אידישער קעמפּער“
(1978 און 1980), מרדכי באַומאַן „אַלגעמיינער זשורנאַל“ (1984), יוסף ראַגעל
„קאָנאָדער אָדלער“ (1984).

**
*

לייבל טענצער איז אויפגעטראָטן ביים ייוואָ-פאַרום אין 1984 מיט אַ
לעקציע אויף דער טעמע: „יעקב זיפּער — דער מענטש, לערער און
שרייבער“, וואָס איז געווען אינטערעסאַנט, אינפאַרמאַטיוו און באַלערנט.

ל. טענצער קומט פון שטעטעלע אַדוויטיש, וואָס געפינט זיך אויפן
וועג צווישן לודמיר און לויזק, אין וואַלין, ער האָט געענדיקט די ווילנער
יידישע רעאַל-גימנאַזיע, שפּעטער האָט ער אויסגעקליבן די לערער-
פּראַפעסיע, אין די מלחמה-יאָרן איז ער געווען פאַרוואַרפן אין סאַוועטן-
פאַרבאַנד, אין 46-טן יאָר, ווען ער האָט זיך אומגעקערט קיין פוילן, איז ער
געוואָרן געהילפּס-פאַרוואַלטער פון דער ווראַצלאָוער יידישער שול און לעקטאָר
אויף די זומער-קורסן, וואו מ'האָט געגרייט לערערס פאַר יידישע שולן.

אין 1948 האָט טענצער עמיגרירט קיין מאַנטרעאַל, ער איז דאָרטן
געוואָרן לערער אין די פּרין-שולן און אין 1953 וויצע-פּרינציפּאַל, ער האָט
געאַרבעט מיט יעקב זיפּערן ביז 1970, און פון יענעם יאָר ביז 1981 האָט

ער פארנומען דעם פאסטן אלס וויצע-פרינציפאל פון די פאראייניקטע פריץ-און-פאלקשולן. אין זעלביקן יאר ווערט ער באשטימט אלס דירעקטאר פון די יידיש-לימודים אין דער ביאליק מיטלשול. גלייכצייטיק איז ער לערער פון יידיש און יידישער ליטעראטור אין לערער-סעמינאר. אין 69-טן יאר הייבט ער אן ארבעטן אין באקאנטן מעגיל-אוניווערסיטעט אין דער אפ-טיילונג פון יידישע לימודים, וואו ער איז ממשיך אויך אצינד. וואס ס'איז שייך צו די פריער-דערמאנטע אקטיוויטעטן, האט ער זיך צוריקגעצויגן נאך אין 1983. אבער ער טוט וואלונטיר-ארבעט פאר געוויסע שולן.

ל. טענצער האט געדרוקט פיל אביעקטן אויף ליטערארישע טעמעס אין פארשידענע צייטשריפטן. ער איז אקטיוו אין דער מאָנטרעאַלער יידישער פאלקס-ביבליאָטעק. ער איז אַ מיטגליד פון קולטור-קאָמיטעט און טרעט אָפּט אַרויס מיט רעפּעראַטן אויף ליטעראַרישע טעמעס. ל. טענצער איז אַצינד דער פּאַרזיצער פון דער "י. י. סיגאַל-פּונדאַציע".

שמשון גלאָזמאַן האָט אַנטיילגענומען אין אַ סימפּאָזיום אויף דער טעמע: "רעליגיע און וועלטלעכקייט אין קאמף פארן יידישן קיום" ביים ייווא-פארום אין 1982. ס'האָבן זיך אויך באטייליקט הרב דר. יהודה מלבר און אליעזר אראָנאָוסקי.

ש. גלאָזמאַן איז געבוירן אין שטעטל, באַראַנעווקע, וואַלינער גוב. זײַן דערציִונג איז געווען — ווי ער רופט עס — אַ רעליגיעז־וועלטלעכע: חדר, "אוראָקן" און חשבונען בני אַ לערער. צו אַכט יאָר האָט ער שוין אָנגעהויבן לערנען גמרא. ער האָט שוין געקאָנט גאַנץ "ישעיהו" אויסנווייניק. זײַן טאַטע האָט אים געצאָלט אַ קאַפּיקע פאַר יעדן קאַפּיטל.

ש. גלאָזמאַן האָט זייער יונג פאַרלאָרן זײַן מאַמע. זײַן פּאַטער, אַ זון פון ר' שמשון דעם סופר, איז שוין געווען אַ וועלטלעכער ייד, אַ משכיל, אַ ציוניסט, געלייענט די "הצפירה" און געווען אַ איבערצייגטער העברעער און ווי געוויינטלעך אַן "אַנטי־זשאַראַגאַניסט".

צו צען יאָר איז גלאָזמאַן אָנגעקומען לערנען צו אַשר דעם שוחט. גמרא. דארטן האָט ער איינמאַל אַרײַנגעקראָגן אַ ביכל פון בעל־מחשבות. אין דער היים האָט ער באַקומען אַ גאַב פון טאַטן פאַר ליינענען אַזאַ טריף־פּסול.

דאָס איז געווען זײַן ערשטע לעקציע איבער דער „שפּראַך־פּראָגע“. זײַן פּאָטער האָט געהאַט אַ קראַם פּון אײַזנוואַרג און איז געווען שטאַרק פּאַר־נומען, פּון דעסטוועגן האָט ער אין זײַנען געהאַט דעם זונס דערצײונג. אַ חודש פּאַר זײַן בר־מצוה האָט ער אים אָפּגעפירט אין דער ישיבה „אור־תּורה“. אין דער ישיבה איז אים ניט געווען שלעכט, געגעסן האָט ער בעסער ווי אין דער היים. אין 1914 האָט ער זיך אומגעקערט אַ היים. די לאַגע אין הויז איז געווען ווײַט פּון גוט. די פּרוי, וואָס האָט פּאַרנומען דאָס אַרט פּון זײַן מאַמען, איז ניט געווען קײן שלעכטע, נאָר זײער אַ קאַרגע. ס'איז געווען אַ גליק, וואָס ער האָט באַלד געקראָגן עטלעכע העברעיִשע לעקציעס. זײַן עלטערער ברודער, עליק האָט אים אַרײַנגענומען אין אַ געהײמער אַרגאַניזאַציע, אין „יוגנט־בונד“. דער טאַטע האָט דערפּון ניט געטאַרט וויסן, אָבער ער האָט זיך יאָ דערוואוסט, אָבער גלאַזמאַנען האָט עס שוין דעמאָלט ניט געאַרט. ער האָט שוין דעמאָלט אָפּן געלייענט פּרצן און האָט שטאַרק הנאה געהאַט. אָנהײב 1917 איז ער אַוועק קײן אַדעס, וואו ס'האַט זיך געפונען זײַן ברודער עליק. ער האָט דאָרטן געפונען אַרבעט, און אין אַוונט געלערנט אויף „וועטשערניע“ (אַוונט) קורסן, אַרײַן אין 5־טן קלאַס גימנאַזיע, זיך אויס־געצײכנט אין אַלגעברע, געאַמעריע, היסטאָריע און געאָגראַפיע, אָבער דורכ־געפאַלן אין דער רוסישער שפּראַך.

אין 17־טן יאָר איז ער צוריק אין זײַן הײמשטעטל, האָט געגעבן „אוראַקן“, געווען לערער אין אַ דאָרף. אין 1919 האָט ער איבערגעלעבט דרײַ פּאַגראַמען, אין אײנעם שיעור ניט פּאַרלאָרן זײַן לעבן. ער האָט זיך דורכ־געשריבן מיט אַ פעטער אין אַמעריקע. נאָך לאַנגע מאַטערנישן, האָט ער ענדלעך באַקומען פּון אים אויף רײזע־הוצאות פּאַר זיך און פּאַר זײַן שוועסטער. פּאַרן קײן אַמעריקע האָט מען שוין דעמאָלט ניט געקענט, האָט ער פּאַרקערעוועט קײן מאַנטרעאַל, קאַנאַדע. גלאַזמאַן האָט געלעבט דרײַ חדשים אין מאַנטרעאַל. ער האָט געגעבן פּרײוואַטע לעקציעס אין העברעיִש, אין דער לײדיקער צײַט פּאַרבראַכט אין דער גרויסער יידישער ביבליאָטעק, האָט איבערגעלייענט מענדעלען, פּרצן און גאַנץ שלום־עליכם, און האָט אויך באַווײזן אַנצושרײַבן עטלעכע אַרטיקלען פּאַרן „קאַנאַדער אַדלער“.

אין 1921 איז ער אָנגעקומען קײן נײַ־אַרק. אַוודאי האָט אים געצויגן צום פעטער, אָבער נאָך מער אפשר צום „ידישן לערער־סעמינאַר“, וועגן וועלכן ער האָט נאָך געהערט אין דער היים, מיט צוויי טעג שפּעטער איז ער שוין געווען אַ תּלמיד דאָרטן. אין 1924 האָט ער גראַדואירט.

אויף דער עצה פון באקאנטן שרײַבער, קלמן מרמר, האָט ער זיך פאַרשריבן אויפן געשיכטע קורס פון „ידישן אַרבעטער-אוינווערסיטעט“. יענער איז טאַקע געווען דער געשיכטע-לערער, וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט בײַ אים, זענען ניט אַזוי די געשיכטע פאַקטן, ווי דעם אופן צו זוכן אַליין די פאַקטן. יענער האָט אים טאַקע באַטיטלט מיטן נאָמען „היסטאָריקער“.

אין 1928 איז גלאַזמאַן געוואָרן לערער אין די „אומפּאַרטייאישע שולן“ אין לאַס-אַנדזשעלעס, און פינף יאָר איז ער געווען געשיכטע-לערער אין „ידישן אַרבעטער-אוינווערסיטעט“. אין אָנהייב פון די פּופציקער יאָרן האָט ער זיך פאַראינטערעסירט מיט די אַלטע מאַנסקריפּטן, וועלכע מ'האַט גע-פונען אין היילן פון מדבר יהודה, ניט ווייט פון ים-המלח. ער האָט אײַנגע-קויפט אַלע ביכער וועגן דעם ענין. עס זענען דערשינען ביכער כמעט אין אַלע איראָפּעיִשע שפּראַכן, אַודאי אין העברעיִש. וועגן די „מגילות“ אין יידיש איז אַזוינס ניט געווען בנמצא. האָט ער באַשלאָסן אַנצושרײַבן אַ בוך וועגן זײ.

אין 1959 האָט ער באַזוכט מיט זײַן פּרוי מדינת ישראל. מיט דער הילף פון זײַן קוויז, צבי אפרתי, אַ נאָענטער פּרײַנד פון אַרבעטער-פּראָפּעסאָר א. ל. סוקעניק, האָט ער אים געבראַכט צו די סוקעניקס, און די פּרוי, כאַסיע סוקעניק, האָט אים געגעבן די דערלויבעניש און די שליסלען פון קעלער, וואו די „מגילות“ זײַנען געווען באַהאַלטן, כדי זיך צו באַקענען מיט די אַלטע כתבים. ער האָט פאַרבראַכט אין קעלער אַ גאַנצן טאַג.

ווען ער האָט זיך אומגעקערט קיין נײַ-יאָרק, האָט זיך גלאַזמאַן גענומען שרײַבן וועגן די מגילות. דאָס בוך איז אַרויס אין 1965. ס'איז קאַנטיק, געווען אַ גרויס דערפּאָלג. ער איז אויסגעפאַרן מיטן בוך אין אַ סך שטעט דאָהי און קאַנאַדע, ווי אין פיל לענדער פון דרום-אַמעריקע, און געהאַלטן לעקציעס וועגן די „מגילות“.

אין 1980 האָט גלאַזמאַן אָפּגעדרוקט אַ בוך וועגן דער „געשיכטע פון אַנטיסעמיטיזם“. דאָס בוך האָט מאַקס ראָזענפעלד איבערזעצט אויף ענגליש, און עס איז אַרויס פון דער „בלאָק פּאַבלישינג קאָמ“. אויך דאָס בוך האָט שטאַרק אויסגענומען.

**

ד. סעמיועל פּאַרטנאַי געשיכטע־פּראָפּעסאָר פון פּלאָרידע אַטלאַנטיק אַוניווערסיטעט האָט געהאַלטן רעפּעראַטן בײַם יװאַ־פּאַרום איבער פּאַרשיידענע ייִדישע־געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען. ער איז אַ הי־געבאַרענער און איז אַ „לעבנס־לענגלעכער מיטגליד פון אַרבעטער־רינג“ שרײַבט ער מיט גיט קיין פּאַרבאַרגענעם שטאַלץ. ער האָט גראַדואירט די אַ. ר. מיטלשול און איז אַן אויסגעשפּראַכענער ייִדישיסט!

ד. ס. פּאַרטנאַי האָט אַ „מאַסטער אָף אַרט־טיטל פון שיקאַגע אַוני־ווערסיטעט און אַ „פי אייטש. די“ פון דער הויכשול אין וויסקאָנסין. פּריער איז ער געווען אינסטרוקטאָר אין די קאַלעדזשעס פון פענסילוועניע און ניו־דזשורזי, אַ סיניאָר מיטגליד פון פּאַקולטעט פון פּלאָ. אַטלאַנטיק־אַוני־ווערסיטעט, אַ טשאַרטער מיטגליד פון דער הויכשולס־סטעף, אַרגאַניזאַטאָר און ערשטער פּאַרזיצער פון דעפּאַרטמענט פון געשיכטע, געוועזענער פּרע־זידענט פון דער פּלאָרידער קאַנפּערענץ פון קאַלעדזש געשיכטע־לערער. „אַרעאָס“ פון ספּעציאַליזאַציע: רוסישע און דײַטשע היסטאָריע; נײַנצענטער און צוואַנציקסטער יאָרהונדערט איראָפּעיִשע געשיכטע; מאַדערנע ייִדישע געשיכטע; ייִדישע סאַציאַלע געשיכטע.

ד. ס. פּאַרטנאַי איז אַ פּראָמינענטער לעקטאָר אויף טעמעס פון אַק־טועלער און היסטאָרישער וויכטיקייט, אײַנגעשלאָסן; דעם מיטל מזרח; סאַוועטישער און אינטערנאַציאָנאַלער קאָמוניזם; פּאַרשידענע טעמעס אין דער מאַדערנער ייִדישער געשיכטע, וואָס נעמען אַרײַן חסידיזם; ציוניזם; ייִדישע אַרבעטער און סאַציאַלע באַוועגונגען אין איראָפּע און אין די פּאַר־אייניקטע שטאַטן; פּאַרשיידענע אַספּעקטן פון דער קולטור אויף ייִדיש.

ד. ס. פּאַרטנאַי איז אַ מחבר פון אַרטיקלען אויף ענגליש און ייִדיש, אַן איבערזעצער און רעדאַקטאָר פון די לעצטנס פּובליקירטע זכּרונות פון וולאַדימיר מעדעם: „דאָס לעבן און נשמה פון אַ לעגענדאַרן ייִדישן סאַציאַליסט“ פּאַרערלעכטער פּירער פון ייִדישן אַרבעטער „בונד“.

**

חזן שלמה מיזעלס האָט זיך באַטייליקט אין די פּראָג-ראַמען פון יוואָפּאַרום און האָט אויסגענומען ביים עולם. ער שטאַמט פון גאַליציע. זײַן פּאַטער איז געווען אַ חסידישער חזן. ער האָט עמיגרירט קײן אַמעריקע אַלס קינד מיט זײַנע עלטערן. ער האָט זיך שפּעטער אָנגעשלאָסן אין חזנישע כאָרן. זיבן און דרײַסיק יאָר איז מיזעלס געווען הויפּט־חזן אין טעמפל אין קליוולאַנד, וואו ער האָט דורכגעפירט פיל מוזיקאַלישע־דינסטן פאַר דער סינאַגאָגע, אײַנגעשלאָסן „ערבית לשבת“ פון י. בראָון און „שבת מציון“.

ש. מיזעלס איז געווען נאַציאָנאַלער פרעזידענט פון חזנים־פאַרבאַנד דרײַ יאָר צײַט. אין 1964 האָט ער אָרגאַניזירט די ערשטע אינטערנאַציאָנאַלע קאַנפּערענץ פון מוזיקער און חזנים, וועלכע איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין מדינת ישׂראל. אין 1979 האָט אים באַערט דער „קאַלעדזש פון יידישע שטודיעס“ אין קליוולאַנד מיטן טיטל „דאָקטאָר פון יידישער מוזיק“. ער איז אַ רעקאָרדירטער אַרטיסט פון „אַר. סי. איי.“ וויקטאָר־און־מקווה־דיסקן, אײַנגעשלאָסן קאַמפּאָזיציעס פון שלום סעקונדע: „מלכה שבת“ און „זמירות“.

**

יעקב בלאַנק איז אויפגעטראַטן ביים יוואָפּאַרום ס'ערשטע מאָל אין 1983 מיט אַ פּאַרטראַג אויף דער טעמע: „די ירושה פון חיים־נחמן ביאַליק“, און אין 85־טן יאָר האָט ער גערעדט וועגן: „חיים גראַדע, מיניסטער פון פּראָזע און פּאָעזיע אין יידיש“. יעקב בלאַנק שטאַמט פון מעזריטש, פוילן. ער האָט געלערנט אין חדר און אין העברעישע שולן. ער האָט באַקומען אַ טראַדיציאָנעל־רעליגיעזע דערציונג. ער איז געקומען קײן אַמעריקע אין 1930 האָט גראַדואירט פון „פּראָט־אינסטיטוט“, און אין 1938 פון יידישן לערער־סעמינאַר. ער איז געווען 35 יאָר לערער אין די אַרבעט־ערינג שולן און אין מיטשול, יידיש־אינסטרוקטאָר אין יידיש־געזעלשאַפּטלעכע צענטערן, קולטור־דירעקטאָר אין קעמפּ „בויבעריק“ ביים שלום־עליכם פּאַלק־אינסטיטוט.

יעקב בלאַנק האָט באַקומען אין 1971 אַן אויסצייכנונג פון אַ. ר. בילדונגס־קאָמיטעט, און אין 1973 אַן ערן־דיפּלאָם פון יידישן לערער־סעמינאַר

ווי, אַן אויסדרוק פון אַנערקענונג פאַר זײַנע דערגרייכונגען אויפן געביט פון ייִדישער דערציונג. אין 1974 איז אין ניו־יאָרק "טיימס" געווען אַפּגעדרוקט אַן אינטערוויו מיט י. בלאַנקן וועגן "ייִדיש אין אונדזערע שולן" וואָס ישראל שענקער האָט געהאַט מיט אים.

בײַם יערלעכן א. ר. שול-באַנקעט (1985) איז יעקב בלאַנק באַערט געוואָרן אַלס "לאַנג־יאָריקער דערציער פון פּיל־צאַליקע תּלמידים און זיי דערנענטערט צו אונדזער פּאַלק.

בײַם פּײַערלעכן באַנקעט פון בר־אילן אוניווערסיטעט צו באַערן ייִדישע דערציער און קולטור־טוער, וואָס איז פאַרגעקומען דעם 24־טן יאַנואַר, 1986, אין קאַנאָוער־האַטעל האָט יעקב בלאַנק אויך געקראָגן אַן אויסצייכענונג פאַר זײַנע מעשים־טובים אין דער ספּערע פון ייִדישער דערציונג.

זאַל שוין דאָ אויך דערמאַנט ווערן, אַז י. בלאַנק איז אַ פּאַפּולערער לעקטאָר און רעציטאַטאָר פון דער ייִדישער ליטעראַטור.

**

דינה האלפערין באַרימטע בינע־און־קאַנצערט קינסטלערין איז אויפגעטראָטן בײַם ייוואָ־פאַרום אין די ווינטער־סעזאָנען פון 1984 און 1985 און האָט געמאַכט אַ גרויסן פּוראַר. דער טעמפל "בית שלום" איז געווען איבערפּילט. ס'איז געווען אַ קאַנצערט פון ייִדיש־קינסטלערישן וואָרט אין גייסט פון אונדזערע שענסטע טראַדיציעס. זי האָט אינטערפּרעטירט שאַפּונגען פון פּרץ, לייזיק, גראַדע, איציק מאַנגער און אַ צאָל אַנדערע גרויסע מײַסטערס. ס'האַבן קוואַליק געשטראַמט אירע רייד ווי פון אַ כּישוף־פּאַנטאַן, אַלץ בעל־פה, אַן אַ געשריבענעם טעקסט.

דינה האַלפּערין שטאַמט פון וואַרשע. זי איז אַ קרובה פון אסתר רחל קאַמינסקאַ. זי האָט אַנגעהויבן איר אַרטיסטישע קאַריערע זייער יונג ווי אַ באַלעט־טענצערין, טאַקע אין באַרימטן וואַרשעווער קאַמינסקאַ טעאַטער. פאַר איר קומען קיין אַמעריקע אין 1938 האָט זי אַנטיליגענומען אין אַ גרויסער צאָל פאַרשיידענע דראַמעס און מוזיקאַלן, ווי אויך אין פּילמען.

ווי „דער נדר“, „דער דיבוק“. זי איז באקאנט פאר איר פארטרעטירן אַזוינע פיל-זיניטיקע כאראקטערן ווי עסמערעלדא אין וויקטאר יוגאס „הויקער פון נאַטרדאס“, פראַזנא אין מאַליערס „דער קאַרגער“ און עליזא אין בערנאַרד שאַס „פיגמעליאָן“.

דינה האַלפּערין איז פון יאָר 1938 ביז 1948 אַרויסגעטראָטן אין די וויכטיקסטע שטעט פון אונדזער לאַנד, אין קאַנאַדע, דרום אַמעריקע, ענגלאַנד און פראַנקרײַך. אין משך פון דעם יאַרצענדליק האָט זי געשפילט מיט מאַריס שוואַרצן, אין „ידישן קונסט־טעאַטער“, מיט בן־עמי, און איז אויפגעטראָטן אויף קאַנצערטן. נאָך דער אַנטיסעמיטישער כוואַליע, וואָס האָט פאַרפלייצט פּוילן אין די זעכציקער יאָרן, איז זי פאַרבעטן געוואָרן פון פּוילישן קונסט־מיניסטעריום צו באַזוכן איר אַמאָליק היימלאַנד. זי האָט דאָרטן גאַסטירט זיבן טעג, בײַ איר ערשטן אויפּטריט אין וואַרשע, האָט מען בײַם ביסל־לעבן־געבליבענע יידן געמערקט טרערן אין די אויגן פון גרויס חידוש און גערירטקייט צו זען אַ יידישע אַרטיסטן אויף אַ פּוילישער בינע מיטן יידישן לשון אין מויל . . .

דינה האַלפּערין האָט גראַדואירט דעם ספּערטום קאַלעדזש אין שיקאַגע אין 1962. זי האָט דאָרטן שטודירט העברעיִש און די העברעיִשע ליטעראַטור. ווען דער ערשט־דערמאָנטער קאַלעדזש האָט געפּייערט זײַן זעכציקסטן יוביליי, האָט מען בײַם געהויבענעם באַנקעט באַערט די אַרטיסטן מיט אַן אויס־צייכענונג פאַר איר לאַנג־יאַריקער שעפּערישקייט.

פּראָפּ. גרשון וויינער, וואָס פאַרטרעט „די רענאָ קאַסטאַ“ שול פאַר דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור פון בר־אילן אוניווערסיטעט, אין ישראל, האָט אַנאָנסירט, אַז בײַ דער דערעפּענונג פון אַפּיליאירטן „דינה האַלפּערין אינסטיטוט פאַר יידישע קונסטן“ וועט מען פאַרלייגן אַ פּראַגראַם, וואָס וועט אַרייננעמען דראַמאַטישע, מוזיקאַלישע און אַנדערע טעאַטראַלישע קאַמפּאָזיציעס. דאָס וועט פאַרקומען אויפן קעמפּוס פון רמת־גן. בײַ דער יום־טובדיקער געשעעניש וועלן אַנוועזנד זײַן פיל חשובים פון מדינת ישראל און פון די תּפוצות מיטן ראש־הממשלה, חיים הערצאָג, אין דער שפיץ, וועלכער וועט אַדרעסירן די פאַרזאַמלונג.

ווען מען רעדט וועגן מדינת ישראל, זאָל דאָ דערמאָנט ווערן, אַז דינה האַלפּערין איז שוין עטלעכע מאל געווען אויף גאַסטראַלן אין לאַנד. זי האָט געגעבן וואַרט־קאַנצערטן אין ירושלים, תל אביב און באר־שבע. זי, וואָס האָט

פאַרלאָרן איר גאַנצע משפּחה בעת די גרויליקע חורבן־יאָרן און זיך אָפּט געפילט אינערלעך עלנט, איינזאַם און פאַרלאָרן, האָט אין ייִדישן לאַנד איבערגעלעבט טעג פון עלית־נשמה, פון נייעם גלויבן און בטחון.

דינה האַלפּערן

שבע צוקערס ערשטער און (דערוויל) איינציקער אופטריט ביים ייווא-פאָרום (1983) האָט געלאָזן אַ שטאַרקן איינדרוק אויפן גרויסן עולם. איר טעמע: „די פרוי אין דער יידישער ליטעראַטור“ איז ניט געווען נײַ. נײַ איז געווען די רעפערענטיין! יונג, שייק, אַ פרוי פון אונטער די אַמעריקאַנער הימלען (געבאַרן אין וויניפעג, מערב-קאַנאַדע) מיט אַ קערנדיקן יידיש, וואָס האָט דערפרייט די אויערן און די הערצער בײַ עלטערן מיט אַ יידישן קולטור-באַגאַוש. שבע האָט געענדיקט די י. ל. פּרץ שול און האָט שפּעטער שטודירט אין די הויכשולן פון וויניפעג, קווינס און קאָלומביע און באַקומען איר „מאַסטערס-דיגרי“. אין 1937 האָט זי געענדיקט דעם יידישן לערער-סעמינאַר (ניו-יאָרק) און געקראָגן אַן אויסצייכענונג פאַר איר אַרבעט אויפן געביט פון דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור.

שבע צוקער צייכנט זיך אויס ווי אַ לעקטאָרין און אַ שרײַבערין. זי איז געווען פאַרזיצערין בײַ דער „בני-ברית“-מיידל-גרופּע אין וויניפעג (1966), דערנאָך בײַ דער „יונגטרוף“ אָרגאַניזאַציע. אין 75-טן יאָר איז זי געשיקט געוואָרן אין יידישע ישובים אין די אינטערעסן פון דער יידישער שפּראַך, מיט אַ יאָר שפּעטער איז זי געווען אַ דעלעגאַטין צו דער וועלט-קאָנפערענץ פאַר יידישער קולטור אין ירושלים און זי איז אין נאָמען פון אַלע יוגנט-דעלעגאַטן אַרויסגעטראָטן מיט אַן איינדרוקספולער באַגריסונג.

שבע צוקער האָט געשריבן לידער אין „דאָס יידיש וואָרט“ (וויניפעג), „קינדער-צײַטונג“ (נ. י.), פאַרעפנטלעכט אין „יונגטרוף“ רעפאַרטאַזשן, הומאַרעסקעס, סאַטירישע איינאַקטערס. זיך אויך געדרוקט אין „אויפן שוועל“, „יידישע קולטור“, „דאָס נײַע יידישע וואָרט“, „קאַנאַדער אַדלער“, „לעצטע נייעס“ (ישראל), „אונדזער שטימע“ (פאַריז), „דאָס פרייע וואָרט“ (דרום אַפריקע).

עס האָבן געשריבן וועגן שבע צוקער: פערל ווייסנבערג, דר. מ. שעכטער, דר. י. פעליק, ריווע יאַניש, דוד באַטוויניק, אברהם שולמאַן, יוסף גאַלדקאַרן, עני סטאַן „הדסה-מאַגאַזין“ (ענגליש).

ראַזאַ לוסקי האָט זיך באַרימט געמאַכט אין שטאָט ווי אַ פּינע פּאַר-לייענערין און רעציטאַטאָרין. ווען זי טרעט אויף בײַ אַ מסיבה דערפילט זיך אין זאַל אַ יום-טובדיקע שטימונג. אַוודאי איז זי אַפט דער גאַסט בײַ די ייוואַ-פּאַרוםס.

פּרוי לוסקי קומט פון סלאָנים, פּוילן, פון אַ טראַדיציאָנעל-באַלעבאַטישער משפּחה. איר ערשטע בילדונג האָט זי געקראָגן גראַד אין אַ בונדישער פּאַלק-שול, נאָכן פּאַרענדיקן די עלעמענטאַר-שול איז זי אָנגעקומען אין אַ פּריוואַטער יידישער גימנאַזיע. צוליב דער שווערער מאַטעריעלער לאַגע בײַ אירע עלטערן, האָט זי די מיטלשול ניט געענדיקט.

אין 1934, ווען אין פּוילן האָבן גענומען שטאַרקער בלאָזן די דײַטש-נאַצישע ווינטן, האָט ראַזאַ לוסקי עמיגרירט קיין קובאַ. ס׳איז איר, פּאַר-שטייט זיך, ניט געווען גרינג צו פּאַרלאָזן די היים, עלטערן, שוועסטער, ברידער, חברטעס, און זיך אַרויסלאָזן אין אַ נײַ-לאַנד, נײַעם קלימאַט און נײַע שפּראַך. דאָס איז דאָך דער גורל פון דאָס רוב יידן . . .

ראַזאַ לוסקיס גאַנצע משפּחה האָט געטיילט דעם גורל פון די זעקס מיליאָן אומגעקומענע יידן. אין קובאַ האָט זי געפונען בלוזי אַ פּאַר קרובים צו וועלכע זי איז געקומען. און צוזאַמען האָט מען זיך דעמאַלט געמיט — אין 1939 — אַריבערצוברענגען אויך די פּאַמיליע קיין קובאַ. צום גרויסן אומגליק האָט מען זיי ווי פיל אַנדערע יידן, ניט אַרײַנגעלאָזן. און דער גרויסער רווועלט האָט די וואַנדערנדיקע נײַן הונדערט פליטים אויך ניט דערלויבט אַרײַנצוקומען אין דער פּרײַער אַמעריקע. און די שיפן מיט די אַפּפּונגסלאָזע פּאַסאַזשירן האָבן זיך געמוזט אומקערן קיין אייראָפּע, דאָס הייסט, צום אומברענג, צו פּאַרניכטונג . . . ניט אומזיסט פילט זיך בײַ ראַזאַ לוסקי — ווען זי רעציטירט אַפילו ניט פון די חורבן-יאָרן — טענער פון יאוש און טרויער! . . .

**

מאַניאַ גענדל איז אויפגעטראָטן פאַרן ייוואַ-פּאַרום און האָט אויס-גענומען, הן מיט איר זינגען, הן מיטן אויסוואַל פון אירע לידער. זי שטאַמט פון קיעוו. איר פּאַטער איז געווען אַ מוזיקאַלישער מענטש און האָט אַפילו געחלומט וועגן דער אַפּערע, אַבער די אומשטענדן אין צאַרישן רוסלאַנד

האָבן געשטערט. ער האָט פון דעסטוועגן געגעבן קאָנצערטן אין געוויסע שטעט און דער עולם האָט אים אָפגעשאַצט.

מאַניאַ איז געקומען קיין אַמעריקע גאַר יונג. זי האָט געהאַט ס'מזל זיך צו טרעפן מיטן באַקאַנטן מוזיקאַלאַג, מיכל געלבאַרט, ער האָט איר אַ סך געהאַלפן ניט נאַר אין איר מוזיקאַלישער אויסבילדונג, נײַערט אין איר יידיש לשון. נאָך מער איז איר יידיש-וועלטל ברייטער און טיפער געוואָרן ווען זי האָט געהייראַט מיטן וואָרט-קינסטלער, הערשל גענדל. זיי זײַנען אויפגעטראָטן אין פראַנקרײַך, דענמאַרק, שוועדן און אין מדינת ישראל און, פאַרשטייט זיך, דאָ, אין לאַנד. מאַניאַ זינגט אין פיר שפראַכן: יידיש, רוסיש, העברעיִש און ענגליש.

**
*

מאַעסטראַ שמואל פערשקאָ איז אויפגעטראָטן פיל מאָל בײַ היגע ייוואָ-אונטערנעמונגען הן ווי אַ פּיאַנאָ-באַגלייטער, הן אַלס סאָליסט. ער איז געבאָרן אין לוצק, פוילן. ער האָט גראַדואירט די מוזיק-קאָנסערוואַטאָריע אין וואַרשע און די מוזיק-אַקאַדעמיע אין ירושלים, האָט אָנגעפירט, ווי אַ מוזיק-דירעקטאָר מיט ישראלס אוידיציע-סיסטעם ״קול-ישראל״ אין משך און נאָכן אויפקום פון מדינת ישראל.

שמואל פערשקאָ איז אַ פּראָמינענטער דיריגענט, קאָנצערט-פּיאַניסט און קאָמפּאָזיטאָר. אַ סך פון זײַנע שאַפונגען זײַנען געזונגען געוואָרן פון די ישראל-זעלנער בעתן באַפּרייאונגס-קריג. ער האָט אַרויסגעוויזן מוזיקאַלישן טאַלאַנט נאָך אַלס קינד. ער איז אַ מחבר פון אַן אָפּערע און פון פיל קאָמפּאָזיציעס, וועלכע זײַנען פּאָפּולער אין ישראל, איטאַליע, פראַנקרײַך, שפּאַניע. ער איז געקומען קיין אַמעריקע אויף אַ סטיפענדיע, געגעבן פון דייוויד סאַרנאָף, הויפט פון דער ״נעשאַנאַל בראַדקעסטײַנג קאָמפּאַני״. זײַנע אַ פאַרשטעלונג: ״ס'איז קיינמאַל ניט צו שפּעט פאַר גליק״ האָט באַקומען אָנערקענונג פון ניו-יאָרקער ״טיימס״, ״פּאָסט״ און פון אונזער ״פּאַרווערטס״. אַ צאָל גרויסע אַרטיסטן האָבן זיך באַטייליקט אין פערשקאָס ספּעקטאַקלען. ניט אומזיסט ווערט ער באַצייכנט ווי דער ״דזשאַרדזש גירשווין פון ישראל!״

דער ״יידישער נאַציאָנאַל-פּאַנד״ האָט זײַן יוביליי-פּײַערונג אין 1981 געווידמעט דעם קאָמפּאָזיטאָר שמואל פערשקאָ. עס האָט אים דעמאַלט באַגריסט דר. אוירווינג לערמאַן, ראַבאַי פון ״טעמפל עמנואל״, וואו פערשקאָ דיריגירט

דעם טעמפל-כאָר, און אַנדערע פּראָמינענטע פּערווענלעכקייטן. אין פּראָגראַם האָט זיך באַטייליקט מישאַ רייצין, באַרימטער מעטראָפּאָליטאַן אָפּערע טענאַר. שמואל פּערשקאַ איז אַ יינגערער ברודער פון חיים פּערשקאַ ע"ה.

**
*

אַבי האַפּמאַן איז אויפגעטראָטן בײַם ייִואַ-פּאַרום, און געלאָזן האָט ער אַ שטאַרקן רושם אויפן עולם, ניט נאָר האָט ער אויסגענומען מיט זײַן יוגנטלעכקייט און חן, נאָר דער עיקר מיט זײַן טאַלאַנט! די פּרעזענטאַציע: „אַ ראַנדעוואו מיט איציק מאַנגער“, געשריבן און צונויפגעשטעלט פון מרים האַפּמאַן, איז געווען אַ געלונגענער ספּעקטאַקל. אַגב, האָט ער באַגייסטערט ניט איין יידישן ישוב אין לאַנד.

אַבי האַפּמאַן איז געבאָרן אין ניו-יאָרק. ער קומט אַרויס פון אַ באַגאַבטער משפּחה. זײַן זײדע, חיים שמולעוויטש, איז אַ יידישער שרײַבער, זײַן בוך „פון יענער וועלט“ אַ פּרטימדיקע באַשרײַבונג פון זײַנע איבער-לעבענישן אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד, באַאיינדרוקט שטאַרק דעם ליענער. זײַן מוטער, מרים האַפּמאַן, איז אַ פּאָפּולערע שרײַבערין אין „פּאַרווערטס“. זי האָט איר בכור דערצויגן אין אַ יידיש-וועלטלעכן גײסט. ער האָט געלערנט אַלס קינד זיבן יאָר אין דער שלום-עליכם שול נומער 21, באַוואוסט ווי אַ מוסטער-שול!

**
*

שמעון גובערעק האָט זיך באַוויזן אין דער עיר הבריה אין די אָנהייב 80-קער יאָרן. אין משך פון אַט דער קורצער צײַט האָט ער זיך דערוואָרבן אַ שלל מיט פּרײַנד און אַן אָנגעזעענעם אַרט אין אַ טייל יידיש-יידישע מוסדות. צווישן זיי — אין דער היגער ייִואַ-געזעלשאַפּט, וואו ער איז געווען גאַנץ אָפט פּאַרויצער בײַ אירע „פּאַרומס“. דאָס זעליקע און אפשר מער קאַן געזאָגט ווערן וועגן זײַן אָנטייל אין קאַאַרדיניר-קאַמיטעט פון די קולטור-קלובן. ער איז געווען אַ מיטגרינדער פון זשורנאַל „אָנהייב“, וואָס די גרופּע גיט אַרויס. (די אַנדערע זײַנען די שרײַבער: א. שטשוטשינסקי, ל. לאַסאַוויץ, א. אַראַנאָוסקי, ח. שמולעוויטש און י. דובעלמאַן).

שמעון גובערעק שטאמט פון זשעלעכאָוו, פוילן, אַ שטעטל וואו דער עקאָנאָמישער חלום און די רוחניותדיקע עשירות האָבן זיך ביינאַנד גע-ריסן עד לב השמים. דער לעגענדאַרער רבי יצחק פון באַרדיטשעוו איז דאָרטן, מיט אַן ערך צוויי הונדערט יאָר צוריק — געווען דער מרא-דאתרא. זײַנע ווערטלעך, זײַן לערע און זײַנע „שמועסן מיטן אַלמעכטיקן“ זײַנען, כידוע, אַ באַשטאַנד-טייל פון יידישן פּאָלקלאָר (מאַרק טורקאָוו). אויך איטשע מאיר וויסענבערג און דער דיכטער יחיאל לערער קומען פון זשעלעכאָוו.

בעת דער „גראַבסקי-עליה“ איז גובערעק אַוועק קיין ארץ-ישראל מיט זײַן יוגנט-חבר, שלמה בריינסקי. און פון דאָרטן האָט זיי דער גורל אויפסניי צונויפגעפירט אין קאַלאַמביאַ, דרום אַמעריקע. שלמה בריינסקי האָט געהאַט אַ השפעה אויף דער שרייבערישער טעטיקייט פון זײַן חבר. און גובערעק האָט עס ניט פאַרגעסן. ער האָט שפּעטער געהאַלפן אַרויסגעבן, אַ באַנד דערציילונגען פון בריינסקין מיט אַ הקדמה, געשריבן טאַקע פון גובערעקען אַליין.

אַליין אַ פּיאַנער פון אַרגאַניזירטן יידישן קולטור-לעבן אין קאַלאַמביאַ, פאַרגעסט ער אָבער ניט די אַנדערע, וועלכע האָבן מיטגעווירקט פאַרן וואוקס פון יידישן ישוב. נאָך אַ וויכטיקער מאַמענט איז כדאי צו דערמאַנען: ער האָט זיך געמיט צו שאַפן אַ בריק צו דער קאַלאַמביאַנער אינטעליגענץ, אין צאָלפילע אַרטיקלען און זכרונות וועגן זײַנע באַגעגענישן מיט קאַלאַמ-ביאַנער שרייבער און פּאָליטיקער, וועלכע זײַנען אַרויס אין שפּאַנישער איבער-זעצונג, אין בוכפאַרעם אונטערן טיטל: „איך האָב געזען וואַקסן אַ לאַנד“. דאָס בוך האָט שטאַרק אויסגענומען אויף אַזוי ווייט, אַז דער באַרימטער פּאָליטיקער און שרייבער, דר. אַלבערטאָ ליאַרעס קאַמאַראַ, האָט עס שטאַרק געלויבט.

שמעון גובערעק האָט מחבר געווען ביז היינט דרײַ ביכער: אַ ייד אין קאַלאַמביע, „אַ יידיש אינדזעלע אויפן דרום אַמעריקאַנער קאָנטינענט“ און „ווענעזועלאַ“. ער האָט איינגעשטעלט אַ ליטעראַרישע פרעמיע אויפן נאַמען פון איטשע מאיר וויסענבערג.

אַשר שטשוטשינסקי — דיכטער — דערציילער איז געבאָרן אין שטעטל גאַניאַנדו, פּוילן. געלערנט אין חדר, האָט געענדיקט די תּרבות-שול. זײַן ערשטער לערער איז געווען יונתן נײַמאַן דעם רבס אָן אײניקל, וואָס איז נפטר געוואָרן פון שווינדזוכט. אַ סבראַאַז ער האָט געדינט ווי אַ גרונט-מאַטיוו פאַר לײוויקס „באַלאַדע פון דענווער סאַניטאַריום“ שטשוטשינסקי האָט אין 34-טן יאָר עמיגרירט קײן קובאַ. דאָרט שטאַרק געליטן, מחמת ער האָט ניט געהאַט קײן פאַך, און קײן פעדלער האָט זיך אים ניט געוואַלט ווערן. ער האָט דעבוטירט אין „האַוואַנער לעבן“. אין 1961 איז ער אַריבערגעפאַרן קײן נײַ-יאָרק, איז דאָרטן געוואָרן אַקטיוו אין דער קולטור-געזעלשאַפטלעכער סביבה און געזוכט אויסדרוק פאַר זײַנע איבערלעבונגען אין לידער און דערצײ-לונגען ווי אויך אין זכרונות. אין בוכפאַרעם זײַנען דערשינען: „אַ לעבן אויף הפּקר“, „פון לאַנד צו לאַנד“ (1979), „צווישן ערד און ים“ אַ זאַמלונג לידער (1980), „האַרבסטיקער שניט“ (1983).

אַ. שטשוטשינסקי האָט זיך באַזעצט אין מיאַמי-ביטש אין 1980. ער איז גיך געוואָרן אַקטיוו אין די יידישע קולטור-קלובן פון גרויס-מיאַמי, פאַר די לעצטע יאָרן איז ער פאַרזיצער פון קאַאַרדינער-קאַמיטעט, אין וועלכן עס זײַנען אָנגעשלאָסן אַרום צוואַנציק קלובן. ער איז אויך אַ מיטגליד פון דער היגער יוואַ-געזעלשאַפט, וואו ער איז פיל מאָל געווען פאַרזיצער בײַ די יוואַ פאַרומס. אין 1982 האָט ער זיך באַטייליקט אין אַ סימפּאָזיום וועגן „רעליגיע און וועלטלעכקײט אין קאַמף פאַרן יידישן קיום“.

אַשר שטשוטשינסקי גרעסטער אויפטו אין דער שטאָט פון זון-און פאַלמעס, וואָס ער האָט געהאַלפן פאַרווירקלעכן אַן אַלטן חלום, מיט וועלכן ס'האַבן זיך אַרומגעטראָגן היגע יידישע שרײַבער, נעמלעך, אַרוסצוגעבן אַ שריפט אויף יידיש, וואו עס זאָל זיך אָפּשפּיגלען די היגע יידישע געזעל-שאַפטלעכקײט און אוודאי די שאַפונגען פון די היגע פען-מענטשן און זייערע קאַלעגן אין דער יידיש-וועלט...

נאָך פיל מי, עננערגיע און פינאַנציעלע אָנשטרענגונג איז אים און די פאַר שרײַבער געלונגען צו דערגרייכן דעם ציל. ביז היינט זײַנען אַרויס זיבן (7) נומערן פון זשורנאַל „דער אָנהייב“ אונטער דער רעדאַקציע פון אשר שטשוטשינסקי און משה בעקער (סעקרעטאַר). ס'האַט זיך געעפנט אַ נײַ און ליכטיק קאַפיטל בײַ דער יידיש-געזעלשאַפטלעכקײט אין דער יידישער עיר הבריה... הלוואי אויף לאַנגע יאָרן!...

שטשוטשינסקי דרוקט זײַנע לידער און דערציילונגען אין „אידישן קעמפער“, אין „ידישע קולטור“ און אין אַנדערע צײַטשריפטן. שמואל ראָזשאַנסקי האָט אַרײַנגענומען אין זײַנע „מוסטער־ווערק“ געוויסע אַרבעטן פֿון דערמאָנטן שרײַבער. אין זײַן אַנטאָלאָגיע „מעקסיקאַניש, אורוגוואַניש, קובאַניש“ געפֿינען זיך שטשוטשינסקיס לידער, דערציילונגען און אַן אַרטיקל וועגן „ידישע ליטעראַרישע שאַפונגען אויפֿן אינדזל קובאַ“. ער האָט אויך אײַנגעשטעלט אַ ליטעראַרישע פרעמיע ביים ייד. קולטור־קאָנגרעס.

**

אַשר שטשוטשינסקי

מיין שפראך

מיין שפראך איז פראַסם, ווי שוואַרץ-ברויט אויף הונגעריקן מעסער. מינע שורות צעשאַטענע, ווי אויף זאַמדיקן פעלד דער פאַרזײ. מיין דמיון — ווי אַ פאַלנדיקער שמיין, וואָס פֿון באַרג איז גרעסער. און מיין האַרץ זיך צאַפֿלט, ווי אַ קינד אין קאַיאָרס זוניקן אויפֿגײ.

נאָך שוואַרצן ברױט דאַרשטן הונגעריקע מיליאָנען. פאַרזײטע פעלדער זײַנען דער חלום פֿון אַ וועלט. נאָך אַ פראַסם וואָרט — ווער ווייסט צי עמעצער וועט מאַנען, שורות צעשאַטענע — צי זיי עמעצן פעלט . . .

**

ווען איד

ווען איד וואַלט קענען מינע לידער
איבערשרײַבן נאָך אַ מאָל און ווידער,
וויפל נייע לעבעדיקע גלידער
כװאַלט אַרײַנפאַסן אין די אַלמע לידער

ווען איך זאל קענען מיט מיין פלאַקער
אַנצינדן די טינט אויף פאַפיר,
וואַלט איך וועלטן דעמאַלט צעאַקערט
און ניט פאַרברענט דאָס פּייער אין מיר.

קען איך ניט מיין ליד איבערשרייבן.
כ'האַב מורא פאַפיר מיט פּייער צו צינדן,
וועלן זיי מוזן אַזוי שוין פאַרבלייבן,
אין שורות ניט ציטיקע וועל איך זיי קלייבן.

(פון בוך: „צווישן ערד און ים“)

**

אליעזר אַראַנאָוסקי ווי אַ געוועזענער פאַרזיצער פון דער יוואַ-
גרופע אין האַוואַנאַ, קובאַ, איז געווען נאַטירלעך ער זאל ווערן נאַענט צו די
אַקטיוויטעטן ביי אונדז אין שטאַט. אין ווינטער-סעזאָן פון 1982 האָט ער
אַנטייל גענומען אין אַ סימפּאָזיום וועגן „רעליגיע און וועלטלעכקייט אין קאַמף
פאַרן יידישן קיום“. און אין 83-טן יאָר אין אַ סימפּאָזיום וועגן „מדינת ישראל
און די תּפוצות“.

זײַן געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט האָט זיך נאָך אָנגעהויבן אין זײַן
היים-שטעטל, יאַניסטאַווע, פּוילן. אין קובאַ האָט ער פאַרטראָטן אין 1937 דעם
„יידישן צענטער“ ביים „אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס“. געווען איינער
פון די דעלעגאַטן פון „צענטער“ ביים פאַן-אַמעריקאַנעם יידישן קאָנגרעס אין
באַלטימאָר (1941). און אין 1953 פאַרטראָטן דעם קובאַנער יידישן ישוב אין
דער 3-טער אַסמעבלי פון יידישן וועלט-קאָנגרעס אין זשענעווע, שווייץ.

אַראַנאָוסקי האָט געקראָגן זײַן יידישע דערציִונג אין חדר, תּלמוד-
תורה און ישיבה. ער האָט זיך אָנגעהויבן דרוקן אַרום 1919-1920. אין קובאַ
איז ער אָנגעקומען דעם 14-טן מערץ, 1924. זײַנע ערשטע לידער האָט ער
געדרוקט אין „קובאַנער יידישע יום-טוב בלעטער“. ער האָט מיטגעאַרבעט אין
כמעט אַלע יידישע אויסגאַבעס אין לאַנד, ער איז געווען לאַנגע יאָרן דער

קארעספאנדענט פון „טאָג“ אין ניו-יאָרק, און האָט אויך פאַרעפנטלעכט אַרטיקלען אין פיל אויסגאַבעס אין אויסלאַנד.

אין 1928 איז אַרויס זײַן ערשטער בוך „קובאַנער לידער“. דער ערשטער געדדרוקטער יידישער חיבור אין קובאַ! דער קליינער ישוב האָט אויפגענומען מיט אמתער פרייד. אין 30-טן יאָר איז דערשינען דאָס צווייטע בוך „טראַפישע ליכט“, אין 34-טן יאָר — „אויף צעגליטער ערד“, אין 1939 „קאַנצעטראַציע-לאַגער בוכנוואַלד“, 1951 „געזאַנג פון קאַנטינענטן“ און אין 53-טן יאָר — די היסטאָרישע פּאָעמע „מאַרטי“ (איבערזעצט פון שפּאַניש). פאַר זײַן ליד „די קובאַנער פּאָן“ וואָס איז איבערזעצט געוואָרן אויף שפּאַניש, לכבוד איר 100 יאָריקן יובל, האָט דער מחבר געקראָגן אַ מעדאַל.

אליעזר אַראַנאָוסקי האָט אַרויגעגעבן אין 83-טן יאָר אַ באַנד לידער „קובאַ“ אין פאַרלאַג „ניילעבן“, ישראל. ער האָט געקראָגן די „פּערנאַנדאָ בענאַ-פּרעמיע פאַרן בוך.

עס האָבן געשריבן וועגן מחבר: פּרץ ווערניק „מאַרגן זשורנאַל“ 1929, קלמן מרמר „פּרייהייט“ 1929, יעקב באַטאַשאַנסקי „די פּרעסע“ 1929, ישראל שטערן „פּאַלקס-שטימע“ 1935 (פּוילן), יעקב מעסטל „יידישע קולטור“ 1954, יעקב גלאַנץ „האַוואַנער לעבן“ 1951, יעקב גלאַטשטיין „אין וועג“ 1954, דר. גראַבאַרד „צוקונפּט“ 1955, יעקב מעסטל „יידישע קולטור“ 1954, ש. ניגער „טאָג“ 1954, מלך ראָוויטש „וואַכנשריפט פאַר ליטעראַטור“ 1932, י. א. ראַנטש „מאַרגן-פּרייהייט“ 1978, ש. ל. שניידערמאַן „פאַרווערטס“ 1977.

אַראַנאָוסקי איז געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „אַנהייב“ מיאַמי-ביטש. ער איז פּלוצעם נפטר געוואָרן פּרייטיק, דעם 20-טן דעצעמבער, 1985.

**

אליעזר אַראָנאָווסקי

די כנוור של דוד

דוד המלך, דערציילט די לעגענדע,
 געהאט האָט אַ פּידל, וואָס איז געהאַנגען צוקאַפּנס,
 ווען אומעטיק, פינצטער איז געווען אויפן האַרצן
 פלעגט זי דאָן אויפשפּילן, אויפשפּילן אליין ;
 און אַלע די טענער, די קלאַנגען, די שטילע,
 וואָס וועקן און רופן און בעטן צו תפילה
 האָט קיינער פאַרשמאַנען, האָט קיינער געפּילט.
 נאָר ער נאָר אליין! נאָר ער נאָר אליין!

האָט ער דאָן געשאַפּן זינע מזמורים —
 די שענסטע געזאַנגען פון מענטשלעכן מין.
 פון קדושה, יראה, יסורים און רחמים,
 פון אייביקע ליידן און פריידן דעם זין,
 פון גלויבן און האַפּן, פון קיינמאַל ניט צווייפלען —
 פון פינצטערער נאַכט — קומט אַרויס אַ באַגין!
 דער עיקר — בטחון, אויפן ראַנד פון אַפּגרונט —
 גאַט וועט דיר העלפּן — אין האַרץ אים געפּין.

סטרונעס וואָס שפּילן מיט רוח-הקודש,
 פון מענטשלעכע פינגער ניט באַוועגט, ניט באַרירט.
 שמראַמען מיט טענער פון געמלעכע קוואַלן
 ניגונים אַזוינע פון סודות פאַרהילט.
 דאָס איז די ירושה פון כנוור של דוד,
 וואָס ער האָט געלאָזן אויף אייביק זיין פאַלק,
 וואו נאָר זיי ווערן פאַרפּיניקט, פאַרפּאַלגט,
 הערט איר — די כנוור של דוד זי שפּילט!

(פון בוך : „קובאַ“)

שושנה ראָן איז אויפגעטראָטן ביים יוואַ-פאָרום אין 1985 אין אַ פראַגראַם געווידמעט דעם גרויסן מוזיקאַלישן קינסטלער בען באָנוס און האָט געלאָזן אַ שטאַרקן רושם אויפן עולם.

שושנה ראָן איז געבוירן אין פוילן און איז אויפגעצויגן אין רוסלאַנד און אין ישראל. איר טאַלאַנט האָט זיך אַנטפלעקט אין אירע פריע יאָרן. זי האָט זיך באַוווּן אויף דער קאַנצערט-בינע אַלס גאַר אַ יונג מיידל. זי האָט אויך געדינט אין דער ישראל אַרמיי.

שושנה ראָן האָט שטאַרק אויסגענומען אין אַמעריקע. זי איז אויסגעפאַרן מיט דער „בען באָנוס טרופע“ איבער פופציק שטעט דאָ, אין לאַנד און אין קאַנאַדע. זי איז אויפגעטראָטן מיט דזשען פירס, קעראַל טשענינג, סעם לעווענסאָן, אַלאַן קינג און אַנדערע. זי האָט געשפילט און געזונגען אין יידישן טעאַטער און אין לינקאַלן צענטער.

אַט וואָס די קריטיק זאָגט וועגן שושנה ראָן: „זי האָט באַגייסטערט און דערהויבן אונדזערע אַרבעטער־רינג מיטגלידער מיט איר שפילן און זינגען“ (י. מלאָטעק). „דער עולם איז געווען אַנטציקט פון שושנהס יידיש־העברעישן רעפערטואַר. זי איז באמת אַ שטערן אויף דער יידישער בינע . . .“ (פערלאָוו — „פאָרווערטס“). „איינער שפילן און זינגען האָבן אַרויסגערופן טרערן פון פרייד און דאַנקשאַפט . . .“ (מלכה איסעראָף — ישיבה־אוניווערסיטעט, פרויען־דיוויזיע).

„שונה ראָן באַזיצט אַ הויך קוואַליפֿיצירטע שטימע . . . זי טייַטשט אויס אַ ליד מיט אַ סך פאַרשטענדעניש . . .“ (וואַלטער אייזעק — טעאַטער קריטיק „אָפּבאַו“).

**
*

פראָפ. אַרמור לערמער

אַ געזעגן-וואָרט צו הרב דר. העשיל קלעפּפיש

(צו זיין עליה קיין ישראל)

מיר דערנענטערן זיך מיט שנעלע טריט צום פּערציק יאָריקן יובל פון פּאָפּולערן ייוואָ-פּאַרום אין גרויס-מיאַמי. די לעצטע צען יאָר זיינען די דאָזיקע פּאַרום געעשטאַנען אונטערן צייכן פון יאָר-יערלעכע וויזיטן פון דר. קלעפּפיש, וואָס איז ביז לעצטנס געווען רב הכולל אין פּאַנאַמאַ. ער איז אויך געווען לעקטאָר פון דאָרטיקן אוניווערסיטעט, ווי אויך אַ בעל-יועץ פון פּאַנאַמער פּרעזידענטן, האָט אַנטייל גענומען אַלס מיטגליד פון דער פּאַנאַמער דעלעגאַציע צו פּאַרהאַנדלען מיט די פּאַראַייניקטע שטאַטן אַ נייעם אָפּמאַך פּאַרן פּאַנאַמער קאַנאַל.

דר. קלעפּפיש האָט אויך געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין יידישן לעבן פון גאַנץ לאַטיין-אַמעריקע און איז מיט אַ צייט צוריק אויסגעצייכנט געוואָרן דורכן יידישן וועלט-קאָנגרעס ווי דער פּירנדיקער אינטעלעקטואַל פון גאַנצן קאָנטינענט. אַ רייע ווערק זיינע האָבן באַרייכערט די שפּאַנישע ליטעראַטור אויפן געביט פון יידישן וויסן און יידישער געשיכטע. כדאי אַגב צו דערמאַנען, אַז ער האָט נאָר וואָס זיך אומגעקערט פון אַ רייזע אין רוים וואו ער איז געווען אַ מיטגליד פון אַ דעלעגאַציע פון יידישן וועלט-קאָנגרעס אין וואַשינגטאָן.

זיינע גייסטרייכע רעפּעראַטן זיינען בלי ספּק ביי אונדז געווען הויכ-פונקטן אין פּאַרום-פּראַגראַם. זעלטן ווען קאָנצענטרירן זיך אַזויפיל מעלות אין איין מענטשן; אַ תּלמיד-חכם מיט אַן איינזערנעם זכרון און וואונדערלעכן כּוח-הדיבור, פּאַרמאַגט ער אויך גרויסע פּעדאַגאָגישע פּעיקייטן מסביר-צו-זיין די שווערסטע סוגיות און פּראַבלעמען.

פון אַלעם שטראַלט שטענדיק אַרויס זיין אַהבת ישראל, פּאַרבונדן מיט ביז גאָר טיפע און געוואַנטע מחשבות, וואָס ברעכן דורך גרענעצן פון צייט.

ס'וואַלט זיך איצט שטאַרק וועלן אָפּשטעלן אויף אַ רייע ביאַגראַפּישע פּרטים, ליידער קען דאָס ניט געטאָן ווערן דאָ. דערלויבט מיר בלויז, גאָר בקיצור, צו דערמאַנען דריי ספרים, וועלכע דר. קלעפּפיש האָט די לעצטע יאָרן אַרויסגעגעבן, דיינו: «עכאָס פון אַ פּאַרשוואַנדענער צייט», «צווישן

צוויי וועלט־מלחמות" און לסוף: "דאָס וואונדער פון מזרח־אײראָפּעישן יידנטום". די ערשטע צוויי בענד באַשטייען פון אַרטיקלען וועלכע שטאַמען פון די צוואַנציקער און דרײַסיקער יאָרן אין פּוילן. זעלטן ווען עסייען פון פאַר 50 און 60 יאָר צוריק זאָלן אַטעמען מיט אַזאַ הײַנטצײַטיקער פּרישקײט און אַקטועלקײט.

דאָס דריטע בוך איז אויך אַרױסגעגעבן געוואָרן דורכן וועלטראַט פאַר יידיש און יידישע קולטור אין ישראל. אין דער הקדמה שרײַבט דער רעדאַקטאָר: "דאָס דאָזיקע בוך איז אַן שום ספּק אַ באַדײַטנדיקער צושטייער צו דעם אוצר פון דער הײַנטצײַטיקער יידישער מחשבה. דאָס אַרױסגעבן די פּרישע עסייען־זאַמלונג פון דר. קלעפּפּיש ווערט דורך אונדז באַטראַכט ווי אַ קולטור־געשעעניש".

אַזודאי, וואַלט געווען כּדאַי זיך ברייטער אַפּצושטעלן כּאָטש אויף אייניקע אַספּעקטן פון דעם דאָזיקן וואַגיקן ווערק. פאַראַיאָרן האָב איך עס געטאָן ווי אַ טייל פון דער לעקציע: דער איבערגאַנג פון תקופה צו תקופה — אויפן ראַנד פון דר. קלעפּפּישעס "דאָס וואונדער פון מזרח־אײראָפּעישן יידנטום". די דאָזיקע עסיי וועט מסתמא אינגיכן דערשיינען אין דרוק.

אין צענטער פון דעם ספר איז, פאַרשטייט זיך, די גײַסטיקע ירושה פון מזרח־אײראָפּע. הרב אַברהם יהושע העשל האָט, בשעתו פאַרױסגעזאַגט אַן "סוועט קומען אַ טאָג אין וועלכן מ'וועט דערזען דאָס פאַרגאַנגענע ליכט פון דער מזרח־אײראָפּעישער תקופה, ווייל די דאָזיקע עפּאָכע איז געווען דער שיר־השירים אין דער יידישער געשיכטע". אַזוי קלינגט אויך ווירדיק דר. קלעפּפּישעס באַגײַסטערטע אָדע צו יענער אַכזריות־דיק־פאַרשניטענער גאַלדענער תקופה.

דר. קלעפּפּיש איילט צו מיט זײַן שליחות דאָס אַנקומען פון דאָזיקן ליכטיקן טאָג. ער אַליין פּערזאָניפּיצירט ממש ווי אַ פּראָטאַטיפּ דאָס דער־הויבענע אין יענער וואונדערלעכער תקופה. ס'וואַלט בפּירוש געווען אַ גרויסע עולה ווען מיר וואַלטן חוץ אונדזערע וואַרעמע ברכות, כּאָטש על רגל אחת, ניט דערמאַנען ראשי־פרקים פון זײַן פּילאָסאָפּיע און זײַן אייגנאַרטיקן אַרט אין הײַנטצײַטיקן יידישן לעבן.

1. דער ערשטער קאַפּיטל טראַגט דעם נאָמען: "פּרייד, די פּסיכאָלאָגישע

רעטעניש פון מזרח-איראָפּעישן יידנטום" דעם דאָזיקן אָפטימיזם, וואָס געפינט שוין אין עצם נאָמען, און דינט ווי אַ מין קאָמערטאָן צום גאַנצן ווערק. ער דריקט זיך, למשל, אַזוי אויס: „אויך אין תהום פון אויפשוידערנדיקער פּיין אין פּויליש-יידישע שטעט און שטעטלעך ערב דעם חורבן האָבן אין יידישן מענטש געשפרודלט די קוואַלן פון פּרייד". שרײַבט דער מחבר, דאָס איז דר. קלעפּפישעס ענטפער אויף דעם פעסימיזם, וואָס האָט גענומען אַלץ מער באַהערשן דאָס שווער געפרוואוטע יידישע לעבן, זײַט די פינצטערע יאָרן פון חורבן.

2. דאָס זוכן דורך דעם מחבר אַ סינטעז אין יידישן לעבן אָן צו פאַר-וואַסערן זײַן אייגענעם גײַסטיקן מהות.

3. מיר באַוואונדערן דר. קלעפּפישעס אויסערגעוויינטלעכע טאַלעראַנט גיט נאָר לגבי פאַרשיידענע נוסחאות פון חסידות, אָדער מתנגדות, נאָר אויך גיט ווייניקער בנוגע וועלטלעכע יידן. אין זײַן עסיי וועגן זײַן פאַטער שרײַבט דר. קלעפּפיש: „אין זײַן נשמה האָט געלעבט אַ וואונדערלעכער סינטעז פון אַלע שטרעמונגען פון יידישן גײַסט".

4. מיר לעבן אין אַ צײַט ווען דער דראַנג נאָך מאַטעריעלער רחבות וואַקסט כסדר. ווי רירנד זײַנען אין אַנבליק דערפון זײַנע שילדערונגען פון נעמיראַווער צדיק, פון דער אַרעמקייט פון קאַצקער, פון מעזריטשער מגיד, ווער שמועסט נאָך פון בעל-שם-טוב, רבי לוי יצחק בערדיטשעווער א. א. וו. „אַרום יענע עניוּתדיקע טישן האָבן מיר זיך אויפגעהויבן איבערן טרויער, וואָס האָט געיאָגט פון די ווינקעלעך". דאָס איז געווען קיין טאַג פון בעטלער נאָר פון בני-מלכים, וואָס זײַנען פאַרטריבן געוואָרן פון היכל פון זייער פאַטער. אָבער וואָס בענקען זיך אומצוקערן צו אים און זײַנען טאַקע זיכער זיך אומקערן צום קעניגלעכן פאַלאַץ — וועלן זיך אומקערן! . . .

5. פאַרוואַרצלט אין די הייליקע ספרים איז ער אויך באַהאַונט אין דער וועלט-ליטעראַטור. ווי אויך אין אונדזער יידישער און העברעישער יצירה. נאָכן גראַדואירן פון באַרימטן „תחכמוני" סעמינאַר און באַקומען היתר הוראה פאַרענדיקט ער אויך דעם ליטעראַרישן פאַקולטעט פון וואַרשעווער אוניווערסיטעט און אַרבעט אַ צײַטלאַנג ווי אַ ספעציאַליסט אויף פּוילישער און וועלט-ליטעראַטור אין מלוכהשן פּוילישן פאַרלאַג.

6. עכטע יידישקייט און אלמענטשלעכער אוניווערסאליזם האַרמאָניזירן אַזוי אידעאַל אין זײַן פּערזענלעכקייט און אין זײַן שאַפן. ווי פּאַסיק איז דאָ צו דערמאָנען זשאַן פּאָל סאַרטערס מיינונג אַרויסגעזאָגט אין זײַן „יידן און אַנטיסעמיטיזם“, אַז יידן האָבן אַן אייביקע פּאַסיע פאַר אוניווערסאליזם.

7. זעלטן ווער בײַ אונדז אין אַזוי אַבסאָלוט גאַנץ אין באַנעמען און פּאַרטיפּן דעם באַגריף פון עם ישראל, וואָס איז כולל מדינת און תּפוצות ישראל; ווי דר. קלעפּפּיש. אין דעם פּרט, איז פּאַראַן אַ גרויסע ענלעכקייט מיט פּראָפּ. שמעון ראַווידאָוויטשעס נאַציאָנאַלער פּילאָסאָפּיע.

8. און לסוף על אחת כמה וכמה, דר. העשיל קלעפּפּישעס נשמהדיקע באַציונג צו אונדזער מאַמע־לשון. אין ישראל געפּינט זיך הײַנט דער קרעפּטיקער יידישער ליטעראַרישער צענטער. דער „וועלט־ראַט“ האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו שטאַרקן די פּאַרבינדונגען מיט דעם רעליגיעזן סעקטאַר. ווער נאָך, קאָן אַזוי ווי אונדזער דר. קלעפּפּיש מחדש זײַן צו דער־גרייכן די דאָזיקע אויפגאַבע?

זאָל אים אין זײַן נייעם לעבנס עטאַפּ בײַשטיין פּרצעס פּאַעטישע אינספּיראַציע, וועלכע איז ציטירט אין דער „גאַלדענער קייט“ אין דעם פּריער דערמאָנטן ערשטן קאַפיטל:

„פאַר אונדז וואָס וואַלקנס שפּאַלטן זיך
הימלען פּראַלן די טויערן אויף
שיר־השירים זינגען מיר,
זינגנדיק, טאַנצנדיק גייען מיר.“

פאַרט געזונטערהייט און זײַט מצליח. מיר וועלן בענקען נאָך אײַך און מיטפּיערן מיט אײַך אין אײַערע איידעלע נסיונות און נאָבעלע גאולה־טרויערן . . . (יידיש וועלט” נומער 24).

**

דר. העשיל קלעפּפּיש

יידיש טיילט דעם גורל פון יידן

יידיש איז אַ טייל פון יידישער געשיכטע ניט בלויז דערפאַר, ווייל זי איז צונויפגעוואָקסן מיט יידישער דערפאַרונג פון דורות, מיט יידישער טראַדיציע, מיט יידישן לעבנס־שטייגער, מיט יידיש געמיט, נאָר ווייל זי טיילט בפּירוש דעם יידישן גורל.

וואָסער איז געווען אונדזער גורל אין די לעצטע יאָרטויזנטער? מען האָט זיך מיט יידן באַנוצט, ווען מען האָט זיי געדאַרפט האַבן. מען האָט זיך באַנוצט מיט יידישער מחשבה, מיט יידישן מוח, מיט יידישע קענטענישן און אויפטוען, בעת ס'האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זיי זיינען נייטיק צו פאַרווירקלעכן אַ געוויסן ציל. אָבער קוים איז מען געקומען צום אויספיר, אַז יידן האָבן זייערס אָפּגעטאַן, האָט מען זיי דערווייטערט, אָפּגעוואָרפּן, באַליידיקט, און אין אַ סך פּאַלן אפילו געפירט צום מזבח. . . .

ביישפּילן האָבן זיך אָנגעקליבן אַ סך אין לויף פון די תקופות. אַט איז דער פּאַל מיט דער אַנטדעקונג פון אַמעריקאַנער קאַנטינענט. די ים־עקספּעדיציע, וואָס האָט געפירט צו דער דאָזיקער אַנטדעקונג, איז געווען אַן אַנהייב ביוזן סוף אַ יידיש־ווערק. אין צוואַמענהאַנג מיטן פינף הונדערטסטן יאָרטאָג פון דער אונטערנעמונג פון קאַלאַמבוס, וואָס פּאַלט אויס אין עטלעכע יאָר אַרום, ווערן אַרויסגעבראַכט פּרישע מאַטעריאַלן, וואָס מאַכן אַלץ קלאַרער די יידישע באַטייליקונג אין געוואַגטן פּלאַן. יידן האָבן דעמאָלט אין דער פּאַרצווייפּלונג, וואָס האָט זיי באַהערשט אין דער צייט פון גירוש־שפּאַניע, געזוכט נייַע טעריטאָריעס און וועגן, וואו עס זאָל פאַר זיי דערמעגלעכט ווערן אויפצובויען פונדאָסנייַ זייערע פאַרלוירענע היימען. ניט בלויז וואָס ער אַליין, קאַלאַמבוס, האָט געשטאַמט פון אַ מאַראַנען־משפּחה און זיין יידישער אָפּשטאַם איז אַ טעמע, וואָס איז באַהאַנדלט געוואָרן נאָך ביי זיין לעבן, נאָר ער וואָלט גאַרניט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו לאָזן אין אומבאַקאַנטן און רייזיקאַלישן וועג, ווען יידן וואָלטן אים ניט געהאַלפּן מיט געלט, מיט עצות, מיט וויסנ־שאַפּטלעכער און טעכנישער באַהאַונטקייט. יידישע מאַטעמאַטיקער און אַסטראָ־נאַמען — די לעצטע אוניווערסאַלע פיגורן, וואָס דאָס שפּאַנישע יידנטום האָט אַרויסגעגעבן — האָבן צוגעשטעלט די אַסטראָנאָמישע טאַבעלעס, וואָס אַ דאַנק זיי איז מעגלעך געווען צו האָבן וועלכע עס איז אַריענטאַציע אין דער ים־

נסיעה, יידישע באַנקירן האָבן פינאַנסירט די גוואַלטיק גרויסע הוצאות. יידישע מאַפּע-צייכענערס האָבן געליפערט די געאָגראַפֿישע פרטים. פון יידישע מאַטראָסן און דאָקטוירים איז באַשטאַנען די מאַנשאַפּט. אַ יידישער איבערזעצער האָט דער ערשטער באַטראַטן די נײַ-אַנטדעקטע ערד. און דאָך, בעת עס איז געקומען דער טאָג, און די פרישע אינדזלען זײַנען אַריבער אין די הענט פון דער שפּאַנישער מלוכה, און אוצרות, וועגן וועלכע מען האָט קוים געחלומט, האָבן רײַך געמאַכט די שפּאַנישע קרוין, איז ניט בלויז קאָלאַמבוס גופא אַרײַנגעשליידערט געוואָרן אין תּפּיסה, נאָר אויטאָדאַפּעס, אינקוויזיציע-אינסטיטוציעס זײַנען אויפגעקומען אין דער „נײַער וועלט“ טאַקע קעגן די, וועלכע האָבן די אַנטדעקונג פון אומבאַקאַנטע קאָנטינענטן בכלל מעגלעך געמאַכט.

אָדער: די יידישע פּאַראַנגענהײַט אין פּוילן. יידן זײַנען געוואָרן פּאַר-בעטן צו קומען קיין פּוילן, בעת די פּוילישע מדינה איז געווען פּרימיטיוו אין איר ווירטשאַפּט. דער יידישער בירגערלעכער עלעמענט איז דעמאָלט, אין מיטלזאַלטער, געווען נוצלעך פּאַרן אויפבוי פון די שטעט און בכדי אַרײַנ-צוברענגען באַוועגלעכקײַט, אַראַגניזאַציע, דינאַמיוס אין אַפּגעשטאַנענעם פּויערישן ישוב. אָבער קוים האָט זיך נאָר אויסגעדאַכט, אַז דער פּוילישער עלעמענט וועט קאָנען אַליין זײַן שטעטל באַשטיין, און יידישע ענערגיע און איניציאַטיוו קאָנען פּאַרטערען ווערן דורך אייגענע מענטשן, איז — אויס! האָט זיך אַפּגעשלאָסן ברוטאַל די פּאַרברידערונג, און די ראַמאַנטיש-באַזינגטע יידיש-פּוילישע ליבשאַפּט איז פּאַרשוואַונדן ווי דער רויך. פּאַר פּוילישע יידן איז מער ניט געווען קיין פּלאַץ אין לאַנד, וואָס איז אַ דאַנק זיי אויסגעוואַקסן. קעגן זיי איז אַרויס די פּאַראַרדנונג אַרומצובלאַנקען איבער די וועלט-שליאַכן.

צי גאָר אַ שטאַרק אַקטועלער בײַשפּיל. אַזוי פּיל אַנשטרענגונגען זײַנען אַנגעוואַנדן געוואָרן מצד די רעוואָלוציאַנערע אידעאָלאָגן ענדע פּאַר-גאַנגענעם יאָרהונדערט און אין הײַנטיקן שווער געפרוואוּטן יאָרהונדערט, אַרײַנצוציען יידישע יוגנטלעכע אין קרײַז פון זייערע אידעען. גאַלדענע גליקן זײַנען צוגעזאַגט געוואָרן. משיחס צײַטן פּאַר זיי און פּאַר אַלע יידן וועלן אויפשײַנען. עס וועלן מער ניט הערשן ראַסן-פּאַראַרטיילן. עס וועט מער ניט פּאַרבלייבן די מינדסטע שנאה צו יידן. יידישער ענטזויאַזם, יידישער טאַלאַנט, יידישע קרבנות-גרייטקײַט-און-נאַאיווקײַט זײַנען געווען נייטיק כדי צו לאָזן די רעדער פון דער רעוואָלוציע אין באַוועגונג. אָבער אין טאָג, ווען די רעדער האָבן זיך באַוועגט און געקאַנט אַפּרוימען די מכשולים פון

פון זײַן וועג, ווייסן מיר שוין צו גוט, וואָסער ווערט עס האָבן געהאַט אַלע שיינע צוזאַגן, און ווי עס האָבן פאַרענדיקט די, וועלכע האָבן זיך געלאָזן פאַרפירן פון די אילוזיעס, אָן אַ שטיקל בושה און אײַנזען איז אַרויסגעריסן געוואָרן דער יידישער בלאַט צוזאַמען מיט זײַנע פּראָטאַגאַניסטן פון דער גע- שיכטע פון דער דעוואָלוציע, און פאַרטיק.

קערן מיר זיך אום צו יידיש, בעת די לערער און טעאָרעטיקער פון דער השכלה-באוועגונג אין אַכצנטן יאָרהונדערט האָבן גערעכנט, אַז מיט דער הילף פון דער יידישער שפּראַך וועט זיי געלינגען אַרײַנברענגען די אויפֿ- קלערונג אין דער יידישער גאַס, האָבן זיי זיך געוואָנדן צו די פּאַלקס-מאַסן און צו מאַמע-לשון, די מיטבאַגלייטער און תלמידים פון משה מענדעלסאָן, דער פּאַטער פון די אויפקלערונג-אידעען, זײַנען אַפילו גרייט געווען זיך „אַראַפּצו- נידערן“ און שרײַבן „זשאַראָגאַן — ווי זיי האָבן גערופן יידיש — כדי די המונים זאָלן זיך איבערנעמען מיט דער נײַער לערע. יצחק אייכל, באַהערשט פון ווילן צו דערגרייכן זײַן ציל, האָט אָנגעשריבן אַ קאַמעדיע אין יידיש, די קאַמעדיע „וואָס טוט מען דערמיט“. אַהרן וואָלפּסאָן האַללע, אַן אַנדערער הייסער אָנהענגער פון דער השכלה, האָט געשטרעבט אַרײַנצודרינגען צו די פּאַלקס-מאַסן מיט זײַן סאַטירע אין יידיש „לײַכטזין אונד פּרעממעליי“. אָבער בעת זיי, און זייערס גלײַכן זײַנען געווען איבערצײַגט, אַז שוין, די אַרבעט האָט געבראַכט רעזולטאַטן, און קיין אויסטערלישע מיטלען דאַרפן מער ניט אָנגעווענדט ווערן אין דער אַגיטאַציע לטובת דער אידעע, האָט זיך געעפנט אַ העצע קעגן יעדן אויסדרוק פון פּאַלקסטימלעכקייט, וואָס איז גאַרניט מעגלעך געווען אײַנצוהאַלטן. מען האָט אין די משכילים-קרייזן איבערגעחזרט מענדעלסאָנס אַרגומענט, אַז צוליב יידיש איז דער יידישער מענטש „אומזיטלעך“, און אַז צוליב דעם, וואָס יידן רעדן דעם „לעכערלעכן“ דיאַלעקט, איז פאַר זיי פאַרמאַכט דער וועג צו גלײַכבאַרעכטיקונג, און זיי זײַנען דאָס וואָס זיי זײַנען: אַפּגעשטאַנענע געטאַ-מענטשן.

נאָך אַ פּאַל, וואָס אַטעמט מיט דער אַקטועלקייט פון אונדזער צייט. אין טריאומף פון ציוניסטישן אידעאַל אין דער יידישער גאַס האָט יידיש געשפּילט אַ היסטאָרישע ראָל. אַפילו יידיש-קעגנער קאַנען דאָס ניט פאַרלייקענען. אין יענע בראשית צײַטן פון חיבת ציון, ווען מזרח-איראָפּע איז געווען דער געדיכטער יידישער צענטער, און אויך שפּעטער, אין דער אויסשפּראַך-תּקופּה פון פּאַליטישן ציוניזם, האָט אַפילו הערצל, דער מערבֿ-איראָפּעער, פאַרשטאַנען, אַז ערשט וועט דער ציוניסטישער אידעאַל ציען נאָך זיך די פּאַלקסמאַסן.

וועלכע זײַנען קאָנצענטרירט אין מזרח-אײראָפּע, וועט די ציוניסטישע באַ-
וועגונג האָבן אַ צוקונפט. האָט טאַקע דעמאָלט יידיש געדינט ווי אַן
אינסטרומענט צו געווינען דעם פּאָלקסמענטשן. אויסגאַבעס און צײַטונגען
האָבן געמאַכט פּראָפּאַגאַנדע אין יידיש. מטיפים, ווי מ'האַט אין יענע יאָרן
גערופן די דאָזיקע רבנים-רעדנער, האָבן געהאַלטן אויף יידיש דרשות אין
די שולן. מאַדערנע רעדנער האָבן אויף מאַסן-פּאַרזאַמלונגען זיך געוואַנדן
צום עולם אין יידיש. און פאַר די אויערן פון די, וואָס האָבן פאַר דער צווייטער
וועלט-מלחמה געלעבט אין פּוילן, קלינגען נאָך זיכער אָפּ די פּאַטעטישע
רעדעס, וואָס דוד בן-גוריון אָדער זאב זשאַבאַטינסקי פּלעגן האַלטן, יעדער
איינער אין זײַן ספּעציפּישער יידישער אויסשפּראַך. אָבער קוים האָט זיך
אויסגעוויזן, אַז דער יידישער המון איז שוין אַנגעגליט געוואָרן מיטן ציון-
אידעאַל, און די באַוועגונג האָט אין איר „אונטערוועגס“ אַנגענומען מער
קאָנקרעטע פּאַרמען, האָט מען ניט בלויז זיך אָפּגעקערט פון יידיש לשון, נאָר
אַפילו אויף יידיש-קלינגנדיקע נעמען איז געפּאַלן דער ביטערער גור-דין
פאַרשניטן צו ווערן. כּנענישע נעמען, וואָס האָבן צוטאָן מיט עשון און זײַנע
לײַט, אויב זיי געפּינען זיך נאָר אין תּנ״ך, זײַנען געוואָרן כּשרער, ווי יידישע
נעמען, אויסגעטראַטענע אין יידישן לעבן און אויסגעוויקטע אין יידישן
לעבנסשטייגער. די יידישע שפּראַך איז ניט בלויז יידישע טראַדיציע און
יידיש געמיט, זי איז — יידישער גורל! . . . (״יידיש וועלט״ נומער 26).

**

פּראָפּ. אַברָהם קאַהאַן איז אויפגעטראַטן איין-און-אינציק מאל
בײַם ייוואָ-פּאַרום. זײַן טעמע איז געווען „די יידישע לטעראַטור און ליטעראַטור
בײַ יידן“.

פּראָפּ. א. קאַהאַן שטאַמט פון ווילנע. ער איז געווען פון באַרוף אַ
לערער, אַ דערציער. זײַנער אַ קאַלעגע שילדערט אים ווי אַן אינטערעסאַנטע
און אַפילו עקזאָטישע פּערזענלעכקייט. ער האָט זיך באַקאַנט מיט אים אויף אַ
לערער-קאַנפּערענץ אין וואַרשע אין די צוואַנציקער יאָרן. ניט נאָר האָט זײַן
נאָמען געקלונגען עקזאָטיש — ווירגילי קאַהאַן, אויך זײַן הדרת-
פנים מיט דער בכבודיקער ברייטער באַרד פון האַניק-קאַליר, האָט אויסגעזען
אַנדערש, אויסנעמלעך! . . . אויך זײַנע מיינונגען וועגן ליטעראַטור האָבן

אין זיך געהאָט אויסטערלישע שפּיציקייט, אַזוי, למשל רעדנדיק וועגן קינדער-ליטעראַטור, האָט ער זיך איינמאַל אַ זאַג געטאַן: „ . . . מיטן צוגעבן אַ „לע“ צו קינדערשע געמען — חיהלע, שיינדעלע, מענדעלע, בערעלע — איז עס אַפילו ניט קיין ליטעראַטור פאַר דערוואַקסענע און אַוודאי ניט פאַר קינדער“.

אַ קאַהאַן האָט אַבער דעמאַלט, ווי שפּעטער, געהאַט אַ נטיה צו פאַר-אינטריגירן מענטשן, און דער אויבנדערמאָנטער קאַלעגע האָט זיך שטאַרק פאַרחברט מיט אים. אַבער מלחמה און די היטלער-בהלה האָט זיי צעשיידט אויף אַ לאַנגער צייַט. און אַט אַרום פעברואַר 1947 איז דער חבר (מאיר גוטמאַן) צוריקגעקומען פון אַ געזעלשאַפטלעכער שליחות פון דער אַמעריקאַנער זאַנע קיין בערגן-בעלזן, האָט ער זיך דערוואוסט, אַז אין „דזשאַינט“ אַרבעט זײַן אַמאָליקער קאַלעגע. זײַן פּרייד איז געווען אין-לשער. ער איז פאַרבעטן געוואָרן אין קאַהאַנס וואוינאַרט. די שטוב איז געווען פאַרהוילן פון אַ רויכל, וואָס איז געקומען פון דער קיך. זײַן פּרוי, פּערעלע, איז געזעסן פאַראַבלט, טוליענדיק צו זיך איר פּיצל קינד. מאיר גוטמאַן איז געווען טיף גערירט. היות ווי ער האָט פאַרנומען אַ געוויסן סטאַזש אין „מלכות בערגן-בעלזן“, האָט ער געקראָגן אַ ליכטיקע, זוניקע דירה פון אַ געוועזענעם נאַצישן אַפּיציר, פאַר זײַן פּריַנד.

יאָרן זײַנען אַוועק. די דריטע באַגעגעניש פון די צוויי איז פאַרגעקומען אין שיקאַגע. מאיר גוטמאַן איז דעמאַלט געווען לערער אין איינער פון די דאַרטיקע אַרבעטער-רינג שולן, און ווען אַברהם קאַהאַן איז אָנגעקומען אַהין מיט זײַן משפּחה, און האָט פאַרנומען אַ חשובע פּראָפּעסאָר-שטעלע אין אַ דאַרטיקן אוניווערסיטעט, איז זייער פּריַנדשאַפט און חברשאַפט באַנייט און פאַרשטאַרקט געוואָרן . . .

**
**

יוסף און מוניאַ בערנהויט זײַנען בדרך-כלל נייע מענטשן בײַ אונדז אין שטאַט. אַבער לפי זייערע געזעלשאַפטלעכע אַקטיוויטעטן באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז זיי זײַנען לאַנג-יאַריקע תושבים. יוסף בערנהויט איז מיט ליב-אויף-לעבן אַרייַנגעטאַן אין דער אַרבעט פון ציוניסטישן אַרבעטער-פאַרבאַנד און אין אַ האַלב צענדליק אַנדערע אינסטיטוציעס. אַבער גאָר נאָענט איז אים און זײַן פּרוי, מוניאַ, די אינטערעסן פון „יוואַ“. מוניאַ איז די פּראָטאַקאַל-סעקרעטאַרין און פעלט קיינמאַל ניט אויס בײַ די זיצונגען, און

אז מען שמועסט פון זיצונגען איז כדאי צו דערמאָנען, אז זיי קומען טאָקע פאַר אין בערנהויטס אָפּיס, וואָס ער דערמעגלעכט מיט אַ סך פּרײַנדלעכקייט.

די בערנהויטס שטאַמען פון שטעטל סקאַלאַט, גאַליציע, הגם ס'איז געווען פאַררעכנט פאַר אַ פּרום-חסידישן מקום, זײַנען פּיל פון יונגן דור אַוועק אויף וועלטלעכע וועגן. . . אַבער שפּעטער האָבן סײַ די פרומע, סײַ די ניט-פרומע געטיילט, כידוע, דעם זעלביקן גורל. יוסף האָט צו זעקס יאָר צוגעזען ווי אוקראַינער מערדער האָבן, בײַ אַ רויב-אַנפאַל, קאַלטבלוטיק אומגעבראַכט זײַן יונגן פאַטער פאַר די אויגן פון דער גאַנצער משפּחה. מען קאָן זיך גרינג פאַרשטעלן, ווי די טראַגעדיע האָט זיך אויסגעווירקט אויף די קליינע קינדער און אויף דער מוטער! ער און זײַן עלטערער ברודער האָבן געדאַרפט אַרויסהעלפּן מפרנס-זײַן די פאַמיליע.

צו זיבעצן יאָר האָט ער זיך באַקאַנט מיט מוניאַן, און ס'איז געקומען אַ גרויסע ענדערונג צום בעסערן אין זײַן לעבן. זי איז שפּעטער אים געוואָרן גיט נאָר אַ פּרוי — גײַערט אַ מאַמע און אַ שוועסטער, ווי עס זינגט זיך אין ביאַליקס באַרימט ליד. . .

ווען ס'האַט אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה, און דער היטלעריזם האָט גענומען ווילדעווען איבער פּוילן, האָט מען גאָר גיך צעשיידט דאָס פּאַרל. יוספּן האָט מען פאַרשיקט אין אַ לאַגער און זײַן פּרוי מיט די צוויי קינדער האָט מען פאַרשפּאַרט אין דער געטאָ. די אמתע העלדין, דערציילט בערנהויט, איז געווען זײַן פּרוי, וועלכע האָט אַ דאַנק איר ענערגיע, שכל און מסירת-נפש, געראַטעוועט, אין יענע יאָרן, זיך און די קינדער. . .

אין 1947 האָבן די בערנהויטס זיך אַרויסגעראַטעוועט פון אומגליקלעכן לאַנד און האָבן דערגרייכט קובאַ. אַבער נאָך איידער מ'האַט זיך רעכט אײַנגעאַרדנט דאָרטן, איז געקומען קאַסטראָ, און ז'האַט ווידער גענומען דעם וואַנדער-שטעקן און זיך אַוועקגעלאָזן קיין ניו-יאָרק. יוסף בערנהויט איז דאָרטן געוואָרן דער פאַרזיצער פון „דוד בליס צווייג פון פאַרבאַנד“ און אין אַ צאָל אַנדערע אָפּטיילונגען און דיוויזיעס, וועלכע פאַרנעמען זיך מיט אַרבעט פאַר מדינת ישראל. און דאָ, אין מיאַמי, ווי שוין אויבן דערציילט, זײַנען די בערנהויטס פאַרטאָן אין געזעלשאַפטלעכע מעשים-טובים, דאַכט זיך, אַלע טעג פון דער וואָך. יוסף פּילט, אז ער האָט אַ סך צו פאַרדאַנקען זײַן פּרוי אין אַלע זײַנע טעטיקייטן און דערגרייכונגען.

**

מ. יוועליר איז אויפגעטראָטן ביים יואל-באנקעט אין 1952. ער האָט רעפערירט וועגן „די וויכטיקסטע אויפגאָבן פון יואל אין דער איצטיקער צײַט“. בײַ יענער געלעגנהײַט האָבן אויך גענומען דאָס וואָרט דר. מוקדוני און משה האַניקבוים. דער פּאַרזיצער איז דעמאָלט געווען ב. מאַריסאָן.

מ. יוועליר שטאַמט פון פּוילן. ער האָט שטודירט אין וואַרשעווער אונײ-ווערסיטעט. ער איז געווען פּאַרבונדן מיט דעם ײִדישן לערער-פּאַרבאַנד אין וואַרשע, גענעראַל-סעקרעטאַר פון אינטערנאַציאָנאַלן יוניאָן פון לעדער-אַרבעטער, ײִדישע דרוקערס יוניאָן 1926-1928, ײִדישע אַקטיאָרן-יוניאָן, אַ מיטגליד אין פּאַראַיין פון „פּריינד פון יואל“.

מ. יוועליר איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1941. ער איז געוואָרן דער עקזעקוטיוו-סעקרעטאַר פון יואל אין ניו-יאָרק אין 1944.

**
*

דאָראַ מיזעל האָט זיך באַטייליקט אין יאַרצײַט-צערעמאָניאַל פּאַרן קינסטלער-פּיאַניסט, חיים פּערשאָק, וואָס דער יואל-פּאַרום האָט דורכגעפירט אין 1986.

דאָראַ מיזעל איז אַן אָפּשטאַמיקע פון שטעטל מאַלעוו, אוקראַינע. אירע עלטערן זײַנען געווען פּאַרמעגלעך און זי געשיקט לערנען אין אַ גימנאַזיע. אַ העברעישער לערער פלעגט איר געבן אין דער היים פריוואַטע לעקציעס. אין שטוב האָט מען דווקא גערעדט רוסיש. זי האָט באַזונדערס ליב געהאַט איר פּאָטער פּאַר זײַן געטריישאַפט צו דער מוטער, פּאַר זײַן איבערגעגעבנקייט צו דער משפּחה. ער האָט פּאַרלאָרן יונג זײַן לעבן אין אַן אומגליקספּאַל. ס'איז דענסטמאַל פּאַרגעקומען די רעוואָלוציע און אירע בלוטיקע נאַכווייענישן. די מוטער און זי האָבן זיך באַזעצט בײַ קרובים אין בעסאַראַביע.

ד. מיזעל האָט ממשיך געווען איר לערנען. זי האָט זיך דאָרטן באַקאַנט מיטן דיכטער יאַסל לערנער. ער האָט געהאַט אַ שטאַרקע השפּעה אויף איר. זי האָט דערלערנט בײַ אים סײַדיש לשון. אין 1929 איז זי געקומען קיין אַמעריקע, און זיך איינגעאַרדנט אין לאַס-אַנדזשעלעס. איז דאָרטן געוואָרן טעטיק אין די לײען קרײַזן. אויך אין מיאַמי האָט זי צוזאַמען מיט מרדכי מיזעל געשאפן דאָס ײִדיש ווינקל" און עס אָנגעפירט לאַנגע יאָרן.

**
*

קלארא וויסמאן באטראכט עס פאר א גרויסן כבוד צו זיין די סעקרעטאָרין פון יוואָ-קאָמיטעט. הגם זי איז בלויז אַ קורצע צייט אין מיאמי, האָט זי זיך זייער וואויל איינגעלעבט אין שטאָט און זיך געשאַפן אַ סך פריינד. זי שטאַמט פון אַ שטעטל אין רומעניע. איר פאָטער איז געווען אַ פארמער און ציוניסטיש-גענייגט. ער האָט געחלומט זיך צו באַזעצן אין ארץ ישראל, ליידער האָט ער עס נישט דערלעבט. . . .

אין צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה האָט זי פארלאָרן אירע עלטערן. דאָס לאַנד איז געוואָרן קאָמוניסטיש. זי האָט דעמאָלט באַלאַנגט צו אַ ציוניסטישן קרייזל, וואָס האָט פונקציאָנירט אין הינטערגרונט. ווען מ'האָט אַנטדעקט דאָס קרייזל, זיינען פאָרגעקומען אַרעסטן, און בלויז אַ דאַנק דעם פאָקט, וואָס איר פעטער איז געווען דער ערשטער ישראל-אַבאָסאָדאַר קיין רומעניע, איז זי אַפּגעקומען בלויז מיט שרעק. . . .

אין 1950 האָט זי און איר מאַן פארלאָזן רומעניע און עולה געווען קיין מדינת ישראל און זיך באַזעצט אין אַ מושב לעבן אַשדוד, שפעטער איז זי אַריבער קיין ירושלים און דאַרטן געאַרבעט פאַר דער הדסה. אין 1982 איז זי געקומען קיין אַמעריקע. זי האָט זיך דאָ געטראָפן מיט איר איצטיקן מאַן, ישראל וויסמאָן, געלעבט אַ געוויסע צייט אין רווועלט, ניו-דזשורזי, און אין 84-טן יאָר זיך באַזעצט אין מיאָמי-ביטש.

**

ישראל וויסמאן געהערט צום מין מענטש, וואָס לעבט נישט פאַר זיך אליין, וואו עס פאָדערט זיך הילף, דאַרט וואַקסט ער אויס. איר וועט אים געפינען אין אַ שפיטאַל, אין אַ קלוב, אין פאַרשיידענע יידישע אָרגאַניזאַציעס און אַוודאי אינעם יוואָ-קאָמיטעט. ער קומט פון זשעלעכאָוו, פוילן. ווען ער איז נאָך געווען אַ פינף יאָריק קינד איז זיין פאָטער אַוועק קיין אַמעריקע, געטראַכט אַפּצושפּאַרן אַ פאַר דאָלאַר און זיך אומקערן אַ היים. ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט מען נאָך געהערט פון אים. ווען דער קריג האָט זיך געענדיקט, האָט מען גענומען קריגן בריוו פון אים. אין 1921 האָט די פאַמיליע באַקומען די מעגלעכקייט צו פארלאָזן פוילן און זיך פאַר-אייניקן מיטן פאָטער, אין זיין וואוינאַרט נאָרוויטש, קאַנעטיקוט. דאָס יונג בחורל האָט זיך נישט געקענט איינלעבן אין פאָטערס שטרענג-פרומען הויז,

און ער איז אוועק קיין ניו-יאָרק. דאָרטן זיך שטאַרק געמאַטערט זוכנדיק אַרבעט, אָפט געהונגערט, ביז ער האָט געפונען אַ פּריַנד, וואָס האָט אים אַרײַנגעפירט צווישן וועלטלעכע יידן. דורך אים האָט ער אַנטדעקט דעם יידישן לערער-סעמינאַר, וואו ער האָט גענומען קורסן. דורכן זעלביקן פּריַנד האָט ער אויך געקראָגן אַרבעט און אַ נײַ לעבן האָט זיך אָנגעהויבן פאַר אים. ער האָט אַפילו דעמאָלט געחלומט צו ווערן אַ יידישער לערער. נאָר די געשעענישן אין חברון אין 1929 האָבן געביטן די פלענער. ער האָט זיך פלוצעם אויפגעהויבן, ניט געקוקט אויף אַלע שוועריקייטן מצד די עלטערן, און איז אָפגעפאַרן קיין ארץ ישראל.

אין פעברואַר 1939 איז ער מיט 25 בחורים אָפגעפאַרן קיין ארץ ישראל מיט סערטיפיקאַטן, וואָס זיי האָבן געקראָגן פון דער יידישער אָגענטור. אין היפה האָבן זיי אָפגעוואַרט צוויי פאַרשטייער פון סוכנות: גאָלדע מעיערסאָן (מאיר) און ישראל מערעמינסקי (מריין). זיי האָבן באַגריסט די יונגע חברה, אויסדריקנדיק די האַפענונג, אַז זיי וועלן ניט זײַן די „ערשטע פייגל“ פון אַמעריקע. גאָלדע מאיר האָט געעצהט, מ'זאָל ניט בלייבן אין שטאָט, נײַערט זיך אַנצושליסן אין אַ קיבוץ. זי אַליין איז טאַקע אומגעפאַרן מיט די יונגע בחורים אין די קיבוצים. בלויז אַכט האָבן אָנגענומען איר עצה. ישראל וויסמאַן איז געווען צווישן זיי. ער איז אָבער לאַנג ניט פאַרבליבן אַ קיבוצניק. סיבות זײַנען געווען אַ סך. ער איז אוועק קיין תל-אביב צו אַ באַקאַנטער משפחה. מ'האַט אים זייער פּריַנדלעך אויפגענומען. ער האָט דאָרטן געפונען זײַן זיווג און האָט באַשלאָסן זיך אומצוקערן קיין אַמעריקע. די „שטראָף“ פאַר אויסבײַטן ארץ ישראל אויף אַנקל-סעמס מדינה איז געווען — די דעפרעסיע, וואָס ער האָט געטראָפן. צו יענער צײַט האָט ער זיך דערוואוסט פון בנימין-בראַונס פּראַיעקט וועגן בויען אַ יידישן „האַמסטעד“ (אַ מיין מושב) לעבן דעם שטעטל הײַטסטאָן. אַ דאַנק דער רעקאַמענדאַציע פון זײַן פּריַנד סעם ציקערמאַן (רעדאַקטאָר פון דער אַרבעטער-אַפטיילונג אין „טאַג“), האָט מען אים אײַנגעשלאָסן אין דער חברותא. מען האָט אויך געדאַרפט דורכגיין די „עקזאַמענעס“ פון צוויי קאַמיסיעס. די אַמעריקאַנער רעגירונג האָט גע-פאַרשט צי ער איז אַ געטרייער און לאַיאַלער בירגער, און די מעדיצינישע — צי ער איז בקו-הבריאות. ענדלעך האָט ער און זײַן פרוי מיטן טעכטערל, אַביבה, זיך באַזעצט אויפן „האַמסטעד“, וואָס מ'האַט שפעטער משנה-שם געווען אויף „רוזוועלט“. דאָרטן האָט ישראל וויסמאַן אָפגעלעבט איבער 47 יאָר, דערצויגן צוויי קינדער, דאָרטן איז נפטר געוואָרן זײַן פרוי. אין 1984

איז ער געקומען מיט זײַן צווייטער פרוי, קלאַראַ, קיין מיאַמי-ביטש, וואו ער האָט געטראָפֿן זײַן לאַנדסמאַן, שמעון גובערעק, וואָס האָט אים אַרײַנגעפירט אין די ייִדיש־ייִדישע קרײַזן. ער מײַנט, אַז זײַן לעבן איז אַצינד רײַכער אין אײַנהאַלט און ער איז מער צופרידן געזעלשאַפֿטלעך.

**

מאַלע לובעלסקי איז אַ מיטגליד אין דער יוואָ-פֿאַרוואַלטונג און ווײַנט אַרויס גרויס אינטערעס אין דער אַרבעט. זי האָט אַ גאַנץ אינטערעסאַנטע ביאָגראַפֿיע. זי איז געבוירן אין לאַדזש, פּוילן. זי האָט דאַרטן געענדיקט די „באַראַכאַוו צישאַ-שול“. זי איז געווען אַקטיוו אין ספֿאַרט־קלוב „מאַרגנשטערן“ און אין דער יוגנט אַרגאַניזאַציע „צוקונפֿט“. בײַם אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז זי אַוועק קיין סאַוועט־רוסלאַנד, געשפּילט טעאַטער אין מיטל־אַזיע, געזונגען אין כאַר אונטער דער לײַטונג פון יששכר פֿאַטער. נאָכן קריג האָט זי געשפּילט טעאַטער אין בערלין, לײַפּהײַם, דײַטשלאַנד, אין די. פי. לאַגערן אונטער דער רעזשי פון יוסף לובעלסקי.

מאַלע לובעלסקי איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1950. מיט אַ יאָר שפּעטער האָט זי געהאַפֿן גרינדן אַן אַרבעטער רינג „קינדער־גאַרטן“ און איז געוואָרן דאַרטן די לערערין (ניו־יאָרק). איז אויך געווען אַ מיטגרינדערין פון „קלעפּפּיש אַ. ר. צווייג“ (בראַנקס). זי איז געווען אַ מיטגליד כמעט אין אַלע אַפּטיילונגען פון דער אַ. ר. אַרגאַניזאַציע, און אַזוי אויך בײַם ייִדישן אַרבעטער־קאַמיטעט. זי איז געווען אין דער פֿאַרוואַלטונג פון דער „צוקונפֿט“ פֿאַרווערטס“, ווי אויך וויצע־פֿאַרזיצערין פון „אַרט“.

פרוי לובעלסקי געפינט זיך אין מיאַמי זײַט דעם 81־טן יאָר. זי איז אַקטיוו אין די קולטור־קלובן פון נאָרט מיאַמי ביטש. מיטגרינדערין און וויצע־פֿאַרזיצערין פון אַ. ר. צווייג 679.

**

אַברהם האַרטשיק געהערט צו די נייסטע טוער פון ייִוואַקאַמיטעט. ער שטאַמט פון שטעטל טולישקאָוו, פּוילן. זײַן פּאַטער, דערצײלט ער, האָט געענדיקט אַ ישיבה און באַקומען היתר רב, אָבער ער האָט ניט געוואָלט ווערן קײן רב. אים האָט זיך געוואָלט בעסער שרײַבן שירים אין דער „הצפירה“ . . .

אַברהם איז געווען דער עלטסטער זון, ער האָט געהאַט ברידער און שוועסטער. זײ זײַנען אַלע אומגעקומען אין די חורבן־יאָרן. ער האָט געלערנט אין אַ חדר און צו דרײַצן איז ער געוואָרן אַ שניידער, אין ער באַמערקט ניט אַן שטאַלץ, אַז ער האָלט נאָך אַן דעם פּאָך ביז הײַנט. ער האָט אַ סך געלערנט דורך „זעלבסט־בילדונג“, באַזוכט אַונט־קורסן און פיל געלייענט. ער איז געוואָרן אַקטיוו אַלס יונגער בחור אין דער יוגנט־אַרגאַניזאַציע „צוקינפט“ און „בונד“. בײַם אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, איז ער מאַבליזירט געוואָרן אין דער פּוילישער אַרמיי. ער האָט דורכגעמאַכט געפּאַנגשאַפֿט אין דײַטשלאַנד. ווען ער האָט זיך אומגעקערט אַ היים, האָט ער אַרגאַניזירט אַ געהיימע בונדישע הילפֿס־גרופּע, וועלכע האָט אַרויסגעהאַלפֿן חברים אין נויט מיט פּעקלעך שפּײַז און קליידער.

אַברהם האַרטשיק איז געווען אין די נאַצישע לאַגערן אוישוויץ און דאַכאַו און איז באַפֿרײַט געוואָרן פון דער אַמעריקאַנער אַרמיי אין 1945.

אין יוני 1941 האָט מען אַלע יידן פון זײַן שטעטל אַרויסגעשיקט אויף צוואַנג־אַרבעט אין אַ לאַגער אין פּוילן. שווערע פּראַצע, הונגער און קלעפּ האָבן פּאַרקירצט דאָס לעבן. און דאָך איז דאָרטן געפירט געוואָרן אַ געהיימע קולטור און הילפֿס־טעטיקייט. ער האָט זיך באַטייליקט אין העלפֿן צוגרייטן די אומלעגאַלע פּײַערונג צום 45־טן יאַריקן יוביליי פון „בונד“ . . .

נאָכן אויפשטאַנד אין דער וואַרשעווער געטאָ איז דער לאַגער ליקווידירט געוואָרן, און מ'האַט די יידן באַשטימט פאַר אוישוויץ. דער לאַגער איז געווען 40 קילאָמעטער די לענג און די ברייט. אַברהם האַרטשיק האָט מען געשיקט אין דער אַפּטיילונג פון שניידעריי. דאָרטן האָט מען סאַרטירט די קליידער פון די פּאַרגאַזטע, זײ פאַרריכט און זײ טראַנספּאַרטירט קײן דײַטשלאַנד. ווען די רוסישע אַרמיי האָט זיך דערנענטערט צו אוישוויץ, האָט מען די יידן געטריבן אין אַ טויטן־מאַרש ערגעץ אין אַן אומבאַקאַנטן געגנט . . .

אַברהם אַרטשיק און אַנדערע לעבן־געבליבענע יידן האָט די אַמעריקאַנער

ארמיי באַפֿרייט דעם 30-טן אַפּריל, 1945. הגם העכער פּערציק יאָר זײַנען אַריבער זײַט יענער צײַט, גלייבט זיך אים ניט, אַז ער האָט עס טאַקע אַליין אַלץ דורכגעמאַכט. אַפּט אין די נעכט מאַטערן אים שווערע חלומות, און ער האָט ס'געפיל, אַז ער וועט זיך קיינמאַל ניט באַפֿרייען פון זיי . . .

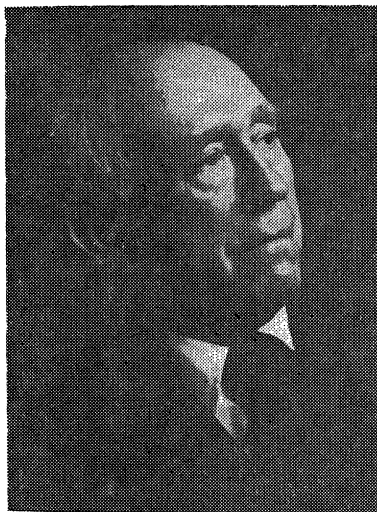
אַט אין יענער צײַט האָט האַרטשיק גענומען שרײַבן לידער. זעקס יאָר איז ער געווען אין בעלגיע, איז געווען טעטיק אין דער „מיכאַלעוויטש ביבליאָטעק“ אין בריסל און אַקטיוו אין דער בונדישער גרופּע. אין אַמעריקע איז ער אָנגעקומען אין 1951. ער איז אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין אַרבעטער־רינג אין אַלע זײַנע אַפּטיילונגען און אַזוי אויך בײַם „בונד“. און ניט ווינציקער בײַם „קאַצעטלער פּאַרבאַנד“. ער איז אַ מיטגליד פון דער „פּאַרווערטס־אַסאָסיאַציע“. אין מיאָמי געפינט זיך האַרטשיק זײַט 1981. ער איז דער גרינדער און סעקרעטאַר פון נײַעם אַר. רינג־צווײַג 679. חוץ באַריכטן אין „פּאַרווערטס“ שרײַבט ער פּאַעמעס און לידער אין דער „אַנהייב“.

**
*

אסתר באַרעט פּיאַניסטין האָט אַנטיילגענומען אין אַנדענק־יאָרצײַט נאָכן קינסטלער חיים פּערשאַק, וואָס דער ייוואָ־פּאַרום האָט דורכגעפירט אין 1986.

אסתר באַרעט איז געבאָרן אין ניו־יאָרק. זי האָט געקראָגן איר מוזיקאַלישע אויסבילדונג אין איר היימשטאָט און אין באָסטאָן. זי האָט אַקאַמפּאַנירט אַ צאָל באַקאַנטע אַרטיסטן, און ווי אַ פּיאַניסטן אַרויסגעטראָטן אין דעם „סטראַברידזש באַלעט“, אין דער „האַואַרד ראַדיאָ“ און מיטן חון פּינטשיק. זי איז אויסגעווען אין אַ סך שטעט דאָ, אין לאַנד, אין קאַנאַדע און אין מעקסיקע, ווי אויך אין פּראַנקרײַך און האַלאַנד, און זי האָט זיך ענדלעך באַזעצט אין דער שטאָט פון „זון־און־פּאַלמעס“, וואו זי געניסט ניט בלויז פון רו, נײַערט פון געזעלשאַפּטלעכער אַנערקענונג . . .

**
*

חיים גראַדע

חיים גראַדע

דער בלינדער פידלער

אַ בלינדער פידלער איז געשמאָנען ביי דער וואַנט
פון ווילנער שול-הויף, ביי דעם שמומען שקיעה-זייגער.
און אויף זײַן פידעלע געגרימפלט נאַכאַנאַנד
אַ ווייגענדיקן ניגון אויפן זעלבן שטייגער.

און די, אין וועמען ס'צאָפלט נאָך אַ ווילנער גליד,
פאַרגעסן קענען ניט דעם פידלער ביו אַצינדער;
און נאָך פיל טרויעריקער וויינט ער פון מיין ליד,
ווייל אַרום מיר בניים שפילן שטייען ניט קיין קינדער.

און אויך די אַלטע לײַט וואָס האַרכן מיט אַ קרעכץ,
פאַרשווינדן נאָך אַ ווייל אין זייערע געוועלבער.
און איך אַליין רייד אויס אויף זיך דאָס גאַנצע שלעכטם
הלמאי מיין וויסער ניגון תמיד איז דער זעלבער.

און דאך איך גרימפל ווייטער: העלפט! מיר שטארבן אויס!
 מיר כלי-זמר אַ קאָפּעליע אויף צעפליקטע סטרונעס
 אין בראַכוואַרג ביי דער לעצטערער וואַנט פון אונדזער קלויז,
 פאַרהילכט מיט האַרפּנשפּיל פון אַנדערע אַמונות.

אַז איך וועל מער ניט שפּילן ביי דער לעצטער וואַנט,
 וועט אויך דער שקיעה-זייגער מיט די שווימע ווייזערס
 ניט קענען אויסכאַהאַלטן מער פון גאַט זיין שאַנד,
 אַז יידן זינען שוין מער ניטאָ אין ווילנער הייזער.

און דאַרפן מער ניט וויסן ווען צו בענטשן ליכט.
 אַ לאַזט מיר, אַלטע שולגייער, לכבוד שבת
 נאָך שפּילן, איידער שאַמנס פאַלן צו געדיכט
 און אַלץ ווערט צוגעמאַכט אויף זשאַווערדיקע שטאַבעס.

(אויסצוג — „גאַלדענע קייט“ נומער 106)

**

מישאַ אַלעקסאַנדראַוויטש באַוואַוסטער עמוד-קינסטלער איז
 אויפגעטראַטן ביים ייִואַ-פאַרום צוויי מאַל אין 1986: — פעברואַר דעם 26-טן
 מיט אַ רעפּעראַט וועגן „די יידן אין סאַוועטן-פאַרבאַנד“, און דעם 5-טן מערץ
 אין אַ פּראָגראַם צום ערשטן יאַרצייט פון באַגאַבטן פּיאַניסט און קאַמפּאָזיטאָר,
 חיים פּערשאַקאַ.

מ. אַלעקסאַנדראַוויטש שטאַמט פון רייגע, לאַטוויע. ער איז 25 יאָר
 געווען באַקאַנט ווי איינער פון די פּאָפּולערסטע קינסטלער-זינגער אין סאַוועטן-
 פאַרבאַנד. זײַן טענאַר-שטימע האָט שטאַרק אויסגענומען ביי דעם דריילינג-
 הערשער: סטאַלין, כּרושטשעוואַ און ברעזשנעוואַ, און ער האָט געקראָגן דעם
 „סטאַלין-מעדאַל“. ער איז בשעתו אויפגעטראַטן אין זעקס טויזנט קאַנצערטן,
 און עס זײַנען פאַרקויפט געוואָרן העכער צוואַנציק מיליאָן פּלאַסטינקעס פון
 זײַנע לידער. נאָך שווערער מי איז אים געלונגען צו קריגן אַן אַרויספאַר-
 דערלויבעניש, און זײַן ערשטע סטאַנציע איז געווען מדינת ישׂראל. ער איז
 דאַרטן אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס כּבוד, און האָט גיך געקראָגן אַן

אָנגעזעענע פּאָזיציע אַלס חזן און קאָנצערט־זינגער. אָט וואָס עס שרײַבט וועגן אים די העברעיִשע פרעסע:

„זײַן ליריש־סאַמעטענע שטימע דרינגט אַרײַן אין האַרצן. ס'איז שוין אַ לענגערע צײַט ווי מיר האָבן ניט געהאַט אַזאַ אָנגענעמענע איבערלעבונג בײַם הערן אַלעקסאַנדראָוויטשעס אויסטײַטש פֿון מאַצאַרטן, סטראַטעלאָן, טשיני־קאָוסקי, און שאַסטאַקאוויטשן. ער איז, פאַרשטייט זיך, אויסגעצײכנט אין זײַנע ייִדישע פּאַלקסלידער, און אַוודאי און אַוודאי אויפן חזנישן פעלד. מיר האָבן געוואַרט אויף אַזאַ לירישן טענאַר אין מדינת ישׂראל! ... (מעריב).

„פֿון אַנהייב ביזן סוף האָט אַלעקסאַנדראָוויטש געהאַלטן געפּאָנגען זײַנע צוהערערס מיט זײַן אַרטיסטישן טאַלאַנט. . . זײַן שטים איז זאַפּטיק און מעלאָדיש ... יעדעס וואָרט זײַנס איז קלאַנגרײַך ווי זײַן ליד“ ... (ידיעות אחרונות).

**
*

חזן משה פּרידלער איז אויפגעטראָטן בײַם יוואָ־פּאַרום אין מיאַמי־ביטש, און האָט געמאַכט אַ שטאַרקן אײַנדרוק, באַזונדערס האָט זיך אײַנגע־קריצט אין זכרון זײַן דערשיינען בײַם „שמואל ראָזשאַנסקי באַנקעט“, וואָס די היגע יוואָ־געזעלשאַפט האָט דורכגעפירט זונטיק, דעם 26־טן יאַנואַר, 1986.

חזן פּרידלער איז געבאָרן אין אַרגענטינע. ער האָט געקראָגן זײַן יורי־דיפּלאָם אין אוניווערסיטעט אין בוענאָס־אײַרעס, און אַן אויסצײכענונג אין דער דאָרטיקער מוזיק־קאָנסערוואַטאָריע. זײַן אויסשולונג איז פאַרגעזעצט גע־וואָרן אין חזנים־סעמינאַר.

חזן משה פּרידלער איז אויך אַ בינע־קינסטלער און אַ גוט־באַוואוסטער אַפּערע־זינגער. ער האָט געגעבן קאָנצערטן אין פּיל לענדער פֿון דרום־אַמעריקע, אין מדינת ישׂראל, אין אײראָפּע און אַוודאי דאָ. בײַ אונדז אין לאַנד. ער איז פּיל יאָרן געווען חזן אין דער בית־אל־סינאַגאָגע אין מעקסיקע־סיטי. פאַר די לעצטע נײַן יאָר איז ער חזן אין טעמפל בית־משה אין מיאַמי. ער גרייט אויך צו דאָס יונגוואַרג פאַר בר־און־בת מצווה.

חזן פּרידלער האָט אויך געשריבן שפּילן אין ייִדיש.

**
*

בען קארטש קומט פון ווארשע. ער האט דארטן געלערנט אין דער „בערמאן-שול“ וואו ער האט געקראגן א רעליגיעז-וועלטלעכע דערציאונג. צו פערצן יאר איז ער געגאנגען זיך לערנען איינבינדעריי. שפעטער האט ער באלאנגט צום דרוקער-פאריין, זייענדיק אקטיוו אין דער יוגנט-סעקציע. אין 1926 האט ער זיך אָנגעשלאָסן אין דעם בונדישן יוגנט-קלוב „צוקונפט“ און פארנומען דארטן פארשיידענע אַמטן. נאָכדעם איז ער אַרײַנגעטראַטן אין אַלגעמיינעם „בונד“.

ביים אויסברוך פון צווייטן וועלט-קריג האט ער זיך געלאָזן מיט זײַן משפּחה קײַן ראָווע. דארטן פאַרכאַפט געוואָרן פון די באַלשעוויקעס און מ'האַט אַלעמען פאַרשיקט אין ווײַטן רוסלאַנד. אין קאַלוגאַ, ניט ווײַט פון מאַסקווע, האָט ער געאַרבעט מיט זײַן פרוי אין אַ פאַבריק. אין 41-טן יאַר, ווען ס'האַט זיך צעפלאַקערט אויף ס'נײַ אַ מלחמה צווישן נאַצי-דייטשלאַנד און דעם סאָוועטן-פאַרבאַנד, איז בען קארטש מאַביליזירט געוואָרן אין דער אַרמײ. ווען די נאַציס האָבן פאַרנומען קאַלוגאַ האָט מען אַ סך פאַמיליעס עוואַקואירט קײַן סיביר. צווישן זײ האָבן זיך געפונען זײַן פרוי, קינד און מאַמע. ער האָט ניט געוואוסט וואו זײ זײנען אַהינגעקומען, און עס פאַרשטייט זיך, אַז זײ האָבן ניט געהערט פון אים. קורץ נאָך זײַן באַפֿרײַונג פון דער אַרמײ, האָט ער זיך אומגעקערט קײַן פוילן, דארטן געפונען זײַן פאַמיליע. אין 1946 געפינען מיר אים מיט זײַנע בני-בית אין אַ לאַגער פאַר פליטים אין שטוטגאַרט, דײַטשלאַנד.

אין לאַגער האָט ער זיך אָפּגעגעבן מיט די אינטערעסן פון יידישן אַרבעטער-קאַמיטעט, געהאַלפן גרינדן אַ יידישע ביבליאָטעק. אין 51-טן יאַר איז ער געקומען קײַן פּילאַדעלפיע, וואו ער איז געוואָרן טעטיק אַרום די א. ר. שולן, געהאַלפן שאַפן אַ צווייג פון א. ר. און די אַרגאַניזאַציע „די נײַע אַמעריקאַנער“, ער האָט זיך באַטייליקט אין דער אַקציע פון אויפשטעלן אַן אַנדענק-מאַנומענט פאַר די זעקס מיליאָן אומגעקומענע יידן.

אין 81-טן יאַר האָט ער זיך באַזעצט אין מיאַמי-ביטש, וואו ער איז אַ פאַר יאַר געווען דער סעקרעטאַר פון ייוואָ-קאַמיטעט.

סענדער ווייסמאָן שטאַמט פון ווילנע. האָט מיטגעמאַכט געטאָ און קאָנצעטראַציע-לאַגערן. ס'איז אים געלונגען צו אַנטלויפן קיין פּאַריז, וואו ער איז געוואָרן אַן אינסטרוקטאָר אין אַ דראַמאַטישער שול. ער איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1947 און האָט פאַרנומען אַ לערער-שטעלע אין די אַרבעטער-רינג שולן.

סענדער ווייסמאָן איז דאָס רוב יאָרן געווען דער פּרינציפּאַל פון די א. ר. שולן אין קליוולאַנד, און איז אויך געווען דירעקטאָר פון קליוולאַנדער א. ר. קינדער-קעמפּ, און אויך אין די א. ר. קינדער-קעמפּס אין באַסטאָן און אין טאָראָנטאָ. ער האָט געגעבן יידיש-קורסן פאַר דערוואַקסענע אין „קייס וועסטערן רעזערוו אוניווערסיטעט“, אין „פערמאַנט-טעמפל“, אין פאַרק-סינאַגאָג; אין יידישן געמיינדע צענטער, און אין קאַלעדזש פאַר „יידישע שטודיעס“.

ס. ווייסמאָן איז געווען דער יידיש-קולטור-קאָנסולטאַנט 25 יאָר ביים יידישן געמיינדע צענטער, וואו ער האָט געהאַלפן צוגרייטן יערלעכע פּראָגראַמען פאַר לעקציעס, קאָנצערטן און אַנדערע ענינים. ס'האָט אויך איינגעשלאָסן דעם אַנדענק פון „אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ“. ער איז געווען אויסגעקליבן אַלס דער „אַלומנוס פון יאָר“ פון יידישן לערער-סעמינאַר אין ניו-יאָרק, און איז געווען אָפּיציעל באַשטימט ווי אַ פּראָפעסאָר פון יידיש אין פאַרבאַנד פון יידיש-פּראָפעסאָרן, אַ פּראָפעסיאָנעלער פאַריין פון געלערנטע און יידיש-לערער אין די הויכשולן.

ס. ווייסמאָן און זיין פרוי, מינדעלע, זינען אויפגעטראָטן אין דער פאַרשטעלונג „אַ בינטל בריוו“ אין קליוולאַנד און אין אַטלאַנטאָ, מיט גרויס דערפאַלג. זייט 1979 וואוינען די ווייסמאָנס אין נאָרטה מיאַמי-ביטש. זיי האָבן אַנטיילגענומען אין דעם „האַלאַקאָסט“-פּראָגראַם פון דער היגער יידישער פּעדעראַציע, אין יערלעכן „עונג-שבת“ פון „עדת ישורון סינאַגאָגע“ און אין אַנדערע קולטור-אַרגאַניזאַציעס.

דעם 9-טן פעברואַר האָט דער בר-אילן אוניווערסיטעט דורכגעפירט אַ גרויסאַרטיקע פּראָגראַם לטובת דער יידיש-קאַטעדראַע, וואָס מ'האָט דאָרטן איינגעשטעלט. ביי יענער געלעגנהייט האָט מען באַערט געוויסע כלל-טוער און לערער, צווישן די לעצטע זינען געווען סענדער און מינדעלע ווייסמאָן! . . .

מינדעלע גורנער ווייסמאן און איר מאן סענדער, זײַנען אויפֿ-געטראָטן אין 1986 ביים יוואָ-פּאַרום אין אַ רעוויז: „פון די ווילנער געטאָ-געסלעך ביז צו דער „גאַלדענער קייט“ אין תל-אביב“ און האָבן אויסגענומען.

מינדעלע ווייסמאן איז געבאָרן אין ניו-יאָרק. זי האָט גראַדואירט פון האַנטער קאַלעדזש מיט אַ „בי-איי“ און פון דעם יידישן לערער-סעמינאַר מיט אַ „בי. אייטש על.“ זי האָט געשפּילט מיט דער „פּאַלקסבינע“. זי האָט אָנגעפירט מיט קלאַסן אין „קייס וועסטערן רעזערוו“ אין קליוולאַנד, און אין „קאַלעדזש פון יידישע שטודיעס“, ווי אויך אין די אַ. ר. שולן אין ניו-יאָרק און קליוולאַנד.

די יונגע פרוי איז אַפּיצייעל געווען באַשטימט אַלס יידיש-פּראָפּעסאָרין, אין פאַרבאַנד פון יידיש-פּראָפּעסאָרן, אַ פּראָפּעסיאָנעלער פּאַריין פון געלערנטע און יידיש-לערער אין די הויכשולן. זי האָט געשפּילט מיט אידאַ קאַמינסקאַ אין אַ וויכטיקער דאָל אין „מירעלע אפרת“ און אין „די זאַמדן פון נגב“; האָט אָנטיילגענומען אין „גאַלדפּאַדנס חלום“ מיט דער ניו-יאָרקער „פּאַלקס-בינע“, אין פּרצעס „פּאַליש אויף דער קייט“ און אין דעם „גרויסן געווינס“ פון שלום עליכם. מינדעלע ווייסמאן האָט זיך באַטייליקט אין פּיל אַנדענק-פּראָגראַמען פון וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד אויף דער בינע, ראַדיאָ-און-טעלעוויזיע, ווי אַ פּאַרליענערין און אַרטיסטין. סענדער און מינדעלע ווייסמאן שטעלן מיט זיך פאַר אַ זעלטענע שותפות פון וויכטיקע אויפטואונגען, אין משך פון 25 יאָר, פאַר דער יידישער געמיינדע אין קליוולאַנד. דאָס פּאַרל איז אויפגעטראָטן אין „בינטל בריוו“ אין קליוולאַנד און אין אַטלאַנטאַ.

אין פעברואַר 1986 האָט דער בר-אילן אוניווערסיטעט ביז אַ גרויס-אַרטיקן באַנקעט באַערט אַ צאָל יידיש-לערער. צווישן זיי זײַנען געווען סענדער און מינדעלע ווייסמאן.

**
*

ליאַ קעניג איז אויפגעטראָטן אין 1986 ביים יוואָ-פּאַרום אין אַ מוזיקאַלישן פּראָגראַם, וואָס האָט שטאַרק אויסגענומען מיטן הומאַריסטיש-פּאַלקסטימלעכן כאַראַקטער.

ליאַ קעניג איז געבאָרן אין לאַדזש, פּוילן. זי איז די טאָכטער פונעם שוישפּילער, יוסף קאַמען פון דער „ווילנער טרופּע“, און פון דינה קעניג. די טאָכטער האָט, קאָנטיק, באַקומען בירושה איר טאַלאַנט פון בידן.

ליאַ קעניגס אַרטיסטישע טעטיקייטן האָבן זיך אָנגעהויבן אין בוקאַרעשטער יידישן מלוכה-טעאַטער. אין 61-טן יאָר האָט זי עולה-געווען קיין מדינת ישראל מיט איר מאָן צבי שטאַלפער. זי האָט ביז הייַנט אָנטייל גענומען אין העכער פּערציק פּאַרשטעלונגען. ס'איז כדאי צו דערמאָנען עטלעכע פון זיי: — דאָס טאַג-בוך פון אַנאַ פּראַנק, „טביה דער מילכיקער“ פון שלום עליכם, דער איינגערעדטער חולה“ פון מאַליער, „מלחמה און שלום“, „שמו הולך לפניו“ פון א. קישוץ, „דאָס שפּייז-געוועלב“ פון ה. מיטלפונקט, „מוטער קוראַזש“ פון ב. ברעכט, „העלען קעלער“ פון גיבסאָן, „די כישופמאַכעריין“ פון א. גאַלדפאָדן, „כאַסיע די יתומה“ און אין אַ צאַל מוזיקאַלישע קליינקונסט-פּאַרשטעלונגען פון צבי שטאַלפער, ווי צ. ב.: „שאַך-מאַט“, „פּעפּער און זאַלץ“, דאָס גן-עדן אויף דער ערד“, „אַ פּאַרל פון גאַט“, „חכמה ליגט אין קעשענע“, „אַ משוגענע וועלט“.

פאַר דער מיסטערשאַפט אין „אַנאַ פּראַנק“ ווערט זי באַלוינט מיטן טיטול „לאָרעט“, אַלס די בעסטע שוישפּילערין פון איר זשאַנער. פאַר איר שאַפונג אין א. מגדס „בראשית“ קריגט זי דעם „קלויזנער-פּריז“ און דעם „טאַנע-פּריז“. פאַר אירע קרעאַציעס אין „מוטער קוראַזש“ פון בערטאַלד ברעכט און פאַר „קדיש“ פון אַלען גינסבערג, באַקומט זי צוויי „כינורות-דוד“ (דודס פּידעלע) — דעם ישראל אַסקאַר. דער שטאַט-ראַט פון תל אביב האָט זי באַשאַנקען מיטן „אַמנות הבימה-פּריז“ (בינע קונסט). אין 85-טן יאָר באַלוינט זי דער „קרייז פון די הבימה-פּריינד“ מיטן פּריז „שחקנית השנה“ (די בעסטע הבימה שוישפּילערין). אַט זיינען אַ פאַר פּראַגמענטן פון רעצענזיעס, וואָס זיינען דערשינען אין דער פּרעסע.

„ליאַ קעניג האָט באַשאַנקען דעם ישראל-טעאַטער אַ נייעם און גוטן שפּיל-כוח“ — יורם קאַניוק. די פּיעסע, „די שטולן“ פון יאַנעסקאַ, איז ליאַ קעניגס אַ פּערזענלעכער טריומף (דזשערוסאַלעם פּאַסט). „די פּרוי קעניג שפּילט מיט אַ ווירטואַליזשער קראַפט. אַלע געזאַגטע ווערטער אין דער רעצענזיע זיינען ניט מער ווי אַ הקדמה — אויסצודריקן די התפּעלות פאַר איר שפּילן“ — בועז עברון — (ידיעות אחרונות). „מוטער קוראַזש“ פון ברעכט — איז די בעסטע ראַליע, אין וועלכער די יונגע פּרוי האָט אונדז געגעבן. זי האָט באַמט פּאַרדינט די רושיקע אַפּלאַדיסמענטן — (דר. חיים גמזו — האַרץ). „עס זעט אויס, ווי דער גאַט פון טעאַטער וואַלט זי באַשאַנקען מיט אַלע צען מאָס אַרטיסטישע טאַלאַנטן“ — (שמעון קאַנץ. „לעצטע נייעס“).

צבי שטאלפער איז אויפגעטראָטן ביים יוואָ-פּאַרום אין 1896 אין אַ קינסטלערישן פּראָגראַם פון רעציטאַציעס, אימפּראָוויזאַציעס און געזאַנג. צ. שטאלפער איז געבאָרן אין טשערנאָוויץ, רומעניע, היינט סאָוועט-רוסלאַנד. דער פּאַטער איז געווען אַ סוחר, די מוטער פלעגט אין איר פּרייער צייט "מאַכן" לידלעך מיט אייגענע ווערטער מיט אייגענע מעלאָדיעס.

צבי שטאלפער האָט פּאַרענדיקט אַ הויכשול פאַר ליטעראַטור און קונסט. זײַנע ערשטע טעאַטער-פּראַוואַן האָט ער געמאַכט אין פּאַריז 1911. לאַגער, וואַפּניאַרקאַ. דאַרטן האָט ער, אונטער דער נאָז, אַזוי-צו-זאָגן, פון די היטלעריסטישע תּליונים געשריבן און אינסצענירט טראַגיקאָמישע מאַמענטן פון לאַגער-לעבן. נאָך דער באַפּריינג, פירט ער אָן מיטן דראַמקרייז פון קימפּאַלונג. אין 48-טן יאָר ווערט ער אַ מיטגליד פון בוקאַרעשטער ייִדישן מלוכה-טעאַטער. אין 1961 איז ער עולה קיין מדינת ישראל מיט זיין פּרוי, ליאַ קעניג. נאָך אַ זעקס-חדשימדיקן פּאַרטיפּן זיך אין עברית, ווערט ער אויפגענומען פון דער הבימה. וואו ער איז נאָך היינט אַ מיטגליד. אין משך פון די יאָרן האָט ער געשפּילט אין: — "הערשעלע אַסטראָפּאַליער" פון גערשענזאָן, "כאַשע די יתומה" פון יעקב גאַרדין, "טביה דער מילכיקער" פון שלום עליכם, "דער שטעל-פּאַרטערטער" פון האַכהוט; "מלחמה און שלום" פון א. מגד. און אַ צאָל אַנדערע... .

צבי שטאלפער האָט געשריבן און רעזשיסירט אומציליקע מוזיקאַלישע קליינקונסט פּראָגראַמען; די באַקאַנטע פון זיי זײַנען: — "מיט פעפּער און זאַלץ", "שאַך-מאַט", "דער גן-עדן אויף דער ערד", "חכמה ליגט אין קעשענע", "אַ גוט יאָר אייך יידן", "אַ משוגענע וועלט". אַט די פּאַרשטעלונגען האָט מען געשפּילט, מיט דער קינסטלעריין, ליאַ קעניג, אין דער הויפּט-ראַלע, אין אַרגענטינע, אורוגוואַי, טשילע, פּערו, בראַזיל, פּראַנקרייך, בעלגיע און קאַנאַדע, און, פּאַרשטייט זיך, דאָ אין לאַנד.

צ. שטאלפער האָט רעזשיסירט מיט גרויס הצלחה: "שווער צו זײַן אַ ייד" פון שלום עליכם, "די כישופּמאַכעריין" פון א. גאַלדפּאָדן, און אַנדערע פּיעסן. פאַר זײַנע קינסטלערישע שאַפּונגען האָט ער געקראָגן אויסצייכענונגען. אַט זײַנען אייניקע טעאַטער-אויסצוגן וועגן צ. שטאלפער: צ. שטאלפער איז אַן איבערראַשונג! ס'מוז באַמערקט ווערן זײַן פּיינער געשמאַק. ער רופּט אַרויס ביים פּובליקום אַ געזונטן ענטוויאַזם "אילוסטרירטע וועלט-וואַך". צ. שטאלפער איז אַ קינסטלער פון אַ הויכער מדרגה... (יוריס "לעצטע נייעס" ישראל).

**
*

דער ייוואָ אויפן ווייטן אינדזל גואַם

(אן אויסצוג פון אַן אַרטיקל, געשריבן פון מאיר ראָק — „פּאַרווערטס“ יוני 6, 1986)

. . . עס איז שוין אַבער צײַט צו דערצײלן אין וואָס עס באַשטייט שעלבי שאַפּיראַס געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט אויפן אינדזל גואַם. ערשטנס האָט ער דאָרטן געגרינדעט אן אַרבעטער־רינג גרופּע, און אויב די גרופּע איז ניט זייער גרויס אין ציפּערן, איז זי אַבער רעלאַטיוו, וואָס דאָס מײַנט אין פּאַרגלײַך מיט דער ײִדישער באַפעלקערונג אין גואַם, אַ גאַנץ באַדײַ־טנדיקע, ווייל סך הכל זײַנען דאָרטן פּאַראַן פּופּציק יידן און צום אַ. ה. געהערן — 9. די גרופּע האַלט אַפּ אירע באַגעגענישן אין מאַל אין חודש און עס ווערן דאָרטן פּאַרהאַנדלט פּראָגן פון ײִדיש־נאַציאָנאַלן אינטערעס. די גרופּע האָט געקאַנט האָבן נאָך דרײַ מיטגלידער, אַבער זיי האָבן זיך אַרויסגעוויזן ווי סטרייק־ברעכער בעת אַ לערער־סטרייק, און דאָס האָט זיי דיסקוואַליפּיצירט. . .

. . . פון זייער מאַנאַטלעכן בולעטין, וואָס די גרופּע גיט אַרויס, דער־וויסט מען זיך, אַז דער גאַווערנער פון גואַם האָט וועגן יום־השואה אַרויס־געגעבן אַ פּראַקלאַמאַציע, און די לעגיסלאַטור פון גואַם (דער אינדזל באַלאַנגט צו אַמעריקע), האָט וועגן דעם „געדענק־טאַג“ אַנגענומען אַ ספּעציעלע רעזאָלוציע, און אין דאָרטיקן אוניווערסיטעט איז פּאַרגעקומען אַ ספּעציעלער צו־נויפּקום געווידמעט דעם „אומקום און ווידערשטאַנד“ פון די יידן אין די געטאָס. די אינציאַטיוו פאַר די אַלע אַקטיוויטעטן איז געקומען פון דער קליינער גרופּע.

אויף איר ווענדונג זײַנען אויך אויף דער טעלעוויזיע פון גואַם, אין דער יזכור־וואַך, געוויזן געוואָרן אַ גאַנצע רײ פּילמען אין שײכות מיטן חורבן. . .

. . . די גרופּע פּאַרנעמט זיך אויך מיט אַקטועלע פּאָליטישע און געזעל־שאַפטלעכע פּראָגן. ווען דער ייוואָ האָט ניט לאַנג צוריק געפּייערט זײַן זעכציק־יאָריקן יוביליי, איז אויף דער ווענדונג פון דער גרופּע, דער פּילם „דאָס בילד פאַר מײַנע אויגן“ וועגן פּוילישן יידנטום, געוויזן געוואָרן אויף דער דאָרטיקער טעלעוויזיע. אַרטיקלען וועגן ייוואָ זײַנען געדרוקט געווען אין דער דאָרטיקער צײַטונג. דער ערשט־דערמאַנטער פּילם איז אויך געוויזן

געוואָרן אין אַ מאַווי-טעאַטער און דערביי האָט מען דורכגעפירט אַ געלט-זאַמלונג פאַרן יוואָ, מיט גאַנץ גוטע רעזולטאַטן...

... ווי מיר זעען האָט די גרופע, אויך אונדז אַוועקגעשטעלט אויפן ווייטן אינדולגאַס אויף דער יידישער מאַפע...

רשימה פון לעקטאָרן

דר. העשיל קלעפּפּיש	מרדכי שטריגלער	שלום אַש
ש. ל. שניידערמאַן	הירש אַשעראַוויטש	ה. ליוויק
דר. מרדכי שעכטער	יוסף מלאַטעק	ש. ניגער
דר. שיקל פּישמאַן	חנה מלאַטעק	י. ב. זינגער
בינם העלער	דר. ע. נאַקס	חיים גראַדע
מרדכי חלמיש	שמשון דונסקי	שמעון וועבער
ישראל עמיאַט	י. זילבערבערג	יהודה עלבערג
דר. ה. הערצבערג	שמואל לאַפּין	דר. שלמה סימאָן
פּראָפּ. אַרטור לערמער	בצלאל שערמאַן	דר. יעקב שאַצקי
פּראָפּ. ג. וויינער	מרדכי חסיד	דר. פּיליפּ פּרידמאַן
דר. י. אַרנשטיין	דר. י. אונטערמאַן	יעקב לעשטשינסקי
דר. ש. פּאַרטנוי	אַ. גאַלאַמב	איציק מאַנגער
פּראָפּ. ש. גוטמאַן	שלמה וויינמאַן	רחל קאַרן
דר. ב. פּרימער	ברוך שעפּנער	דר. שלמה ביקל
דר. אירוווינג האַן	דר. מ. שולוואַס	יעקב זיפּער
לייבל טענצער	אַברהם ליס	דר. א. מוקדוני
שבע צוקער	דר. יצחק פּיין	לייבוש לעהרער
ל. לאַסאַוין	ישראל שטיינבוים	יודל מאַרק
יעקב בלאַנק	דר. א. שולמאַן	ראובן אייזלאַנד
הרב יהודה מלבר	א. שולמאַן	י. י. שוואַרץ
שמואל ראָזשאַנסקי	ש. בוגאַטש	שװאַרץ ראַסקין
אליעזר אַראָנאַווסקי	ב. רודמאַן	מענדל עלקין
אשר שטשוטשינסקי	אַברהם קאַהאַן	מ. יוועליר
ש. גלאַזמאַן	שמעון גובערעק	שמואל נאַרין
דאַראַ מיזעל		

רשימה פון די ייוואָ-טוערס

מיכל קויפּמאַן	נחמן אַרליוק	משה האַנקבוים
גאַדל דזשייקאַבסאָן	יעקב פישמאַן	יחיאל ליסאַוואָדער
יוסף בערנהויט	לעאַן מינדלין	בערל מאַריסאַן
מוניאַ בערנהויט	דר. נ. סאַראָף	גיטל קאַהן
שמעון גובערעק	ישראל שטיינבוים	שיע יחסן
בען קאַרטש	בען יאַמען	יצחק וואַלק
אַברהם האַרטשיק	דר. א. גליק	רבקה וואַלק
מאַלי לובעלסקי	יוסף (דזשאָו)	מאַלי רובינשטיין
איסאַק הורוויטש	גאַלדבערג	איזידאַר רובינשטיין
אשר שטשוטשינסקי	מנשה פעלדשטיין	מרדכי גלייבערמאַן
ישראל ווייסמאַן	מרים גינגאַלד	שרה גלייבערמאַן
קלאַראַ ווייסמאַן	יצחק נאַטורמאַן	אַברהם ראָווינסקי
אידיט ווייס	חיים קעס	חנה ראָווינסקי
בלומע שאַפיראַ	מענדל חמץ	ש. בערקאוויטש
סענדער קאַפּלאַן	בען צווייער	שמעון דייַטש
לעאַן יאַרמוס	משה פישער	משה פרידמאַן
דר. יוסף דייַמאַנד	פ. סאַלאַמאַן	שרה פרידמאַן
פראַפ. אַרטור לערמער	לעאַן סיגאַל	אַרטור שעכטער
ערן מיטגליד	מאַקס אַסטאַר	יוסף דונטאַוו
	ל. לאַסאַוויץ	דר. א. אונטערמאַן

**

אַנטיילנעמער אין קינסטלערישע פראַגראַמען

סענדער ווייסמאַן	ראָזאַ לוסקי	שרה פערשקאַ
מינדעלע ווייסמאַן	שמואל פערשקאַ	חיים פערשקאַ
צבי שטאַלפער	שושנה ראָן	הדסה קעסטין
לאה קעניג	דינה האַלפערין	חיהלע גראַבער
מישאַ אַלעק	ל. קאַסיני	בען יאַמען
סאַנדראַוויטש	משה בורין	בען באָנוס
מלכה גאַטליב	שלמה מיַזעלס	מינאַ בערן
אסתר באַרעט	משה פרידלער	אַבי האַפּמאַן

מיוזמי יינות קמבודיה 1986

עם ודצן רעכטס צו לינקס: יוסף בערנהויט, מוניצ' בערנהויט, קילארץ וויסמאן, מורדכי גלייבערמאן, גיטל קאזין, מנשה פעלדשייני, מרים גינצאלר. מיטשיינען רעכטס צו לינקס: שורה גלייבערמאן, לעאן יארמוט, מאַלי רובינשטיין, ל. לאַטאָוויץ, מאַלי לובלסקי, אברהם תאָרשייני, יצחק וואַליק, רבקה וואַליק, אידעס ווייס, אשר שטשוטווינסקי, בילדע שאַפּיראַץ.

